MONTESQUIEU

İRAN MEKTUPLARI

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN: BERNA GÜNEN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

II. BASIM

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

MONTESQUIEU
İRAN MEKTUPLARI

ÖZGÜN ADI
LETTRES PERSANES (1873)

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
BERNA GÜNEN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2014
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
HANDE KOÇAK

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
NEBİYE ÇAVUŞ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

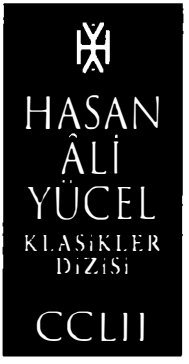
I. BASIM, TEMMUZ 2015, İSTANBUL
II. BASIM, HAZİRAN 2017, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-505-5 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
AYHAN MATBAASI
MAHMUTBEY MAH. DEVEKALDIRIMI CAD. GELİNCİK SOK. NO: 6 KAT: 3
BAĞCILAR İSTANBUL
TEL: (0212) 445 32 38 FAKS: (0212) 445 05 63
SERTİFİKA NO: 22749

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

MONTESQUIEU

İRAN MEKTUPLARI

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:
BERNA GÜNEN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Sunuş

1689-1755 yılları arasında yaşamış ünlü Fransız hukukçu, siyaset felsefecisi ve yazar Charles Louis de Secondat, Baron de la Brède et de Montesquieu veya daha bilinen ismiyle Montesquieu, XVIII. yüzyıl Aydınlanma Çağı'nın en önemli temsilcilerindendir. Pozitivist düşüncenin gelişmeye başladığı, akılcılıktan deneyciliğe geçilen bir yüzyılda eserler veren Montesquieu aynı zamanda sosyoloji biliminin de öncüsü sayılır.

Montesquieu ilk önemli eseri olan *İran Mektupları*'nı, 1721 yılında Amsterdam'da sansürden kaçabilmek için isimsiz yayımlamış ve kitap yayımlandığı anda büyük başarı elde etmiştir. Mektuplardan oluşan bu roman Montesquieu'nün 1748'de yayımlanan ve yine olağanüstü bir başarı elde eden *Kanunların Ruhu Üzerine* adlı şaheserinin temeli olması sebebiyle de ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim Montesquieu yönetim biçimleri, iklim-siyaset ilişkisi, sömürgecilik gibi konulardaki görüşlerini ilk kez *İran Mektupları*'nda dile getirir.

Montesquieu *İran Mektupları*'nı kaleme alırken, İran'la ilgili bölümlerde 1643-1713 tarihleri arasında yaşamış Fransız mücevherci ve gezgin Jean Chardin'in on ciltlik İran Seyahati'nden faydalanmış, eserin Fransa'yla ilgili bölümlerinde ise çoğunlukla kendi gözlemlerini ve tecrübelerini temel almıştır. Böylece ortaya XVIII. yüzyıl Fransa'sının siyasi düzenini, toplum hayatını, din ve ahlak anlayışını son derece

mizahi ve akıcı bir dille eleştiren bir eser çıkmıştır. Nitekim Montesquieu'nün eserlerinin klasikleşmiş olmasının altında, teorilerinin sağlamlığının yanı sıra edebi yönünün de kuvvetli olması yatar.

İran Mektupları İran'dan Fransa'ya gelen iki arkadaşın, Özbek ile Rika'nın birbirleriyle, memleketlerinde bıraktıkları dostlarıyla ve seyahatleri boyunca karşılaştıkları insanlarla yaptıkları yazışmalardan oluşur. Dokuz senelik bir süreye yayılan eser, Fransa tarihinin en kilit dönüm noktalarından birini ele alır. *İran Mektupları*, Fransa'nın en kudretli kralların dan XIV. Louis'nin hükümdarlığının son yılları ile Güneş Kral'ın ölümüyle başlayan ve Orléans Dükü II. Philippe'in tahtın yasal vârisi reşit oluncaya dek süren naiplik dönemini kapsar. Montesquieu Özbek'in ağzından, satır aralarında XIII. Louis zamanında Kardinal Richelieu tarafından tesis edilen, yasama, yürütme ve yargının kralın şahsında toplandığı, soylu sınıfının güçten düşürüldüğü mutlak monarşi yönetimini eleştirir. Bu bakımdan Montesquieu *İran Mektupları*'nda, *Kanunların Ruhu Üzerine* adlı eserinde çok daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağı ve ileriki yıllarda "kuvvetler ayrılığı prensibi" olarak anılacak olan teorisinin taslağını oluşturur. Bilindiği üzere bugünkü Batı demokrasileri, Montesquieu'nün fikir babası olduğu güçler ayrılığı prensibi üzerine kurulmuştur.

Öte yandan, Montesquieu Fransız halkının kralları karşısında sergiledikleri kararsızlığı ve oynaklığı da eleştirmekten geri kalmaz. *İran Mektupları* bu açıdan en az Molière'in ünlü komedyası *Kibarlık Budalası* kadar acımasız bir toplumsal eleştiri örneğidir.

XX. yüzyıl ortalarına kadar *İran Mektupları* üzerine yapılan incelemelerde, İran'la ilgili bölümlere sansürden kaçmak adına yaratılmış basit bir dekor gözüyle bakılmış, ancak bu tarihten sonra Özbek'in İsfahan'daki sarayında yaşayan cariyeleri ve harem ağaları arasında yaşanan olaylar

bütüne dâhil edilmiştir. Özellikle bu bölümlerde Özbek'in ilerici düşünceleri ile dini inancı arasında sıkışıp kalmış, çelişkilerle dolu, dolayısıyla son derece modern bir karakter olduğu görülür. Bugün çoğu Doğu ülkesinde hâlâ aynı çelişkilerin yaşandığı düşünülürse, *İran Mektupları*'nın ne kadar güncel olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

İran Mektupları'nın Türkçe çevirisi okunurken, eserin aslında İranlılar tarafından değil, XVIII. yüzyılda yaşamış Hristiyan bir filozof tarafından kaleme alınmış mektuplardan oluştuğu asla unutulmamalıdır. Nitekim Montesquieu çoğunlukla "Müslüman" yerine "Muhammetçi" sıfatını kullanmış, mektuplara hicri takvime göre tarih atarken miladi takvimdeki ay isimlerini İslami isimlerle değiştirmekle yetinmiştir. Aynı şekilde, romanının kahramanları Müslüman olduğu halde, Montesquieu onları konuştururken "Allah" kelimesini kullanmaz. Bu nedenle çeviride, İslami bağlamda kullanıldığında dahi "Allah" kelimesi yerine "Tanrı" kelimesi tercih edilmiştir. Buna karşılık, okuma kolaylığı sağlayacağı düşünülerek Montesquieu tarafından Fransızcalaştırılan ancak Türk okurların aşina olduğu Farsça özel isimlerin Türkçe transkripsiyonları ya da kullanımları tercih edilmiştir.

Berna Günen, 2015

Önsöz

Bu önsöz kesinlikle bir ithaf yazısı değildir. Bu kitap için himaye de talep etmiyorum. Kitap iyiyse, okunur; kötüyse, okunmaması umurumda olmaz.

Kitapta yer alan mektupları, okurun zevkini sınamak için seçtim. Elimde çok sayıda başka mektup var. İleride okura bunları da sunabilirim.

Ancak bunu, adımın bilinmemesi şartıyla yapabilirim. Kim olduğum ortaya çıktığı anda susarım. Normal yürüyebilen, fakat biri baktığı anda topallamaya başlayan bir kadın tanıyorum. Eserin kusurları yeter de artar bile; eleştirmenlere bir de şahsımın kusurlarını sunmak istemem. Kim olduğumu bilseler hemen şöyle derler: "Kitabı karakterine uymuyor. Zamanını daha iyi şeylere harcamalı. Bu kitap ciddi bir adama yakışmıyor." Eleştirmenler böyle sözler sarf etmekten asla geri durmazlar, zira bu sözler aklı çok fazla yormadan sarf edilebilen sözlerdir.

Burada adı geçen İranlılar benim evimde kalıyordu. Birlikte yaşıyorduk. Bana başka bir dünyanın insanı gözüyle baktıklarından, benden hiçbir şeyi gizlemiyorlardı. Nitekim, o kadar uzaktan buraya gelip yerleşmiş insanların gizlisi saklısı olamazdı. Mektuplarının çoğunu bana verdiler; ben de onları kopya ettim. İranlıların kibri ve kıskançlığını incitebileceği gerekçesiyle bana vermekten sakındıkları bazı mektupları da ele geçirmiş bulunuyorum.

Yani ben sadece tercüman görevi görüyorum. Tüm çabalarım eseri kendi âdetlerimize uyarlayabilmek içindi. Elimden geldiğince okuru Asyalılara özgü dilden, kendisini öldüresiye sıkacak sayısız ulvi ifadeden kurtardım.

Fakat okur için yaptıklarım bundan ibaret değil. Uzun iltifatları kesip attım. Bu konuda Doğuluların bizden aşağı kalır bir tarafı yok. Gün ışığına dayanamayacak, iki dost arasında kaybolup gitmeye mahkûm nice incelikleri atladım.

Şayet bize mektup derlemesi sunanların çoğu böyle yapmış olsalardı, eserlerinden geriye hiçbir şey kalmadığını görürlerdi.

Beni sıklıkla hayrete düşüren bir şey var: O da bu İranlıların kimi zaman Fransız milletinin âdetleri ve davranış tarzı konusunda benim kadar bilgi sahibi olmaları, öyle ki bunları en ince ayrıntısına kadar biliyor ve Fransa'yı dolaşmış birçok Alman'ın gözden kaçırdığından emin olduğum şeyleri bile fark ediyorlar. Bu durumu, burada uzun süre yaşamış olmalarını bağlıyorum. Kaldı ki bir Asyalı için Fransız âdetleri konusunda bir yılda bilgi sahibi olmak, bir Fransız'ın Asyalı âdetlerİ konusunda dört yılda bilgi sahibi olmasından daha kolaydır, çünkü Fransızlar kendilerini ne kadar kolay açıyorsa, İranlılar da o denli az konuşuyor.

Bütün mütercimlere, hatta en ilkel yorumculara bile kendi tercümesinin veya yorumunun başına orijinal metni metheden, bu metnin gerekliliğini, değerini ve mükemmelliğini ortaya koyan bir metin koyma hakkı tanınmıştır. Ben burada böyle bir şey yapmadım. Bunun gerekçeleri kolayca tahmin edilebilir. Fakat en iyi gerekçelerden biri bunu yapmanın, sıkıcı bir şeyi kendisi zaten sıkıcı olan bir yere yerleştirmek olmasıdır. Sıkıcı derken önsözü kastediyorum.

1721

İran Mektupları Üzerine Düşünceler

İran Mektupları'nın en beğenilen tarafı, hiçbir şey düşünmeden bir roman gibi okunabilir olması oldu. Romanın giriş, gelişme, sonuç aşamaları bellidir. Farklı karakterleri birbirine bağlayan belli bir zincir vardır. Avrupa'daki ikametleri uzadıkça, dünyanın bu bölümüne hâkim olan gelenekler onlara daha az olağanüstü, daha az garip gelmeye başlar. Bu olağanüstülük ve gariplikten, karakterlerine göre az veya çok etkilenirler. Öte yandan, Özbek'in yokluğu uzadıkça –yani aşk gitgide azalırken– öfke ve Asya sarayındaki karmaşa da artar.

Zaten bu tür romanlar genellikle başarılı olurlar, çünkü okur kendi durumuyla paralellik kurar. Bu, kendi durumu hakkında anlatılabilecek bütün hikâyelerin yaratabileceğinden daha büyük tutkular yaratır. *İran Mektupları*'ndan bu yana yayımlanan bazı hoş eserlerin başarılı olmasının nedenlerinden biri de budur.

Nihayet alelade romanlarda, kendi içlerinde yeni bir roman oluşturmuyorlarsa, konu dışı sözlere izin verilmez. Romanda akıl yürütmeye yer yoktur; zira roman kahramanları akıl yürütmek için bir araya gelmemiştir. Böyle bir şey, eserin amacını ve tabiatını sarsar. Fakat yazar karakterlerin seçilmediği, işlenen konuların hiçbir amaca veya hiçbir plana bağlı kalmadığı, mektup biçiminde bir romana felsefe,

siyaset ve ahlakı katabilme; bunların hepsini gizli, bir anlamda görünmez bir zincirle birbirine bağlayabilme avantajına sahiptir.

İran Mektupları ilk başlarda öyle inanılmaz satış rakamlarına ulaştı ki kitapçılar bu mektupların devamını ele geçirebilmek adına her yolu denedi. Kiminle karşılaşsalar kolundan çekiştirip, "Bayım, bana yeni bir *İran Mektupları* yazsanıza," dediler.

Ancak yukarıda söylediklerim bu mektupların hiçbir surette devam etmeyeceğini, hele hele başka bir kalem tarafından –ne kadar dâhice olursa olsun– yazılmış mektuplarla asla karıştırılamayacağını kanıtlamaya yeter.

Romanda bazı yerler çoğu kişi tarafından cüretkâr bulundu, bu kişilerin söz konusu eserin tabiatını göz önünde bulundurmalarını rica ediyorum. Romanda büyük rol oynayan İranlılar kendilerini bir anda Avrupa'da, yani başka bir dünyada buluyorlar. Belli bir süre mecburen cahil ve önyargılı olarak tasvir edildiler, ama fikirlerinin oluşumu ve ilerleyişi göz ardı edilmedi. İranlılar ilk başta tuhaf bir izlenim edinmiş olmalıdırlar. Mesele onlara akla yakın tuhaflıklar sunmaktan, kendilerine olağanüstü gelen her şey hakkında hissettikleri duyguları betimlemekten ibaret gibiydi. Dinimizin bazı ilkelerine zarar verdiğimi düşünmek şöyle dursun, ihtiyatsız hareket ettiğimden dahi şüphe etmedim. Bu bölümler daima bir şaşırma hissiyle bağlantılı biçimde kaleme alınmış; hiçbir surette inceleme, hele hele eleştirme maksadıyla yazılmamıştır. Bu İranlıların dinimiz hakkında konuşurken, geleneklerimiz hakkında konuşurken olduğundan daha bilgili gözükmemeleri gerekiyordu. Kimi zaman dogmalarımızı tuhaf bulsalar da, bu tuhaflık daima söz konusu dogmalar ile diğer gerçekliklerimiz arasındaki bağlantılardan bihaber olmalarından kaynaklanıyordu.

Bu açıklamayı en hassas yerinden vurmayı asla arzu etmediğim insan türüne saygım bir yana, o yüce hakikatler

aşkına yaptım. O halde okurdan bahsettiğim bölümleri hayrete düşmüş olması gereken insanların duyduğu şaşkınlığın sonuçları veya çelişkiye düşecek durumda dahi olmayan insanların ortaya koyduğu çelişkiler olarak görmeyi bir an dahi akıldan çıkarmamasını rica ediyorum. Okurdan bütün eğlencenin gerçek şeyler ile bunların tuhaf veya saf algılanışı arasındaki ebedî zıtlıkta saklı olduğuna dikkat etmesini istirham ediyorum. Şüphesiz *İran Mektupları*'nın tabiatı ve amacı öylesine açıktır ki kendi kendini aldatmayı kafaya koyanlar hariç hiç kimseyi aldatmayacaktır.

1754

I. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Dostu Rüstem'e[1]

Kum'da sadece bir gün kaldık. Dünyaya tam on iki peygamber getirmiş bakirenin[2] mezarı başında dualarımızı ettikten sonra tekrar yola koyulduk ve dün, yani İsfahan'dan ayrılışımızın yirmi beşinci günü Tebriz'e vardık.

Rika ve ben öğrenme arzusunun memleketlerinden çıkmaya zorladığı, bilgeliğe emek harcayarak ulaşmak uğruna sakin bir hayatın kolaylıklarından vazgeçmiş ilk İranlılar biziz belki de.

Biz bayındır bir krallıkta doğduk; fakat bu krallığın sınırlarının bilgilerimizin de sınırı olduğuna, sadece Doğu'nun ışığıyla aydınlatılmamız gerektiğine inanmadık.

Yolculuğumuz hakkında söylenenleri bana bildir, beni pohpohlama; zaten tasvip edenlerin sayısının çok fazla olmasını beklemiyorum. Mektubunu bir zaman kalacağım Erzurum'a yolla. Allahaısmarladık sevgili Rüstem'ciğim. Ben dünyanın neresindeysem bil ki orada sadık bir dostun var.

Tebriz, Safer ayının 15. günü, 1711.

---

1 Orijinal metinde Farsça isimlerin Fransızca transkripsiyonu kullanılmıştır. İsimlerin Farsçalarına erişme ve Türkçe transkripsiyonlarını edinme konusundaki yardımları için Azadeh Ramezani Tabrizi'ye teşekkür ederiz. (e.n.)

2 Hz. Muhammed'in kızı, Hz. Ali'nin eşi Hz. Fatma ile onun soyundan gelen on iki imam kastediliyor. (ç.n.)

II. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Sarayın Baş Harem Ağasına

Sen İran'ın en güzel kadınlarının sadık bekçisisin. Sana bu dünyada sahip olduğum en değerli varlıkları emanet ettim; sadece benim için açılan o ölümcül kapıların anahtarları senin ellerinde. Sen kalbimin bu kıymetli emanetine göz kulak oldukça kalbim huzur buluyor, tam bir güvene mazhar oluyor. Gündüzün hengâmesinde olduğu gibi gecenin sessizliğinde de nöbet tutuyorsun. Erdemi her tökezlediğinde ayakta tutan senin yorulmak bilmez ihtimamındır. Başında beklediğin kadınlar vazifelerinden kaçarsa, onların umutlarını söndürecek olan sensin. Sen ahlaksızlığın laneti, sadakatin direğisin.

Onlara emrediyorsun ve onlara itaat ediyorsun. Onların bütün isteklerini körü körüne yerine getiriyorsun ve onların da aynı şekilde saray kanunlarının gereğini yapmalarını sağlıyorsun. Onlara en bayağı hizmetlerde bulunmayı bir şeref addediyorsun; onların meşru emirlerine saygı ve korkuyla boyun eğiyorsun; onlara, kölelerinin kölesi misali hizmet ediyorsun. Buna karşılık, iffet ve tevazu kanunlarının gevşemesinden korktuğun an, egemenliği eline geri alıyor, tıpkı benim gibi bir efendi oluyorsun.

Seni yoktan var ettiğimi, seni en değersiz kölelerim arasından çıkarıp, bu mevkiye getirip sana kalbimin saadetini emanet ettiğimi unutma. Aşkımı paylaşan bu kadınların yanında derin bir tevazu içinde ol; aynı zamanda onlara aşırı bağımlılıklarını da hissettir. Masumane olabilecek her türlü eğlenceyi tedarik et; kaygılarını dağıt; onları müzikle, danslarla, lezzetli içeceklerle eğlendir; sık sık bir araya gelmeleri konusunda onları ikna et. Kıra gitmek isterlerse onları götürebilirsin, fakat karşılarına çıkacak bütün erkekleri öldürteceksin. Onları, ruh temizliğinin bir yansıması olan temizlik

konusunda teşvik et. Onlara zaman zaman benden bahset. Onları, güzelleştirdikleri bu sevimli mekânda yeniden görmeyi arzu ederim. Allahaısmarladık.

Tebriz, Safer ayının 18. günü, 1711.

III. Mektup

Zerrin'den Tebriz'deki Özbek'e

Baş harem ağasına bizi kıra götürmesini emrettik. Başımıza bir kaza gelmediğini kendisi sana söyleyecektir. Nehri geçip tahtırevanlarımızı bırakmak zorunda kaldığımızda, törelere uygun olarak sandıklara yerleştik. İki köle bizi omuzlarında taşıdı, böylece bütün gözlerden kaçmış olduk.

Sevgili Özbek, senin İsfahan'daki sarayında, bana durmaksızın eski hazlarımı hatırlatarak arzularımı günbegün yenilenen bir şiddetle azdıran bu yerlerde nasıl yaşayabilirim? Daire daire dolaşıyorum, seni arayarak ama asla bulamayarak, aksine her yerde geçmiş saadetimin zalim hatıralarıyla karşılaşarak. Kendimi kâh hayatımda ilk kez seni kollarıma aldığım mekânda, kâh kadınlar arasında geçen o meşhur tartışmayı karara bağladığın mekânda görüyorum. Her birimiz güzellikte diğerlerinden üstün olduğumuzu iddia ediyorduk. Hayalgücünün sunup sunabileceği bütün takıları ve süsleri tükettikten sonra senin huzuruna çıktık. Sanatımızın mucizelerini zevkle seyrettin, senin hoşuna gitme hırsının bizleri nerelere sürüklediğine hayran kaldın. Fakat kısa süre sonra bu ödünç güzelliklerin daha doğal zarafetlere boyun eğmesini sağladın. Bütün eserimizi yok ettin; senin açından kullanışsız hale gelen bütün o süslerimizi çıkarmamız, senin bakışların altında doğanın sadeliğini sergilememiz gerekti. Edebe hiç önem vermiyor, sadece kendi

şanımı düşünüyordum. Mesut Özbek, gözlerinin önüne ne güzellikler serildi! Senin uzun müddet o efsundan bu efsuna dolaştığını gördük; kararsız ruhun uzun süre bir karara varamadı, her yeni zarafet senden bir bedel istiyordu; bir ara hepimiz senin öpücüklerinle sarmalandık. Meraklı bakışlarını en mahrem yerlere dikiyor, bizleri bir anda binlerce farklı vaziyete sokuyordun; daima yeni emirler, daima yeni boyun eğme yolları icat ediyordun. Özbek itiraf edeyim ki, senin hoşuna gitme arzusuna beni sevk eden, hırstan çok yakıcı bir tutkuydu. Yavaş yavaş kalbinin efendisine dönüştüğümü gördüm: Beni aldın, terk ettin, bana döndün ve ben seni yanımda tutmayı bildim. Zafer sadece benimdi, umutsuzluk ise rakiplerimin. Bize sanki dünyada yapayalnızmışız gibi geldi; etrafımızdaki hiçbir şey bizi meşgul etmeye layık değildi artık. Tanrı rakiplerime, senden aldığım bütün o aşk nişanelerine tanıklık etme cesareti versin! Şayet benim taşkınlıklarımı görselerdi, benim aşkım ile onların aşkı arasındaki farkı hissederler, benimle güzellik noktasında rekabet edebilirlerse de, hassasiyet noktasında rekabet edemeyeceklerini görürlerdi... Fakat ben ne yapıyorum? Bu anlattıklarım beni nereye götürüyor? Hiç sevilmemek bir felakettir, fakat artık sevilmemek bir utanç. Barbar diyarlarda gezmek uğruna bizleri terk ettin Özbek. Ne yani, sevilmenin kıymetini hiç mi bilmiyorsun? Heyhat! Ne kaybettiğini dahi bilmiyorsun! İç çekişlerim duyulmuyor, gözyaşlarım akıyor ve sen bunların tadını çıkarmıyorsun. Aşk sarayda nefes alıyor gibi, oysa duyarsızlığın seni durmadan buradan uzaklaştırıyor. Ah sevgili Özbek'im, keşke mesut olmayı bilseydin!

Fatma'nın Sarayı, Muharrem ayının 21. günü, 1711.

IV. Mektup

Safiye'den Erzurum'daki Özbek'e

Nihayet o kara canavar beni umutsuzluğa düşürmeyi aklına koydu. Esirim Zübeyde'yi, bana o kadar sevgiyle hizmet eden, usta elleriyle süslerimi her yere taşıyan Zübeyde'yi zorla elimden almak istiyor. Bu ayrılığın acı verici olması ona yetmiyor, bir de bu ayrılığın onur kırıcı olmasını istiyor. Hain adam, itimadımın sebeplerini suç olarak görmek istiyor. Onu hep yolladığım kapı ardında sıkıldığı için, benim hayal dahi edemeyeceğim şeyler duyduğunu veya gördüğünü farz etmeye cüret ediyor. O kadar mutsuzum ki! Beni onun saçma şüphelerinden ne münzeviliğim ne de erdemim koruyacak. Aşağılık bir köle ta senin kalbinin derinliklerinde bana saldırıyor ve ben de kendimi buna karşı savunmak zorunda kalıyorum! Hayır, birtakım gerekçeler uydurup küçülemeyecek kadar saygı duyuyorum ben kendime. Davranışlarımın kefili olarak senden, aşkından, aşkımdan ve sevgili Özbek, bunu da sana söylemek lazım geliyorsa, gözyaşlarımdan başkasını istemiyorum.

Fatma'nın Sarayı, Muharrem ayının 29. günü, 1711.

V. Mektup

Rüstem'den Erzurum'daki Özbek'e

İsfahan'da bütün sohbetlerin konusu sensin. Burada senin gidişinden başka bir şey konuşulmuyor. Kimileri bunu senin hafifliğine, kimileri ise bilinmeyen bir üzüntüye yoruyor. Seni sadece dostların savunuyor, fakat kimseyi ikna edemiyorlar. İranlıların bilmediği diyarlara gitmek üzere kadınlarını, aileni, dostlarını, memleketini terk etmeni anlaya-

mıyorlar. Rika'nın annesini teselli etmeye imkân yok; senin kaçırdığın, o öyle diyor, oğlunu geri istiyor. Bana gelince sevgili Özbek, ben doğal olarak senin yaptığın her şeyi tasdik etme eğiliminde olduğumu hissediyorum. Ancak yokluğunu affedemeyeceğim; bu konuda bana hangi gerekçeyi sunarsan sun, kalbim hiçbirinden hoşlanmayacak. Allahaısmarladık. Beni daima sev.

İsfahan, Rebiyülevvel ayının 28. günü, 1711.

VI. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Dostu Nesir'e

Erivan'da bir gün geçirdikten sonra, Türklerin egemenliğindeki topraklara girmek üzere İran'ı terk ettik. On iki gün sonra üç veya dört ay boyunca ikamet edeceğimiz Erzurum'a vardık.

Nesir, şunu itiraf etmeliyim ki, İran'ı gözden kaybedip kendimi kalleş Osmanlıların ortasında bulduğumda gizli bir acı duydum. Bu kâfirlerin ülkesinde ilerledikçe sanki ben de kâfirleşiyormuşum gibi geldi.

Aklıma memleketim, ailem, dostlarım geldi; içimdeki merhamet duygusu uyandı; nihayet belli belirsiz bir kaygı beni allak bullak etti ve bana kendi huzurum için biraz fazla ileri gittiğimi gösterdi.

Fakat kalbimi en çok kahreden, kadınlarım. Onları üzüntüye gark olmadan düşünemiyorum.

Onları sevdiğimi sanma Nesir; bu açıdan hiçbir arzuya yer bırakmayan bir duyarsızlık içindeyim. Yaşadığım çok sayıda sarayda aşka engel oldum, aşkı aşkla yok ettim; ama bu tam da içimdeki soğukluktan, içimi kemiren gizli bir kıskançlık doğuyor. Kendi haline bırakılmış bir kadın sürüsü görür gibi oluyorum, elimde onların sorumluluğunu alacak

birkaç namert var sadece. Kölelerim sadık olsa bile kendimi güvende hissetmekte zorlanırdım; peki ya sadık değillerse ne olacak? Dolaşacağım uzak ülkelere kadınlarımla ilgili ne çok üzücü haber gelir! Bu dostlarımın deva bulamayacağı bir dert, acı sırlarını bilmemeleri gereken bir mekân. Zaten bilseler ne yapacaklar? Cezasız bırakmayı, ulu orta verilecek bir cezaya bin kere tercih etmez miyim? Bütün üzüntülerimi senin kalbine emanet ediyorum sevgili Nesir, içinde bulunduğum şu durumda yegâne tesellim bu.

Erzurum, Rebiyülahir ayının 10. günü, 1711.

VII. Mektup

Fatma'dan Erzurum'daki Özbek'e

Sen gideli iki ay oldu sevgili Özbek'im ve ben, içinde bulunduğum bu mahzun halde, senin gitmiş olduğuna kendimi hâlâ inandıramıyorum. Sanki sen hâlâ buradaymışsın gibi bütün sarayı baştan başa koşuyorum, hâlâ uyanabilmiş değilim. Seni seven, seni kollarına almaya alışmış, sana şefkatini kanıtlamaktan başka bir meşgalesi olmayan, soyunun sunduğu avantajla özgür, fakat aşkının şiddetiyle köle olmuş bir kadın başka ne yapsın ki?

Seninle evlendiğimde, gözlerim henüz bir erkeğin yüzünü görmüş değildi. Görmeme izin verilen yegâne erkek sensin;[3] zira o korkunç harem ağalarını kesinlikle erkekten saymıyorum. Erkek olmamaları onların en hafif kusurudur. Senin yüzünün güzelliğini onlarınkinin biçimsizliğiyle karşılaştırdığımda, kendimi bahtiyar saymadan edemiyorum. Hayalgücüm bana, senin şahsının büyüleyici güzelliklerinden daha cazip bir imge sunamıyor. Sana yemin ederim Özbek, durumum

3 İranlı kadınlar, Türk ve Hint kadınlarından çok daha sıkı bir şekilde muhafaza edilmektedir. (y.n.)

gereği kapalı tutulduğum bu mekândan çıkmama izin verilseydi, etrafımı saran muhafızlardan kaçabilseydim, bu milletler başkentinde yaşayan bütün erkekler arasında bir seçim yapmama izin verilseydi Özbek, sana yemin ederim, sadece seni seçerdim. Dünyada sevilmeye değer bir tek sen varsın.

Yokluğun nedeniyle senin için kıymetli olan bir güzelliği ihmal ediyorum sanma. Her ne kadar kimse tarafından görülmemem gerekiyorsa da, kullandığım süsler senin mutluluğun için artık gereksiz olsa da, yine de hoşa gitme alışkanlığıyla kendime bakmaya çalışıyor, en hoş parfümleri sürünmeden kesinlikle yatmıyorum. Senin kucağıma geldiğin o mesut zamanı hatırlıyorum; beni baştan çıkaran tatlı bir düş, aşkımın sevgili cismini bana gösteriyor; hayalgücüm kendini umutlarına nasıl kaptırıyorsa, arzuları içinde de öyle kayboluyor. Bazen yorucu yolculuğundan tiksinip bize geri döneceğini düşünüyorum. Gece, ne uykusuzluğa ne uykuya ait olan düşlerle geçiyor. Yanımda seni arıyorum, benden kaçıyormuşsun gibi geliyor. Nihayet içimi yakan ateşin kendisi bu hayalleri dağıtıyor ve aklımı başıma getiriyor. O an nasıl da heyecanlanıyorum... İnanmazsın Özbek, böyle bir durumda yaşamak imkânsız. Damarlarımdan ateş akıyor. Böylesine derinden hissettiğim bir şeyi nasıl olur da sana ifade edemem? Ve sana ifade edemediğim bir şeyi nasıl olur da bu kadar derinden hissedebilirim? O anlarda senin tek bir öpücüğün için dünya krallığını verirdim Özbek. Bir kadın bu kadar şiddetli arzulara sahip olmanın üzüntüsünü çektiğinde, bu arzuları tatmin edebilecek yegâne erkekten mahrum kaldığında, kendisini eğlendirecek hiçbir şeye sahip olmayıp kendi haline bırakılıp, ah etmelerle küskün bir tutkunun gazabı içinde yaşamak zorunda kalınca, mutlu olmak şöyle dursun, bir başkasının mutluluğuna hizmet etme avantajına dahi sahip olmadığında, kocasının mutluluğu için değil, sırf namus uğruna muhafaza edilen gereksiz bir saray süsü haline gelir!

Siz erkekler çok zalimsiniz! Tatmin edemeyeceğimiz arzulara sahip olmamız sizleri büyülüyor. Bize sanki duyarsızmışız gibi muamele ediyorsunuz, oysa gerçekten duyarsız olsak çok kızarsınız. Bunca zaman küçük düşürülen arzularımızın, sizleri gördüğümüz anda azacağına inanıyorsunuz. Bir erkeğin kendini sevdirmesi zor iş; meziyetinizle elde etmeyi ummadığınız şeyi bizim mizacımızdan elde etmek çok daha kolay.

Allahaısmarladık sevgili Özbek'im, allahaısmarladık. Sırf sana tapmak için yaşadığımı unutma. Ruhum seninle dopdolu. Yokluğun seni unutturmak şöyle dursun aşkımı –daha şiddetli bir hale gelebilseydi şayet– daha da şiddetlendirirdi.

İsfahan'daki saray, Rebiyülevvel ayının 12. günü, 1711.

VIII. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Dostu Rüstem'e

Mektubun şu an bulunduğum Erzurum'da elime geçti. Gidişimin ses getireceğinden hiç şüphe etmemiştim. Bu durum canımı hiç sıkmadı. Hangisine kulak vereyim isterdin, düşmanlarımın ihtiyatına mı, yoksa kendiminkine mi?

Çok genç yaşımda sarayda boy göstermeye başladım; fakat diyebilirim ki orada kalbim hiç yozlaşmadı. Hatta büyük bir emel besledim: Sarayda erdemli olmaya cüret ettim. Ahlaksızlıkla karşılaştığım an ondan uzaklaştım; fakat daha sonra ahlaksızlığı ortaya çıkarmak için ona yaklaştım. Hakikati tahta taşıdım; huzurda o zamana kadar duyulmamış bir dil kullandım; dalkavukların keyfini kaçırdım, aynı zamanda hem tapanları hem de putu şaşırttım.

Fakat dürüstlüğümün bana düşman kazandırdığını, prensin ihsanına mazhar olmayıp bir de bakanların kıskançlığını üzerime çektiğimi, yozlaşmış bir sarayda artık sadece zayıf bir erdemle ayakta durduğumu görünce, orayı terk etmeye

karar verdim. Bilime çok düşkünmüşüm gibi yaptım, böyle yaptıkça da hakikaten düşkünmüş gibi hissetmeye başladım. Artık hiçbir işe karışmadım, bir kır evine çekildim. Fakat bu durumun dahi uygunsuz tarafları vardı. Daima düşmanlarımın kötülüğüne maruz kalıyordum; üstelik bu kötülüklere karşı kendimi savunma yollarını da neredeyse kendi kendime yok etmiştim. Birkaç gizli görüş beni ciddi ciddi kendimi düşünmeye sevk etti ve ülkemi terk etmeye karar verdim. Saraydan çekilmem de bana ülkeyi terk etmek için inandırıcı bir gerekçe sundu. Krala gittim, kendimi Batı bilimlerinde yetiştirme arzumu anlattım, seyahatlerimden kendisinin de istifade edebileceğini ima ettim. Kralın onayını aldım ve gittim. Düşmanlarımın elinden bir kurbanı kurtarmış oldum.

İşte seyahatimin asıl sebebi bu Rüstem. Bırak İsfahan konuşsun, sen beni sadece beni sevenler nezdinde savun. Düşmanlarımı habis yorumlarıyla baş başa bırak. Bana yapıp yapabilecekleri yegâne kötülüğün bu olmasına ben fazlasıyla seviniyorum.

Şu an hakkımda konuşuyorlar. Belki ileride tamamen unutulmuş olurum ve dostlarım da... Hayır Rüstem, kendimi böyle acı bir düşünceye kesinlikle kaptırmak istemiyorum. Dostlarım nezdinde daima değerli olacağım; senin sadakatine güvendiğim gibi onların sadakatine de güveniyorum.

Erzurum, Cemaziyelahir ayının 20. günü, 1711.

IX. Mektup

Baş Harem Ağasından Erzurum'daki Ebi'ye

Eski efendini izliyorsun seyahatlerinde, vilayet ve krallıkları dolaşıyorsun, üzüntüler sana tesir edemiyor, karşına her an yeni şeyler çıkıyor, gördüğün her şey seni tekrar oluşturuyor, böylece zaman sen hissetmeden geçip gidiyor.

Benim içinse durum farklı. Korkunç bir zindana kapatılmışım, hep aynı nesnelerle çevriliyim ve hep aynı üzüntüler içimi kemiriyor. Elli senenin ihtimam ve kaygılarının ağırlığı altında inim inim inliyorum. Bu uzun yaşamımda huzurlu bir gün, sakin bir an geçirdim diyemem.

İlk efendim kadınlarını bana emanet etmeye yönelik acımasız planını yapıp bin çeşit tehdidin desteklediği baştan çıkarmalarla beni sonsuza dek kendimden ayrılmaya zorladığında, olabilecek en yorucu işlerde çalışmaktan bıkmış halde, tutkularımı huzura ve servete kurban etmeyi tasarlamıştım. Bahtsız başım! Binbir dertle meşgul aklım bana kaybı değil, teselliyi gösteriyordu; aşkı tatmin etmeye muktedir olmamakla aşkın saldırılarından kurtulmayı umuyordum. Heyhat! İçimde tutkunun kaynağı söndürülmeden tutkunun neticesi söndürüldü. Ve tutkulardan kurtulmak bir yana, kendimi durmadan tutkularımı rahatsız eden nesnelerle çevrili buldum. Etrafımdaki her şeyin beni kaybettiğim şeyden dolayı pişmanlığa sürüklediği o saraya girdim; her an heyecanlanıyordum; binlerce doğal güzellik sırf beni umutsuzluğa gark etmek için önümde soyunup dökünüyor gibi geliyordu; daha da beteri, gözümün önünde daima mesut bir adam vardı. Bu çalkantılı dönemde efendimin yatağına bir kadın götürüp o kadını soyduktan sonra daireme kalbimde öfke, ruhumda ise korkunç bir umutsuzlukla dönmediğim bir gün geçmemiştir.

Sefil gençliğimi işte böyle geçirdim. Yegâne sırdaşım yine kendimdi. Sıkıntılara, üzüntülere gark olmuştum, ancak bunları bastırmam gerekiyordu. Sevecen gözlerle bakma eğiliminde olduğum o kadınlara ise sadece sert bakışlarla bakıyordum. Ruhumu okusalardı yanardım. Bu durumdan nasıl da istifade ederlerdi!

Hatırlarım, bir kadını banyoya koyduğum bir gün o kadar kendimden geçtim ki, kendimi tamamen kaybedip elimi götürmemem gereken bir yere götürmeye cüret ettim.

İlk anda o günün hayatımdaki son gün olduğunu düşündüm. Oysa korkunç bir ölümden kurtulacak kadar şanslı çıkmıştım. Fakat zaafımın sırdaşı yaptığım o güzel, dilini tutmasının bedelini çok pahalıya ödetti. Onun üzerindeki nüfuzumu bütünüyle kaybettim. O zamandan beri beni binlerce kez ölümle burun buruna getiren tavizler vermeye mecbur etmiştir.

Nihayet gençlik ateşi söndü, artık yaşlandım ve bu bakımdan artık sakinim. Artık kadınlara umursamazlıkla bakıyorum. Bütün o tahkirlerini, bana çektirdikleri bütün o işkenceleri onlara bir bir ödetiyorum. Onlara hükmetmek için doğduğumu hiç unutmuyorum ve bana öyle geliyor ki, onlara hükmettiğim anlarda yeniden erkek oluyorum. Onlara soğukkanlılıkla baktığımdan, aklım bana onların bütün zayıflıklarını gösterdiğinden beri onlardan nefret ediyorum. Her ne kadar onları bir başkası adına gözetiyorsam da kendime itaat ettirme keyfi bana gizli bir sevinç veriyor. Onları her şeyden mahrum ettiğimde, bana bunu sanki kendim için yapıyormuşum gibi geliyor ve bundan daima dolaylı bir tatmin duyuyorum. Saray bana küçük bir imparatorluk gibi geliyor ve böylece hırsım, elimde kalan bu yegâne tutku, birazcık tatmin oluyor. Her konunun dönüp dolaşıp bana geldiğini, her an gerekli olduğumu zevkle görüyorum. Bu mevkide katılaşmama yol açan bütün bu kadınların nefretini seve seve sineye çekiyorum. Onlar da nankör bir adama çatmış değiller: En masum zevklerinin karşısında beni buluyorlar, onların karşısına daima aşılamaz bir engel gibi çıkıyorum. Planlar yapıyorlar, ben bunlara aniden son veriyorum. Reddi kendime silah yapıyor, kuruntularla diken diken oluyorum. Dilimde sadece ödev, erdem, edep ve tevazu sözcükleri var. Durmadan kadın cinsinin zayıflığından, efendinin nüfuzundan bahsederek onları umutsuzluğa düşürüyorum. Ardından bu denli sert davranmaya mecbur olmaktan yakınıyor, onların menfaatine hizmet etmekten

başka gerekçem olmadığını, onlara büyük bir bağlılık duyduğumu ima ediyorum.

Buna karşılık başımda bitmek tükenmek bilmez sıkıntılar da yok değil. Bu kindar kadınlar her gün onlara verdiklerimin mislini elde etmeye çalışıyor, korkunç talihsizliklere uğruyorlar. Egemenlik ile boyun eğiş aramızda gelgit misali gidip geliyor. En aşağılayıcı işleri hep bana yıkıyor, eşi benzeri görülmedik bir aşağılama ifadesi takınıyor, yaşıma başıma bakmadan beni en ıvır zıvır şeyler için gece on defa yataktan kaldırıyorlar. Beni durmadan emirlere, işe, kaprislere boğuyorlar. Sanki beni çalıştırmak için sıraya girmişler, fanteziler arka arkaya geliyor. Çoğu zaman ihtimamımı ikiye katlamaktan zevk alıyorlar, kulağıma uydurma sırlar fısıldatıyorlar. Biri geliyor, kâh duvarların civarında genç bir adam görüldüğünü, kâh bir gürültü duyulduğunu, kâh bir mektup ulaştırmak gerektiğini söylüyor. Bütün bunlar beni şaşırtıyor ve onlar bu şaşkınlığımla alay ediyorlar; kendi kendime böyle işkence ettiğimi görmekten zevk alıyorlar. Bir başka sefer beni kapılarının arkasına bağladılar, gece gündüz beni oraya zincirlediler. Hastalık, zafiyet, korku taklidi yapmayı çok iyi biliyorlar. Beni istedikleri kıvama getirmek için mazeretleri hiç eksik olmuyor. Böyle zamanlarda körü körüne bir itaat, sınırsız bir hoşgörü gerek. Benim gibi bir adamın buna karşı çıkması duyulmamış bir şeydir. Onlara itaat etmeyi reddedecek olsam, beni cezalandırma hakları doğar. Sevgili Ebi böyle aşağılanmaktansa ölürüm daha iyi.

Hepsi bu değil: Efendimin takdirinden bir an dahi emin değilim. Efendimin kalbinde beni bitirmek isteyen o kadar çok dişi düşmanım var ki. Sözüme asla kulak asılmadığı dakikalara, hiçbir isteklerinin reddedilmediği dakikalara, benim daima kabahatli olduğum dakikalara sahipler. Efendimin yatağına öfkeli kadınlar götürüyorum. Orada benim için mi çalışıyorlar, benim elim daha mı güçlü zannediyorsun? Onların gözyaşlarından, iç çekişlerinden, öpüşlerin-

den, hatta hatta zevklerinden ödüm kopuyor. Onlar orada zaferlerinin mekânında; güzellikleri benim için tehlikeli hale geliyor. Verdikleri hizmetler benim gelmiş geçmiş bütün hizmetlerimi bir anda siliyor. Artık bana ait olmayan bir efendi karşısında hiçbir şey beni güvenceye alamıyor.

Kaç kez takdir edilerek yatmış, gözden düşmüş olarak uyanmışımdır! Saray civarında öyle rezilce kırbaçlandığım gün, ben ne yapmıştım ki? Bir kadını efendimin kollarına bırakıyorum; o ise, efendinin ateşlendiğini gördüğü anda bir gözyaşı selidir döküyor, yakınıyor, şikâyetlerini efendide yarattığı aşk ölçüsünde artacak şekilde ayarlıyor. Böyle tehlikeli bir anda kendimi nasıl savunabilirim ki? En beklemediğim anlarda başıma bir felaket geliyor; âşıkane bir müzakerenin, iç çekişlerin imzaladığı bir anlaşmanın kurbanı oluyorum. İşte içinde yaşamımı sürdürdüğüm acımasız durum bu sevgili Ebi.

Oysa sen ne bahtiyarsın! Göstermen gereken ihtimam sadece Özbek'in şahsıyla sınırlı. Onun hoşuna gitmek, hayatının sonuna kadar onun takdirini muhafaza etmek senin için kolay.

İsfahan'daki saray, Safer ayının son günü, 1711.

X. Mektup

Mirza'dan Erzurum'daki dostu Özbek'e

Benim için Rika'nın yokluğunu telafi edebilecek yegâne kişi sendin; senin yokluğunda beni teselli edebilecek bir de Rika vardı. Seni çok özlüyoruz Özbek, sen cemiyetimizin ruhuydun. Kalp ile aklın kurduğu ittifakları bozmak için şiddet gerek!

Burada uzun uzun tartışıyoruz; tartışmalarımızın konusu genelde ahlak. Dün insanların zevkler ve duyuların tatmi-

niyle mi yoksa erdemin tatbikiyle mi mutlu oldukları konusunda tartıştık. Senin sık sık, insanların erdemli olmak için doğduğunu, adaletin en az varoluş kadar insanlara özgü bir nitelik olduğunu söylediğini duymuşumdur. Rica ediyorum, bununla ne demek istediğini bana açıkla.

Mollalarla konuştum, Kur'an'dan yaptıkları alıntılarla beni umutsuzluğa düşürdüler; zira onlarla gerçek bir inanan olarak değil, bir insan, bir vatandaş, bir aile babası gibi konuştum. Allahaısmarladık.

İsfahan, Safer ayının son günü, 1711.

XI. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Mirza'ya

Benim aklıma başvurmak için kendi aklından vazgeçiyorsun, bana danışacak kadar ileri gidiyorsun, benim seni bilgilendirebileceğime inanıyorsun. Sevgili Mirza, gönlümü hakkımda beslediğin iyi düşüncelerden daha da çok okşayan şey bana bu iyi düşünceleri sağlayan dostluğundur.

Bana verdiğin vazifeyi yerine getirebilmek için, aşırı soyut akıl yürütmelere başvurmayı gerekli görmüyorum. Bazı hakikatler vardır ki sadece ikna etmek yetmez, bunları hissettirmek de gerekir. Ahlakla ilgili hakikatler de öyledir. Anlatacağım küçük hikâye belki de seni mahir bir felsefeden daha fazla etkiler.

Arabistan'da Trogloditler adında, tarihçilerin sözüne inanırsak insandan çok hayvana benzeyen eski Troglodit-lerin soyundan gelme küçük bir halk yaşarmış. Bunlar o kadar biçimsiz değilmiş; ayılar kadar kıllı da değilmiş; hırlamazlarmış; gözleri de varmış. Fakat o kadar kötü, o kadar yırtıcılarmış ki, aralarında ne bir hakkaniyet ilkesi ne adalet varmış.

Tabiatlarından kaynaklanan kötülüklerini düzeltmek isteyen yabancı menşeli bir kral onlara çok sert muamele ediyormuş. Fakat Trogloditler tuzak kurup kralı öldürmüş, kraliyet ailesinin tüm üyelerini katletmişler.

Darbe başarılı olduktan sonra yeni bir hükümet seçmek üzere bir araya gelmişler. Fikir ayrılıklarından sonra yüksek görevliler seçmişler. Fakat bunlar seçildikten çok kısa bir süre sonra, Trogloditler dayanamayıp bunları da katletmiş.

Bu yeni boyunduruktan da kurtulan Trogloditler artık doğal vahşiliklerinden başka bir şeye bel bağlamamışlar. Bundan böyle hiç kimseye itaat etmeyecekleri, herkesin başkalarının menfaatlerine bakmadan sadece kendi menfaatini kollayacağı konusunda anlaşmışlar.

Oy birliğiyle alınan bu karar herkesi son derece memnun etmiş. Şöyle diyorlarmış: "Hiç umurumda olmayan insanlar için ölümüne çalışacağım da ne olacak? Sadece kendimi düşüneceğim. Mutlu yaşayacağım. Başkaları mutlu olmuş olmamış bana ne! Bütün ihtiyaçlarımı sağlayacağım. Yeter ki benim ihtiyacım görülsün, diğer Trogloditler sefil olmuş beni hiç mi hiç ilgilendirmez."

Toprakların ekilmesi gereken ay gelmiş. Herkes şöyle demiş: "Tarlamı sırf kendimi beslememe yetecek kadar buğday versin diye süreceğim. Bundan fazlası işime yaramaz. İşime yaramayacak şeyler için kendimi yoramam."

Bu küçük krallığın toprakları birbiriyle eşdeğerde değilmiş. Kimisi kurak ve dağlık, daha aşağılarda bulunan diğer topraklar ise birçok dere tarafından sulanırmış. O sene kuraklık had safhada olmuş. Öyle ki yüksek yerlerdeki topraklar her şeyden mahrum kalırken, sulanabilen topraklar çok verimliymiş. Böylece dağ insanlarının neredeyse tamamı, hasadı onlarla paylaşmayı reddeden diğerlerinin gaddarlığı nedeniyle açlıktan kırılmış.

Ertesi sene çok yağmurlu geçmiş. Yüksek yerler inanılmaz verimli hale gelmiş, aşağılardaki topraklar sular altında

kalmış. Halkın yarısı bir kez daha kıtlık nedeniyle feryat etmiş. Ancak bu sefil insanlar karşılarında yine kendileri kadar gaddar insanlar bulmuşlar.

Krallığın önde gelen sakinlerinden birinin çok güzel bir karısı varmış. Komşusu bu kadına âşık olmuş ve kadını kaçırmış. Büyük çıngar çıkmış; küfür kıyametten sonra taraflar, cumhuriyet zamanında belli bir itibar kazanmış bir Troglodit'in vereceği karara uyma konusunda anlaşmış. Ona gidip gerekçelerini sunmak istemişler. "Kadın ha senin ha ötekinin olmuş bana ne," demiş bu adam. "Sürmem gereken bir tarlam var, zamanımı sizin anlaşmazlıklarınızı gidererek, kendi işlerimi ihmal ederken sizin işleriniz üzerinde çalışarak heba edecek değilim ya! Rica ederim beni rahat bırakın, itişip kakışmalarınızla beni rahatsız etmeyin." Bu sözle birlikte adam onları bırakıp kendi tarlasını sürmeye gitmiş. Kadını kaçıran diğerinden daha güçlüymüş, kadını geri vermektense ölmeyi tercih edeceğine dair yemin etmiş. Komşusunun haksız hareketine, hâkimin duyarsızlığına çok bozulan diğer adam umutsuzluk içerisinde evine dönüyormuş ki yol üzerinde çeşmeden dönen genç ve güzel bir kadınla karşılaşmış. Artık bir karısı yokmuş ve bu kadın da çok hoşuna gitmiş. Kadının hakemliğine başvurmak istediği, fakat talihsizliğine duyarsız kalmış olan adamın karısı olduğunu öğrenince kadın daha da çok hoşuna gitmiş. Kadını kaçırıp evine götürmüş.

Oldukça verimli bir tarlaya sahip bir adam varmış. Bu tarlayı büyük bir özenle sürermiş. Komşularından ikisi aralarında ittifak kurup onu evinden kovmuş, tarlasını işgal etmişler. Tarlayı ellerinden almak isteyen herkese karşı kendilerini savunmak üzere aralarında bir anlaşma yapmışlar. Nitekim bu şekilde aylarca birbirlerine destek olmuşlar. Fakat içlerinden biri tek başına sahip olabileceği şeyleri paylaşmaktan sıkılmış, diğerini öldürüp tarlanın yegâne sahibi olmuş. Fakat egemenliği uzun sürmemiş. İki Troglodit ona

saldırmış. Adam kendini savunacak kadar güçlü olmadığından katledilmiş.

Neredeyse çırılçıplak bir Troglodit satılık yün görmüş, fiyatını sormuş. Tüccar kendi kendine şöyle demiş: "Doğal şartlarda yünümden, iki ölçek buğday satın almaya yetecek kadar bir kazanç ummam gerekir. Fakat ben, sekiz ölçek buğday alabilmek için yünü dört katına satacağım." Müşteri başa gelen çekilir deyip istenen parayı ödemek zorunda kalmış. "Çok memnun oldum," demiş tüccar, "artık buğdayımı satın alabileceğim." "Ne diyorsunuz," demiş yabancı, "buğdaya mı ihtiyacınız var? Benim de satacak buğdayım var. Fakat fiyatı belki sizi şaşırtabilir, zira sizin de bildiğiniz gibi buğday son derece pahalı ve neredeyse her yerde kıtlık hüküm sürüyor. Siz bana paramı geri verin, ben de size bir ölçek buğday vereyim. Aksi takdirde isterseniz açlıktan geberip gidin satmam."

Bu sırada acımasız bir salgın ülkeyi kırıp geçiriyormuş. Komşu ülkeden maharetli bir hekim gelmiş, tedavileri o kadar zamanında yapmış ki kendisine emanet edilen herkesi iyileştirmiş. Salgın durduğunda hekim ücretini talep etmek üzere tedavi ettiği insanların kapısına gitmiş. Fakat kimse ödemeyi kabul etmemiş. Hekim, çok uzun süren bir yolculuğun yorgunluğu altında ezilerek ülkesine dönmüş. Fakat kısa süre sonra aynı salgının tekrar başladığını, bu nankör diyarı daha önce hiç olmadığı kadar kahrettiğini haber almış. Bu kez Trogloditler hekimin ayağına gitmişlerse de onun ülkelerine gelmesini boşuna beklemişler. "Hadi oradan adaletsiz insanlar," demiş hekim onlara, "ruhunuzda tedavisini talep ettiğiniz zehirden daha öldürücü bir zehir var. Bu dünya üzerinde yer işgal etmeye layık değilsiniz; zira sizde insanlık yok, hakkaniyet kurallarından bihabersiniz. Sizleri cezalandıran tanrıların öfkeli adaletine karşı çıkarsam onları gücendirmiş olurum."

Erzurum, Cemaziyelahir ayının 2. günü, 1711.

XII. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Aynı Kişiye

Trogloditlerin kendi kötülükleri sonucu nasıl can verdiğini, kendi adaletsizliklerinin kurbanı olduğunu gördün sevgili Mirza. Halkın uğradığı felaketlerden onca aile arasında sadece iki aile kurtulmuş. Ülkede diğerlerinden çok farklı iki kişi yaşarmış. Bunlarda insanlık varmış; hem kalplerinin doğruluğu hem de diğer insanlar yozlaştığı için birbirine tutunan bu iki adam genel yıkımı görüyor ve bu duruma üzülüyorlarmış. Bu yeni bir tür birlik kurmanın gerekçesi olmuş. Ortak menfaati gözeterek çalışıyorlarmış. Aralarında tatlı, sevecen bir dostluğun neden olabileceği anlaşmazlıklardan başka anlaşmazlık yaşanmıyormuş. Ülkenin en uzak köşesinde, onların varlığına layık olmayan yurttaşlarından ayrı, mutlu ve huzurlu bir yaşam sürüyorlarmış. Bu erdemli ellerin işlediği toprak sanki kendiliğinden ürün veriyormuş.

Karılarını seviyor, karıları tarafından da candan seviliyorlarmış. Bütün dikkatlerini çocuklarını erdemli yetiştirmeye vermişler. Çocuklarına durmadan yurttaşlarının yaşadığı felaketleri gösteriyor, bu son derece dokunaklı örneği gözler önüne seriyorlarmış. Onlara özellikle bireyin menfaatinin asla genel menfaatten ayrı olmadığını, genel menfaatten kopmak istemenin felakete koşmak olduğunu, erdemin bizlere pahalıya mal olacak bir şey olması gerekmediğini, erdeme asla yorucu bir iş olarak bakmamak gerektiğini, başkalarına adaletli davranmanın kendimize merhamet göstermek olduğunu hissettiriyorlarmış.

Kısa zamanda erdemli babaların tesellisine, kendilerine benzer çocuklara sahip olma tesellisine nail olmuşlar. Gözleri önünde yetişen bu yeni halkın sayısı mutlu evlilikler sayesinde artmış. Sayıları artmış, fakat birlikleri hiç sarsılmamış.

Erdem çoklukla zayıflamak şöyle dursun, tam tersine iyi örnekler arttıkça daha da güçlenmiş.

Bu Trogloditlerin mutluluğunu kelimelerle kim ifade edebilir ki? Böylesine adaletli bir halk tanrıların da sevgilisi olmuş. Halk tanrıların farkına vardığı an, onlardan korkmayı da öğrenmiş. Din, doğanın fazla haşinleştirdiği gelenekleri yumuşatmış.

Tanrıların şerefine bayramlar yaratmışlar. Çiçeklerle süslenmiş genç kızlar ile genç erkekler bu bayramları danslarıyla, kır müziğinin akortlarıyla kutlarlarmış. Ayrıca neşe kadar sadeliğin de hüküm sürdüğü ziyafetler düzenlerlermiş. Saf doğa bu toplantılarda konuşur, burada âşık olunur, bakireler burada yanakları kızararak şaşkın itiraflarda bulunur, fakat bu itirafları kısa sürede babaların onayını kazanır, sevecen anneler geleceğin tatlı, sadakat dolu evliliklerini yine burada öngörmekten zevk duyarlarmış.

Tanrıların lütfuna ermek için tapınağa giderlermiş. Diledikleri zenginlik, muazzam bir bolluk değilmiş. Bu tür dilekler mesut Trogloditlere yakışmazmış; bunları ancak yurttaşları için dilemeyi bilirlermiş. Sunak önünde ancak babaları için şifa, erkek kardeşleri için izdivaç, karılarından aşk, çocuklarından sevgi ve itaat dilemek için diz çökerlermiş. Genç kızlar sunağa yüreklerinin tatlı ağrısını fısıldar, bir Troglodit'i mesut edebilmekten başka bir lütuf istemezlermiş.

Akşamları sürüler çayırlardan döndüğünde, yorgun öküzler kağnıları geri getirdiğinde birlikte oturup sade bir akşam yemeği eşliğinde ilk Trogloditlerin adaletsizliklerine ve felaketlerine, yeni halkla birlikte doğan erdeme ve bu halkın saadetine dair şarkılar söylerlermiş. Ardından tanrıların azametine, onlara dua eden insanlardan asla esirgemedikleri lütuflarına, onlardan korkmayanlara yönelik kaçınılmaz öfkelerine dair şarkılar söylerlermiş. Daha sonra kır hayatının zevklerini, masumiyetin taçlandırdığı saadet halini tasvir

ederlermiş. Kısa süre sonra kaygı ve üzüntülerin asla bölemediği bir uykuya dalarlarmış.

Doğa gereksinimleri kadar arzularını da karşılıyormuş. Bu mutlu ülkede açgözlülük nedir bilinmezmiş. Birbirlerine hediyeler verirlermiş; hediyeyi veren kendini daima daha şanslı hissedermiş. Troglodit halkı kendini tek bir aile gibi görürmüş. Sürüler hemen hemen her zaman birbirine karışırmış. Genel olarak kaçındıkları bir cefa varsa, o da sürüleri paylaşmakmış.

Erzurum, Cemaziyelahir ayının 6. günü, 1711.

XIII. Mektup

Özbek'ten Aynı Kişiye

Sana Trogloditlerin erdeminden ne kadar bahsetsem azdır. Bir Troglodit bir gün şöyle diyormuş: "Babam yarın tarlasını sürmek zorunda. Ben ondan iki saat önce kalkarım, babam tarlasına gittiği zaman tarlasını çoktan sürülmüş bulur."

Bir diğeri kendi kendine şöyle diyormuş: "Bana sanki kız kardeşim akrabalarımızdan olan genç bir Troglodit'ten hoşlanıyor gibi geliyor. Babamla konuşayım da onu bu izdivacı gerçekleştirmeye ikna edeyim."

Bir diğerine hırsızların sürüsünü kaçırdığı söyleniyormuş. "Buna üzüldüm," diyormuş bu kişi, "zira sürüde tanrılara sunmak istediğim bembeyaz bir düve vardı."

Bir başkasının şöyle konuştuğu işitiliyormuş: "Tapınağa gidip tanrılara teşekkür etmeliyim, zira babamın çok sevdiği, benim de çok kıymet verdiğim erkek kardeşim sıhhatine kavuştu."

Veyahut: "Babamın tarlasına bitişik bir tarla var. Bu tarlayı sürenler daima güneşin yakıcı sıcağına maruz kalıyor.

Oraya iki ağaç dikmem gerek, böylece zavallılar zaman zaman gölgesine sığınıp dinlenebilirler."

Bir gün birçok Troglodit bir araya toplanmışken, yaşlı bir adam fena bir harekette bulunmuş olmasından şüphelendiği bir delikanlıdan bahsedip bu delikanlıyı kınamış. "Biz onun böyle bir suç işlediğine inanmıyoruz," demiş genç Trogloditler, "fakat böyle bir suç işlemişse, umarım ailesinin en sefili olarak ölür!"

Bir Troglodit'e yabancıların evini yağmaladıkları, her şeyini alıp götürdükleri söylenmiş. "Şayet adaletsiz davranmamış olsalardı," demiş bu Troglodit, "tanrılardan bunları benim kullandığımdan daha uzun süre kullanmalarını dilerdim."

Trogloditlerin refahını kıskananlar da eksik olmamış. Komşu halklar bir araya gelerek uydurma bir bahaneyle Trogloditlerin sürülerini kaçırmaya karar vermişler. Bu anlaşma haber alındığı anda Trogloditler onlara elçiler yollamış. Elçiler onlara şöyle demiş:

"Trogloditler size ne yaptı? Karılarınızı mı kaçırdı, hayvanlarınızı mı çaldı, tarlalarınızı mı mahvetti? Hayır. Bizler adiliz, tanrılardan korkarız. O halde bizden ne istiyorsunuz? Kendinize giyecek yapmak için yün mü istiyorsunuz? Sürülerimizin sütünü veya topraklarımızın meyvesini mi istiyorsunuz? Silahlarınızı bırakın, aramıza katılın, o zaman size bütün bunları veririz. Fakat en kutsal şey üzerine yemin ederiz ki, topraklarımıza düşman olarak girerseniz, sizi adaletsiz bir halk olarak görür, yabani hayvanlar gibi muamele ederiz."

Bu sözler küçümsemeyle karşılanmış. Bu vahşi halklar silahlar kuşanıp Trogloditlerin topraklarına girmiş. Bu toprakların sadece masumiyetle korunduğunu zannediyorlarmış.

Oysa Trogloditlerin savunması çok sağlammış. Karılarını ve çocuklarını ortalarına almışlar. Düşmanların adaletsizliğine şaşırmışlarsa da, sayılarının çokluğu onları şaşırtmamış. Yeni bir ateş yüreklerini ele geçirmiş. Biri babası için,

diğeri karısı ve çocukları için, bir diğeri erkek kardeşleri için, öteki dostları için, hepsi Troglodit halkı için ölmek istiyormuş. Ölenin yerine, ortak davanın yanı sıra belli bir ölümün intikamını da almak isteyen bir başkası geçiyormuş.

Adaletsizlik ile erdem arasındaki savaş böyle cereyan etmiş. Salt ganimet peşinde koşan korkak halklar kaçmaktan utanmamışlar. Troglodıtlerin erdemine boyun eğmişler, fakat bundan etkilenmemişler de.

Erzurum, Cemaziyelahir ayının 9. günü, 1711.

XIV. Mektup

Özbek'ten Aynı Kişiye

Halkın nüfusu her geçen gün arttığından, Troglodıtler bir kral seçme zamanının geldiğini düşünmüşler. Tacı içlerinden en adil olanına vermek gerektiği konusunda anlaşmışlar ve hepsi, yaş ve erdem bakımından saygın bir ihtiyar üzerinde karar kılmış. Oysa bu adam toplantıya katılmak istememiş, kalbi kederle ezilmiş vaziyette evine çekilmiş.

Kral olarak kendisini seçmiş olduklarını bildirmek üzere elçiler gönderdiklerinde "Tanrı," demiş ihtiyar, "Troglodıtlere bu kötülüğü ettiğimi göstermesin, aralarında benden daha adil bulunmadığına inandırmasın! Tacı bana veriyorsunuz; bunu gerçekten istiyorsanız tacı kabul etmem gerekecek. Fakat doğarken özgür Troglodıtler görmüş biri olarak bugün onları köleleşmiş görmek kederden ölüp gitmeme sebep olur, bunu bilin." Bu sözler üzerine ihtiyarı bir gözyaşı selidir almış. "Ne bedbaht bir gün!" diyormuş ihtiyar, "neden bu kadar uzun yaşadım ki?" Ardından sert bir sesle şöyle haykırmış: "Ey Troglodıtler! Size ne olduğunu biliyorum. Erdeminiz size yük olmaya başladı. Şu an içinde bulunduğunuz durumda, başınızda bir şef yokken, kendinize

rağmen erdemli olmak zorundasınız. Aksi takdirde hayatta kalamaz, atalarınızın felaketini yaşarsınız. Fakat bu boyunduruk size ağır gelmeye başladı. Bir prense kulluk etmeyi, onun örf ve âdetlerinizden daha yumuşak kanunlarına itaat etmeyi tercih ediyorsunuz. İşte o zaman hırslarınızı tatmin edebileceğinizi, servetler elde edebileceğinizi, gevşek bir haz içerisinde bitkin düşebileceğinizi ve çok büyük suçlar işlemekten kaçındığınız müddetçe erdeme ihtiyacınız olmayacağını çok iyi biliyorsunuz." İhtiyar bir an durmuş, gözyaşları eskisinden daha da çok akıyormuş. "Ben ne yapayım istiyorsunuz? Bir Troglodit'e emir vermem mümkün olabilir mi? Sırf ona böyle emrettim diye mi erdemli bir harekette bulunsun istiyorsunuz? O ki bu hareketi ben olmadan da, salt tabiatının doğal eğiliminden ötürü de yapardı. Ey Trogloditler! Hayatımın sonuna geldim, kanım damarlarımda donmuş, kısa zaman sonra kutsal atalarınızı göreceğim. Neden onları kahredeyim, sizleri erdem boyunduruğundan başka bir boyunduruk altında bıraktığımı onlara söylemek mecburiyetinde kalayım istiyorsunuz?"

Erzurum, Cemaziyelahir ayının 10. günü, 1711.

XV. Mektup

Baş Harem Ağasından Erzurum'daki Siyahi Harem Ağası Jaron'a

Seni bu diyarlara getiren ve seni bütün tehlikelerden kurtaran Tanrı'ya şükürler olsun.

Her ne kadar adına dostluk denen bağı hiç tanımamış, tamamen kendi içime kapanmış olsam da, sen bana hâlâ bir kalbim olduğunu hissettirmişsindir. Benim kurallarıma göre yaşamak zorunda olan bütün kölelerin karşısında taş kesilmişsem de, senin çocukluktan çıkışını zevkle izlemişimdir.

Efendimin gözlerini sana diktiği zaman geldi çattı. Keskin demir seni doğadan ayırdığında, doğa henüz işini tamamlamamıştı. Sana acıyıp acımadığını veya benim mevkime ulaştığını görmekten zevk alıp almadığını söylemeyeceğim. Gözyaşlarını dindirdim, çığlıklarını susturdum. Senin ikinci kez doğduğunu, daima itaat etmeni gerektiren kulluk konumundan çıkıp, emretmen gerektiren bir kulluk konumuna geçtiğini gördüm. Eğitimine özen gösterdim. Eğitimin ayrılmaz bir parçası olan sertlikten ötürü senin benim için ne kadar kıymetli olduğunu uzun süre bilemedin. Oysa benim için çok kıymetliydin. Seni bir babanın oğlunu sevdiği gibi seviyordum diyebilirim. Şayet baba ve oğul sıfatları bizim kaderimize uygun düşerse.

İnançsız Hristiyanların oturduğu ülkelerden geçeceksin. Oralarda kirlenmemen mümkün değil. Onca düşmanı arasında peygamber seni nasıl koruyabilir ki? Dilerim ki efendim döndüğünde Mekke'ye hacca gider. İkiniz de meleklerin diyarında kendinizi arındırırsınız.

İsfahan'daki saray, Cemaziyelahir ayının 10. günü, 1711.

XVI. Mektup

Özbek'ten Kum'daki Üç Mezarın Bekçisi Molla Mehmed Ali'ye

Aziz molla, niçin mezarlarda yaşarsın? Sen yıldızlarda ikamet etmeye layıksın. Şüphesiz güneşi gölgelemek korkusuyla saklanıyorsun. Güneş gibi lekelerin yok, fakat tıpkı onun gibi kendini bulutların ardına gizliyorsun.

İlmin okyanustan daha derin bir uçurum; zekân Ali'nin iki uçlu kılıcı Zülfikâr'dan daha keskin; semavi Dokuzlar Korusu'nda neler olup bittiğini sen bilirsin; Kur'an'ı aziz peygamberimizin göğsünde okursun; bazı bölümleri anlaşıl-

maz bulduğunda ise bir melek peygamberin emriyle kanatlarını tez açar ve sana bu bölümlerin sırrını ifşa etmek üzere tahtından iner.

Meleklerle senin aracılığınla yakın iletişim kurabilirim; zira en nihayetinde on üçüncü imam olan sen, gökyüzü ile yeryüzünün bittiği yerin merkezi, Esfel-i Safilin ile Arş-ı Âlâ arasındaki iletişim noktası değil misin?

Kâfir bir halkın içindeyim. Seninle arınmama, yüzümü ikamet ettiğin kutsal yerlere çevirmeme izin ver; gün doğarken beyaz ağlar siyah ağlardan nasıl ayrılırsa, sen de beni kötülerden öyle ayır; bana tavsiyelerinle yardımcı ol; ruhumu ıslah et, onu peygamberlerin ruhuyla ihya et, cennetin ilmiyle besle; ruhumun yaralarını ayaklarının dibine sermeme izin ver. Kutsal mektuplarını birkaç ay kalacağım Erzurum'a yolla.

Erzurum, Cemaziyelahir ayının 11. günü, 1711.

XVII. Mektup

Özbek'ten Aynı Kişiye

Sabırsızlığıma engel olamıyorum aziz molla. Yüce cevabını bekleyemeyeceğim. Bazı şüphelerim var, onları gidermeliyim. Aklımın doğru yoldan çıktığını hissediyorum; onu doğru yola getir; ey ışığın kaynağı, gel beni aydınlat; sana sunacağım zorlukları aziz kaleminle yok et; kendime merhamet etmemi sağla ve soracağım sorudan dolayı yüzümü kızart.

Yasa koyucumuz niçin bizi domuz etinden ve murdar olarak nitelendirdiği diğer etlerden mahrum etmiştir? Bize niçin ölü bir vücuda dokunmayı yasaklamış, ruhumuzu arındırmak için durmadan vücudumuzu yıkamamızı emretmiştir? Bana öyle geliyor ki nesneler kendiliklerinden ne saf ne de murdardır. Onları saf veya murdar kılacak hiçbir özellik düşünemiyorum. Çamur bize pismiş gibi geliyor, zira

görme duyumuzu veya başka bir duyumuzu rahatsız ediyor. Fakat çamur tek başına altından, elmastan daha pis değildir. Bir cesede dokunmak suretiyle pisleneceğimiz fikri ise, böyle bir şeyi yapmaya duyduğumuz doğal iğrenme hissinden kaynaklanıyor. Yıkanmayan insanların vücutları koku duyumuzu ya da görme duyumuzu rahatsız etmediği sürece bu vücutların murdar olduğunu düşünebilir miyiz?

Aziz molla, acaba nesnelerin safiyetinin veya murdarlığının yegâne karar merci duyular mıdır? Bununla birlikte nesneler insanları aynı şekilde etkilemediğine, birinde hoş duygular uyandıran şey başkasında iğrenç duygular uyandırdığına göre, herkes bu konuda kendi keyfine göre karar vermedikçe, saf nesneleri saf olmayandan kendilerine göre ayırmadıkça, duyuların bu konudaki şehadetinin kural olmadığı sonucuna varılabilir.

Fakat bu da aziz molla, ilahi peygamberimizin yaptığı sınıflandırmaları, meleklerin elinden çıkma yasanın temel dayanaklarını altüst etmez mi?

Erzurum, Cemaziyelahir ayının 20. günü, 1711.

XVIII. Mektup

Peygamberlerin Hizmetkârı Mehmed Ali'den Özbek'e

Bizlere hep aziz peygamberimize binlerce kez sorulmuş soruları soruyorsunuz. Âlimlerin tefsirlerini niçin okumazsınız? Niçin bilginin bu saf kaynağına inmezsiniz? İnseydiniz, bütün şüpheleriniz giderilmiş olurdu.

Dünyevi meselelere dalıp ulvi meselelere asla dikkatle bakmayanlar, molla olmaya ya da mollaları takip etmeye cesaret edemeden mollaları yüceltenler ne bedbaht insanlardır!

Tanrı'nın sırlarına asla haiz olamamış kâfirler, sizin ışığınız cehennemin karanlıklarına benzer, akıl yürütmeleriniz

kavurucu Şaban ayında öğle güneşinde ayaklarınızın havalandırdığı tozlar gibidir.

En akıllınız en sıradan imamın aklına ulaşamaz.[4] Boş felsefeniz, fırtına ve karanlığı haber veren şimşektir: Fırtınanın ortasında kalmışsınız ve rüzgârların keyfine göre dolanıyorsunuz.

Sorduğunuz sorulara cevap vermek kolay. Bunun için bir gün Hristiyanlar ve Yahudiler tarafından sınanan aziz peygamberimizin onlara nasıl cevap verdiğini anlatmam yeter.

Yahudi Abdias Abşalom peygamberimize Tanrı'nın niçin domuz eti yenmesini yasakladığını sorar. "Bu anlamsız bir emir değildir," diye cevap verir peygamber, "domuz murdar bir hayvandır ve ben sizi bu konuda ikna edeceğim. Peygamber elinin üstüne çamurdan bir insan resmi yapar, bunu yere atar ve şöyle haykırır: "Ayağa kalk!" Aniden bir adam ayağa kalkar ve şöyle der: "Ben Nuh'un oğlu Yafes'im." "Öldüğünde de saçların beyaz mıydı?", "Hayır," diye cevap verir adam, "fakat sen beni uyandırdığında kıyamet günü geldi sandım ve o kadar büyük bir korku duydum ki saçlarım bir anda ağardı."

"Ve şimdi," der Tanrı'nın elçisi, "bana Nuh'un gemisinin öyküsünü olduğu gibi anlat." Yafes itaat eder ve ilk aylarda tam olarak neler yaşandığını bütün ayrıntılarıyla anlatır. Ardından şöyle konuşur:

"Bütün hayvanların dışkısını geminin bir tarafına yığdık. Bu ise gemiyi öyle bir yan yatırdı ki hepimizin, özellikle de avaz avaz feryat eden kadınlarımızın ödü koptu. Tanrı'ya danışan babamız Nuh, O'ndan, fili getirip kafasını geminin yatan tarafına doğru çevirme emrini aldı. Bu büyük hayvan o kadar çok dışkı üretti ki, bundan bir domuz doğdu." Özbek, artık neden o zamandan beri bu hayvandan kaçındığımızı, bu hayvana murdar bir hayvan gözüyle baktığımızı anlıyor musunuz?

4 Bu kelime [yani *imam* –ç.n.], İranlılardan çok Türkler tarafından kullanılmaktadır. (y.n)

Fakat domuz her gün bu dışkıları karıştırdığı için gemiye öyle bir pis koku yayılır ki, domuzun kendisi dahi hapşırmadan edemez ve burnundan bir fare çıkar. Fare önüne çıkan her şeyi kemirir. Nuh için bu durum o kadar dayanılmaz bir hale gelir ki, Tanrı'ya bir kez daha danışma vaktinin geldiğine inanır. Tanrı Nuh'a aslanın alnına büyük bir şaplak atmasını emreder. Aslan da hapşırır ve burnundan bir kedi çıkar. Peki sizce bu hayvanlar murdar mıdır? Ne dersiniz?

O halde bazı nesnelerdeki gayrisafiliğin ardında yatan sebebi fark etmemeniz diğer birçok sebebi bilmemenizden, Tanrı, melekler ve insanlar arasında geçenlerden habersiz olmanızdan ileri geliyor. Ebediyetin tarihini bilmiyorsunuz; göklerde yazılan kitapları hiç okumamışsınız; size bu kitaplara dair anlatılanlar ilahi kütüphanenin ancak çok küçük bir parçasını oluşturur. Bizler gibi hâlâ hayattayken bu kütüphaneye çok yaklaşmış olanlar dahi halen karanlıklıktadır. Allahaısmarladık. Muhammed sevgisi kalbinizden eksik olmasın.

Kum, Şaban ayının son günü, 1711.

XIX. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Dostu Rüstem'e

Tokat'ta sadece sekiz gün kaldık. Otuz beş gün süren bir yürüyüşten sonra İzmir'e geldik.

Tokat'tan İzmir'e kadar ismini anmaya değecek tek bir şehir dahi yok. Osmanlı İmparatorluğu'nun ne kadar zayıf olduğunu hayretle gördüm. Bu hasta vücut yumuşak, itidalli bir rejimle değil, imparatorluğu tüketen, durmadan zayıflatan şiddetli tedbirlerle ayakta duruyor.

Mevkilerini ancak para gücüyle elde eden paşalar, vilayetlere iflas etmiş olarak giriyor, buraları sanki fethedilmiş

topraklar gibi soyup soğana çeviriyorlar. Küstah bir milis bu paşaların kaprislerini yerine getiriyor. Meydanlar yıkılıyor, şehirler terk ediliyor, köyler sefil, toprakların ekini ile ticaret tamamen bırakılmış.

Bu sert yönetimde suçlar cezasız kalıyor. Toprakları işleyen Hristiyanlar ile vergileri toplayan Yahudiler türlü türlü şiddete maruz kalıyorlar.

Toprakların mülkiyeti kimde belli değil; bu nedenle bu toprakları değerlendirme arzusu da düşük. Yönetenlerin kaprisine karşı koruyacak ne tapu ne de mülkiyet hakkı var.

Bu barbarlar sanatı o kadar boşlamış ki askerî sanatı dahi ihmal etmişler. Avrupa'daki milletler her gün kendilerini geliştirirken, Osmanlılar eski cehaletlerinde sıkışıp kalmışlar. Avrupalıların yeni icatlarını ancak kendilerine karşı bin defa kullanıldıktan sonra benimsemeyi akıl ediyorlar.

Deniz üzerinde hiçbir tecrübeleri yok, manevra kabiliyetleri yok. Söylenene göre bir kayalıktan gelen bir avuç Hristiyan[5] Osmanlıları terletiyor, imparatorluklarını yıpratıyormuş.

Ticaret yapmaktan aciz Osmanlılar, daima çalışkan ve girişimci olan Avrupalıların imparatorluk topraklarında ticaret yapmalarına ancak binbir zahmetle izin veriyorlar. Kendilerini zengin etmelerine izin vererek onlara bir lütufta bulunduklarını sanıyorlar.

Arşınladığım bu geniş topraklarda zengin ve güçlü bir şehir gözüyle bakılabilecek bir İzmir'i gördüm. İzmir'i bu hale getirenler de Avrupalılar; diğer şehirlere benzememesinin nedeni Türkler değil.

İşte böyle sevgili Rüstem, sana iki yüzyıl geçmeden herhangi bir fatihin zaferlerine tanıklık edecek bu imparatorluk hakkında tam bir fikir vermiş oldum.

İzmir, Ramazan ayının 2. günü, 1711.

---

5 Görünüşe bakılırsa, bunlar Malta Şövalyeleri'dir. (y.n.)

XX. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Sarayda Yaşayan Karısı Zerrin'e

Beni rencide ettiniz Zerrin. Orada olmadığım süre zarfında davranışlarınızı değiştirmemeniz ve bana işkence eden şiddetli kıskançlığı teskin etmemeniz halinde korkmanızı gerektirecek çarpıntılar hissediyorum kalbimde.

Duyduğuma göre sizi, beyaz harem ağası Nazir ile baş başa bulmuşlar. Nazir sadakatsizliğini ve kalleşliğini başıyla ödeyecek. Nasıl kendinizi böyle kaybedersiniz? Odanıza beyaz bir harem ağası kabul etmenize izin verilmediğini anlamayacak kadar? Üstelik hizmetinize verilmiş siyahi harem ağalarınız dururken. Bana boş yere harem ağalarının erkek olmadığını, erdeminizi uzaktan erkeğe benzemelerinin sizde uyandırabileceği düşüncelerin üzerinde tuttuğunuzu söylemeniz ne size ne de bana kâfi gelir. Size kâfi gelmez, zira saray kanunlarının size menettiği bir şeyi yaptınız. Bana da kâfi gelmez, zira kendinizi göstererek namusumu lekeliyorsunuz. Kendinizi göstermek de ne demek? Belki de kendinizi; sizi suçlarıyla, daha da beteri iktidarsızlığının pişmanlıkları ve umutsuzluğuyla kirletebilecek bir kalleşin girişimlerine sunuyorsunuz.

Bana daima sadık olduğunuzu söyleyeceksiniz belki de. Sanki sadık olmama şansınız varmış gibi! Sürdüğünüz bu hayatı dikkatle takip eden siyahi harem ağalarının uyanık gözlerini nasıl aldatabilirsiniz ki? Sizi hapseden kilit ve kapıları nasıl kırabilirsiniz ki? Özgür olmayan bir erdemle övünüyorsunuz. Belki de kirli arzularınız, bu kadar övündüğünüz sadakatinizin değerini ve bedelini bin kere silip süpürmüştür.

Şüphelenmekte haklı olduğum şeyleri yapmadığınızı; o kalleşin pis ellerini size sürmediğini, efendisine ait güzellikleri onun bakışlarına sunmayı reddettiğinizi, kıyafetlerinizle örtünerek onunla aranızda en azından bu zayıf engeli bı-

raktığınızı, onun mukaddes bir saygıyla çarpılarak gözlerini kaçırdığını, cesaretini kaybedip o an kendisini hazırladığı cezaları düşünerek titrediğini umuyorum. Bütün bunlar doğru olsa dahi, yine de vazifenizi ihlal eden bir şey yapmış olacaksınız. Şayet vazifenizi aşırı eğilimlerinizi tatmin edemeden, boş yere ihlal ettiyseniz, bu eğilimleri tatmin etmek için kim bilir neler yapardınız? Sizin için çekilmez bir zindan, yoldaşlarınız içinse ahlaksızlığın saldırılarına karşı elverişli bir sığınak olan, kadın cinsinin zayıflığından kurtulup doğadan kaynaklanan bütün dezavantajlarına rağmen yenilmez hale geldiği bu kutsal mekândan çıkabilseydiniz daha neler yapardınız? Kendi halinize bırakılsanız, elinizde kendinizi savunmak için böyle vahametle rencide ettiğiniz aşkınızdan, böyle münasebetsizce ihanet ettiğiniz vazifenizden başka bir şey olmasa ne yapardınız? Yaşadığınız memleketin kutsal gelenekleridir sizi en aşağılık kölelerin saldırılarından koruyan! Size çektirdiklerim için bana minnettar olmalısınız, zira yaşamayı ancak bu sayede hak ediyorsunuz.

Baş harem ağasına tahammül edemiyorsunuz, zira gözü daima üzerinizde ve size bilgece tavsiyelerde bulunuyor. "O kadar çirkin ki," diyorsunuz, "ona acı çekmeden bakamıyorum." Sanki bu tür mevkilere en güzel insanlar yerleştirilirmiş gibi! Sizi asıl kahreden, sizi kirleten beyaz harem ağasının onun mevkisinde olmaması.

İlk köleniz size ne yapmıştı ki? Size genç Zübeyde ile içli dışlı olmanın görgü kurallarına aykırı olduğunu söylemişti. İşte ona duyduğunuz nefretin nedeni bu.

Ben katı bir hâkim olmak durumundayım Zerrin. Ben sizin masumiyetinizi kanıtlamaya çalışan bir zevcim sadece. Yeni zevcem Roksana'ya duyduğum aşk, ondan çirkin olmayan size duymam gereken şefkatten hiçbir şey eksiltmedi. Aşkımı ikiniz arasında paylaştırıyorum ve Roksana, erdemi güzelliğe katmanın dışında bir avantaja da sahip değil.

İzmir, Zilkade ayının 12. günü, 1711.

XXI. Mektup

Özbek'ten Beyaz Baş Harem Ağasına

Bu mektubu açarken titremelisiniz; daha doğrusu, Nazir'in kalleşliğine göz yumduğunuz vakit titremeniz gerekirdi. Hissiz ve bitkin yaşlılığınıza rağmen aşkımın ürkütücü nesnelerine suç işlemeksizin bakamayan siz, onları bütün gözlerden koruyan o korkunç mekânın kapısından adım atmanıza asla izin verilmemişken, davranışları size emanet edilen kişilerin sizin yapmaya cüret edemeyeceğiniz şeyleri yapmasına göz yuman siz, onların başına ve sizin başınıza düşmek üzere olan yıldırımların farkında değil misiniz?

Siz kim oluyorsunuz? Keyfime göre yok edebileceğim adi bir oyuncaksınız. İtaat etmeyi bildiğiniz sürece yaşarsınız; bu dünyada sırf benim yasalarıma göre yaşamak veya ben emrettiğim an ölmek üzere varsınız; ancak benim mutluluğum, benim aşkım, hatta benim kıskançlığım sizin bayağılığınıza ihtiyaç duyduğu sürece nefes alıyorsunuz ve nihayet, payınıza düşen ancak kulluktur, benim iradem dışında bir ruha, benim saadetim dışında bir ümide sahip olamazsınız.

Kadınlarımdan bazılarının vazifelerinin sert kuralları altında sabırsızlıkla kıvrandığını, siyahi bir harem ağasının sürekli varlığının onları sıktığını, kendilerini kocalarına götürmek üzere tahsis edilen bu korkunç nesnelerden bıktıklarını biliyorum. Bütün bunları ben de biliyorum. Madem bu karmaşaya göz yumuyorsunuz, o zaman gösterdiğim itimadı suistimal eden herkesi titretecek bir biçimde cezalandırılacaksınız.

Tanrı'nın bütün peygamberleri, özellikle de peygamberlerin en büyüğü Ali adına yemin ederim ki, görevinizi ihmal ederseniz, benim gözümde, ayağımın altında dolaşan böceklerin hayatı kadar bile değeri kalmaz hayatınızın.

İzmir, Zilkade ayının 12. günü, 1711.

XXII. Mektup

Jaron'dan Baş Harem Ağasına

Özbek'in aklına saraydan uzaklaştıkça mukaddes kadınları geliyor; iç çekiyor, gözyaşı döküyor, kederi büyüyor, şüpheleri artıyor. Kadınlarının muhafızlarını artırmak istiyor. Kendisine eşlik eden bütün zencilerle birlikte beni de geri gönderecek. Artık kendi adına bir şeyden korkmuyor; kendi hayatından bin kez daha kıymetli olan şeyler için korkuyor.

Yani senin yasalarına göre yaşayacak, senin uğraşlarını paylaşacağım. Ey yüce Tanrım! Tek bir adamı mutlu etmek için ne kadar çok şey gerekiyor!

Doğa sanki kadınları bağımlı konumuna yerleştirmiş, sonra da onları bu konumdan kurtarmış gibi. İki cins arasında karışıklık çıkmış, zira hakları birbirine denkmiş. Bizler yeni bir uyum planına dâhil olduk. Kadınlar ile kendimiz arasına kini, erkekler ile kadınlar arasına aşkı koyduk.

Kaşlarım çatılacak, etrafa karanlık bakışlar fırlatacağım. Neşe dudaklarımı terk edecek. Dıştan sakin görüneceğim, oysa ruhum kaygılar içinde olacak. Ruhumun çektiği üzüntüleri dışa vurmak için yaşlılık kırışıklıklarını beklemem gerekmeyecek.

Batı topraklarında efendimin peşinden gitmeyi çok isterdim; fakat iradem onun malı. Kadınlarına göz kulak olayım istiyor; o halde ben de onlara sadakatle göz kulak olacağım. Kibirli olmalarına mahal verilmeyince muhteşemleşen, aşağılamanın mahvetmekten daha zor olduğu kadın cinsine nasıl davranmam gerektiğini biliyorum. Emrine amadeyim.

İzmir, Zilkade ayının 12. günü, 1711.

XXIII. Mektup

Özbek'ten Dostu İbrahim'e

Denizde kırk günlük bir seyirden sonra Livorno'ya vardık. Livorno yeni bir şehir; burası bataklıklarla dolu bir kasabayı İtalya'nın en refah şehri haline getiren Toskana düklerinin dehasının bir kanıtı.

Kadınlar burada çok serbest. Jaluzi adı verilen bazı pencerelerden erkeklere bakabiliyor, ihtiyar kadınların refakatinde her gün dışarı çıkabiliyor, tek bir peçe takıyorlar.[6] Enişteleri, amcaları, yeğenleri onlara bakabiliyor, kocalarıysa bundan neredeyse hiç alınmıyorlar.

Bir Hristiyan şehrini ilk kez görmek bir Muhammetçi[7] için çok mühim bir olay. Göze ilk etapta çarpan şeyleri, örneğin heykellerin, kıyafetlerin, belli başlı geleneklerin farklılığını kastetmiyorum. En ıvır zıvır şeylere varıncaya kadar hissettiğim, fakat ifade edemediğim eşsiz bir şey var.

Yarın Marsilya'ya gidiyoruz. Burada çok kalmayacağız. Rika ile planımız, hiç mola vermeden Avrupa imparatorluğunun kalbi Paris'e gitmek. Gezginler daima bütün yabancılar için bir çeşit ortak vatan olan büyük şehirlerin peşinde koşar. Allahaısmarladık. Seni daima seveceğimden hiç şüphen olmasın.

Livorno, Safer ayının 12. günü, 1712.

---

6 İranlı kadınlar dört peçe takmaktadır. (y.n.)

7 Fransızcada XVI. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar kullanılan *Mahométan*/*Mahométisme* kelimeleri, Muhammed'in Fransızca karşılığı olan *Mahomet*'ten "müridi" anlamını yaratan *-an* son ekiyle türetilmekte ve "Muhammed'in müridi" anlamına gelmekteydi. Günümüzde küçümseyici bir anlam taşıdığından tercih edilmese de, o dönemde böyle bir çağrışımı yoktu. Metnin aslına sadık kalmak adına, bu terimler aynen çevrilmiştir. (ç.n.)

XXIV. Mektup

Rika'dan İzmir'deki İbrahim'e

Bir aydır Paris'teyiz ve sürekli hareket halindeydik. Bir yere yerleşmeden, yönlendirildiğimiz insanları bulmadan, topluca aynı anda eksik olan bütün zaruri şeyleri tedarik etmeden önce bir sürü iş yapmak gerekiyor.

Paris İsfahan kadar büyük. Burada evler o kadar yüksek ki, sanırsın ki buralarda sadece müneccimler oturuyor. Her binası üst üste altı yedi ev barındıran havaya inşa edilmiş bir şehrin son derece kalabalık olduğunu, herkes sokağa indiğinde bunun şehirde nasıl bir keşmekeş yarattığını tahmin edersin.

Belki inanmazsın ama bir aydır buradayım, sokakta yürüyen birini henüz görmedim. Dünyada vücutlarından Fransızlar kadar istifade eden başka bir halk yoktur. Koşuyorlar, uçuyorlar. Asya'nın hantal arabaları, bizim develerin düzenli adımları onları bayıltırdı. Bu koşuşturmaya hiç alışık olmayan, yürüyüşümü değiştirmeksizin genellikle yaya giden biri olarak ben de bazen bir Hristiyan gibi çileden çıkıyorum. Zira tepeden tırnağa üstüme çamur sıçratılması hadi neyse, ama düzenli aralıklarla yediğim dirsek darbelerini affedemiyorum. Arkamdan gelen ve beni geçen bir adam yarı yoldan dönmeme neden oluyor; diğer taraftan karşıma çıkan bir diğeri beni bir anda birincinin yakaladığı yerde bırakıyor. Daha yüz adım bile atmadan on fersahtan fazla yol gitmişim gibi bitap düşüyorum.

Sana Avrupa örf ve âdetlerinden bütün ayrıntılarıyla bahsedebilecek durumda olduğumu sanma. Bu konuda henüz çok az fikir sahibiyim; şaşkınlığımı henüz atlamadım.

Fransa kralı Avrupa'nın en güçlü prensi. Komşusu İspanya kralı gibi altın madenleri yok, ama ondan daha fazla zenginliğe sahip. Zira zenginliğinin kaynağı uyruklarının ken-

dini beğenmişliği ki altın madenlerinin aksine tükenmez bir kaynak bu. Kral, onur unvanları satarak yarattığı kaynak dışında başka bir mali kaynak olmadan büyük savaşlara giriyor veya bunları destekliyor ve insan kibrinin bir mucizesi olarak askerlerinin maaşları ödeniyor, savaş meydanları ve gemileri donatılıyor.

Zaten bu kral aynı zamanda büyük bir sihirbaz: Uyruklarının akıllarına da hükmediyor. Onların kendi istediği gibi düşünmelerini sağlıyor. Diyelim ki hazinesinde sadece bir milyon ekü var ve ona iki milyon gerekiyor, uyruklarını bir ekünün iki ekü değerinde olduğuna ikna etmesi yetiyor, onlar da inanıyor. Diyelim ki zor bir savaşı desteklemesi gerekiyor ve hiç parası yok, uyruklarının kafasına bir kâğıt parçasının para olduğu fikrini sokması yetiyor, onlar da hemen ikna oluyorlar. Onlara dokunduğunda her türlü hastalıklarını iyileştirdiğine bile inandırmış uyruklarını. Kralın akıllar üzerinde kurduğu egemenlik bu kadar büyük.

Söz konusu prens hakkında söylediklerim seni şaşırtmamalı. Ondan daha da büyük bir başka sihirbaz var ki, geri kalan herkesin aklına hâkim, buna ek olarak kralınkine de hâkim. Bu sihirbazın adı Papa. Kâh kralı üçün aslında bir olduğuna, kâh yenen ekmeğin ekmek olmadığına, kâh içilen şarabın şarap olmadığına ve buna benzer binbir çeşit şeye inandırıyor.[8]

Papa kral hiç nefes alamasın, inanma alışkanlığını kaybetmesin diye, kralı sınamak için zaman zaman ona dinle ilgili yazılar veriyor. İki yıl önce krala *anayasa* adını verdiği uzun bir yazı gönderip, kralı ve tebaasını büyük cezalarla tehdit ederek bu yazıda bulunan her şeye inanmaya zorlamak istedi.[9] Emre derhâl boyun eğen ve uyruklarına örnek

8 Bir Türk'ün Türkçe görmesi, konuşması ve düşünmesi gerekir; *İran Mektupları*'nı okuyan insanların gözden kaçırdıkları nokta bu. (y.n.) (Montesquieu, *Guasco rahibine 4 Ekim 1752 tarihli mektubundan*).

9 Papa XI. Clemens tarafından 1713'te yayımlanan *Unigenitus* adlı papalık fermanı. (ç.n.)

olan kral nezdinde başarılı oldu. Fakat içlerinden bazıları başkaldırıp yazıda yer alanların hiçbirine inanmak istemediklerini söylediler. Sarayı, krallığı ve bütün aileleri bölen bu isyanın itici gücü kadınlar oldu. Söz konusu *anayasa* kadınları, bütün Hristiyanların gökten indiğini söylediği bir kitabı okumaktan menediyor. Bu kitap, kelimenin tam anlamıyla onların Kur'an'ı. Cinslerine yapılan bu hakarete isyan eden kadınlar, *anayasadaki* her şeye karşı çıkıyorlar. Bu noktada herhangi bir ayrıcalık talep etmeyen erkekleri de kendi taraflarına çekmişler. Oysa bu müftünün yanlış düşünmediğini, hatta yüce Ali adına bizim kutsal yasalarımızın prensiplerini de öğrenmiş olması gerektiğini itiraf etmek gerekir. Zira kadınlar bizden daha aşağı bir yaratılışta olduğuna göre, peygamberlerimiz de kadınların cennete gitmeyeceğini söylediğine göre, sırf cennete giden yolu göstermek için yazılmış bir kitabı okumaları niçin gereksin ki?

Kral hakkında mucize sayılacak şeyler anlatıldığını duydum. Senin de bunlara inanmakta tereddüt edeceğinden şüphem yok.

Söylenene göre kral kendisine karşı ittifak kuran komşularıyla savaşırken, kendi krallığı içinde de sayısız görünmez düşmanı varmış. Kralın bunları otuz seneyi aşkın süredir aradığı, fakat itimat ettiği bazı dervişlerin yorulmak bilmeyen çabalarına rağmen bir tanesini dahi bulamadığı söyleniyor. Bunlar kralla birlikte yaşıyorlar: Sarayında, başkentinde, askerleri arasında, mahkemelerindeler. Buna rağmen deniyor ki, kral bunları bulamadan ölüp gitmenin üzüntüsünü yaşayacak. Bunların genel olarak var oldukları, fakat tek başlarına hiçbir şey ifade etmedikleri söyleniyor: uzuvları olmayan bir vücut gibi. Tanrı krala, dehaları ve bahtları ondan daha üstün, görünmez düşmanlar yolladığına göre, şüphesiz mağlup ettiği düşmanlarına karşı yeterince ılımlı davranmadığı için kralı cezalandırmak istiyor.

Sana yazmaya devam edip, sana İranlıların karakterine ve dehasına çok uzak olan birçok şey konusunda bilgi vereceğim. İkimiz de yeryüzündeyiz, fakat benim yaşadığım ülkenin insanları ile senin bulunduğun ülkenin insanları birbirinden çok farklı.

Paris, Rebiyülahir ayının 4. günü, 1712.

XXV. Mektup

Özbek'ten İzmir'deki İbrahim'e

Elime yeğenin Rezi'nin bir mektubu geçti. İtalya'yı görmek üzere İzmir'i terk edeceğini, yolculuğunun yegâne amacının kendisini yetiştirmek ve böylece sana daha da layık hale gelmek olduğunu haber veriyor. Bir gün yaşlılık çağının tesellisi olacak böyle bir yeğene sahip olduğun için seni kutluyorum.

Rika sana uzun bir mektup yazdı. Bana, şu an bulunduğumuz ülkeden sana uzun uzun bahsettiğini söyledi. Aklının cevvalliği her şeyi anında kavramasını sağlıyor. Daha yavaş düşünen bana gelince, sana bu konuda bir şeyler söyleyecek durumda değilim.

En tatlı sohbetlerimizin konusu sensin. Bizi İzmir'de nasıl güzel ağırladığını, dostluğunun bizlere her gün sunduğu hizmetlerden ne kadar konuşsak azdır. Cömert İbrahim, Tanrı'dan dilerim ki her yerde bizim kadar müteşekkir, bizim kadar sadık dostlar bulursun!

Seni en kısa zamanda tekrar görmek ve birlikte iki dost arasında tatlı tatlı akıp giden o mesut günlere yeniden kavuşmak umuduyla. Allahaısmarladık.

Paris, Rebiyülahir ayının 4. günü, 1712.

XXVI. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Sarayda Yaşayan Roksana'ya

Ne edebin ne erdemin tanındığı bu zehirli iklimde değil de, tatlı İran topraklarında yaşadığınız için ne kadar şanslısınız Roksana! Ne kadar talihlisiniz! Sarayımda, masumiyet çağındaymış gibi bütün insanların saldırılarından uzak yaşıyorsunuz. Yanlış yapamamanın saadeti içindesiniz. Hiçbir erkek sizi şehvetli bakışlarıyla kirletmedi. Kayınpederiniz dahi, verilen ziyafetlerin özgür ortamı içinde sizin o güzel dudaklarınızı görmedi. Dudaklarınızı örtmek için kutsal bir peçe takmayı hiç ihmal etmediniz. Mesut Roksana, kırlara gittiğiniz vakit yanınızda daima harem ağaları oldu. Onlar, bakışlarınızdan kaçmayan ne kadar küstah varsa öldürmek için önünüzden gittiler. Ben dahi, ki Tanrı ben mesut olayım diye sizi bana bahşetti, büyük bir sebatla savunduğunuz bu hazinenin efendisi olabilmek için ne kadar zahmet çekmişimdir! Evliliğimizin ilk günlerinde, sizi görememek benim için ne büyük bir üzüntü olmuştu! Sizi gördüğümdeyse nasıl bir sabırsızlık duymuştum! Oysa siz sabırsızlığımı tatmin etmemiş, aksine telaşa düşmüş bir edebin inatçı karşı koyuşlarıyla sabırsızlığımı kışkırtmıştınız. Beni durmadan bakışlarından saklandığınız tüm o erkeklerle karıştırmıştınız. Bana ihanet edip sizi benden kaçıran köleleriniz arasında sizi gözden kaybettiğim o günü hatırlar mısınız? Gözyaşlarınızın zayıflığını fark edip aşkımın ateşini söndürmek için annenizin nüfuzunu kullandığınız bir başka günü hatırlar mısınız? Başvurabileceğiniz bütün çareler tükendiğinde, cesaretinizle bulduğunuz o diğer çareyi hatırlıyor musunuz? Hançeri elinize alıp, sizi çok seven zevcinizi tehdit etmiş, kendisinden daha çok değer verdiğiniz bir şeyi feda etmenizi talep etmeye devam ederse onu öldüreceğinizi söylemiştiniz. İki ay, aşk ile erdem ara-

sındaki mücadeleyle geçti. İffetli endişelerinizi fazla ileriye götürdünüz. Yenildikten sonra dahi teslim olmadınız. Ölmekte olan bekâretinizi sonuna dek müdafaa ettiniz. Bana, sizi seven bir koca gibi değil, sizi kirleten bir düşman gibi baktınız. Bana yüzünüz kızarmadan bakmaya cesaret edebilmeniz için üç ay geçmesi gerekti. Şaşkın haliniz beni ele geçirdiğimden daha fazlasını ele geçirmiş olmakla itham eder gibiydi. Benimki huzurlu bir mülkiyet de olmamıştı. Güzelliklerinizden kaçırabildiğiniz ne varsa benden kaçırdınız. En ufak lütuflara bile eremeden, en büyük lütuflara erme fikriyle sarhoş olmuştum.

Eğer şu an bulunduğum ülkede yetiştirilmiş olsaydınız, o kadar allak bullak olmazdınız. Kadınlar burada her türlü ağırbaşlılığı kaybetmiş. Erkeklerin önüne sanki mahvolmayı arzular gibi yüzleri açık çıkıyor, bakışlarıyla erkekleri arıyor, camilerde,[10] mesire yerlerinde, hatta kendi evlerinde erkeklerle görüşüyorlar. Harem ağalarının hizmetinden yararlanma âdetinden bihaberler. Bu kadınlarda sizler arasında hüküm süren o asil sadelik, o tatlı edep yerine, alışılması imkânsız haşin bir arsızlık görülüyor.

Evet Roksana, burada olsaydınız, cinsinizin alçaldığı bu korkunç kepazelik karşısında kendinizi hakarete uğramış hissederdiniz. Bu iğrenç yerlerden kaçar, masumiyete döndüğünüz, kendinizden emin olduğunuz, hiçbir tehlikenin sizi titretemediği, nihayet bana borçlu olduğunuz aşkı kaybetme korkusu olmadan beni sevebildiğiniz o tatlı inzivayı düşünüp iç çekerdiniz.

Teninizin parlaklığını en güzel renklerle artırdığınızda; bütün vücudunuza en kıymetli kokuları sürdüğünüzde; en güzel kıyafetlerinizi giydiğinizde; dansınızın güzelliği, sesinizin tatlılığıyla yoldaşlarınızı geride bırakmaya çalış-

10 Arapçada *cami* sözcüğü *cem* (toplanma) kökünden türetilen mekân ismidir ve "toplayan yer", "toplanma yeri" anlamına gelir. Burada İslamiyet'e özgü mabet anlamında değil genel bir anlamda kullanılmıştır. (e.n.)

tığınızda, onlarla güzellik, tatlılık ve neşe konusunda zarif bir şekilde mücadele ettiğinizde, niyetinizin benim hoşuma gitmekten başka bir şey olduğunu hayal dahi edemem. Yüzünüzün belli belirsiz kızardığını, gözlerinizin gözlerimi aradığını, tatlı, gönül okşayıcı sözlerle kalbime girdiğinizi gördüğümde, aşkınızdan şüphe edemem Roksana.

Fakat Avrupalı kadınlar hakkında ne düşünebilirim? Tenlerini renklendirme şekilleri, taktıkları takılar, bedenlerine gösterdikleri ihtimam, onları devamlı meşgul eden hoşa gitme arzusu, erdemlerine sürülen lekeler, tüm bunlar kocalarına hakarettir.

Avrupalı kadınların işi oraya, böyle bir davranış tarzından beklenecek yere, sefahati insanı tepeden tırnağa titreten o dehşetengiz aşırılığa, evlilik yeminini tam anlamıyla iğfal etmeye vardırdıklarını düşünmüyorum. Çok az sayıda kadın suçu bu aşamaya vardıracak kadar başıboş. Hepsinin kalbinde oraya kazınmış, doğuştan gelen, eğitimin zayıflattığı, fakat yok edemediği bir ahlak anlayışı var. Dış dünyadaki, edebin talep ettiği vazifelerini ihmal edebilirler, ama iş son adımı atmaya geldiğinde doğanın kendisi başkaldırıyor. O halde biz sizleri böyle sıkı hapsedip, o kadar çok harem ağasıyla koruyup, aşırıya kaçtıkları vakit arzularınıza öyle müdahale ediyorsak bunun sebebi nihai bir sadakatsizlik korkusu değil, sebebi şunu bilmemiz: Safiyetin fazlası olmaz ve en ufak bir leke onu bozabilir.

Size acıyorum Roksana. Onca zaman sınanan namusunuz, sizi asla terk etmeyecek ve sizin salt erdemle boyun eğdirdiğiniz arzuları tek başına bastırabilecek bir kocaya layıktır.

Paris, Recep ayının 7. günü, 1712.

XXVII. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Nesir'e

Şu an Paris'teyiz, Güneş Şehri'nin[11] o muhteşem rakibinde.

İzmir'den ayrılırken dostum İbrahim'i sana bir kutu ulaştırmakla görevlendirdim. Bu kutuda senin için birkaç hediye var. Bu mektup da sana aynı yolla ulaştırılacak. İbrahim'den beş veya altı fersah uzakta olsam da, sanki o İsfahan'da, bense Kum'daymışım gibi kolaylıkla ona kendimden haberler verebiliyor, ondan haber alabiliyorum. Mektuplarımı Marsilya'ya yolluyorum. Oradan İzmir'e düzenli olarak gemiler kalkıyor. İzmir'de İbrahim, İran'a gidecek mektupları her gün İsfahan'a giden Ermeni kervanlarına veriyor.

Rika'nın sıhhati gayet yerinde. Güçlü bünyesi, gençliği ve doğal neşesi onu her türlü sıkıntıdan koruyor.

Bana gelince, ben pek iyi değilim. Vücudum ile ruhumun takati kalmadı. Kendimi her geçen gün daha da kederli hale gelen düşüncelere kaptırıyorum. Sağlığım zayıfladıkça vatanımı daha çok özlüyorum, şu an bulunduğum ülke gözümde daha da yabancılaşıyor.

Fakat sevgili Nesir sana yalvarırım kadınlarım durumumu bilmesin. Beni seviyorlarsa, gözyaşı dökmesinler isterim; beni sevmiyorlarsa, cüretlerini artırmak istemem.

Harem ağalarım benim tehlikede olduğumu zannedip, bazı şeyleri korkakça hoş görmelerinin cezasız kalabileceğini ümit etseler, kadın cinsinin kayalara kadar ulaşan, cansız nesneleri canlandıran gönül okşayıcı seslerine sağır kalmaktan kısa zamanda vazgeçerlerdi.

Allahaısmarladık Nesir. Sana duyduğum itimadı dile getirmekten memnunum.

Paris, Şaban ayının 5. günü, 1712.

---

11 İsfahan. (*Atlar Şehri* demesi gerekirdi). (y.n.)

XXVIII. Mektup

Rika'dan *'a**

Dün oldukça acayip bir şey gördüm. Gerçi bu şey Paris'te her gün oluyor.

Bütün halk yemekten sonra bir araya geliyor ve komedya adı verilen bir çeşit sahne oyunu oynanıyor. Hareketin büyük bölümü tiyatro denen bir peyke üzerinde cereyan ediyor. Her iki tarafta loca adı verilen küçük köşelerde erkek ve kadınların sessiz sahneler oynadıkları görülüyor. Aşağı yukarı bizde de oynanan sahneler gibi.

Kederli âşık bir kadın çektiği özlemi dile getiriyor, bir başkası canlı bakışları, tutkulu tavırlarıyla âşığını gözleriyle yiyip bitiriyor, âşığı da kadına aynı şekilde bakıyor. Bütün tutkular yüzlere yansıyor, sessiz olunca ifadesi daha da canlı oluyor. Aktörlerin sahnede vücutlarının yalnızca yarısı görünüyor, alçakgönüllülük adına kollarını saklamak için genellikle manşon takıyorlar. Aşağıda ayakta duranlar, tiyatroda yukarıda yer alanlarla alay ediyor, bunlar da aşağıdakilere gülüyorlar.

Ancak en çok zahmet çekenler, yorgunluğa dayanabilsinler diye küçük yaşta işe alınan gençler. Her yerde olmak zorundalar. Sadece kendilerinin bildiği yerlerden geçiyor, kattan kata hayret ettirici bir beceriklilikle atlıyorlar; yukarıda, aşağıda, bütün localardalar. Tabiri caizse dalıyorlar; gözden kaybolup tekrar ortaya çıkıyorlar; çoğu zaman sahneyi terk edip bir başka sahnede oynamaya gidiyorlar. Hatta, koltuk değneklerine bakılacak olursa mucize sayılması gerekecek bir şekilde, herkes gibi yürüyüp gidiyorlar. Son olarak özel bir komedi türünün oynandığı salonlara gidiliyor. Reveranslarla başlayıp, kucaklaşmalarla sürüyor. Burada en ufak bir tanışıklık, insana tanışık olduğu kişiyi bu tanışıklıkla boğma hakkı veriyormuş, öyle diyorlar. Sanki mekân sevecenlik esinliyor. Nitekim burada hüküm süren prenseslerin hiç de

zalim olmadığı söyleniyor. Gündüz oldukça vahşi oldukları iki veya üç saati saymazsak, günün geri kalanında uysal oldukları, bunun onları kolayca terk eden bir sarhoşluk hali olduğu söylenebilir.

Sana tüm bu anlattıklarım, adına opera denen başka bir yerde de aşağı yukarı aynı şekilde cereyan ediyor. Tek farkla, birinde konuşuluyorken, diğerinde şarkı söyleniyor. Dostlarımdan biri beni geçen gün başaktrislerden birinin soyunduğu locaya götürdü. O kadar kaynaştık ki ertesi gün ondan şu mektubu aldım:

"Beyefendi,

Ben dünyanın en bedbaht kızıyım. Daima operanın en erdemli aktrisiydim. Bundan yedi veya sekiz ay önce, beni gördüğünüz locada Diana rahibesi kostümümü giyerken genç bir rahip geldi; beyaz elbise ve peçeme saygısızlık ederek masumiyetimi benden çaldı. Onun için yaptığım fedakârlığı boşuna abarttım, gülmeye başlayıp beni fazla dinsiz bulduğunu iddia etti. Bununla birlikte o kadar şiştim ki, artık sahneye çıkmaya cesaret edemiyorum. Zira namus konusunda akıl almaz bir duyarlılığa sahibimdir. Daima söylediğim gibi, iyi bir soydan gelen genç bir kıza erdemini kaybettirmek alçakgönüllülüğünü kaybettirmekten daha kolaydır. Böyle bir duyarlılıkla tahmin edersiniz ki söz konusu rahip bana evlenme vaat etmemiş olsaydı asla muradına eremezdi. Bu denli meşru bir gerekçe, alelade formaliteleri atlamama ve ulaşmam gereken en son noktadan başlamama neden oldu. Fakat sadakatsizliği namusumu lekelediğine göre, bundan böyle operada yaşamak istemiyorum. Hani laf aramızda, operada da bana geçinebilecek doğru dürüst bir ücret vermiyorlardı. Zira yaşlanmaya başlayıp güzelliğimi kaybettikçe, hep aynı olan gelirim de her geçen gün azalıyor. Maiyetinizde yer alan bir adamdan duyduğuma göre ülkenizde iyi bir dansçı sonsuz ilgi görür-

müş, İsfahan'da olsam anında zengin olurmuşum. Beni himayenize alıp beraberinizde ülkenize götürürseniz, erdem ve davranışlarıyla sizden gördüğü iyiliklere layık olmaktan geri kalmayacak genç bir kıza iyilik etme onuruna erişirsiniz. En derin saygılarımla..."

Paris, Şevval ayının 2. günü, 1712.

XXIX. Mektup

Rika'dan İzmir'deki İbrahim'e

Papa Hristiyanların lideri. Alışkanlıkla göklere çıkarılan eski bir put. Eskiden prensler bile ondan korkarlarmış; zira nasıl bizim muhteşem sultanlarımız İrimetta[12] ve Gürcistan krallarını kolayca tahtlarından ediyorsa, papa da onları öyle kolayca tahtından edermiş. Fakat artık kimse ondan korkmuyor. Papa, adı Aziz Petrus olan ilk Hristiyanlardan birinin varisi olduğunu iddia ediyor. Şüphesiz bu muazzam bir veraset, zira papa geniş hazinelere sahip ve egemenliği altında büyük bir ülke var.

Papaya bağlı kanun adamları olan piskoposların, yine papanın altında birbirinden çok farklı iki ayrı görevi var. Piskoposlar bir araya geldiklerinde papa gibi dinle ilgili yazılar yazıyorlar; ayrı ayrı olduklarında ise, kanunların icrasında muafiyetler tanımak dışında bir işlevleri yok. Zira bildiğin gibi, Hristiyanlık dini yerine getirmesi son derece güç, sayısız uygulamayla dolu. Kişinin görevlerini yerine getirmesindense, kişiyi bu görevlerden muaf tutacak piskoposlara sahip olmak daha kolay addedildiğinden, kamu yararı adına bu ikinci seçenek benimsenmiş. Böylece oruç tutmak istemiyorsan, evlilik formalitelerini yerine getirmek istemiyorsan,

12 O dönemde İran'a komşu, küçük ve nüfusu oldukça seyrek bir krallık. (e.n.)

yeminini bozmak istiyorsan, kanunun koyduğu yasaklara rağmen evlenmek istiyorsan, hatta bazen yeminini geri almak istiyorsan, piskoposa veya papaya gidiyorsun, bunlar da seni anında muaf tutuyorlar.

Piskoposlar kendi akıllarına göre dinî yazılar hazırlamıyorlar. Aralarında çok sayıda âlim var, büyük bir kısmı da derviş, bu kişiler din hakkında yeni binlerce meseleyi tartışıyorlar. Bu âlimlerin uzun süre tartışmalarına izin veriliyor; çekişmeler nihayet bir karar son noktayı koyana dek devam ediyor.

Yine de Hristiyan krallıklarında hiçbir krallıkta olmadığı kadar çok iç savaş yaşanmış olduğu konusunda seni temin edebilirim.

Birtakım yeni önermeler ortaya koyanlar önce sapkın olarak nitelendiriliyor. Bütün sapkınlıkların bir adı var. Bu ad, söz konusu sapkınlığı benimseyenler için bir toplanma işareti görevi görüyor. Fakat istemeyen sapkın olmaz. Anlaşmazlığın taraflarını ikiye ayırıyor, sapkınlıkla suçlayanlara ayırıcı bir özellik isnat ediyorlar, oluyor bitiyor. Ayırıcı özellik ne olursa olsun, ister anlaşılır ister anlaşılmaz olsun, adamı sütten çıkmış ak kaşık haline getiriyor ve bu kişi Ortodoks olduğunu kanıtlayabiliyor.

Burada sana anlattıklarım sadece Fransa ve Almanya için geçerli. Zira duyduğuma göre, İspanya'da ve Portekiz'de hiç şakası olmayan bazı dervişler varmış, bunlar adamı saman misali yaktırıyorlarmış. Bu insanların eline düştüğünde, elindeki küçük tahta tespihle durmadan Tanrı'ya dua eden, üzerinde uçları iki kurdeleye bağlı iki bez parçası taşıyan ve bir ara Galiçya adında bir vilayete gidip gelmiş[13] kişi talihli sayılıyormuş! Bunlar olmadan zavallı insan çok zor duruma düşüyormuş. Doğru yolda olduğuna dinsizler gibi yemin ettiğinde, nitelikleri onay göremeyebiliyor ve adam ortodoks diye yakılabiliyormuş. Ayırıcı özelliklerini

13 Hac kastediliyor. (e.n.)

göstermek konusunda akıllı davranmasında fayda olurmuş. Zira onlar adama kulak vermeyi akıl edene kadar adam kül oluyormuş.

Diğer hâkimler sanığı başta masum addediyorlar, bunlarsa sanığı daima suçlu addediyorlar. Şüpheye düştüklerinde, sert bir karar vermeyi kural kabul ediyorlar. Görünüşe bakılırsa bunun nedeni, insanların kötü olduğuna inanmaları. Öte yandan insanlar hakkında o kadar iyi kanaate sahipler ki, onların asla yalan söyleyemeyeceklerini düşünüyorlar; zira en azılı düşmanların, sefih kadınların, aşağılık işlerle uğraşanların şahitliğine başvuruyorlar. Verdikleri hükümlerde kükürtlü gömleği giyenlere küçük bir komplimanda bulunup onları bu kadar kötü giyinmiş görmekten dolayı üzüntü duyduklarını, kendilerinin sevecen insanlar olduklarını, kandan tiksindiklerini ve onları mahkûm etmiş olmanın umutsuzluğu içinde bulunduklarını söylüyorlar. Fakat kendi kendilerini teselli etmek için de, bu bahtsızların bütün mallarına el koyuyorlar.

Ne mutlu peygamberlerin çocuklarının yaşadığı topraklara! Böyle acı manzaralar oralara yabancı.[14] Melekler in getirdiği mukaddes dinimiz kendini yine kendi hakikatiyle savunur. Ayakta kalmak için bu tür şiddet eylemlerine ihtiyacı yoktur.

Paris, Şevval ayının 4. günü, 1712.

XXX. Mektup

Rika'dan İzmir'deki Aynı Kişiye

Parislilerin aşırıya kaçan bir merakı var. Buraya geldiğim vakit, bana sanki gökten inmişim gibi bakıyorlardı. Yaşlısı, erkeği, kadını, çocuğu, herkes beni görmek isti-

14 İranlılar, bütün Muhammetçiler arasında en hoşgörülü olanlarıdır. (y.n.)

yordu. Dışarı çıktığım zaman, herkes pencerelere üşüşüyor; Tuileries Sarayı'na gittiğimde, anında etrafımda bir çember oluştuğunu görüyordum. Kadınlar dahi etrafımda rengârenk bir gökkuşağı oluşturuyordu. Tiyatroya gittiğimde, derhal yüzlerce cep dürbününün bana çevrildiğini görüyordum. Kısacası, hiç kimseye bana bakıldığı kadar çok bakılmamıştır. Kimi zaman, odalarından neredeyse hiç çıkmamış insanların kendi aralarında "İtiraf etmek gerekir ki sahiden de İranlı havası var," dediğini duyup gülümsüyordum. Aman ne şaşılacak şey! Her tarafta portrelerimi görüyordum. Bütün dükkânlarda, her şöminenin üstünde kendimi görüyordum. Beni yeterince görememekten o kadar çok endişe ediliyordu.

Bu kadar şan şerefe dayanmak güç. Bu kadar tuhaf, nadide bir adam olduğumu düşünmezdim. Her ne kadar kendi hakkımda iyi bir kanaate sahip olsam da, tanınmadığım büyük bir şehrin huzurunu kaçıracağımı asla aklıma getiremezdim. Bu durum beni bakalım dış görünüşümde yine hayran olunacak bir şeyler kalacak mı bir göreyim diyerek, İranlı kıyafetlerimi bırakıp Avrupalı kıyafetleri giymeye itti. Bu deneme bana gerçek değerimi gösterdi. Bütün yabancı süslerden arınınca, kıymetimin tam olarak belirlendiğini gördüm. Bir anda halkın bütün dikkat ve takdirini kaybettirdiği için terzimden yakınmalıyım. Zira bir anda korkunç bir hiçlik konumuna indim. Bir topluluk içinde, bakışları bir kere dahi üzerime çekmeden, ağzımı açma fırsatı verilmeden bir saat kaldığım oluyordu. Fakat biri tesadüf eseri topluluğa İranlı olduğumu söylediğinde, etrafımda derhal bir uğultu başlıyordu: *Ah! Ah! Beyefendi İranlı mı? Ne kadar olağanüstü bir şey! Nasıl İranlı olunur ki?*

Paris, Şevval ayının 6. günü, 1712.

XXXI. Mektup

Rezi'den Paris'teki Özbek'e

Sevgili Özbek, şu an Venedik'teyim. Dünyadaki bütün şehirleri görmüş ol, yine de Venedik'e geldiğinde şaşırırsın. Bir şehrin, kule ve camilerin sulardan yükseldiğini görmek ve sadece balıkların olması gereken bir yerde sayısız insanın yaşadığını görmek insanları daima şaşırtacaktır.

Ancak bu kâfir şehirde, dünyanın tartışmasız en değerli şeyi, yani kaynak suyu eksik. Muntazaman abdest almaya imkân yok. Bu durum aziz peygamberimizi tiksindiriyor, göklerden salt öfkeyle bakmasına neden oluyordur.

Bu durum olmasa sevgili Özbek, aklımın her gün geliştiği böyle bir şehirde yaşamaktan mutluluk duyardım. Ticaret sırlarını, prenslerin menfaatlerini, hükümet şekillerini öğreniyorum. Avrupa'ya özgü batıl inançları dahi ihmal etmiyorum. Tıp, fizik, gök bilimi üzerinde çalışıyorum. Sanat dallarını inceliyorum. Kısacası, doğduğum ülkede gözlerimi örten bulutlardan burada sıyrılıyorum.

Venedik, Şevval ayının 16. günü, 1712.

XXXII. Mektup

Rika'dan *'a**

Geçen gün üç yüz kadar kişinin oldukça sefil şartlarda barındırıldıkları bir evi[15] görmeye gittim. Ziyaretim kısa sürdü, zira ne kilise ne binalar görülmeye değerdi. Bu evde yaşayanlar oldukça neşeliydi. Çoğu kâğıt oyunu veya bilmediğim başka oyunlar oynuyordu. Ben çıkarken bu adam-

15 XIII. yüzyıl ortalarında Paris'te kurulan 300 yataklı göz hastalıkları hastanesi Hôpital des Quinze-Vingts kastediliyor. (ç.n.)

lardan biri de çıkıyordu. Benim Paris'in en uzak mahallesi olan Marais'nin yolunu sorduğumu duyunca, "Ben de oraya gidiyorum," dedi, "Sizi götüreyim, beni takip edin." Beni kusursuz bir şekilde yönlendirdi, her türlü dertten ve at arabalarından ustaca kurtardı. Varmak üzereydik ki beni bir meraktır aldı. "Sevgili dostum," dedim, "sizin kim olduğunuzu öğrenemeyecek miyim?" Cevap verdi: "Beyefendi, ben körüm," dedi. "Nasıl olur!" dedim, "siz kör müsünüz? O zaman neden sizinle kâğıt oynayan o dürüst adamdan bizi götürmesini rica etmediniz?" "O da kör," diye cevap verdi "Bana rastladığınız o evde dört yüz yıldır üç yüz kör yaşar. Fakat şimdi sizden ayrılmalıyım. Sorduğunuz sokak burası. Ben kalabalığa karışacağım. Şu kiliseye gireceğim. Sizi temin ederim ki, kilisedeki insanları onların beni rahatsız ettiğinden daha çok rahatsız edeceğim."

Paris, Şevval ayının 17. günü, 1712.

XXXIII. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Paris'te şarap vergiler yüzünden o kadar pahalı ki, burada da şarap içmekten meneden ilahi Kur'an'ın hükümleri uygulanıyor sanırsın.

Söz konusu içkinin uğursuz etkilerini düşününce, bu içkiye doğanın insanlara sunduğu en ürkütücü hediye gözüyle bakmaktan kendimi alamıyorum. Şayet hükümdarlarımızın hayatını ve namını zayıflatmış bir şey varsa, o da ölçüsüzlükleri olmuştur. Adaletsizliklerinin ve zalimliklerinin en zehirli kaynağı budur.

İnsanları utandırmak pahasına da olsa şunu söyleyeceğim: Kanunlar prenslerimize şarap içmeyi yasaklıyor, onlar ise şarabı öyle bir aşırılıkla tüketiyorlar ki, neredeyse insan-

lıktan çıkıyorlar. Bunun tam tersine Hristiyan prenslerin şarap içmesi serbest, oysa şarap içmek onların günah işlemesine yol açmıyor. İnsan ruhu tam bir çelişkiler yumağı: İşret meclisinde dinî hükümlere şiddetle karşı çıkılıyor; bizi daha adil hale getirmek için çıkarılmış kanunlar, çoğu kez bizleri daha da suçlu hale getirmeye yarıyor.

Fakat insanın aklını kaybetmesine neden olan bu içkinin tüketilmesini tasvip etmesem de, aklı şenlendiren içecekleri de aynı şekilde mahkûm ediyor değilim. En tehlikeli hastalıklara karşı olduğu kadar kedere karşı da özenle devalar arama Doğululara has bir bilgelik. Bir Avrupalının başına herhangi bir dert geldiğinde, tek çaresi Seneca adında bir filozofun eserlerini okumak. Onlardan daha mantıklı, üstüne üstlük onlardan daha iyi fizikçiler olan Asyalılar, insanı şenlendiren, acılarının hatırasını güzelleştiren içecekler içerler.

Kötülüğün gerekliliğinden, çarelerin yararsızlığından, yazgının kaçınılmazlığından, ilahi düzenden ve insanlık durumunun acılığından çıkarılan teselliler kadar acınacak bir şey olamaz. Bir kederi, zaten sefil doğmuşuz fikriyle avutmaya çalışmak o insanla alay etmektir. Aklı düşüncelerinden ayırmak, insana mantıklı bir varlık gibi değil, duyarlı bir varlık gibi muamele etmek çok daha iyidir.

Vücudun yanı sıra ruh da durmadan bunun altında ezilir. Kanın akışı çok yavaşsa, düşünceler yeterince arı değilse, bunlar yeterli miktarda mevcut değilse, bitkin ve kederli bir hale geliriz. Fakat vücudumuzun bu durumunu değiştirebilecek içeceklerden birini içersek, ruhumuz kendisini şenlendirebilecek etkileri tekrar kabul eder hale gelir, tabiri caizse bedeninin hareketini ve canlılığını geri kazanmasından gizli bir zevk duyar.

Paris, Zilkade ayının 25. günü, 1713.

XXXIV. Mektup

Özbek'ten İzmir'deki İbrahim'e

İranlı kadınlar Fransız kadınlarından daha güzel, fakat Fransız kadınları daha sevimli. İranlı kadınlara âşık olmamak, Fransız kadınlarından hoşlanmamak çok güç. İranlı kadınlar daha tatlı, daha alçakgönüllü; Fransız kadınları daha neşeli, daha şen şakrak.

İran'da namusu koruyan, kadınların düzenli hayatı. İranlı kadınlar kumar oynamaz, sabahlamaz, hiç şarap içmez, neredeyse havayla hiç temas etmezler. Sarayın sefadan çok sağlık için inşa edildiğini itiraf etmek gerekir. Saray hayatı insana hiç sıkıntı vermeyen derli toplu bir hayattır, orada her şey itaat ve ödev duygusuyla doludur. Sarayda zevkler, neşe dahi ciddidir. Bunlar tadılacaksa, neredeyse birer nüfuz ve bağımlılık nişanesi olarak tadılır.

İran'da erkekler dahi, Fransız erkeklerinin sahip olduğu türden bir neşeye sahip değildir. Burada her durum ve şartta rastlanılan açıkfikirlilik ve neşe onlarda hiç görülmez.

Türkiye'de durum bundan da kötü. Monarşi kurulduğundan bu yana babadan oğula kimsenin yüzünün gülmediği aileler mevcut orada.

Asyalıların bu ciddiyeti, az ilişki kurmalarından kaynaklanıyor. Ancak törenler mecbur edince görüşüyorlar; kalbin tatlı bir meyli olan, buradaki hayatı sevecen kılan dostluktan neredeyse bihaberler. Hepsi kendi evine çekilir, burada ise daima kendilerini bekleyen bir topluluk mevcuttur. Öyle ki her aile diğerlerinden, tabiri caizse tecrit edilmiş halde yaşar.

Bir gün buralı biriyle bu konu hakkında sohbet ediyordum. Bana şöyle dedi: "Âdetleriniz içinde beni en çok dehşete düşüren, kalpleri ve ruhlarıyla bulundukları konumun adiliğini hissettiren kölelerle birlikte yaşamak mecburiyetinde olmanız. Bu korkak insanlar doğanın bahşettiği erdem

duygularınızı zayıflatıp, size musallat oldukları çocukluk çağından itibaren bu duyguları yok ediyorlar.

Önyargılarınızdan kurtulun biraz: Şerefi başkasının kadınlarını korumaktan ibaret olan, insanlar arasında olabilecek en aşağılık görevi yerine getirdiği için böbürlenen, gıpta, kıskançlık ve umutsuzluktan ötürü sadık olduğundan, sahip olduğu bu yegâne erdemi nedeniyle dahi hor görülen, kendisini insan müsveddesi olarak gören her iki cinsten de intikam alabilmek için yanıp tutuşan, zayıfı ezebildiği ölçüde güçlüden zulüm görmeye razı olan, konumu bütün şanını kusurdan, çirkinlikten ve biçimsizlikten aldığı için, sırf saygıya layık olmadığından saygı duyulan ve nihayet bağlandığı kapıya, o kapıyı tutan zıvana ve kilitlerden daha sıkı tutunup, efendisinin kıskançlığının teşvikiyle bütün alçaklığını gösterdiği bu aşağılık görevde geçirdiği elli seneyle övünen bir sefilin verdiği eğitimden ne beklenebilir?"

Paris, Zilhicce ayının 14. günü, 1713.

XXXV. Mektup

Özbek'ten Kuzeni,
Yüce Tebriz Manastırı Dervişi Cemşid'e

Muhteşem derviş, Hristiyanlar hakkında ne düşünüyorsun? Kıyamet günü halleri, Yahudilere eşek vazifesi görecek, onlar tarafından dörtnala cehenneme götürülecek kâfir Türkler gibi mi olacak sence? Mekânları peygamberlerin yanında olmayacak, yüce Ali'nin onlar için gelmediğini de biliyorum. Fakat ülkelerinde cami bulabilecek kadar talihli olamadılar diye, sonsuz cezalara mahkûm olacaklarını, kendilerine tanıtılmamış bir dini tatbik etmediler diye Tanrı'nın onları cezalandıracağını mı düşünüyorsun? Sana şu kadarını söyleyebilirim: Hristiyanları gözlemliyorum, tüm insanların en

güzeli olan Ali'yi tanıyıp tanımadıklarını anlamak için onlara sorular sordum ve Ali'nin adını hiç duymadıklarını gördüm.

Bu Hristiyanlar, aziz peygamberlerimizin Tanrı'nın mucizelerine inanmayı reddettikleri için kılıçtan geçirdiği o kâfirlere hiç benzemiyorlar. Daha çok, ilahi ışık yüce peygamberimizin yüzünü aydınlatmadan önce putperestliğin karanlığında yaşayan o bedbahtlara benziyorlar.

Kaldı ki dinleri yakından incelenecek olursa, bizim dogmalarımızın tohumlarına burada da rastlanmakta. Bu sayede onları da genel din değişimine hazırlamayı istemiş gibi duran Tanrı'nın sırlarına çoğu zaman hayran kalmışımdır. Hristiyan âlimleri tarafından kaleme alınan, *Çok Eşliliğin Zaferi* başlıklı bir kitaptan bahsedildiğini duydum. Bu kitapta çok eşliliğin Hristiyanlara emredildiği kanıtlanıyormuş. Hristiyanların vaftizi, bizim abdestin bir yansıması. Hristiyanlar, diğer bütün abdestlere bedel olduğuna inandıkları bu ilk abdestin etkinliği konusunda yanılıyorlar sadece. Rahipleri ve keşişleri bizim gibi günde yedi kere dua ediyorlar. Bedenlerin dirilişi sayesinde bin çeşit zevki tadacakları bir cennete girmeyi umuyorlar. Bizim gibi tarihi belli oruçları, Tanrı'nın merhametini kazanmak umuduyla nefislerini köreltme ritüelleri var. İyi meleklere tapıyor, kötülerden korkuyorlar. Tanrı'nın hizmetkârları aracılığıyla gösterdiği mucizeler konusunda kutsal bir saflık taşıyorlar. Bizim gibi meziyetlerinin yetersizliğini, Tanrı nezdinde bir aracıya ihtiyaçları olduğunu kabul ediyorlar. Her ne kadar Muhammed'i bulamasam da, her tarafta Muhammetçiliği görüyorum. Ne yaparsan yap hakikat daima bir şekilde kurtuluyor, etrafını saran karanlıkları delip geçiyor. Bir gün gelecek, Tanrı dünya üzerinde sadece gerçek inananları görecek. Her şeyi eritip bitiren zaman, yanılgıları da yok edecek. Bütün insanlar aynı sancak altında birleşmiş olduklarını görüp şaşıracaklar. Kanuna varana dek her şey tükenecek; ilahi örnekler yeryüzünden kaldırılıp göksel arşivlere taşınacaklar.

Paris, Zilhicce ayının 20. günü, 1713.

XXXVI. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Paris'te çok kahve tüketiliyor. Kahve dağıtan çok sayıda halka açık mekân var. Bu mekânlardan bazılarında hikâyeler anlatılıyor, diğerlerinde satranç oynanıyor. Bir mekân var ki, orada kahve, içenlere zekâ katacak şekilde hazırlanıyor. En azından bu mekândan çıkan kişiler arasında, buraya girdiğinden beri dört kat daha zeki hale gelmiş kişiler olduğuna inanmayan yok.

Ancak bu zeki insanlarda beni en çok dehşete düşüren şey, kendilerini vatanları için yararlı hale getirmeyip, yeteneklerini çocukça şeylere harcamaları. Mesela Paris'e geldiğim zaman, bunları, akla gelebilecek en değersiz tartışmayla ateşlenmiş buldum. Konu, iki bin yıldır vatanı ve ölüm tarihi bilinmeyen eski bir Yunan şairinin şöhreti idi. Her iki taraf da şairin mükemmelliğini kabul ediyordu. Mesele sadece, söz konusu şaire ne kadar kıymet verilmesi gerektiğiydi. Her biri bir liyakat ölçüsü vermek istiyordu. Fakat bu şöhret dağıtıcıları arasında bazıları vardı ki, diğerlerinden daha ağır basıyordu. İşte tartışma buydu. Çok da ateşli bir tartışmaydı; zira her iki taraf da birbirlerine o kadar ağır, yürekten gelen küfürler ediyor, birbirleriyle o kadar acı acı alay ediyorlardı ki, tartışmanın konusundan ziyade tartışma tarzına hayran kaldım. "Şayet biri," diyordum kendi kendime, "Yunanlı şairi savunanlardan birinin önüne çıkıp da herhangi dürüst bir vatandaşın şerefine saldırma gafletine düşse, belini doğrultamazdı. Ölülerin şanı konusunda gösterilen bu ince azmin, yaşayanların şanını savunmak için de coşacağını sanıyorum!", "Ne olursa olsun," diye devam ettim kendi kendime, "Tanrı beni, mezarında geçirdiği iki bin yıllık sürenin bu denli amansız bir nefretten kurtaramadığı

şairi eleştirenlerin düşmanlığından korusun! Şimdi de havayı yumrukluyorlar. Peki, öfkeleri gerçek bir düşmanın varlığıyla kamçılandığında ne olacak?"

Sana sözünü ettiğim kişiler halk diliyle tartışıyorlar. Bunları, tartışanların hırsı ve inadını daha da artırıyormuş gibi duran barbar bir dil kullanan başka tip tartışmacılardan ayırmak gerekir. Bazı mahallelerde bu tip insanların karanlık, kesif bir ağız dalaşına girdikleri görülüyor. Bunlar üstünlük nişaneleriyle besleniyor, anlaşılmaz önermeler, yalan yanlış sonuçlarla yaşıyorlar. Açlıktan öldürecek bu mesleğin getirisi saymakla bitmez. Ülkesinden kovulan bütün bir halkın, Fransa'ya yerleşmek için denizleri aştığına şahit olunmuş. Bunlar, hayatın zorunluluklarını karşılayabilmek için beraberlerinde salt insanlara korku salan tartışma yeteneklerini getirmişler. Allahaısmarladık.

Paris, Zilhicce ayının son günü, 1713.

XXXVII. Mektup

Özbek'ten İzmir'deki İbrahim'e

Fransa kralı çok yaşlı.[16] Bizim tarihimizde bu kadar uzun süre hüküm sürmüş bir kral yoktur. Kralın kendisine itaat ettirme konusunda çok yetenekli olduğu söyleniyor. Ailesini, sarayını ve devletini hep aynı dehayla yönetiyor. Sık sık, dünyadaki bütün hükümetler arasında en çok Türklerinkinin veya bizim yüce sultanımızınkinin hoşuna gideceğini söylermiş. Doğu siyasetine o kadar çok hürmet edermiş.

Kralın karakterini inceledim ve benim için çözülmesi imkânsız çelişkilere rastladım. Mesela, henüz on sekiz yaşında bir bakanı varken, metresi seksen yaşında. Dinini

16 1713'te yetmiş beş yaşında olan XIV. Louis, 1643'ten beri hüküm sürüyordu. (ç.n.)

sevmekle birlikte, dini sertlikle tatbik etmek gerektiğini söyleyenlere dayanamıyor. Her ne kadar şehrin gürültüsünden kaçıp az iletişim kursa da, sabah akşam tek derdi kendinden bahsettirmek. Ganimet ve zaferleri sevmekle birlikte, ordularının başında iyi bir general görmekten, düşman ordularının başında iyi bir general görmekten korktuğu kadar korkuyor. Sanırım aynı anda bir prensin umut edebileceğinden daha fazla zenginliğe gark olup da bir bireyin kaldıramayacağı bir fakirlik altında ezilen bir o vardır.

Kendisine hizmet edenleri taltif etmekten hoşlanıyor; fakat dalkavuklarının muntazamlığının, daha doğrusu aylaklığının karşılığını, yüzbaşılarının zahmetli muharebeleri kadar cömertçe veriyor. Soyunmasına yardım eden veya masaya oturduğunda kendisine havlu veren adamı çoğu zaman, onun için şehirler fetheden veya savaşlar kazanan başka bir adama tercih ediyor. Hükümdarın lütuf dağıtımında kılı kırk yarması gerektiğine inanmıyor. İyiliklere gark ettiği adamın liyakatli biri olup olmadığına bakmadan, kendi seçiminin o kişiyi liyakatli hale getireceğini düşünüyor. Nitekim iki fersah kaçan bir adama küçük bir emekli maaşı bağladığı, dört fersah kaçana ise iyi bir idari makam bağışladığı görülmüş.

Kralın özellikle sarayları muhteşem. Sarayının bahçelerinde, büyük bir şehirde yaşayan insanlardan daha fazla heykel var. Muhafız alayı, önünde bütün krallıkların devrildiği prensin muhafız alayı kadar güçlü. Orduları bir o kadar geniş, kaynakları bir o kadar muazzam, gelirleri bir o kadar sonsuz.

Paris, Muharrem ayının 7. günü, 1713.

XXXVIII. Mektup

Rika'dan İzmir'deki İbrahim'e

Kadınların elinden özgürlüklerini almak mı, yoksa onları özgür bırakmak mı daha avantajlı olur sorusu, insanlar arasında tartışılan mühim bir mesele. Bana aleyhte ve lehte birçok neden var gibi geliyor. Avrupalılar sevilen insanı mutsuz etmenin cömertlik olmadığını söyleseler de, bizim Asyalılar buna, erkeklerin doğanın kadınlar karşısında kendilerine bahşettiği üstünlükten vazgeçmesinin alçalmak olacağı şeklinde cevap veriyorlar. Avrupalılara çok sayıda kadını hapsetmenin sıkıntılı bir iş olduğu söylense, onlar, itaat eden on kadının itaat etmeyen tek bir kadından daha az sıkıntı vereceğini söylerler. Asyalılara gelince onlar da Avrupalılara sadık olmayan kadınla mutlu olamayacakları şeklinde itiraz edecek olsalar, Avrupalılar, o kadar övündükleri sadakatin, arzular tatmin edildikten sonra daima hissedilen o iğrenme duygusuna engel olamadığını, kadınlarımıza biraz fazla sahip olduğumuzu, bu kadar sakin bir mülkiyetin erkekte ne arzu ne endişe bıraktığını, biraz işvenin işin tuzu biberi olup bozulmayı engellediğini söylerler. Belki benden daha bilge bir adam bile karar vermekte zorlanırdı: Zira, şayet Asyalılar endişelerini gidermek için özel çareler aramakla çok iyi ediyorlarsa, Avrupalılar da bu tür endişelere hiç düşmemekle çok iyi ediyorlar.

"Sonuçta," diyor Avrupalılar, "koca olarak mutsuz mu olduk, âşık sıfatıyla daima bir teselli yolu buluruz." Bir erkeğin karısının sadakatsizliğinden haklı olarak şikâyet edebilmesi için, yeryüzünde sadece üç kişi kalmış olması gerekir. Yeryüzünde dört kişi oldukça, erkekler daima yollarını bulur.

Bir diğer soru da, doğa kanununun kadını erkeğe tabi hale getirip getirmediği. Geçen gün son derece kibar bir filozof bana "Hayır," dedi, "doğa asla böyle bir kanun koy-

mamıştır. Kadınlar üzerindeki egemenliğimiz gerçek bir zorbalıktır. Kadınlar üzerlerinde egemenlik kurmamıza sırf bizden daha yumuşak tabiatlı, bu itibarla daha insancıl ve mantıklı oldukları için izin veriyorlar. Bizler mantıklı olsak, bu niteliklerin kadınları bizden daha üstün hale getirdiğini görebiliriz, ama öyle olmuyor ve biz mantıklı olmadığımız için üstünlüklerini yitiriyorlar.

Öte yandan, bizim kadınlar üzerinde salt zorbaca bir egemenlik kurduğumuz doğruysa, onların da bizler üzerinde doğal bir egemenliğe, hiçbir şeyin karşı koyamadığı güzelliğin egemenliğine sahip oldukları bir gerçektir. Bizim egemenliğimiz her ülkede aynı değil; oysa güzelliğin egemenliği evrensel. Öyleyse bu neden bizim bir ayrıcalığımız olsun ki? En güçlü biziz diye mi? Fakat bu gerçekten haksızlık. Kadınların cesaretini kırmak için her türlü yola başvuruyoruz. Eğitim eşit olsaydı, güçler de eşit olurdu. Kadınları, eğitimin zayıflatmadığı işlerde sınayalım; biz mi daha güçlüyüz onlar mı, o zaman görürüz."

İtiraf etmeli ki, her ne kadar bu sözler geleneklerimize çok ters düşse de, kibar milletlerde kadınların kocaları üzerinde daima nüfuz sahibi oldukları bir gerçek. Mısırlılarda bu nüfuz Isis onuruna, Babillilerde Semiramis onuruna kanunla kurulmuş. Romalıların bütün halklara hükmettiği, ancak karılarına itaat ettikleri söylenir. Kadın cinsine tam anlamıyla köle olmuş Sarmatları saymıyorum bile. Sarmatlar örnek olarak öne sürülemeyecek kadar barbardı.

Gördüğün gibi sevgili İbrahim, olağandışı fikirleri savunmaktan, her şeyi çelişkiye indirmekten hoşlanan bu ülkede yaşamaktan zevk almaya başladım. Peygamberimiz meseleyi çözmüş, erkek cinsinin sahip olduğu haklar ile kadın cinsinin sahip olduğu hakları düzenlemiş. "Kadınlar," demiş, "kocalarına saygı göstermeli. Erkekler de onlara saygı göstermeli. Bununla birlikte erkek kadından bir derece üstündür."

Paris, Cemaziyelahir ayının 26. günü, 1713.

XXXIX. Mektup

Hacı[17] Ebi'den Muhammetçiliğe Yeni Geçen İzmirli Yahudi Ben Yeşu'ya

Bana öyle geliyor ki Ben Yeşu, daima insanları olağanüstü adamların doğumuna hazırlayan apaçık işaretler vardır. Sanki doğa bir nevi sancı çekiyormuş, ilahi kudret ancak zahmetle vücuda getiriyormuş gibi.

Muhammed'in doğumundan daha mucizevi bir şey olamaz. Dünyanın başlangıcından itibaren İblis'i zincire vurmak için, ilahi buyruklarıyla insanlara bu peygamberi göndermeye karar vermiş olan Tanrı, Âdem'den iki bin yıl önce bir ışık yarattı. Bu ışık seçilmişten seçilmişe, Muhammed'in atalarından atalarına geçti ve nihayet, peygamber soyundan inmiş olduğuna dair gerçek bir belirti misali ona ulaştı.

Yine bu peygamber yüzündendir ki Tanrı çocuk yapılmasını, kadının doğasına iğrenç gözüyle bakılmamasını, erkeklik organının sünnet edilmesini istemiştir.

Peygamber dünyaya sünnetli gelmiş, doğumundan itibaren yüzünde sevinç belirmiş. Yeryüzü, sanki kendi doğuruyormuş gibi üç kere sarsılmış; bütün putlar secde etmiş; kralların tahtları devrilmiş; İblis denizin dibine atılmış, ancak kırk gün yüzdükten sonra girdaptan çıkarak Kubeys Dağı'na kaçmış ve buradan korkunç bir sesle melekleri çağırmış.

O gece Tanrı, erkek ile kadın arasına, ikisinin de geçemeyeceği bir sınır koymuş. Büyücülerin, ruh çağıranların sanatı böylece değerini yitirmiş. Göklerden şu sözleri söyleyen bir ses işitilmiş: "Dünyaya en sadık dostumu gönderdim."

Arap tarihçi İbn-i Âmir'in şehadetine göre kuşlar, bulutlar, rüzgârlar ve melek sürüleri bu çocuğu büyütmek için bir araya gelmiş, onu büyütme şerefine nail olabilmek için kavga etmişler. Kuşlar cıvıltıları içerisinde çocuğu kendilerinin

17 Mekke'ye hacca gitmiş kişiye hacı denir. (y.n.)

büyütmelerinin daha elverişli olacağını, zira farklı farklı yerlerden meyveler toplamanın kendileri için daha kolay olacağını söylemişler. Rüzgârlar mırıldanmış ve şunları söylemiş: "Çocuğa asıl biz bakmalıyız, zira bizler ona, her yerden en hoş kokuları getirebiliriz." "Hayır, hayır," demiş bulutlar, "hayır, çocuk bizim bakımımıza bırakılmalı, zira biz ona suların ferahlığını her an hissettirebiliriz." Bunun üzerine öfkelenen melekler şöyle haykırmışlar: "O zaman bize ne iş kalacak?" Fakat göklerden bütün bu tartışmalara son veren bir ses işitilmiş: "Çocuk fanilerin elinden kesinlikle alınmayacak; onu emzirecek memelere, ona dokunacak ellere, yaşayacağı eve, istirahat edeceği yatağa ne mutlu!"

Böylesine açık belirtilerden sonra sevgili Yeşu, Muhammed'in kutsal dinine inanmamak için insanın kalbinin taş olması gerekir. Doğayı altüst etmedikçe, ikna etmek istediği insanları yok etmedikçe, Muhammed'e yüklediği ilahi görevin önünü açmak için Tanrı daha başka ne yapabilirdi?

Paris, Recep ayının 20. günü, 1713.

XL. Mektup

Özbek'ten İzmir'deki İbrahim'e

Mühim biri ölür ölmez bir camide bir araya geliniyor, bir cenaze ağıtı, yani ölünün methedildiği bir söylev okunuyor. Bu ağıda göre merhumun gerçek değerini belirlemek çok güç.

Levazımatçıları yasaklamak isterdim. İnsanlara öldükleri zaman değil, doğdukları zaman ağlamak gerek. Ölmekte olan kişiye son anlarında sunulan törenler, matem araç gereçleri, hatta hatta ailesinin gözyaşları, dostlarının kederi, ölenin yaratacağı kaybı artırmaktan başka neye yarar ki?

O kadar körüz ki, ne zaman kederlenmemiz, ne zaman sevinmemiz gerektiğini bilmiyoruz. Hemen hemen tüm üzüntülerimiz de sevinçlerimiz de sahte.

Her yıl salak gibi teraziye çıkıp kendini öküz misali tarttıran Büyük Moğol'u gördüğümde, prensleri daha bir elle tutulur, yani daha bir yönetemez hale geldiği için sevinen halkları gördüğümde, insanlığın ölçüsüzlüğüne üzülüyorum İbrahim.

Paris, Recep ayının 20. günü, 1713.

XLI. Mektup

Baş Harem Ağasından Özbek'e

Haşmetlim, siyahi harem ağalarından biri olan İsmail yakın zamanda öldü; ben de yerine başka birini almaktan kendimi alamadım. Harem ağaları bugünlerde az olduğundan, sana kırda hizmet eden siyahi bir köleyi kullanmayı düşünmüştüm. Fakat onu bu işi kabul etmeye henüz ikna edemedim. Geçen gün, sonuçta işin onun da menfaatine olduğunu düşünerek, ona karşı şiddete başvurmak istedim. Bahçelerine bakan kâhya ile anlaşıp, kendisi istemediği halde, senin kalbini en çok okşayan hizmetleri yerine getirecek, bakmaya dahi cesaret edemediği o ürkütücü mekânlarda benim gibi yaşayacak duruma getirilmesi için emir verdim. Ama derisini yüzecekmişiz gibi bağırmaya başlayıp öyle debelendi ki, elimizden kaçıp ölümcül bıçaktan kurtuldu. Merhamet istemek için sana mektup yazmak istediğini öğrendim. Benim hakkımda yaptığını söylediği bazı rahatsız edici şakalar nedeniyle, salt doymak bilmez bir intikam arzusu yüzünden böyle bir işe giriştiğimi iddia edecekmiş. Oysa yüz bin peygamber adına sana yemin ederim ki, sırf sana hizmet etmek için böyle hareket ettim. Sana hizmet etmek benim için bu dünyadaki tek değerli şey, başka hiçbir şeyde gözüm yok. Ayaklarına kapanıyorum.

Fatma'nın Sarayı, Muharrem ayının 7. günü, 1713.

XLII. Mektup

Ferhan'dan Yüce Efendisi Özbek'e

Şayet burada olsaydın haşmetlim, baştan aşağı beyaz kâğıtla kaplı olarak çıkardım karşına. Fakat bu kâğıt dahi, sen gittiğinden beri siyahi baş harem ağasının, insanlar arasındaki bu en kötü insanın bana yaptığı hakaretlerin hepsini yazmaya kâfi gelmezdi.

Acıklı durumu hakkında yaptığımı iddia ettiği birkaç şakayı bahane ederek, benden sürekli intikam almak istiyor. Bahçelerine bakan zalim kâhyayı bana karşı harekete geçirdi. Bu kâhya sen gittiğinden beri bana altından kalkamayacağım işler yüklüyor. Öyle ki, sana hizmet etme aşkımı bir an bile kaybetmesem de ölmeyi bin kez düşünmüşümdür. Kendi kendime kaç kez şöyle demişimdir: "Şefkat dolu bir efendim var, oysa ben yeryüzündeki en bedbaht köleyim!"

Haşmetlim, itiraf etmeliyim ki, kendimi bundan daha da feci acılara yazgılı gibi görmüyordum; fakat harem ağası olacak o hain, kötülüğünün üzerine tüy dikmek istedi. Bundan birkaç gün önce, kendi nüfuzuna dayanarak, beni senin kutsal kadınlarının muhafızlığına atadı, yani benim için ölümden bin kat beter bir cezaya mahkûm etti. Doğdukları vakit zalim ebeveynlerinden böyle bir muamele görecek kadar bahtsız olanlar, belki de içinde bulundukları durumdan başka bir durumu hiç tanımamış olmakla avunuyorlardır. Fakat ben insanlıktan çıkarılacak, mahrum edilecek olursam, bu barbarlıktan dolayı olmasa bile kederimden ölürüm.

Derin bir tevazu ile ayaklarını öpüyorum haşmetli efendim. Böylesine saygı duyduğum o erdeminin etkilerini hissetmemi sağla, senin emrinle şu dünyaya bir bedbaht daha eklendiğinin söylenmesini önle.

Fatma'nın Bahçeleri, Muharrem ayının 7. günü, 1713.

XLIII. Mektup

Özbek'ten Fatma'nın Bahçelerindeki Ferhan'a

Kalbiniz neşeyle dolsun. Bu mektuptaki kutsal yazıyı tanıyın ve bu yazıyı baş harem ağası ile bahçelerimin kâhyasına öptürün. Ben dönene kadar size el sürmelerini yasaklıyorum. Harem ağası satın alıp eksiği gidermelerini söyleyin onlara. Görevlerinizi sanki ben her an karşınızdaymışım gibi yerine getirin. Zira biliniz ki, ettiğim iyilikler ne kadar büyük olursa, bu iyilikleri istismar etmeniz halinde size verilecek ceza da o kadar büyük olacaktır.

Paris, Recep ayının 25. günü, 1713.

XLIV. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Fransa'da üç çeşit sınıf mevcut: kilise, ordu ve cüppeliler. Bunlardan her biri diğerlerini şiddetle küçümsüyor. Örneğin, asıl aptal olduğu için küçümsenmesi gereken filanca, çoğu zaman sırf cüppeli sınıfından olduğu için küçümseniyor.

En sıradan zanaatkâra kadar herkes, seçtiği zanaatın mükemmelliği üzerine tartışıyor. Herkes kendi zanaatının mükemmelliği konusunda sahip olduğu fikir nispetinde, farklı mesleklerdeki kişilere üstünlük taslıyor.

Bütün insanlar aşağı yukarı Erivan vilayetinden gelen o kadına benziyor. Bir hükümdarımızdan bir iyilik gören bu kadın, ona ettiği hayır dualarında Tanrı'dan binlerce kez onu Erivan valisi yapmasını dilemiş.

Bir haberde, Gine kıyılarına uğrayan bir Fransız gemisinin mürettebatından birkaç kişinin karaya çıkıp iki üç koyun satın almak istediklerini okudum. Onları krala götür-

müşler. Kral o sırada bir ağacın altında uyruklarına adalet dağıtmaktaymış. Kral bir taht, yani bir odun parçası üzerinde, sanki Büyük Moğol'un tahtına kurulmuş gibi gururla oturuyormuş. Ellerinde kargıdan mızraklar bulunan üç veya dört muhafızı varmış; kubbe biçiminde bir güneşlik onu güneşin sıcağından koruyormuş; kendisi ile kraliçesinin bütün süsü, siyah derileri ile birkaç yüzükten ibaretmiş. Sefil olduğu kadar kibirli de olan bu prens, gelen yabancılara Fransa'da kendisinden çok bahsedilip bahsedilmediğini sormuş. İsminin, bir kutuptan diğerine duyulmuş olması gerektiğine inanıyormuş. Tüm dünyayı susturduğu söylenen fatihten farklı olarak bu kral, bütün dünyayı konuşturduğuna inanıyormuş.

Tatar hanı akşam yemeğine oturduğunda, bir münadi, şayet arzu ediyorlarsa yeryüzündeki bütün prenslerin de akşam yemeğine oturabileceğini haykırırmış. Sadece sütle beslenen, evsiz barksız, sırf haydutlukla geçinen bu barbar, dünyadaki bütün kralları kendi kölesi olarak görür, düzenli olarak günde iki kez onlara hakaret edermiş.

Paris, Recep ayının 28. günü, 1713.

XLV. Mektup

Rika'dan ***'daki Özbek'e

Dün sabah yatarken kapıma sertçe vurulduğunu işittim. Biraz arkadaşlık etmiş olduğum, o an bana kendini kaybetmiş gibi görünen bir adam kapıyı açıverdi, daha doğrusu kırdı.

Kıyafetine mütevazı bile denemezdi, kenara kaymış peruğu taranmamıştı. Siyah ceketindeki sökükleri diktirecek vakti olmamış, kılık kıyafetinin hırpaniliğini gizleme konusunda almaya alışık olduğu akıllı uslu tedbirlerden o günlük vazgeçmişti.

"Kalkın," dedi bana, "bugün size çok ihtiyacım var, binlerce şey satın almam lazım, alışverişi sizinle yaparsam daha mutlu olurum. İlk olarak Saint-Honoré Sokağı'na, beş yüz bin liralık bir arazi satmakla görevli bir notere gitmemiz gerek. Noterin önceliği bana vermesini istiyorum. Buraya gelmeden Saint-Germain Mahallesi'ne uğrayıp iki bin ekülük bir konak kiraladım, sözleşmeyi bugün imzalamayı umuyorum."

Giyinir giyinmez, daha doğrusu üzerime bir şeyler geçirdikten sonra, adamım beni alelacele aşağıya indirdi. "İşe bir at arabası satın almakla başlayalım, kılık kıyafet işini de halledelim." Nitekim bir at arabası almakla kalmadık, bir saatten az bir süre içerisinde yüz bin frank değerinde mal satın aldık. Bütün bunları çok çabuk hallettik; zira adamım hiç pazarlık etmiyor, parasını asla saymıyor, göstermiyordu da. Kendi köşemde bütün bu olanlar üzerine düşünüyordum. Adamı incelediğimde, onda zenginlik ve fakirlikle karışık tuhaf bir hal gördüm. Öyle ki hangisine inanacağımı şaşırıyordum. Fakat nihayet sessizliğimi bozup adamı bir kenara çekerek, ona şöyle dedim: "Beyefendi, bütün bunları kim ödeyecek?", "Ben," dedi bana. "Odama gelin, size muazzam hazineler, en büyük hükümdarların imrendiği zenginlikler göstereceğim. Fakat siz bu zenginliklere imrenmeyeceksiniz, zira bunları hep benimle paylaşacaksınız." Adamı takip ettim. Odasının bulunduğu beşinci kata çıktık, buradan bir merdiven yardımıyla altıncı kata tırmandık. Burası her yerden rüzgâr alan küçük bir odaydı. Odada sadece çeşit çeşit sıvıyla dolu yirmi otuz adet toprak leğen mevcuttu. "Sabah çok erken kalktım," dedi, "önce yirmi beş senedir ne yapıyorsam onu yaptım, yani gidip eserime baktım ve beni dünya üzerinde gelmiş geçmiş en zengin insan yapacak o büyük günün geldiğini gördüm. Şu altın rengi sıvıyı görüyor musunuz? Şu an bu sıvı, filozofların madenleri dönüştürmek için gerekli gördüğü bütün niteliklere sahip. Bu sıvıdan şu gördüğünüz taneleri elde ettim. Her ne kadar ağırlık olarak biraz

kusurlu olsa da, renk olarak gerçek altın. Nicolas Flamel'in keşfettiği, fakat Ramon Llull ve bir milyon kişinin arayıp durduğu bu sır bana kadar ulaştı. Bugün ben bu bilimin mesut bir müridiyim. Tanrı bana verdiği bunca hazineyi sadece kendi ihtişamı için harcamayı nasip etsin!"

Odadan çıkıp aşağıya indim, daha doğrusu öfkeden deliye dönmüş bir halde kendimi merdivenlere attım, o zengin adamı kendi sefaleti içinde bıraktım. Allahaısmarladık sevgili Özbek. Yarın seni görmeye geleceğim. İstersen daha sonra Paris'e birlikte döneriz.

Paris, Recep ayının son günü, 1713.

XLVI. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Burada durmadan din hakkında tartışan insanlar görüyorum. Fakat aynı anda kim daha az ibadet ediyor onu tartışıyorlar sanki.

Bunlar en iyi Hristiyanlar olmadıkları gibi, en iyi yurttaşlar da değiller. Beni şaşırtan şey de bu. Zira insan hangi dinden olursa olsun, insanlara sevmek ve ebeveyne bağlılık her dinin birinci vecibesi.

Nitekim dindar birinin ilk hedefi, ibadet ettiği dini kuran Tanrı'nın hoşuna gitmek değil midir? Bununla birlikte, Tanrı'nın hoşuna gitmenin en emin yolu şüphesiz toplumun kurallarını ve insanlık görevlerini yerine getirmektir. Zira insan hangi dinden olursa olsun, inandığı şeyi din farz ettiği anda, Tanrı'nın insanları mutlu kılmak için din kurduğuna bakarak onun insanları sevdiğini ve Tanrı insanları sevdiğine göre Tanrı'nın hoşuna gitmemizin yolunun da insanları sevmek, yani onların riayet ettikleri kanunları ihlal etmeden, onlara merhamet duymak ve insanlığın bütün görevlerini yerine getirmek olduğunu farz etmelidir.

Şu ya da bu törenden ziyade, asıl bunlara riayet ederek Tanrı'nın hoşuna gidebileceğimizden daha emin olabiliriz. Zira törenler kendi içlerinde bir iyilik barındırmazlar. Törenler ancak görece, Tanrı'nın bunları emretmiş olduğu varsayımına göre iyidir. Oysa bu, büyük bir tartışma konusu. İnsan bu konuda kolayca hataya düşebilir, zira iki bin dinin törenleri içinde tek bir dinin törenlerini seçmek gerek.

Bir adam her gün Tanrı'ya şöyle dua ediyormuş: "Tanrım, hakkınızdaki süregiden tartışmalardan hiçbir şey anlamıyorum. Size kendi isteğiniz doğrultusunda hizmet etmek istiyorum; fakat başvurduğum herkes, size kendi istekleri doğrultusunda hizmet etmemi istiyor. Size dua etmek istediğimde, sizinle hangi dilde konuşmam gerektiğini bilmiyorum. Hangi duruşu seçmem gerektiğini de bilmiyorum. Biri ayakta dua etmem gerektiğini söylüyor, diğeri oturarak dua etmemi istiyor, bir diğeri ise diz çökmemi emrediyor. Bu kadarla da kalmıyorlar. Her sabah soğuk suyla yıkanmam gerektiğini iddia edenler de var. Başkaları, vücudumdan ufak bir et parçasını kestirmezsem bana dehşetle bakacağınızı öne sürüyor. Geçen gün bir kervansarayda tavşan yedim. Orada bulunan üç adam tüylerimi diken diken etti. Üçü birden, sizi fena halde kızdırdığımı iddia etti. Bunun nedeni birincisine göre söz konusu hayvanın murdar olması, ikincisine göre hayvanın boğulmuş olması, üçüncüsüne göre ise balık olmaması idi.[18] Oradan geçen bir brahmandan hakemlik talep ettiğimde şöyle dedi: 'Haksızlar, zira görünüşe göre bu hayvanı siz öldürmemişsiniz.' 'Hayır, ben öldürdüm,' dedim ona. 'Ah!' dedi sertçe, 'Tanrı'nın asla affetmeyeceği iğrenç bir fiilde bulunmuşsunuz. Bu hayvanın babanızın ruhunu taşımadığını nereden biliyorsunuz?' Tanrım bütün bunlar beni çıkmaza sokuyor. Sizi kızdırmakla tehdit edilmeksizin kılımı bile kıpırdatamıyorum. Yine de sizin hoşunuza gitmek istiyor, sizden aldığım hayatı buna adamak istiyorum.

18 *a.* Bir Yahudi. *b.* Bir Türk. *c.* Bir Ermeni. (y.n.)

Yanılıp yanılmadığımı bilmiyorum, ama bunu başarmanın en iyi yolunun, dünyaya gelmemi sağladığınız toplumda iyi bir yurttaş, bana verdiğiniz aileye de iyi bir baba olmak olduğuna inanıyorum."

Paris, Şaban ayının 8. günü, 1713.

XLVII. Mektup

Zerrin'den Paris'teki Özbek'e

Sana mühim bir haberim var: Safiye'yle barıştım. Aramızda paylaşılan saray tekrar birleşti. Barış rüzgârlarının estiği sarayda artık bir sen eksiksin. Gel sevgili Özbek'im, gel de aşkı sarayda muzaffer eyle.

Safiye şerefine büyük bir ziyafet verdim. Ziyafete annen, kadınların ve başlıca cariyelerin davet edildi. Teyzelerin ile kuzinlerinin pek çoğu da ziyafete katıldı. Kadınlar, peçeleri ile kıyafetlerinin oluşturduğu karanlık bulutun ardına gizlenmiş olarak at sırtında geldiler.

Ertesi gün, daha özgür olacağımızı umduğumuz kırlara gittik. Develerimize tırmanıp, dörder dörder localarımıza yerleştik. Seyahat alelacele tertip edildiğinden, kadınların geçeceğini ikaz eden ulakları göndermeye vakit bulamadık. Fakat maharetli baş harem ağası başka bir tedbir aldı. Bizi gözlerden saklayan beze öyle kalın bir perde gerdi ki, hiç kimseyi göremez hale geldik.

Geçmemiz gereken o ırmağa geldiğimizde, her birimiz âdet olduğu üzere sandıklara yerleşip kendimizi gemilere taşıttırdık. Zira bizlere ırmağın çok kalabalık olduğu söylenmişti. Kapatıldığımız yere fazla yaklaşan bir meraklı ölümcül bir darbe aldı. Sahilde çırılçıplak yüzerken rastladığımız bir diğeri de aynı kaderi paylaştı. Sadık harem ağaların, bu iki talihsiz adamı senin ve bizlerin namusuna kurban ettiler.

Ama sen asıl maceramızın devamını dinle. Irmağın ortasına geldiğimizde, öyle sert bir rüzgâr çıktı, gökyüzü öyle korkunç bulutlarla kaplandı ki, denizciler umutlarını yitirmeye başladılar. Bizlerse tehlike karşısında paniğe kapıldık, neredeyse hepimiz bayıldık. Harem ağalarımızın seslerini ve tartışmalarını işittiğimi hatırlıyorum. Bazıları bizleri tehlike konusunda uyarmak, kapatıldığımız yerden çıkarmak gerektiğini söylerken, baş harem ağası efendisinin namusunun bu şekilde lekelenmesine göz yumacağına ölmeyi yeğleyeceğini, böyle densiz tekliflerde bulunacak kişinin göğsüne hançer saplayacağını iddia ediyordu. Tamamen kendini kaybeden kölelerimden biri, beni kurtarmak için çırılçıplak koşup yanıma geldi. Fakat siyahi bir harem ağası onu yakalayıp, çıktığı yere geri götürdü. İşte o an bayılmışım. Ancak tehlike geçtikten sonra kendime gelebildim.

Kadınlar için seyahat etmek nasıl da güç! Erkekler sadece hayatlarını tehdit eden tehlikelerle karşılaşıyor. Oysa bizler her an hayatımızı veya namusumuzu kaybetme korkusu içindeyiz. Allahaısmarladık sevgili Özbek'im. Sana daima tapacağım.

Fatma'nın Sarayı, Ramazan ayının 2. günü, 1713.

XLVIII. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Kendini geliştirmeyi seven kişi asla aylak değildir. Her ne kadar mühim bir işin sorumluluğunu almamış olsam da, sürekli bir meşguliyetim var. Hayatımı, inceleyerek geçiriyorum. Gün içinde gördüklerimi, duyduklarımı akşam not ediyorum. Her şey ilgimi çekiyor, her şeyi beni hayrete düşürüyor. Henüz körpe olan organları en ufak bir nesne karşısında derinden sarsılan bir çocuk gibiyim.

Belki inanmayacaksın, ama bütün topluluklarda ve bütün cemiyetlerde hoş bir şekilde karşılandık. Herkesi arayan ve herkes tarafından aranan Rika'nın keskin zekâsı ile doğal neşesine çok şey borçlu olduğumu düşünüyorum. Yabancılığımız artık hiç kimseyi rahatsız etmiyor. Hatta birtakım beklenmedik kibarlıklarla dahi karşılaşıyoruz. Zira Fransızlar, bizim iklimimizde insan yaşayabileceğini hayal edemiyorlar. Bununla birlikte, yanılgılardan kurtarılmaya da değiyorlar doğrusu.

Evinde misafir ağırlamaktan hoşlanan saygın bir adamın Paris yakınlarındaki kır evinde birkaç gün geçirdim. Derin tevazusuna, münzevi hayatın İranlı kadınlarımızın elinden aldığı neşeyi ekleyen son derece hoş bir karısı var.

Yabancı olduğum için, durmadan gidip gelen ve karakterleri bakımından bana devamlı yeni yeni şeyler sunan bu insan kalabalığını âdetim olduğu üzere incelemek dışında yapacak daha iyi bir işim yoktu. Öncelikle sadeliğinden hoşlandığım bir adamı fark ettim. Ondan hoşlandım, o da benden hoşlandı. Öyle ki, devamlı yan yana durduk.

Bir gün büyük bir topluluk içerisinde, genel konuşmaları kendi haline bırakarak kendi özel sohbetimize dalmıştık. "Belki de nezaketten çok merak sayacaksınız," dedim ona, "fakat size bazı sorular sormama lütfen izin veriniz. Zira hiçbir şey bilmemek, birbirinden ayıramadığım insanlarla yaşamak çok canımı sıkıyor. İki gündür kafa yoruyorum. Bu adamlardan bir tanesi yok ki, zihnime iki yüz kereden çok işkence çektirmemiş olsun. Yine de bin yıl geçse kim olduklarını tahmin edemem. Yüce hükümdarımızın karılarından daha görünmez geliyorlar bana." "Hangisi söyleyin yeter," dedi, "dilediğiniz her konuda sizi bilgilendiririm. Hele hele ağzı sıkı bir adam olduğunuzu ve itimadımı suistimal etmeyeceğinizi düşündüğümden bunu daha da zevkle yaparım."

"Bize durmadan büyük adamlara verdiği yemeklerden bahseden, düklerinizle o kadar senlibenli olan, bana söy-

lendiğine göre ulaşmanın pek güç olduğu bakanlarınızla o kadar sık konuşan o adam," dedim ona, "kimdir? Nitelikli bir adam olsa gerek; fakat görünüşü o kadar bayağı ki, nitelikli insanlara yakışmıyor. Zaten kendisini pek eğitimli de bulmuyorum. Ben yabancıyım; fakat sanıyorum ki, bütün milletler için ortak olan birtakım nezaket kuralları vardır. Onda bunu göremiyorum. Sizde nitelikli insanlar diğerlerinden daha mı terbiyesizdir?" "O adam," diye gülerek cevap verdi, "bir çiftçidir. Zenginlik bakımından diğerlerinden ne kadar üstünse, soy bakımından da herkesten bir o kadar aşağıdır. Şayet evinde yemek yememeyi göze alabilseydi, Paris'in en iyi sofrasına sahip olurdu. Gördüğünüz gibi gayet küstah bir adam, fakat aşçısıyla büyüyor. Aşçısına nankörlük de etmiyor hani; siz de duydunuz, bütün gün öve öve bitiremedi."

"Ya şu siyahlı şişman adam," dedim ona, "hani şu hanımefendinin yanına oturttuğu, o kim? Bu kadar iç karartıcı bir kıyafet giyip de nasıl bu kadar neşeli bir havaya, bu kadar taze bir cilde sahip olabiliyor? Kendisiyle konuşulduğu an zarifçe gülümsüyor; mücevherleri daha mütevazı, ama kadınlarınkine göre daha düzgün." "O bir vaiz," dedi bana, "daha kötüsü bir başvaiz. Şu gördüğünüz adam, kocalardan daha çok şey bilir. Kadınların zaafını bilir; kadınlar da onun zaafını bilirler." "Nasıl olur," dedim, "durmadan lütuf adını verdiği bir şeyden bahsediyor?" "Hayır, hep değil," dedi bana, "güzel bir kadının kulağına seve seve felaketinden bahseder. Toplum içinde yıldırımlar saçar, tek başına bir kuzu kadar uysaldır." "Bana öyle geliyor ki," dedim bunun üzerine, "onu ayrı bir yere koyuyorlar, ona çok hürmet ediyorlar." "Hem de nasıl! Tabii çok hürmet ediyorlar! O her eve lazım bir adam. Münzevi hayatı tatlı hale getiren odur: küçük tavsiyeler, gayriresmî hizmetler, belli tarihlerde yapılan ziyaretler. Baş ağrısına bir sosyete adamından çok daha iyi gelir; o mükemmel bir insandır."

"Başınızı ağrıtmayacaksam, karşımızda duran, zaman zaman yüzünü ekşiten, diğerlerinden farklı bir dille konuşan, konuşacak zekâya sahip olmadığı halde zekâsını göstermek için konuşan şu kötü giyimli adam kimdir diye sorsam?" dedim. "O bir şair," dedi bana, "insan türünün maskarası. Bu insanlar böyle doğduklarını söylerler. Bu doğrudur; hayatları boyunca da böyle, yani hemen hemen hep insanların en gülüncü olarak kalacaklardır. Bu yüzden onları esirgeyen de olmaz; müthiş hor görülürler. Onu bu eve getiren açlık. İyiliği ve nezaketi hiç kimse karşısında elden bırakmayan evin beyefendisi ve hanımefendisi tarafından da iyi karşılanıyor. Beyefendi ile hanımefendi evlendiklerinde, düğün şiirini o yazdı. Hayatında en iyi becerdiği iş de bu oldu; zira söz konusu evlilik, şairin öngördüğü kadar mutlu oldu."

"Doğulu önyargılarınızda inat ettiğiniz için belki inanmayacaksınız," diye devam etti, "içimizde mutlu evlilikler ile erdemlerini kendilerine katı bir muhafız edinmiş kadınlar vardır. Sözünü ettiğimiz insanlar aralarında başkalarının bozamayacağı bir huzurun tadını çıkarmaktadır. Herkes tarafından sevilmekte ve sayılmaktadırlar. Tek bir husus var: Tabiatlarında var olan iyilik, evlerine her tip insanı kabul etmelerine neden oluyor. Bundan ötürü ara sıra kötü tanışlar da oluyor. Onları tasvip etmediğimden değil. İnsanları oldukları gibi kabul etmeli. İyi tanış dediklerimiz çoğu kez ahlaksızlıkları bakımından daha rafine olanlardır sadece. Belki de ahlaksızlık zehir gibidir: En rafine olanları aynı zamanda en tehlikeli olanlarıdır."

"Ya şu son derece kederli duran yaşlı adam kim?" dedim çok alçak bir sesle. "Onu önce yabancı zannettim; zira başkalarından daha farklı giyinmiş olduğu gibi, Fransa'da yapılan her şeyi kınıyor, hükümetinizi tasvip etmiyor." "O yaşlı bir asker," dedi bana. "Dinleyenlerin aklında, maceralarının uzunluğu nispetinde kalıyor. Fransa'nın kendisinin katılmadığı savaşlar kazanmasına veya kendisinin siperde yer almadığı

bir kuşatmanın yüceltilmesine tahammül edemiyor. Tarihimiz açısından o kadar gerekli olduğuna inanıyor ki, kendisinin bittiği yerde Fransa tarihinin de bitmiş olduğunu sanıyor. Savaşlarda almış olduğu birtakım yaralara, krallığın feshi olarak bakıyor. Salt bugünden zevk aldığımızı, geçmişin bir hiç olduğunu söyleyen filozofların aksine, o, sadece geçmişten zevk alıyor, katılmış olduğu muharebelerde yaşıyor. Nasıl kahramanlar kendilerinden sonra gelecek zamanda yaşamak zorundaysa, o da geçmiş gitmiş zamanlarda nefes alıyor." "Peki o halde," dedim, "askerliği niçin bırakmış?" "O askerliği bırakmadı ki," dedi bana, "askerlik onu bıraktı. Hayatının sonuna kadar anlatacağı küçük bir mevkiye yerleştirdiler onu, fakat bundan daha öteye gidemeyecek. Şan şeref yolu ona kapandı." "Peki neden?" diye sordum. "Fransa'da bir deyim vardır," dedi, "alt görevlerde çile doldurmuş subaylar asla yükseltilmemelidir. Biz bu insanlara aklı ayrıntılar içerisinde âdeta daralmış, küçük meselelere alışmış olduklarından daha büyük meselelere haiz olamayacak insanlar gözüyle bakarız. Otuz yaşında bir generalin niteliklerine sahip olmayan bir adamın bunlara asla sahip olamayacağına, muazzam bir savaş alanını farklı farklı durumlarda görebilen o kesin bakışa, zaferin bütün avantajlarından faydalanan, başarısızlığın ise bütün çarelerine başvuran o pratik zekâya sahip olmayan bir adamın bu yeteneklere asla sahip olamayacağına inanırız. Bu yüzdendir ki, Tanrı'nın sadece kalp değil, aynı zamanda kahramanca bir deha bağışladığı bu yüce adamlar için parlak mevkilerimiz olduğu gibi, yetenekleri düşük olanlar için de yine düşük mevkilerimiz vardır. Artık unutulmuş bir savaşta yaşlananlar işte bu ikinci kategoridendir. En fazla hayatları boyunca ne yaptılarsa onu yapmayı becerirler. Artık güçten düştükleri bir zamanda da üstlerine gitmemek gerekir."

Bir zaman sonra beni tekrar bir meraktır aldı ve ona dedim ki: "Şayet şu sorumu da dinlerseniz, bundan böyle size hiç soru sormayacağıma söz veriyorum. Şu saçı uzun aklı

kısa, son derece küstah, uzun boylu genç adam kim? Nasıl oluyor da herkesten daha yüksek sesle konuşuyor, sosyetede hoş karşılandığından nasıl bu denli emin olabiliyor?" "O çok talihli bir adam," dedi bana. O bunları der demez, birileri girdi, birileri çıktı, ayağa kalktık, biri gelip yanımdaki beyefendiyle konuşmaya başladı; ben de böylece yine eskisi kadar cahil kaldım. Fakat bir zaman sonra, bilmem hangi tesadüf eseri söz konusu genç adam yanımda bitti ve bana şöyle hitap etti: "Hava çok güzel, çiçek bahçesinde bir tur atalım ister misiniz beyefendi?" Kendisine mümkün olduğunca nazikçe cevap verdim ve birlikte dışarı çıktık. "Ev sahibesini mutlu etmek için," dedi bana, "kıra geldim. Kendisiyle aram hiç fena değil. Sosyetede huysuzluk edecek bazı kadınlar vardır, ama ne yaparsınız? Paris'in en güzel kadınlarıyla görüşüyorum; fakat hiçbirine bağlanmıyorum, onları da bana bağlanmaktan menediyorum. Zira aramızda kalsın, bana değmez." "Görünüşe bakılırsa beyefendi," dedim ona, "kadınlara sadık kalmanızı engelleyen belli bir göreviniz veya mesleğiniz var." "Hayır beyefendi, benim tek işim kocaları kudurtup babaları umutsuzluğa düşürmek. Beni elde ettiğini sanan kadını telaşa düşürüp, felaketime sebep olmasına ramak kalacak hale getirmekten zevk alıyorum. Bizler Paris'i bu şekilde paylaşan birkaç genç adamız. En ufak girişimlerimizle bile Paris'e kendimizden bahsettiriyoruz." "Anladığım kadarıyla," dedim ona, "sizler en kıymetli savaşçıdan daha fazla ses getiriyor, en ağırbaşlı yargıçtan daha çok saygı görüyorsunuz. Şayet İran'da yaşasaydınız, bütün bu avantajlardan mahrum kalırdınız. Kadınlarımızın hoşuna gitmektense, onları muhafaza etmeye yarardınız olsa olsa." Kan beynime sıçradı; sanırım daha fazla konuşsaydım, adama karşı kabalaşmaktan kendimi alamayacaktım.

Bu tür insanların hoş görüldüğü, böyle bir meslek tutmuş bir adamın yaşamasına izin verildiği, sadakatsizliğin, ihanetin, adam kaçırmanın, kalleşliğin ve adaletsizliğin saygınlık

getirdiği, bir adamın babasından kızını, kocasından zevcesini aldığı, en sevgi dolu, en aziz toplulukları rahatsız ettiği için saygı gördüğü bu ülkeye ne diyorsun? Ne mutlu Ali'nin çocuklarına! Ailelerini utanç ve ayartmalardan koruyorlar. Günün ışığı bile, kadınlarımızın kalbinde yanan ateşten daha saf değildir. Genç kızlarımız, kendilerini meleklere ve ruhani güçlere benzer kılan erdemlerini kaybetmek zorunda kalacakları o günü ancak titreyerek düşünüyorlar. Güneşin ilk ışınlarını gönderdiği mübarek memleket! Güneşi karanlık Batı'da göründüğü an gizlenmeye mecbur eden o korkunç suçlar seni asla kirletemeyecek.

Paris, Ramazan ayının 5. günü, 1713.

XLIX. Mektup

Rika'dan ***'daki Özbek'e

Geçen gün odamdayken olağanüstü bir şekilde giyinmiş bir dervişin içeri girdiğini gördüm. Sakalı, ip kemerine kadar iniyordu; ayakları çıplaktı; kıyafeti gri renkte, kaba, yer yer kabarıktı. Bir bütün olarak bana o kadar tuhaf göründü ki, aklıma ilk gelen şey adamın resmini yapması için bir ressam çağırtmak oldu.

İşe beni övmekle başladı. Bu arada liyakatli bir adam, üstelik bir Kapusen olduğunu söyledi bana. "Beyefendi bana söylendiğine göre," dedi sonra, "kısa bir süre sonra İran sarayına dönecekmişsiniz ve sarayda saygıdeğer bir mevkiye sahipmişsiniz. Sizden himayenizi, iki veya üç din adamı için kralınızdan Kazvin yakınlarında küçük bir konut rica etmenizi talep etmeye geldim." "Peder," dedim, "İran'a mı gitmek istiyorsunuz?" "Ben mi beyefendi!" dedi, "Tanrı göstermesin. Ben taşralı bir adamım, kendi mevkimi dünyadaki hiçbir Kapusen'inkiyle değişmem." "Tanrı aşkına, o halde benden

ne istiyorsunuz?" "Söz konusu misafirhaneye sahip olursak," dedi bana, "İtalya'daki pederlerimiz oraya kendi din adamlarından iki veya üç tanesini gönderir." "Siz bu din adamlarını tanıyorsunuz herhalde?" dedim ona. "Hayır beyefendi, onları tanımıyorum." "Ah Tanrım! O zaman onların İran'a gitmelerinden size ne?" "Bu iki Kapusen'e Kazvin'in havasını koklatmak iyi bir proje, hem Avrupa hem de Asya için çok faydalı olacaktır. Hükümdarların orayla ilgilenmesini sağlamak fevkalade elzem bir şey. Güzel güzel sömürgeler diye işte buna derler!" "Hadi oradan, siz ve sizin gibiler başka yerlere yerleşmek için yaratılmamışsınız. Doğduğunuz topraklarda sürünmeye devam etmeniz çok daha iyi olur."

Paris, Ramazan ayının 15. günü, 1713.

L. Mektup

Rika'dan ***'a

Gördüğüm bazı insanların erdemi o kadar tabii ki, kendini hissettirmiyor bile. Ödevlerini eğilip bükülmeden yerine getiriyor, bunları sanki içgüdüsel olarak içlerinde taşıyorlar. Yaptıkları konuşmalarda ender rastlanan niteliklerini ortaya koymak şöyle dursun, bu tür niteliklere kesinlikle sahip değilmiş gibi davranıyorlar. İşte ben böyle adamları severim. Yoksa erdemli olmalarına şaşırıyormuş gibi yapanlardan, yaptıkları bir iyiliğe, anlatılınca insanları şaşırtması gereken bir mucize gözüyle bakanlardan hoşlanmıyorum.

Tevazu Tanrı'nın büyük yetenekler bahşettiği insanlar için gerekli bir erdemse, en kıymetli adamların şerefini lekeleyecek kadar kibir sergilemeye cüret eden o haşerata ne demeli?

Her tarafta durmadan kendilerinden söz eden insanlar görüyorum. Sohbetleri, hep kendi küstah yüzlerini gösteren bir ayna sanki. Başlarına gelen en ufak şeyi anlatırlar, bun-

lara duydukları ilginin, sizin gözünüzde kendilerini büyütmesini isterler. Her şeyi yapmışlar, her şeyi görmüşler, her şeyi söylemişler, her şeyi düşünmüşlerdir. Onlar evrensel bir model, sonu gelmez bir kıyaslama ölçütü, asla kurumayacak bir misal kaynağıdır. Of! Övgü, çıktığı yere yansıtıldığında nasıl da yavan oluyor!

Bundan birkaç gün önce bu karakterde bir adam kendinden, meziyetlerinden ve yeteneklerinden bahsederek bizi tam iki saat perişan etti. Fakat dünyada nasıl ki sürekli hareket yoktu, o da sonunda öyle sustu. Sohbet tekrar bize kaydı, biz de sohbete sahip çıktık.

Oldukça kederli gözüken bir adam, sohbetlerde hüküm süren sıkıntıdan şikâyet etmeye başladı. Hiç sormayın! Her yerde durmadan kendilerini öven, lafı hep kendilerine getiren bir yığın ahmak. "Haklısınız," diyerek bir anda araya girdi bizim söylevci, "en iyisi benim gibi yapmak. Ben kendimi hiç övmem. Malım var, soyluyum, harcıyorum, dostlarım belli bir akla sahip olduğumu söylüyorlar. Fakat ben bunların hiç lafını etmiyorum. Şayet en fazla övündüğüm iyi bir niteliğim varsa, o da alçakgönüllülüğümdür."

Bu densize hayran kaldım. O yüksek sesle konuşurken, ben alçak sesle şöyle diyordum: "Kendini asla övmeyecek kadar kibre sahip olana, kendisini dinleyenlerden çekinene ve kendi değerini başkalarının kibriyle lekelemeyene ne mutlu!"

Paris, Ramazan ayının 20. günü, 1713.

LI. Mektup

İran'ın Moskova Elçisi Nazir'den Paris'teki Özbek'e

İsfahan'dan bana yazılanlara bakılırsa İran'ı terk etmişsin, şu an Paris'teymişsin. Seninle ilgili haberleri neden senden değil de, hep başka insanlardan almam gerekiyor?

Krallar kralının emriyle beş yıldır, birçok önemli müzakereyi sonuçlandırdığım bu ülkede bulunuyorum.

Bildiğin gibi çar, menfaatleri İran'ınkilerle ortak tek Hristiyan prensi; zira o da bizler gibi Türklere düşman.

Çarın imparatorluğu bizimki kadar geniş; zira Moskova'dan Çin'e komşu vilayetlerinin en uç noktasına kadar iki bin fersah toprağa sahip.

Çar, uyruklarının canı ve malının mutlak hâkimi. Dört aile hariç halkının tamamı köle. Peygamberlerin vekili, gökyüzünü kendine basamak etmiş krallar kralı kralımız bile gücünü böylesine korkunç şekilde kullanmamaktadır.

Moskova'nın korkunç iklimine bakılırsa, insan buradan sürülmenin hiç de kötü bir şey olmayacağını sanır. Oysa mühim biri gözden düşsün, hemen Sibirya'ya sürülür.

Nasıl ki peygamberimizin kutsal kanunu bize şarap içmeyi yasaklamıştır, prensin yasası da Moskovalılara şarabı yasaklamış.

Kesinlikle İranlılarınkine benzemeyen bir misafirperverlik anlayışları var. Bir yabancı bir eve girdiği anda koca ona karısını takdim eder, yabancı da kadını öper ve bu, kocaya gösterilmiş bir nezaket sayılır.

Her ne kadar babalar kızlarının evlilik sözleşmelerinde genellikle kocanın kızlarını kırbaçlamamasını şart koşsa da, Moskovalı kadınların dövülmeyi ne kadar sevdiklerini Tanrı bilir. Kocalarının kalbine sahip olduklarını ancak kocaları onları gerektiği gibi döverse anlayabiliyorlar. Kocanın bunun aksine bir davranış göstermesi, affedilemez bir ilgisizlik belirtisi olarak kabul ediliyor. İşte bir Moskovalı kadının geçenlerde annesine yazmış olduğu bir mektup:

"Sevgili anneciğim,

Ben dünyanın en bedbaht kadınıyım. Kocama kendimi sevdirmek için yapmadığım şey kalmadı, yine de başarılı olamadım. Dün evde bir sürü işim vardı, ama ben dışarı çık-

tım, bütün gün dışarıda kaldım. Sandım ki döndüğüm zaman, kocam beni bir güzel dövecek. Fakat o tek kelime bile etmedi. Kız kardeşimin gördüğü muamele ne kadar farklı. Kocası onu her gün dövüyor. Kocası bir anda tepesine binmeden tek bir adama dahi bakamıyor. Birbirlerini çok da seviyorlar, dünyanın en iyi geçinen insanları onlar.

Kız kardeşimi bu kadar gururlu yapan da bu. Fakat ona beni daha fazla küçümseme fırsatı vermeyeceğim. Ne pahasına olursa olsun kocama kendimi sevdirmeyi kafaya koydum. Onu öyle kudurtacağım ki, bana aşk nişaneleri vermek zorunda kalacak. Etrafta dövülmediğim, kimsenin bana aldırmadığı bir evde yaşadığım söylenmeyecek. Bana atacağı en ufak fiskede, sanki bir temiz dövüyormuş gibi yaygarayı basacağım. Komşulardan biri yardıma koşarsa onu boğarım sanırım. Sevgili anneciğim, yalvarırım kocama, bana ne kadar yakışıksız bir muamelede bulunduğunu anlatınız. Son derece dürüst bir adam olan babam hiç böyle hareket etmezdi. Hatırlarım, küçük bir kızken kimi zaman bana sizi biraz fazla seviyormuş gibi gelirdi. Sizi öpüyorum sevgili anneciğim."

Moskovalılar seyahat etmek amacıyla imparatorluktan çıkamıyor. Böylece ülkelerinin yasalarıyla diğer milletlerden tecrit edilmiş şekilde, eski âdetlerini o kadar büyük bir bağlılıkla muhafaza ediyorlar ki, dünyada başka âdetler olabileceğine inanmıyorlar.

Fakat şu an hüküm süren prens[19] her şeyi değiştirmek istiyor. Onlarla sakalları konusunda tartıştı. Ruhban sınıfı ile keşişler, cehaletlerini muhafaza etmek için kıyasıya mücadele verdi.

Prens sanat dallarını geliştirmek istiyor, şu ana kadar bir köşede unutulmuş, var olduğunu kendisi dışında hemen hemen hiç kimsenin bilmediği milletinin şanını Avrupa'ya ve Asya'ya taşımak için elinden gelen her şeyi yapıyor.

19 1682-1725 yılları arasında hüküm süren I. Petro kastediliyor. (ç.n.)

Endişeli ve taşkın prens, her yerde tabiatındaki sertlikten izler bırakarak geniş vilayetlerinde oradan oraya geziyor.

Sanki bu geniş vilayetler de yetmiyormuş gibi buraları terk ederek, Avrupa'da başka vilayetler, yeni krallıklar fethetmeye gidiyor.

Seni öpüyorum sevgili Özbek. Çok rica ederim, bana kendinden haber ver.

Moskova, Şevval ayının 2. günü, 1713.

LII. Mektup

Rika'dan ***'daki Özbek'e

Geçen gün oldukça eğlenceli vakit geçirdiğim bir topluluktaydım. Toplulukta her yaştan kadın vardı: Seksen yaşında bir kadın, altmış yaşında bir kadın, kırk yaşında bir kadın ile onun yirmi veya yirmi iki yaşından daha büyük olamayacak yeğeni. Belli bir içgüdü beni bu sonuncusuna yaklaştırdı ve o da kulağıma şöyle fısıldadı: "Şu yaşında sevgili edinmek isteyen, güzel kadını oynayan teyzeme ne diyorsunuz?" "Hata ediyor," dedim ona, "bu ancak size yakışacak bir gaye olabilir." Bir an sonra kendimi teyzesinin yanında buldum. O ise bana şöyle dedi: "En az altmış yaşında olup da bugün tuvaletiyle bir saatten fazla meşgul olan şu kadına ne dersiniz?" "Boşa geçmiş zaman derim," dedim ona, "böyle bir şey yapabilmek için sizin güzelliğinize sahip olmak gerekir." Sonra o altmış yaşındaki zavallı kadının yanına gittim. Ve o bana şunları söylerken ona yürekten acıdım: "Bundan daha gülünç bir şey olabilir mi? Seksen yaşında olup da ateş rengi kurdeleler takan kadını görüyor musunuz? Genci oynamak istiyor ve bunu başarıyor da, zira bu kadarı da çocukluk." "Ah! Yüce Tanrım!" dedim kendi kendime, "başkalarının gülünçlüğünden başka bir

şey göremez miyiz biz?" "Fakat belki de," dedim daha sonra, "teselliyi başkalarının zayıflıklarında bulmak da bir saadettir." Bununla birlikte o sırada gönül eğlendirmekteydim, o yüzden şöyle dedim: "Yeterince çıktık, şimdi de inelim ve işe zirvedeki ihtiyarla başlayalım." "Hanımefendi, biraz evvel konuştuğum hanımefendiyle birbirinize o kadar çok benziyorsunuz ki, sanki iki kardeşsiniz. Birinizin ötekinden yaşça büyük olduğunu zannetmiyorum." "Ah, hakikaten beyefendi," dedi bana, "birimiz ölünce diğeri büyük korkuya kapılacak. Aramızda iki günlük bir fark dahi olduğunu zannetmiyorum." Bu ahı gitmiş vahı kalmış kadını bırakıp altmış yaşındaki kadının yanına gittim: "Hanımefendi, tutuşmuş olduğum bir bahsi karara bağlamalısınız. Şu kadın (kırk yaşındaki kadını göstererek) ile aynı yaşta olduğunuza dair iddiaya girdim." "İnan olsun," dedi, "aramızda altı ay dahi olduğunu sanmıyorum." "Güzel, işte bu, devam edelim," dedim, bir basamak daha indim ve kırk yaşındaki kadının yanına gittim. "Hanımefendi çok rica ederim söyleyiniz, diğer masada oturan genç hanıma şaka olsun diye mi yeğenim diyorsunuz? Siz de onun kadar gençsiniz. Hatta onun yüzünde geçmişten bir iz var, oysa böyle bir şey sizde kesinlikle yok. Ya teninizin şu parlak renklerine ne demeli..." "Ah ama bir dakika," dedi bana, "ben onun teyzesiyim, ama annesi benden en az yirmi beş yaş büyüktü. Biz aynı evlilikten doğmadık. Rahmetli kız kardeşimden, kızı ile aynı yıl doğduğumuzu işitmiştim." Yanıt verdim: "Ben de öyle diyordum hanımefendi, şaşırmakta haklıymışım."

Sevgili Özbek, güzelliklerinin kaybolmasıyla kendilerini bitmiş hisseden kadınlar gençliklerine dönmek istiyorlar. Ah! Nasıl başkalarını aldatmaya çalışmasınlar? Kendi kendilerini aldatabilmek, bütün fikirlerin en acısından kurtulabilmek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar.

Paris, Şevval ayının 3. günü, 1713.

LIII. Mektup

Safiye'den Paris'teki Özbek'e

Hiçbir tutku, beyaz harem ağası Hüsrev'in kölem Zübeyde'ye duyduğu tutkudan daha güçlü, daha ateşli olmamıştır. Onunla evlenmeyi öyle bir tutkuyla talep ediyor ki reddedemedim. Annesi direnmedikten, bizzat Zübeyde bu sahte evlilik fikrine, kendisine sunulan bu sahte iltifata memnun olmuş gözüktükten sonra ben neden karşı koyayım ki?

Kocaya benzer tek yanı kıskançlığı olacak, içinde bulunduğu soğukluktan sırf işlevsiz bir umutsuzluk içine düşmek için sıyrılacak, bir zamanlar olanların hatırasını daima taşıyacak, Zübeyde'ye ise artık ne olmadığını hatırlatacak, daima kendini vermeye hazır da olsa asla veremeyecek, bu yüzden hem kendini hem de Zübeyde'yi durmadan aldatacak ve durumunun bütün acısını her an ondan çıkaracak bu talihsiz adamla Zübeyde ne yapacak ki?

Hele hele devamlı imgelerde, hayallerde var olmak? Sadece hayalini kurmak için yaşamak? Zevklerin daima yakınında olup da, asla içinde olamamak? Bedbaht bir adamın kollarında bitkin düşüp, onun iç çekişleri yerine ancak pişmanlıklarına cevap verebilmek?

Malik olmak için değil, sırf muhafaza etmek için yaratılmış bu türden bir adam nasıl hor görülmez? Aşkı arıyorum arıyorum, fakat göremiyorum.

Seninle böyle açık açık konuşuyorum; zira benim safdilliğimi seversin, benim özgür havamı ve zevklere olan duyarlılığımı yoldaşlarımın sahte edebine tercih edersin.

Senin; harem ağalarının kadınlarla bizim bilmediğimiz türden bir şehveti tattıklarını, doğanın kayıpları telafi ettiğini, içinde bulundukları durumun dezavantajını gidermek için çareleri olduğunu, artık erkek olunmasa dahi duyarlı olunabileceğini, bu durumda tabiri caizse salt zevkleri değiş-

tirmeye yarayan bir tür üçüncü duyu oluştuğunu söylediğini binlerce kez duymuşumdur.

Eğer durum buysa, Zübeyde'ye daha az acırım. Daha az mutsuz insanlarla yaşamak da bir şeydir.

Bu konu hakkında emirlerini bekliyorum. Evliliğin sarayda yapılmasını isteyip istemediğini bana bildir. Allahaısmarladık.

İsfahan'daki saray, Şevval ayının 5. günü, 1713.

LIV. Mektup

Rika'dan ***'daki Özbek'e

Bu sabah odamdaydım. Bildiğin gibi odam, diğer odalardan birçok yeri delik deşik son derece ince bir bölmeyle ayrılıyor. Öyle ki bitişik odada konuşulan her şey duyuluyor. Odada geniş adımlarla dolaşan bir adam bir diğerine şöyle diyordu: "Nasıl oluyor bilmiyorum, ama her şey aleyhime dönüyor. Üç günü geçti, kendimi şereflendirecek hiçbir şey söylemedim. Bana en ufak bir ilginin gösterilmediği, iki kez olsun şahsıma hitap edilmediği sohbetlerde öyle allak bullak kalakaldım. Söylevimi güçlendirmek için önceden birkaç nükte hazırlamıştım. Hiçbirini yapmama izin verilmedi. Anlatacak çok hoş bir hikâyem vardı. Fakat ne zaman başlayacak olsam, sanki mahsus yapıyorlarmış gibi konudan kaçtılar. Dört gündür kafamda paslanan, bir kez olsun kullanamadığım bir iki esprili lafım var. Eğer böyle devam edecek olursa, sanırım sonunda aptal olup çıkacağım. Bunun nedeni, zannediyorum ki, etkisinden sıyrılamadığım kötü yıldızım. Dün, üç veya dört yaşlı kadınla kendimi aşmayı umuyordum. Bu kadınların bana baskı uygulamadığı şüphe götürmezdi, ben de böylece dünyanın en güzel şeylerini söyleyebilecektim. On beş dakikadan uzun bir süre konuştum,

fakat hiçbiri konuyla ilgili bir şey söylemedi, uğursuz Parkalar[20] gibi bütün sözlerimin mantık silsilesini kestiler. Sana bir şey söyleyeyim mi? İnce zekâyla kazanılan ünü sürdürmek çok zor bir iş. Senin bunu nasıl başardığını bilmiyorum." "Aklıma bir şey geldi," dedi öteki: "Zeki olabilmek için birlikte çalışalım, bunun için ittifak kuralım. Her gün bahsetmemiz gereken konuyu prova ederiz. Birbirimizin yardımına koşarız. Öyle ki, biri bizi tam konuşmamızın ortasında bölmek isterse, onu kendimize çekeriz. Şayet kendi rızasıyla gelmezse, zor kullanırız. Tasdik edilmesi gereken yerleri, gülümsemek gereken yerleri, tam anlamıyla kahkahalarla gülünmesi gereken yerleri önceden birlikte kararlaştırırız. Göreceksin, bütün sohbetlere biz yön vereceğiz, zekâmızın keskinliğine ve hazırcevaplığımıza hayran kalacaklar. Kafa hareketleriyle işaretleşip birbirimizi koruruz. Bir gün sen parlarsın, öbür gün bana destek çıkarsın. Seninle bir eve girer, seni göstererek şöyle haykırırım: 'Biraz önce sokakta rastladığımız bir adama şu gördüğünüz beyefendinin ne kadar hoş bir cevap vermiş olduğunu sizlere anlatmalıyım.' Sonra sana dönerim: 'Adam bunu hiç beklemiyordu doğrusu, pek şaşırdı.' Şiirlerimden bazılarını okurum, sen de şöyle dersin: 'O bu şiirleri yazarken oradaydım, bir akşam yemeğindeydik, bir an tereddüt etmedi.' Hatta sık sık birbirimizle şakalaşırız. O zaman da şöyle derler: 'Bakın birbirlerine nasıl da saldırıyor, kendilerini nasıl savunuyorlar. Biri diğerini hiç esirgemiyor. Bakalım buna nasıl cevap verecek. Ah! Tek kelimeyle mükemmel! O ne hazırcevaplık! İşte gerçek bir mücadele diye buna denir!' Fakat kimse, kavgayı önceden planlayıp prova ettiğimizi söyleyemez. Zeki olmayıp öyleymiş gibi gözükmek isteyenlere yönelik hazırlanan nükteli sözler derlemeleri satın almalıyız. Her şey, iyi kalıplara sahip olmaya bağlı. Altı aya kalmadan, bütünüyle nükteli sözler-

20 Latince *Parcae*: Yunan mitolojisinde kader tanrıçaları olan Moiraların Antik Roma'daki karşılığı. (ç.n.)

le dolu bir saatlik bir sohbeti yönlendirebilecek durumda olmamızı arzu ediyorum. Fakat bir noktaya dikkat etmeliyiz. O da, nükteli sözlerin devamlılığını sağlamak. Esprili bir söz söylemek yetmez; bu sözü her yere yaymak, her yere serpiştirmek gerek. Yoksa yok olur gider. Sana şu kadarını söyleyeyim ki, aptal birinin kulağında heder olup giden güzel bir söz kadar insanı yıkan başka bir şey olamaz. Doğrudur, çoğu zaman bu bir tesellidir, zira söylediğimiz aptalca şeyler de fark edilmeden gelip geçer. Bu durumda bizi teselli edebilecek yegâne şey de budur. İşte böyle azizim, izlememiz gereken yol bu. Sana dediğimi yap, sana söz veriyorum altı aya kalmadan Akademi'deki[21] yerin hazır. Anlayacağın çalışmamız uzun sürmeyecek. Zira Akademi'ye girdiğin anda sanatından vazgeçebilecek, istemesen de esprili bir insan olarak kabul edileceksin. Fransa'da bir topluluğa giren adamın anında takım zekâsı denen şeye sahip olduğu ortada. Sen de öyle olacaksın. Senin adına tek endişem, alkışların sana vereceği sıkıntı."

Paris, Zilkade ayının 6. günü, 1714.

LV. Mektup

Rika'dan İzmir'deki İbrahim'e

Avrupa halklarında evliliğin ilk çeyrek saati bütün güçlüklerin üstesinden geliyor. En son gösterilen lütuflar daima evliliğin kutsanma anıyla aynı zamana denk geliyor. Buradaki kadınlar, kimi zaman aylarca karşı koyan İranlı kadınlarımız gibi yapmıyorlar. Hiçbir şey bu kadar eksiksiz olamaz. Hiçbir şey kaybetmemelerinin nedeni, kaybedecek bir şeyleri olmaması. Fakat yıkım saatlerini, ne utanç vericidir

21 Académie Française kastediliyor. (e.n.)

ki, herkes biliyor. Yıldızlara başvurmaksızın, çocuklarının doğacağı saati dakikası dakikasına öngörebilirsin.

Fransızlar hemen hemen hiç karılarından bahsetmiyorlar. Bunun nedeni, karılarını kendilerinden daha iyi tanıyan insanların önünde onlardan bahsetmekten korkmaları.

Bunların arasında hiç kimsenin teselli etmediği adamlar var. Bunlar, kıskanç kocalardır. Herkesin nefret ettiği adamlar var. Bunlar da yine kıskanç kocalardır. Bütün erkeklerin küçümsedikleri var. Ve yine bunlar kıskanç kocalardır.

Fakat hiçbir ülkede, Fransa'da olduğu kadar az kıskanç koca da yoktur. Sükûnetlerinin temeli, karılarına duydukları güven duygusunda yatmıyor. Aksine, karıları hakkındaki kötü kanaatlerinden kaynaklanıyor. Asyalıların bütün o bilgece tedbirleri, kadınları örten peçeleri, kadınların tutulduğu hapishaneler, harem ağalarının teyakkuzu onlara cinselliği usandırmaktan çok, teşvik edecek çareler gibi gözüküyor. Burada kocalar başlarına geleni hoşgörüyle karşılıyor, sadakatsizliklere kötü bir yıldızın kaçınılmaz darbesi gözüyle bakıyorlar. Karısının tek sahibi olmak isteyen bir erkeğe, kamunun keyfini bozan, güneş ışığından başkalarını mahrum etmek suretiyle istifade etmek isteyen bir kaçık gözüyle bakılıyor.

Burada karısını seven bir koca; kendini başka bir kadına sevdirecek kadar meziyeti olmayan, kendinde eksik olan güzellikleri bütünlemek için kanunun gereksiliklerini suistimal eden, sahip olduğu avantajlardan bütün bir toplumun aleyhine olacak şekilde istifade eden, ona sırf bir taahhüt karşılığı verilen şeye sonuna kadar sahip olmak isteyen, her iki cinsi de mutlu eden üstü kapalı bir anlaşmayı yerle bir etmek için elinden geleni yapan biridir. Asya'da binbir zahmetle başkalarından gizlenen güzel bir karıya sahip olan koca sıfatı, burada hiçbir endişe duyulmadan taşınıyor. Her yerde şaşırtma hareketleri yapacak durumda hissediyorlar kendilerini. Bir yeri kaybedip başka bir yeri ele geçirerek te-

selli bulan prens gibi. Türkler elimizden Bağdat'ı aldığında, bizler de Moğollardan Kandehar Kalesi'ni almamış mıydık?

Karısının sadakatsizliklerine göz yuman adam burada kesinlikle kınanmıyor. Aksine, ihtiyatlılığı övülüyor. Namusu lekeleyen birtakım özel durumlar mevcut sadece.

Erdemli kadınlar da yok değil. Bu kadınların ayrı bir yere konduğu da söylenebilir. Rehberim onları bana daima gösterir. Fakat bu kadınların hepsi de o kadar çirkin ki, insanın erdemden nefret etmemesi için aziz olması gerek.

Bu ülkenin âdetlerini anlattıktan sonra, Fransızların sadakatleriyle hiç övünmediklerini kolayca tahmin edebilirsin. Bir kadına onu daima seveceğine dair yemin etmeyi, hep sağlıklı veya daima mutlu olacaklarını iddia etmek kadar gülünç addediyorlar. Bir kadına onu daima seveceklerine dair söz verdiklerinde, o kadının da kendilerine karşı daima sevecen davranacağına dair söz verdiğini varsayıyorlar. Şayet kadın bu sözünü tutmazsa, onlar da artık kendi sözleriyle bağlı olmadıklarını düşünüyorlar.

Paris, Zilkade ayının 7. günü, 1714.

LVI. Mektup

Özbek'ten İzmir'deki İbrahim'e

Kumar Avrupa'da çok yaygın. Kumarbazlar ayrı bir sınıf. Salt bu sıfat; asaletin, servetin, namusun yerini tutuyor. Adamı, sorgusuz sualsiz dürüst insanlar seviyesine taşıyor. Her ne kadar böyle hüküm vererek sıklıkla yanılmış olduklarını bilmeyen olmasa da, bu noktada ıslah olmamak konusunda anlaşmaya varılmış.

Özellikle kadınlar kumara çok düşkünler. Gençliklerinde sırf daha pahalı bir tutkuyu tatmin etmek için kendilerini kumara verdikleri doğru ise de, yaşlandıkça kumar tutkuları

sanki gençleşiyor ve bu tutku, diğer tutkulardan kalan boşluğu dolduruyor.

Kadınlar kocalarını mahvetmek istiyorlar. Bunu başarmak için, en körpe gençlikten en harap yaşlılık çağına kadar bütün yaşlar için geçerli çareleri var. Kıyafetler, süsler püsler düzensizliği başlatıyor, şuhluk artırıyor, kumar ise son noktayı koyuyor.

Dokuz veya on kadının, daha doğrusu dokuz veya on asrın bir masa etrafında toplandığını sık sık görmüşümdür. Onları umut ederken, korkarken, sevinirken, özellikle de öfkelenirken gördüm. Asla sakinleşemeyeceklerini, umutsuzluklarından önce yaşamın onları terk edeceğini sanırdın. Para ödedikleri adamların alacaklıları mı, yoksa mirasçıları mı olduğunu bilemezdin.

Öyle görünüyor ki, aziz peygamberimiz prensip olarak bizleri, aklımızı allak bullak edebilecek her şeyden mahrum etmeyi hedeflemiş. Aklımızı yok eden şarabı yasaklamış. Özel bir emirle bizleri kumar oynamaktan menetmiş. Tutkuların asıl kaynağını kurutmak imkânsız olduğunda ise, bu tutkuları zayıflatmış. Bizim aramızda aşk, ne huzursuzluk ne de hiddet taşır. Aşk, ruhumuzun sükûnetini bozamayan durgun bir tutkudur. Çok eşlilik bizleri kadınların iktidarından kurtarır, arzularımızın şiddetini dengeler.

Paris, Zilhicce ayının 10. günü, 1714.

LVII. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Burada çapkınlar sayısız aşüfteyi, bağnazlar ise sayısız dervişi himaye ediyor. Bu dervişler üç yemin ediyorlar: itaat, fakirlik, iffetlilik. Söylenene göre en iyi tuttukları yeminse ilki. İkinci yeminin asla tutulmadığına ben şahidim. Artık üçüncü yemini sen düşün.

Fakat bu dervişler ne kadar zengin olurlarsa olsunlar, fukaralık vasfından asla vazgeçmiyorlar. Oysa bizim yüce sultanımız, muhteşem unvanlarından vazgeçerdi. Ama haklı olan asıl bu dervişler; zira fakir düşmelerini engelleyen tam da bu fakir sıfatı.

Hekimler ile günah çıkaran papaz denen bu dervişler burada ya çok büyük saygı görüyor ya müthiş küçümseniyorlar. Bununla birlikte, söylenene bakılırsa mirasçılar papazlara kıyasla hekimlere daha çok kulak asıyorlar.

Geçen gün bu dervişlere ait bir manastırdaydım. İçlerinden ak saçlarıyla saygıdeğer görünüşlü biri beni son derece dürüst bir şekilde ağırladı. Bütün binayı gezdirdikten sonra beni bahçeye götürdü. Burada konuşmaya başladık. "Peder," dedim ona, "bu topluluktaki göreviniz nedir?" "Beyefendi," dedi bana, sorumdan büyük bir memnuniyet duyduğunu belli eden bir havayla, "ben kazüistim." "Kazüist mi?" dedim. "Fransa'ya geldiğimden beri böyle bir görevden bahsedildiğini hiç duymadım." "Nasıl olur! Kazüist nedir bilmiyor musunuz? Öyleyse beni dinleyin, size bunu öyle güzel açıklayacağım ki hiçbir eksiğiniz kalmayacak. İki tür günah vardır. Cennetin yolunu kesin olarak kapatan ölümcül günahlar ile Tanrı'yı doğrusu kızdırmakla birlikte, O'nu, bizleri ahiretteki saadetten mahrum etmeye itecek kadar da rahatsız etmeyen küçük günahlar. İşte bizim sanatımız, bu iki tür günahı birbirinden iyice ayırmaktır. Zira birkaç libertin hariç, bütün Hristiyanlar cennete gitmek istiyor. Fakat herkes cennete olabilecek en düşük bedeli ödeyerek gitmek istiyor. Ölümcül günahları iyi biliyorsanız, bu günahları işlememeye bakarsınız, olur biter. Mükemmeliyet peşinde koşmayan adamlar vardır. Onlarda pek öyle bir hırs da olmadığından, cennete ilk sıralarda girmeyi pek dert etmezler. Böylece cennete iyice ucundan girerler. Yeter ki cennete girsinler, bu onlara yeter. Amaçları, ne çok fazlasını ne de çok azını yapmaktır. Bunlar, cenneti hak etmekten çok gasbeden insanlardır. Bunlar Tanrı'ya şöyle derler: 'Tanrım, şartların

gerektiği kadarını yerine getirdim. Verdiğiniz sözleri tutmamazlık edemezsiniz. Talep ettiğinizden daha fazlasını yapmadığıma göre, siz de bana vaat ettiğinizden daha fazlasını vermekten muafsınız.'

Yani bizler gerekli adamlarız beyefendi. Oysa hepsi bundan ibaret de değil. Bir nokta daha dikkatinizi çekecektir. Suçu teşkil eden fiil değildir. Asıl suç, suçu işleyenin bunun bir suç olduğunun bilincinde olmasıdır. Kötülük yaptığına inanmadan kötülük yapanın vicdanı rahattır. Bu şekilde sayısız şüpheli fiil bulunduğundan, bir kazüist bu fiilleri, bunları iyi olarak nitelendirmek suretiyle bunlara aslında içlerinde barındırmadıkları bir iyilik verebilir. Yeter ki içlerinde zehir olmadığı konusunda ikna edebilsin, içlerindeki bütün zehir ortadan kalkar.

Size ömrümü verdiğim mesleğin sırrını anlattım; işin inceliklerini gösterdim. Her şey tersine döndürülebilir, hiç dönebilirmiş gibi durmayanlar bile." "Peder," dedim ona, "bütün bunlar çok güzel. Fakat Tanrı'yla yolunuzu nasıl buluyorsunuz? Büyük sufinin sarayında kendisine sizin Tanrı'nıza davrandığınız gibi davranan, emirleri arasında ayrım yapan, uyruklarına hangi durumlarda emirleri yerine getirmeleri gerektiğini, hangi durumlarda emirleri ihlal edebileceklerini öğreten biri olsaydı, onu o saat kazığa oturturdu." Bunları söyledikten sonra dervişi selamladım, vereceği cevabı beklemeden yanından ayrıldım.

Paris, Muharrem ayının 23. günü, 1714.

LVIII. Mektup

Rika'dan Venedik'teki Rezi'ye

Sevgili Rezi, Paris'te bir sürü meslek var. Mesela iyi niyetli bir adam size, biraz para karşılığında altın yapmanın sırrını verebilir.

Bir başkası ruhani varlıklarla yatmanızı sağlayabilir. Yeter ki otuz yaşında ve kadın görmemiş olun.

Sonra o kadar maharetli kâhinler var ki, size bütün hayatınızı anlatabilirler. Yeter ki hizmetçilerinizle bir çeyrek saat sohbet etsinler.

Hünerli kadınlar bekâreti her gün solan, her gün yeniden açan bir çiçeğe çevirmişler. Öyle ki bu çiçek, yüzüncü kere de açsa ilkinde olduğu kadar acı vererek koparılıyor.

Başkaları da var, sanatları sayesinde zamanın yarattığı bütün tahribatları tamir ediyor, bir yüze artık solmakta olan güzelliğini geri vermeyi biliyor, hatta yaşlılığın zirvesindeki bir kadını en körpe gençliğe kadar indirebiliyor.

Bütün bu insanlar, icatların anası olan bu şehirde yaşıyor veya yaşamaya çalışıyor.

Yurttaşların bu mesleklerde elde ettiği gelirler sabit değil. Gelirler, zekâya ve üretime bağlı. Herkesin elinden geldiğince değerlendirmeye çalıştığı kendine göre maharetleri var.

Buradaki camilerin gelirlerinin peşine düşen kanun adamlarının sayısını bilmek isteyen her kimse, denizdeki kumları veya hükümdarımızın kölelerini saysın, aynı kapıya çıkar.

Sayısız dil, sanat ve bilim uzmanı, bilmedikleri şeyleri başkalarına öğretiyor. Bu, muazzam bir yetenek. Zira bildiğini göstermek için çok bir zekâya ihtiyaç yoktur. Fakat bilmediğini öğretmek için sonsuz zekâya sahip olmak gerekir.

Burada ancak ansızın ölebilir insan. Başka türlü bir ölümün burada hükmü yoktur. Zira her köşede, akla hayale gelebilecek her türlü hastalığa karşı kesin etkili devalara sahip insanlar var.

Her dükkâna bütün alıcıların takıldığı görünmez ağlar gerilmiş. Bununla birlikte, bu dükkânlardan bazen ucuza da çıkılabiliyor. Genç bir satıcı kız, bir paket kürdan satmak için bir adamı tam bir saat tavlamaya çalıştı.

Bu şehre gelip de buradan daha ihtiyatlı bir halde çıkmayan yok. Servetini başkalarına kaptıra kaptıra, parasını muhafaza etmeyi öğreniyor insan. Bu baştan çıkarıcı şehrin yabancılar açısından tek avantajı da bu.

Paris, Safer ayının 10. günü, 1714.

LIX. Mektup

Rika'dan ***'daki Özbek'e

Geçen gün her türden insanın bulunduğu bir evdeydim. Bütün sabah, kendilerini gençleştirmek için boşuna uğraşmış iki ihtiyar kadın sohbeti tekellerine almıştı. "İtiraf etmeliyiz ki," diyordu bunlardan biri, "bugünün erkekleri gençliğimizde gördüklerimizden çok farklı. Onlar kibardı, zarifti, hoşgörülüydü. Oysa şimdiki erkekleri tahammül edilemez derecede kaba buluyorum. Her şey değişti," dedi. Bunun üzerine gut hastalığından muzdarip gibi görünen bir adam, "Zaman artık eskisi gibi değil. Bundan kırk sene önce herkesin sıhhati yerindeydi, ilerliyorduk, şendik, tek arzumuz gülmek ve dans etmekti. Oysa şimdi herkes dayanılmaz bir keder içerisinde," dedi. Bir an sonra sohbet siyasete kaydı. "Lanet olsun!" dedi yaşlı bir asilzade, "devlet artık yönetilmiyor. Hadi şimdi bulun bakalım Bay Colbert[22] gibi bir adamı. Ben çok iyi tanırdım bu Bay Colbert'i. Dostlarımdan biriydi, emekli maaşımın kim olursa olsun herkesten önce ödenmesini sağlardı. Hazine tıkır tıkır işliyordu! Herkes rahattı. Oysa bugün iflas etmiş durumdayım." "Beyefendi," dedi bunun üzerine yaşlı bir din adamı, "yenilmez hükümdarımızın en parlak zamanından bahsediyorsunuz. Sapkınlığı yok etmek için giriştiği çabalardan daha muazzam bir

22 XIV. Louis'nin hükümdarlığı sırasında, 1665-1683 yılları arasında maliye bakanlığı yapan meşhur Jean-Baptiste Colbert kastediliyor. (ç.n.)

şey görülmüş müdür?" dedi. "Ya düelloların lağvedilmesi, bu da az şey midir?" dedi memnun bir ifadeyle o zamana kadar hiç konuşmamış bir başka adam. "Gözlemi son derece yerinde," diye fısıldadı biri kulağıma. "Bu adam düello yasasına hayran kaldı; onu o kadar gözetti ki, bundan altı ay önce yasayı ihlal etmemek için yüz sopa yedi."

Özbek, bana öyle geliyor ki, olaylar hakkında hep kendi açımızdan bakarak hüküm veriyoruz. Zencilerin şeytanı parlak beyaz renkte, tanrılarını ise kömür siyahı tasvir etmelerine, bazı halklarda Venus'ün ta kalçalarına kadar memeleri olmasına ve nihayet bütün putperestlerin tanrılarını insan şeklinde tasvir etmesine, onlara kendi eğilimlerini vermesine şaşırmıyorum. "Şayet üçgenler tanrı yapsaydı, tanrı tasvirleri üç köşeli olurdu," sözü ne kadar yerinde bir söz.

Sevgili Özbek, tek bir atom, yani koca evrende tek bir nokta olan şu dünya üzerinde sürünen, kendilerini doğrudan doğruya ilahi modeller olarak ortaya koyan insanlar görüyorum. Ve bunca zırvayı bunca küçüklükle nasıl bağdaştıracağımı bilemiyorum.

Paris, Safer ayının 14. günü, 1714.

LX. Mektup

Özbek'ten İzmir'deki İbrahim'e

Bana Fransa'da Yahudi olup olmadığını mı soruyorsun? Şunu bil ki, paranın olduğu her yerde Yahudiler vardır. Bana Yahudilerin Fransa'da ne yaptıklarını mı soruyorsun? Tamı tamına İran'da ne yapıyorlarsa burada da onu yapıyorlar. Hiç kimse Asyalı bir Yahudi'ye Avrupalı bir Yahudi'den daha çok benzeyemez.

Yahudiler tıpkı bizim aramızda olduğu gibi Hristiyanlar arasında da dinlerine deliliğe varan, karşı konulmaz bir inatla bağlılar.

Yahudi dini, bütün dünyayı saran iki dal –bununla Muhammetçilik ile Hristiyanlığı kastediyorum– üretmiş eski bir ağaç gövdesi. Daha doğrusu, kendisinde bin çeşit yaralar açan iki kız çocuk doğurmuş bir ana. Zira din açısından Yahudiliğe en yakın olanlar, Yahudiliğin en büyük düşmanlarıdır. Fakat ne kadar kötü muamele görürse görsün, Yahudilik bu iki dini dünyaya getirmiş olmakla övünmekten geri kalmıyor. Bir taraftan bütün dünyayı kucaklamak için bu iki dini kullanırken, öbür taraftan saygıdeğer yaşıyla bütün zamanları kucaklıyor.

Yani Yahudiler kendilerini bütün kutsiyetlerin anası, bütün dinlerin kaynağı olarak görüyorlar. Bizlere ise tam tersine kutsal yasaları değiştiren sapkınlar, daha doğrusu isyankâr Yahudiler gözüyle bakıyorlar.

Şayet değişim ağır ağır gerçekleşseydi, kendilerinin de bu değişime kolayca kapılmış olabileceklerine inanıyorlar. Fakat söz konusu değişim bir anda ve şiddetli bir şekilde gerçekleştiğinden, her iki dinin de doğum gününü ve saatini tamı tamına belirleyebildiklerinden, bizlerin de belli bir yaşa sahip olduğumuzu görüp çıldırıyor, dünyadan bile eski dinlerine sıkı sıkı bağlanıyorlar.

Avrupa'da bugün kavuştukları huzura benzer bir huzur içerisinde yaşadıkları hiç olmamıştır. Hristiyanlar, taşıdıkları hoşgörüsüzlükten sıyrılmaya başladılar. İspanya, Yahudileri kovduktan sonra kötüye gitti; Fransa ise, inançları prensinkinden çok az farklı olan Hristiyanları usandırdıktan sonra kötüye gitti. Dinin gelişimi için gösterilen azmin, dine duyulması gereken bağlılıktan farklı olduğu, dini sevmek ve dine riayet etmek için dine uymayanlardan illa nefret etmek, onlara zulmetmek gerekmediği fark edildi.

Umalım, bizim Müslümanlar da bu konuda Hristiyanlar kadar sağduyulu düşünsün, Ali ile Ebu Bekir arasında nihai barış sağlansın, bu aziz peygamberlerin liyakatine Tanrı karar versin. Onlara beyhude yeğ tutmalarla değil, saygı

ve yüceltme hareketleriyle hürmet edilmesini, Tanrı onlara hangi mekânı uygun görmüş olursa olsun, ister sağında ister tahtının basamağında yer göstermiş olsun, onların lütfuna erişilmeye çalışılmasını arzu ederim.

Paris, Safer ayının 18. günü, 1714.

LXI. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Geçen gün Notre-Dame denen ünlü bir kiliseye girdim. Bu olağanüstü yapıyı hayranlıkla seyrediyordum ki, merakın tıpkı benim gibi oraya çektiği bir din adamı ile sohbet etme fırsatım oldu. Sohbet, mesleğinin sakinliğine geldi. "İnsanların çoğu," dedi bana, "bizim konumumuzun saadetine gıpta eder, bunda haklıdırlar da. Bununla birlikte, bu konumun da kendine özgü sıkıntıları vardır. Bizler aslında dış dünyadan o kadar da kopuk değiliz. Bin çeşit vesile bizi dış dünyaya çeker ve bizler burada oynaması çok güç bir rolü üstleniriz.

Dış dünyanın insanları çok şaşırtıcıdır. Ne bizim tasdikimize ne eleştirilerimize katlanabilirler. Onları doğru yola getirmek istesek, bizleri gülünç bulurlar. Onları tasvip etsek, bizleri karakterinin altında hareket eden insanlar olarak görürler. Dinsizleri dahi incittiğimizi düşünmekten daha aşağılayıcı bir şey olamaz. Bu yüzden ikili bir tutum izlemek, libertinleri kararlılığımızla değil, onların savları karşısında kararsız kalarak etkilemek zorundayız. Bunu başarmak için çok zeki olmak gerek. Bu tarafsız konum güç bir konumdur. Her şeyi oluruna bırakan, bütün nükteleri deneyip, duruma göre bunları daha ileri götüren veya terk eden dış dünyanın insanları bu işte çok daha başarılıdır.

Hepsi bu kadarla kalmıyor. O kadar yüceltilen bu son derece mesut ve huzurlu konumu dış dünyada muhafaza

edemiyoruz. Dış dünyaya girdiğimiz anda, bizi birbirimizle tartışmaya itiyorlar. Mesela Tanrı'ya inanmayan bir adamı duanın gerekliliği, bütün yaşamı boyunca ruhun ölümsüzlüğünü inkâr etmiş bir başkasını orucun gerekliliği konusunda ikna etmeye zorluyorlar. Bu ikna girişimleri zahmetli, bunlarla alay edenler de bizlere yardımcı olmuyorlar. Dahası var: Başkalarını kendi fikirlerimize çekme arzusu bizlere durmadan işkence ediyor. Bu arzu, tabiri caizse bizim mesleğimizin ayrılmaz bir parçası. Bu ise, Avrupalıların insan doğasının hayrına Afrikalıların yüzünü beyazlatmaya çalıştığını görmek kadar gülünç bir şey. Hiçbir şekilde temel olmayan dinî noktaları kabul ettirmek uğruna devleti rahatsız ediyoruz, kendi kendimizi rahatsız ediyoruz. Bu halimizle, saçlarını veya tırnaklarını kesmeye mecbur bırakmak için uyruklarını genel isyana sürükleyen Çin fatihine benziyoruz.

Sorumlu olduğumuz insanların kutsal dinimizin görevlerini yerine getirmeleri konusundaki hırsımız bile çoğu zaman tehlikeli olmuştur. Bu konuda ne kadar ihtiyatlı olunsa azdır. Theodosius adlı bir imparator bütün bir şehrin sakinlerini, kadınları ve küçük çocukları dahi kılıçtan geçirtmiş. Daha sonra bir kiliseye girmek üzere çıkageldiğinde, Ambrose adlı bir piskopos ona kilisenin kapılarını, bir katile ve bir kâfire kapattırır gibi kapattırmış. Bu açıdan Ambrose kahramanlık göstermiştir. Aynı imparator daha sonra işlemiş olduğu suçun icap ettirdiği şekilde tövbe etmiş, kiliseye kabul edilmiş ve gidip rahiplerin arasına oturmuş. Aynı piskopos imparatoru kiliseden dışarı çıkartmış. Bu açıdan piskopos bir fanatik, bir çılgın gibi davranmıştır. Onunki gibi bir bağnazlıktan sakınmak gerektiği bir gerçektir. Bu prensin rahiplerin arasında bir yere sahip olup olmamasının din veya devlet açısından ne önemi vardı ki?"

Paris, Rebiyülevvel ayının 1. günü, 1714.

LXII. Mektup

Safiye'den Paris'teki Özbek'e

Kızın yedi yaşına bastı. Onu sarayın iç dairelerine nakletme zamanının geldiğini, siyahi harem ağalarına emanet etmek için on yaşına basmasını beklemenin gereksiz olduğunu düşündüm. Genç bir insanı çocukluğun özgürlüklerinden ne kadar erken ayırır, edebin ikamet ettiği kutsal duvarlar arasındaki mukaddes eğitimine ne kadar erken başlarsan o kadar iyidir.

Zira ben kızlarını ancak kocaya varma noktasına geldiklerinde kapatan, onları saraya adamaktan çok mahkûm eden, esinlemeleri gereken bir hayat tarzını onlara şiddet kullanarak kabul ettiren annelerle aynı fikirde olamam. Her şeyi aklın gücünden beklememiz, alışkanlığın tatlılığından medet ummamamız gerekmez mi?

Doğanın kadınları mahkûm ettiği bağımlılıktan bize boşuna bahsediyorlar. Bize bu bağımlılığı hissettirmek yetmez, tutkuların doğmaya, bizi özgür olmaya teşvik etmeye başladığı o kritik zamanda dayanabilmemiz için bize bunun uygulanması gerek.

Size sadece ödev aşkıyla bağlı olsaydık, ödevimizi bazen unutabilirdik. Ödevimizi sırf eğilim nedeniyle yerine getirseydik, daha güçlü başka bir eğilim bunu zayıflatabilirdi. Fakat kanunlar bizi bir erkeğe verdiğinde, bizi diğer bütün erkeklerden kaçırıp onlardan öyle uzaklaştırır ki, aramıza yüz bin fersah girmiş gibi olur.

Erkeklere cömert davranan doğa, onlara arzular vermekle yetinmemiş. Bizim de arzulara sahip olmamızı, erkeklerin saadetinin canlı araçları olmamızı istemiş. Doğa erkekleri huzur içinde yaşatmak için bizi tutkuların ateşine atmış. Şayet erkekler duyarsızlıklarını yitirirlerse, on-

ları tekrar o duruma getirmek bizim alınyazımız. Üstelik onları soktuğumuz bu mesut durumu kendimiz asla tadamadan.

Fakat benden daha mesut olduğunu düşünme Özbek. Ben burada senin bilmediğin binlerce zevk tattım. Hayalgücüm bana bu zevklerin bedelini göstermek için durmaksızın çalıştı. Ben yaşadım, sense sadece eziyet çekmekle yetindin.

Beni kapattığın bu hapishanede dahi ben senden daha özgürüm. Ben senin duyduğun endişelerin zevkine varmadan, sen benim muhafaza edilmem için tedbirleri ikiye katlayamazsın. Şüphelerin, kıskançlığın, üzüntülerin, bunların hepsi bağımlılığın işaretleri aynı zamanda.

Böyle devam et sevgili Özbek. Başımda gece gündüz nöbet tuttur. Hatta olağan tedbirlerle de yetinme; kendi saadetini garantiye alarak benim saadetimi artır. Şunu bil ki senin ilgisizliğin dışında hiçbir şeyden korkmuyorum.

İsfahan'daki saray, Rebiyülevvel ayının 2. günü, 1714.

LXIII. Mektup

Rika'dan ***'daki Özbek'e

Sanırım bütün hayatını kırda geçirmek istiyorsun. Başlarda seni iki veya üç gün için gözden kaybediyordum. Oysa şimdi on beş gün oldu seni görmüyorum. Sevimli bir evde olduğun, bu evde kendine uygun bir topluluk bulduğun, her şey üzerine rahat rahat düşünebildiğin doğru. Sana dünyayı unutturmak için bundan fazlasına gerek yok.

Bana gelince, daha önce senin de gördüğün, aşağı yukarı aynı hayatı sürdürüyorum. Dünyaya açılıyor, bu dünyayı tanımaya çalışıyorum. Ruhum farkına varmadan Asyalı olan nesi varsa kaybediyor, çaba sarf etmeksizin Avrupa

âdetlerine boyun eğiyor. Bir evde beş veya altı kadını beş veya altı erkekle bir arada görmek beni artık o kadar şaşırtmıyor. Hatta bunun fena bir şey olmadığını düşünüyorum.

Sana şu kadarını söyleyebilirim ki, ben kadınları buraya geldiğimde tanıdım. Burada bir ayda, bir sarayda otuz yılda öğreneceğimden daha çok şey öğrendim.

Bizde bütün karakterler tekdüze, zira hepsi zorlama. İnsanları oldukları gibi değil, zorla benimsetilen hallerini görüyoruz. Kalbin ve aklın içinde bulunduğu bu kölelikte, kendini son derece farklı ifade eden, kendini çeşit çeşit biçimde gösteren doğanın sesini değil, tek bir dil konuşan korkunun sesini duyuyoruz sadece.

Bizde o kadar çok uygulanan ve o kadar gerekli olan rengini belli etmeme sanatı burada bilinmiyor. Her şey konuşuyor, her şey görünüyor, her şey duyuluyor. Kalp, yüz gibi kendini gösteriyor. Âdetlerde, erdemde, hatta ahlaksızlıkta bile hep bir safdillilik göze çarpıyor.

Kadınların hoşuna gitmek için, onların daha da çok hoşuna giden yetenekten farklı bir yeteneğe sahip olmak gerek. Bu, ancak çok uzun aralıklarla yerine getirilebilecek bir şeyi onlara her an vaat eder gibi görünmesi bakımından kadınları eğlendiren, zekâdaki bir tür şakacılıktır.

Doğal olarak kadın tuvaletleri konusunda sergilenen bu şakacılık, Fransız milletinin genel karakterini biçimlendirmişe benziyor. Mecliste şaka yapılıyor, bir ordunun başında şaka yapılıyor, bir büyükelçiyle şaka yapılıyor. Meslekler, bu mesleklerde gösterilen ciddiyet nispetinde gülünç gözüküyor. Şayet bir hekimin kıyafetleri daha az iç karartıcı olsa ve hastalarını şaka yaparak öldürse, o kadar gülünç görünmezdi.

Paris, Rebiyülevvel ayının 10. günü, 1714.

LXIV. Mektup

Siyahi Baş Harem Ağasından Paris'teki Özbek'e

Haşmetlim, sana açıklayamayacağım bir sıkıntı içerisindeyim. Saray tam bir düzensizlik, dehşet verici bir karışıklık içinde. Kadınların birbirleriyle savaş halinde; harem ağaların bölünmüş; duyulan tek şey şikâyet, homurtu, sitem; azarlarım itibar görmüyor; böyle bir başıbozuklukta her şey mübah görünüyor. Benimse sarayda artık içi boş bir unvanım var sadece.

Kadınlarının arasında soy, güzellik, servet, zekâ, senin onlara duyduğun aşk açısından kendini diğerlerinden üstün görmeyen, bu niteliklerden bazılarını her fırsatta öne çıkmak için kullanmayan kimse yok. O müthiş sabrımı anbean kaybediyorum. Oysa beni hepsini kızdırma talihsizliğine uğratan hep bu sabrım olmuştur. İhtiyatlılığım, hatta bulunduğum mevkide öylesine az bulunan, bu mevkiye öylesine yabancı bir erdem olan hoşgörüm dahi boşa çıktı.

Yüce efendim, sana bütün bu karmaşanın nedenini söyleyeyim ister misin? Nedeni, senin kalbinde ve kadınlarına gösterdiğin o tatlı saygıda. Elimi kolumu bağlamasaydın, azarlama yöntemi yerine cezalandırma yoluna başvurmama izin verseydin, onların şikâyet ve gözyaşlarının seni yumuşatmasına izin vermeden, onları asla yumuşamayan bu kulunun karşısında ağlaşmaya gönderseydin, onları kısa sürede taşımaları gereken boyunduruğa göre biçimlendirir, buyurgan ve bağımsız tabiatlarını usandırırdım.

Afrika'nın derinliklerinden henüz on beş yaşındayken kaçırılıp yirmi kadın veya cariyeden fazlasına sahip bir efendiye satıldım. Ciddi ve ketum duruşuma bakarak saraya uygun olduğuma hükmedip, bu işe tam anlamıyla uygun hale getirilmemi emretti ve önceleri çok acı veren, fakat daha sonra beni mutlu kılan cerrahi bir işleme

tabi tutturdu. Beni mutlu kıldı; zira efendilerimin kulağına yaklaştırdı, itimatlarını kazandırdı. Benim için yeni bir dünya olan saraya girdim. Bütün hayatım boyunca tanıdığım en sert adam olan baş harem ağası burada mutlak bir hâkimiyet sürmekteydi. Ne bölünmeden ne çekişmeden bahsediliyordu. Her yerde derin bir sessizlik hâkimdi. Bütün kadınlar bir yıldan diğerine aynı saatte yatıyor, aynı saatte kalkıyordu. Banyoya sırayla giriyor, en ufak işaretimizle de çıkıyorlardı. Geri kalan zamanda hemen hemen her zaman odalarına kapatılıyorlardı. Bir kural vardı; o da, onları tertemiz tutmak. Bunun için sözle anlatılamaz ihtimamlar gösteriliyordu. En ufak itaatsizlik merhametsizce cezalandırılıyordu. "Ben," diyordu baş harem ağası, "köleyim; fakat sizin efendiniz ve benim efendim olan bir adamın kölesiyim. Bana sizin üzerinizde kullanmak üzere verdiği iktidarı kullanıyorum. Sizi cezalandıran ben değilim, o. Ben ona elimi ödünç vermekten öte bir şey yapmıyorum." Bu kadınlar efendimin odasına asla çağrılmadan girmez, bu lütfa erdiklerinde bunu sevinçle karşılar, mahrum olduklarında ise durumu şikâyet etmeden kabullenirlerdi. Bu huzur dolu sarayın en değersiz siyahilerinden olan ben ise orada, tek başıma hükmettiğim bu sarayda gördüğüm saygının bin katını görüyordum.

Bu büyük harem ağası bendeki cevheri keşfettiği an, gözlerini bana dikti. Efendime benden kendi görüşlerine uygun olarak çalışabilecek, onun yerini alabilecek bir adam olarak bahsetti. Gençliğim onu hiç şaşırtmadı, gösterdiğim dikkatin tecrübe yerine geçeceğine inandı. Sana daha ne diyeyim? Onun bana gösterdiği itimat sayesinde öyle bir ilerleme gösterdim ki, yıllarca koruduğu o korkunç yerlerin anahtarlarını bana emanet etme konusunda hiç tereddüt etmedi. Güç bir sanat olan hükmetme sanatını bu büyük ustanın yanında öğrendim, kendimi taviz vermeyen bir yönetimin kuralları-na göre yetiştirdim. Onun yanında kadınların kalbini ince-

ledim. Bana kadınların zayıflıklarından faydalanmayı, kibirleri karşısında şaşırmamayı öğretti. Çoğu kez bunları bana tatbik ettirmekten, kadınları itaatkârlığın son merhalesine götürmekten hoşlanırdı. Daha sonra onları belli etmeden yanına getirtir, bu kez bir süre benim boyun eğer gibi gözükmemi isterdi. Ama asıl onu, kadınlar yakarmalarla sitemler arasında umutsuzluğa düşmek üzereyken görmeliydin. Kadınların gözyaşlarına sükûnetle katlanırdı. "İşte," derdi memnun bir tavırla, "kadınları böyle yönetmek gerek. Sayıları beni korkutamaz. Yüce hükümdarımızın kadınlarını da aynı şekilde yönetirdim. Sadık harem ağaları kadınların ruhuna boyun eğdirmedikçe, bir erkek onların kalbini fethetmeyi nasıl umabilir?"

Bu harem ağasında sadece sertlik değil, aynı zamanda insanların içini okumak gibi bir kabiliyet de vardı. Kadınların düşüncelerini, ikiyüzlülüklerini okuyordu. Hesaplı hareketleri, sahte mimikleri ondan hiçbir şeyi gizleyemiyor, onların en gizli saklı hareketlerini, en gizli sözlerini biliyordu. Birilerini tanımak için diğerlerini kullanıyor, ele verilen en ufak sırrı ödüllendirmekten zevk alıyordu. Kocalarının yanına ancak davet üzerine gittiklerinden, harem ağası kimi isterse onu çağırıyor, efendisinin bakışlarını kendi gözüne kestirdiği kadınlara yönlendiriyordu. Bu lütuf ise, birtakım sırların ele verilmesinin mükâfatıydı. Efendisini, otoritesini artırmak adına bu seçimi kendisinin yapmasına izin verilmesinin uygun olacağına ikna etmişti. İşte haşmetlim, İran'da gelmiş geçmiş bütün sarayların en düzenlisi olduğuna inandığım bu sarayda böyle hükmedilirdi.

Beni serbest bırak; kendime itaat ettirmeme izin ver. Bu karmaşayı düzene sokmaya sekiz gün kâfi gelecektir. Şerefin ve güvenliğin bunu gerektiriyor.

İsfahan'daki saray, Rebiyülevvel ayının 9. günü, 1714.

LXV. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Sarayda Yaşayan Kadınlarına

Sarayın karmaşa içerisinde olduğunu, bolca kavga ve iç çatışma olduğunu öğrendim. Saraydan ayrılırken sizlere barış ve kardeşlik tavsiye etmemiş miydim? Siz de bana bu konuda söz vermiştiniz. Yoksa bunu beni kandırmak için mi yapmıştınız?

Baş harem ağasının tavsiyelerine uymak istesem, sizleri talep ettiğim şekilde yaşatmak için nüfuzumu kullanmak istesem, o zaman aldanan siz olurdunuz.

Bu şiddetli yöntemleri ancak diğer bütün yöntemlere başvurduktan sonra kullanabilirim. O halde benim hatırım için yapmak istemediğiniz şeyi bari kendi hatırınız için yapın.

Baş harem ağası yakınmakta haklı. Ona hiç saygı göstermediğinizi söylüyor. Bu davranışınızı içinde bulunduğunuz düşük konumunuzla nasıl bağdaştırıyorsunuz? Erdeminiz, benim yokluğumda ona emanet edilmemiş midir? Erdeminiz kutsal bir hazine, o ise bu hazinenin mutemedidir. Ona yönelttiğiniz bu küçümseyici tavırlar, sizleri namus kurallarına göre yaşatmakla sorumlu olanların size yük olduklarının bir göstergesi.

Çok rica ederim, davranışlarınızı değiştirin. Böylece sizin özgürlüğünüzün ve huzurunuzun aleyhine yapılan teklifleri bir kez daha reddedebileyim.

Zira salt zevciniz olduğumu düşünebilmek için, efendiniz olduğumu sizlere unutturmak istiyorum.

Paris, Şaban ayının 5. günü, 1714.

LXVI. Mektup

Rika'dan *'a**

Burada insanlar bilime çok düşkün, fakat hakikaten bilgililer mi orası tartışılır. Bir filozof olarak her şeyden şüphe eden adam, din bilimci olarak hiçbir şeyi inkâr etmeye cesaret edemiyor. Oysa çelişkiler içinde yaşayan bu adam, nitelikleri kabul edildiği takdirde daima kendinden memnun görünüyor.

Çoğu Fransız'ın en büyük hedefi zeki olmak. Zeki olmak isteyenlerin en büyük hedefi ise kitap yazmak.

Oysa bundan daha kötü tasarlanmış bir şey olamaz. Doğa, gayet bilgece bir şekilde insanların saçmalıklarının geçici olmasını sağlamış. Oysa kitaplar bu saçmalıkları ölümsüzleştiriyor. Bir ahmağın, kendisiyle yaşamış herkesi sıkmış olmaktan memnuniyet duyması beklenir. Şimdi aynı ahmak gelecek nesillere de işkence etmek istiyor. Ahmaklığının insanların unutkanlığını yenmesini istiyor. Oysa bu unutkanlıktan ancak bir mezardan istifade eder gibi istifade edebilir. Ama hayır, gelecek nesillerin kendisinin yaşadığından haberdar olmasını ve bir ahmak olduğunun sonsuza kadar bilinmesini istiyor.

Bütün yazarlar arasında, derlemecilerden daha çok küçümsediğim başka bir yazar tipi daha olamaz. Her taraftan, başkalarının eserlerinden parçalar toplayıp, çiçek bahçesine çimen parçaları yapıştırır gibi kendi eserlerine yapıştırıyorlar. Harfleri bir araya getirip düzenleyen matbaa işçilerinden üstün bir tarafları yok aslında. Bir araya getirilen bu harfler, matbaa işçilerinin salt kol gücüyle katkıda bulundukları bir kitap oluşturur. Ben özgün kitapların saygı görmesini isterim. Kitapları oluşturan parçaları içinde bulundukları mabetten çekip çıkarıp, onları hiç hak etmedikleri bir küçümsemeye maruz bırakmak bence kutsal şeylere saygısızlık etmekten farklı değildir.

Bir adamın söyleyecek yeni bir şeyi yoksa, neden susmaz ki? Böyle gereksiz tekrarların ne anlamı var ki? Fakat ben yeni bir düzenleme getirmek istiyorum. Siz becerikli bir adamsınız. Yani kütüphaneme gelip yukarıdaki kitapları aşağıya, aşağıdaki kitapları yukarıya koyuyorsunuz. Ortaya tam bir şaheser çıkardınız.

Sana bu konuda yazdım, ***, zira az önce elimden bıraktığım bir kitap beni isyana sürükledi. Bu kitap o kadar kalın ki sanırsın evrensel bilimi ihtiva ediyor. Oysa başımı ağrıttığı gibi, bana hiçbir şey de öğretmedi. Allahaısmarladık.

Paris, Şaban ayının 8. günü, 1714.

LXVII. Mektup

İbrahim'den Paris'teki Özbek'e

Buraya üç gemi geldi, hiçbiri bana senden haber getirmedi. Hasta mısın? Yoksa beni endişelendirmek hoşuna mı gidiyor?

Hiçbir şeye bağlı olmadığın bir ülkede beni sevmiyorsan, İran'da, ailenin içindeyken kimbilir ne olacak? Fakat belki de yanılıyorum: Sen her yerde arkadaş edinecek kadar cana yakın birisin. Kalp, her ülkenin vatandaşıdır. İyi bir ruh arkadaşlıklar kurmaktan kendini nasıl alıkoyabilir ki? Sana eski dostluklara saygı duyduğumu itiraf etmeliyim; fakat her yerde yeni dostluklar kurmak beni rahatsız etmiyor.

Burada bir Mecusi var ki, sanırım senden sonra kalbimde ilk sırada o yer alıyor. O, dürüstlüğün ta kendisi. Özel nedenlerden dolayı bu şehre çekilmek zorunda kalmış. Burada, dürüst bir ticaretle geçinerek sevdiği kadınla huzurlu bir hayat yaşıyor. Bütün hayatı cömert davranışlarla dolu. Her ne kadar isimsiz bir hayat istese de, kalbinde, en büyük

hükümdarların kalbinde yer alandan daha fazla kahramanlık mevcut.

Ona senden bin kere bahsettim, bütün mektuplarını gösterdim. Bundan hoşlandığını fark ettim. Sanırım, henüz tanışmadığın bir dosta sahipsin.

Bu mektupta onun başından geçen belli başlı maceraları okuyacaksın. Bunları yazmaktan ne kadar tiksinirse tiksinsin, benim muhabbetimi kıramadı. Ben de onları senin dostluğuna emanet ediyorum.

Aferidon ile Astarte'nin Hikâyesi

Ben, Mecusiler arasında, dünyanın belki de en eski dinine mensup biri olarak dünyaya geldim. Aklım ermeden aşka tutulma talihsizliğini yaşadım. Henüz altı yaşındayken kız kardeşimden başka kimseyle yaşayamaz oldum. Gözüm hep ondaydı. Beni bir an yalnız bırakacak olsa, gözlerimi yaşlarla dolmuş bulurdu. Her geçen gün aşkımı yaşımdan çok artırıyordu. Bu kadar büyük bir sevgi karşısında hayrete düşen babam, bizi Kambises tarafından Mecusiliğe sokulan eski bir âdet uyarınca, birbirimizle evlendirmeyi çok arzu etmişti. Fakat boyunduruğu altında yaşadığımız Muhammetçilerden duyduğumuz korku, bizim milletimize mensup olanların bu tür kutsal birleşmeleri düşünmesine engel oluyordu. Bunlar; dinimizin izin vermekten çok emrettiği, bizzat doğanın elinden çıkan bir birleşmenin son derece masum yansımalarıdır.

Benim ve kız kardeşimin eğilimine uymanın tehlikeli olacağını gören babam, yanmaya yeni başladığını sandığı oysa çoktan son evresine girmiş bir ateşi söndürmeye karar verdi. Bir yolculuğu bahane etti ve beni yanında götürdü, kız kardeşimi de kadın akrabalarından birinin yanında bıraktı, zira o sırada annem öleli iki yıl oluyordu. Bu ayrılığın beni

nasıl bir umutsuzluğa sürüklediğini söylememe gerek yok. Gözyaşlarına boğulan kız kardeşimi kucakladım. Ben hiç ağlamadım, zira acı beni âdeta hissizleştirmişti. Tiflis'e geldik. Eğitimimi akrabalarımızdan birine emanet eden babam, beni orada bırakıp evine döndü.

Bir zaman sonra babamın, bir dostunun araya girmesiyle, kız kardeşimi kralın haremine soktuğunu öğrendim. Kız kardeşim orada bir sultanın hizmetini görüyordu. Bana onun öldüğü söylenmiş olsaydı, bundan daha fazla sarsılmazdım. Zira onu bir daha görebilmeyi ummadığım gibi, hareme girmiş olması onun Muhammetçi olduğunu gösteriyordu. Bu dinin önyargıları göz önünde bulundurulursa, kız kardeşim bana ancak dehşetle bakabilirdi. Bununla birlikte, hayattan ve kendimden usandığım Tiflis'te kalamayarak, İsfahan'a döndüm. Babama söylediğim ilk sözler acı oldu. Kız kardeşimi ancak din değiştirerek girilebilecek bir yere yerleştirdiği için babamı kınadım. "Tanrı'nın ve sizi aydınlatan Güneş'in gazabını," dedim ona, "ailenizin üzerine çektiniz. Elementleri kirletmiş olsanız bu kadar büyük bir günah işlemiş olmazdınız; zira siz, elementlerden daha az saf olmayan kızınızın ruhunu kirlettiniz. Ben, kederimden ve aşkımdan öleceğim. Umarım ölümüm, Tanrı'nın size hissettireceği yegâne acı olur!" Bu sözler üzerine ondan ayrıldım. İki yıl boyunca hayatımı haremin duvarlarına gidip bakmakla, kız kardeşimin olabileceği yeri kestirmeye çalışmakla, her günü bu ürkütücü yerin etrafını turlayan harem ağaları tarafından binlerce kez boğazlanma riskini almakla geçirdim.

Nihayet babam öldü. Kız kardeşimin hizmet ettiği sultan, onun her geçen gün güzelleştiğini görerek kıskanmaya başladı ve onu, kendisini tutkuyla arzu eden bir harem ağasıyla evlendirdi. Bu sayede kız kardeşim saraydan çıkıp, harem ağasıyla birlikte İsfahan'da bir ev tuttu.

Onunla konuşmayı başaramadan üç ay geçti. Erkeklerin en kıskancı olan harem ağası, beni çeşitli bahanelerle

hep geri çevirdi. Nihayet haremine girdim. Beni onunla bir kafes gerisinden konuşturdu. Bir vaşağın gözleri dahi onu göremezdi.[23] Üzerinde o kadar çok giysi ve peçe vardı. Onu ancak sesinden tanıyabildim. Kendimi ona bu kadar yakın, aynı zamanda bu kadar uzak bulunca nasıl da heyecanlandım! Kendimi tuttum, zira izleniyordum. Ona gelince, bana birkaç damla gözyaşı dökmüş gibi geldi. Kocası birkaç kötü bahane ileri sürmeye kalktı; fakat ona kölelerin en sefili muamelesi yaptım. Benim kız kardeşimle bilmediği bir dilde konuştuğumu görünce canı çok sıkıldı. Konuştuğumuz dil, bizim kutsal dilimiz olan eski Farsçaydı. "Nasıl olur kardeşim!" dedim ona, "atalarınızın dinini terk ettiğiniz doğru mu? Hareme girerken, Muhammetçiliği kabul etmek zorunda kaldığınızı biliyorum. Fakat söyleyin bana, sizi sevmeme izin veren bir dini terk etmeye kalbiniz de diliniz gibi razı olabildi mi? Üstelik, bizim için bu kadar kıymetli olması gereken bir dini kimin için terk ediyorsunuz? Taşıdığı prangaların zayıf düşürdüğü bir sefil için; erkek olsa, erkeklerin en sefili olacak biri için!" "Kardeşim," dedi bana, "sözünü ettiğiniz adam benim kocamdır. Onu ne kadar hakir görürseniz görün, ben ona saygı göstermek zorundayım. Yoksa kadınların en alçağı olurdum, şayet..." "Ah, kardeşim!" dedim ona, "Siz Mecusisiniz. O sizin kocanız değil, olamaz da. Atalarınız gibi sadıksanız, ona ancak bir canavar gözüyle bakmanız gerekir." "Heyhat!" dedi, "o din ne kadar uzaklarda kaldı! Kurallarını henüz öğrenmemiştim ki unutmam gerekti. Sizinle konuşurken kullandığım bu dilin artık bana tanıdık gelmediğini, kendimi ifade etmek için binbir azap çektiğimi siz de görüyorsunuz. Fakat çocukluğumuza ait anıların beni hâlâ büyülediğini, o zamandan bu zamana sadece sahte sevinçler yaşadığımı, sizi düşünmediğim tek bir gün bile olmadığını, evliliğimde düşündüğünüzden daha bü-

23 O zamanlar vaşakların katı maddelerin içini görebilme kabiliyetine sahip olduğuna inanılıyordu. (ç.n.)

yük payınız olduğunu, salt sizi tekrar görebilme umuduyla evlenmeye karar verdiğimi biliniz. Fakat karşılığında böyle bir bedel ödediğim bu uğurlu gün bana yine bedel ödetecek. Kendinizi kaybettiğinizi görüyorum. Kocam öfke ve kıskançlıktan titriyor. Sizi bir daha göremeyeceğim. Şüphesiz sizinle hayatımda son kez konuşuyorum. Eğer durum böyle olursa kardeşim, hayatım uzun olmayacaktır." Bu sözler üzerine yumuşadı. Sohbete devam edecek durumda olmadığını görerek, insanların en bedbahtı olarak benden ayrıldı.

Üç veya dört gün sonra, kız kardeşimi görmeyi talep ettim. Barbar harem ağası beni engellemeyi çok isterdi. Fakat bu tür kocalar karıları üzerinde diğer kocalarınkine benzer bir nüfuza sahip değildir. Kız kardeşimi öyle delice seviyordu ki, hiçbir isteğini reddedemiyordu. Onu yine aynı yerde, aynı kıyafetler içinde gördüm. Yanında iki köle vardı. Bu yüzden kendi özel dilimizde konuştum. "Kardeşim," dedim ona, "sizi niçin böyle korkunç bir durumda kalmadan göremiyorum? Sizi hapseden duvarlar, bu kilitler ile parmaklıklar, sizi gözetleyen bu sefil nöbetçiler beni çıldırtıyor. Atalarınızın sahip olduğu o tatlı özgürlüğü nasıl kaybettiniz? O kadar iffetli bir kadın olan anneniz, erdeminin teminatı olarak kocasına yine kendi erdemini gösteriyordu. Karşılıklı güven içinde, mutlu yaşıyorlardı. Âdetlerinin sadeliği onlar için, sizin bu görkemli evde tadar göründüğünüz sahte ihtişamdan bin kat değerliydi. Dininizi kaybederek özgürlüğünüzü, saadetinizi, cinsinizin şanı olan o kıymetli eşitliği de kaybetmişsiniz. Fakat bundan daha da kötüsü, insanlığını kaybetmiş bir kölenin zevcesi değilsiniz, olamazsınız da, sadece kölesisiniz." "Ah kardeşim!" dedi, "kocama saygı gösterin, kabul ettiğim dine saygı gösterin. Bu dine göre, suç işlemeden sizi dinlemem ya da sizinle konuşmam imkânsız." "Nasıl olur kardeşim!" dedim ona kendimden geçerek, "ne yani siz bu dinin hakiki din olduğuna mı inanıyorsunuz?" "Ah!" dedi, "hakiki olmaması nasıl da işime gelirdi! Bu din

için o kadar büyük bir fedakârlıkta bulundum ki, ona inanmamazlık edemem. Şayet şüphelerim..." Bu sözler üzerine sustu. "Evet, şüpheleriniz kardeşim, ne olursa olsun sağlam temellere dayanıyor. Bu dünyada sizi mutsuz eden, öteki dünya içinse hiç umut bırakmayan bir dinden ne bekliyorsunuz? Bizim dinimizin dünyadaki en eski din olduğunu, İran'da hep gelişim gösterdiğini, başlangıç tarihi bilinmeyen bu imparatorluk dışında bir menşeyi olmadığını, bu imparatorluğa Muhammetçiliğin ancak şans eseri girdiğini, bu mezhebin İran'a ikna yoluyla değil, fetih yoluyla yerleştiğini unutmayınız. Yerel prenslerimiz zayıf olmasaydı, halen o eski ateşperestlerin dininin hüküm sürdüğünü görürdünüz. O geçmiş yüzyılları düşününüz. Her şey size büyücülükten söz edecek; hiçbir şey, on binlerce yıl geçmesine rağmen çocukluk çağına dahi girmemiş Muhammetçilik mezhebinden söz etmeyecektir." "Fakat," dedi, "benim dinim sizinkinden daha yeni de olsa, en azından daha saf; zira sadece Tanrı'ya tapıyor. Oysa siz Güneş'e, yıldızlara, ateşe, hatta elementlere tapıyorsunuz." "Kardeşim görüyorum ki, Müslümanlar arasında kutsal dinimize iftira etmeyi öğrenmişsiniz. Bizler ne yıldızlara ne de elementlere tapıyoruz. Atalarımız da hiçbir zaman onlara tapmadı. Hiçbir zaman onlar için tapınaklar inşa etmediler, hiçbir zaman onlara adak adamadılar. Tanrı'nın eserleri ve tezahürleri olarak onlara ikinci sınıf dinî törenler adadılar. Fakat kardeşim, bizleri aydınlatan Tanrı adına, sizin için getirdiğim bu kutsal kitabı kabul ediniz. Bu, yasa koyucumuz Zerdüşt'ün kitabıdır. Bu kitabı önyargısız okuyun. Kitabı okurken sizi aydınlatacak ışık huzmelerini kalbinize kabul edin. Kutsal Belh şehrinde Güneş'i yüzyıllarca onurlandıran atalarınızı hatırlayın. Ve nihayet, sizin değişmeniz dışında hiçbir şeyden huzur, servet ve hayat beklemeyen beni hatırlayın." Kendimden geçmiş bir halde yanından ayrılıp, hayatımın gelmiş geçmiş en büyük meselesini çözmesi için onu yalnız bıraktım.

İki gün sonra geri döndüm, fakat onunla hiç konuşmadım. Yaşam veya ölüm kararımı sessizce bekledim. "Siz," dedi bana, "Mecusi bir kadın tarafından seviliyorsunuz kardeşim. Uzun süre mücadele ettim. Fakat tanrılar adına, aşk bütün güçlükleri nasıl da çözüveriyor! Ne kadar rahatladım! Artık sizi çok sevmekten korkmuyorum. Aşkıma sınır koyamıyorum. Duyduğum aşkın fazlası dahi caiz. Ah! Bütün bunlar kalbimin içinde bulunduğu duruma ne kadar da uygun! Fakat siz ki, ruhumun kendi kendini hapsettiği zincirleri kırmasını bildiniz, ellerimi kollarımı bağlayan zincirleri ne zaman kıracaksınız? Şu andan itibaren kendimi size bırakıyorum. Beni kabul etmede göstereceğiniz tezlikle, bu hediyenin sizin için ne kadar kıymetli olduğunu gösterin bana. Kardeşim, sizi ilk kez öpeceğim an, sanırım kollarınızda can vereceğim." Bu tatlı sözler karşısında duyduğum sevinci kelimelerle ifade edemem. Bir anda kendimi insanların en mutlusu gibi hissettim, hatta insanların en mutlusu olarak gördüm. Yirmi beş yıllık ömrümde arzuladığım her şeyin gerçekleşmek üzere olduğunu, hayatımı bu denli zahmetli hale getiren bütün üzüntülerin yok olduğunu gördüm. Fakat bu tatlı hayallere biraz alıştıktan sonra, her ne kadar engellerin en büyüğünü aşmış olsam da, birden saadetime hissettiğim kadar yakın olmadığımı fark ettim. Kız kardeşimin nöbetini tutan muhafızları atlatmak gerekiyordu. Hayatımın bu en büyük sırrını kimselere açmaya cesaret edemiyordum. Her şeyi kız kardeşimle birlikte yapmalıydık. Şayet teşebbüsümde başarısız olursam, kazığa oturtulma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktım. Fakat teşebbüsümde başarısız olmaktan daha büyük bir ceza da düşünemiyordum. Kız kardeşimin bana adam gönderip babasından kalan bir duvar saatini istetmesine, bu duvar saatinin içerisine sokağa bakan penceresinin kafesini kesebilmesi için bir eğe ile pencereden inebilmesi için düğümlü bir halat yerleştirmeme, bundan sonra onu görmeye gelmeyip, her gece penceresinin

altında planını gerçekleştirmesini beklememe karar verdik. Tam on beş gece bekledim, kimse gelmedi; zira kız kardeşim uygun zamanı bulamamıştı. Nihayet on altıncı gece bir eğe sesi duydum. Ses arada kesiliyordu. Sesin kesildiği o anlarda hissettiğim korkuyu kelimelerle ifade edemem. Nihayet, bir saat uğraştıktan sonra, kız kardeşimin halatı bağladığını gördüm. Kendini aşağıya bırakıp kollarıma atladı. Artık tehlike umurumda değildi. Uzun süre kıpırdamadan öylece kaldım. Onu şehir dışına götürdüm. Burada bir at hazır bekliyordu. Onu terkide arkama oturtup olabilecek en hızlı sürüşle, bizim için son derece uğursuz olabilecek o yerden uzaklaştım. Gün ağarmadan bir Mecusi'nin ıssız bir yerde yer alan evine geldik. Söz konusu Mecusi burada inzivaya çekilmiş, kendi yetiştirdikleriyle sade bir hayat sürüyordu. Onun yanında kalmanın uygun olmayacağına karar verdik. Onun tavsiyesiyle sık bir ormana girip, kaçışımızın kopardığı gürültü dinene kadar yaşlı bir meşenin kovuğuna yerleştik. Gözlerden uzak bir hayat yaşıyor, birbirimize durmadan birbirimizi daima seveceğimizi tekrar ediyor, kutsal kitaplarımızın emrettiği evlilik merasimini gerçekleştirebilecek herhangi bir Mecusi rahibin geçmesini bekliyorduk. "Kardeşim," dedim ona, "bu birliktelik ne kadar mukaddes bir birliktelik! Bizi zaten doğa birleştirmişti, şimdi de kutsal dinimiz bizi bir kez daha birleştirecek." Nihayet bir rahip gelip bizim âşıkane sabırsızlığımızı dindirdi. Köylünün evinde evlilik merasimini icra etti. Bizi kutsayıp, bin kere Gustaspe'nin kuvveti ile Hohoraspe'nin kutsallığını diledi. Kısa süre sonra güvende olmadığımız İran'ı terk ederek Gürcistan'a sığındık. Burada, her günün diğerinden daha da büyüleyici geçtiği bir yıl yaşadık. Fakat param bitmeye başladığından, kendimin değil, kız kardeşimin sefalete düşmesinden korktuğumdan, akrabalarımdan yardım istemek için onun yanından ayrıldım. Hiçbir veda bu denli sevgi dolu olmamıştır. Ancak seyahatim faydasız olmakla kalmadı, üs-

tüne felaketli de oldu. Zira bir yandan bütün mallarımıza el konduğunu, öte yandan akrabalarımın neredeyse bana hiç yardım edemeyecek durumda olduğunu görüp, ancak dönüş yolculuğuna yetecek kadar para bulabildim. Fakat beni nasıl bir umutsuzluk bekliyordu! Kız kardeşimi bulamadım. Ben gelmeden birkaç gün önce, Tatarlar kız kardeşimin yaşadığı şehre baskın düzenlemiş. Onu güzel bularak yanlarına almış, Türkiye'ye giden Yahudilere satmış, geride sadece onun birkaç ay önce doğurduğu küçük kız çocuğunu bırakmışlardı. Yahudilerin peşinden gittim. Onlara üç fersah ötede yetiştim. Yalvarışlarım, gözyaşlarım hep boşa gitti. Benden otuz tümen istediler, tek bir tümen azına bile razı olmadılar. Herkese başvurduktan sonra, Türk ve Hristiyan din adamlarından yardım dilendikten sonra, Ermeni bir tüccara gittim. Otuz beş tümene kızımı ve kendimi ona sattım. Yahudilere gittim, otuz tümeni verdim, o zamana kadar görmediğim kız kardeşime de kalan beş tümeni götürdüm. "Artık özgürsünüz kardeşim," dedim ona, "sizi kucaklayabilirim. İşte size beş tümen getirdim. Daha fazla para etmediğime üzülüyorum sadece." "Nasıl olur!" dedi, "kendinizi mi sattınız?" "Evet," dedim ona. "Ah, bedbaht! Siz ne yaptınız? Siz beni daha da bedbaht etmeye çalışmadan yeterince bedbaht değil miydim sanki? Sizin özgür olmanız beni teselli ediyordu; köleliğiniz beni mezara götürecek. Ah, kardeşim! Aşkınız ne kadar zalim! Peki ya kızım? Onu göremiyorum." "Onu da sattım," dedim ona. İkimiz de gözyaşlarına boğulduk, birbirimize söz söyleyecek mecalimiz kalmadı. Nihayet efendimi aramaya gittim. Kız kardeşim de neredeyse hemen arkamdan gelip ayaklarına kapandı. "Başkaları nasıl özgürlüklerini isterse, ben de sizden kölelik talep ediyorum," dedi. "Beni alın, kocamdan daha pahalıya satarsınız." O vakit efendimin gözlerinden yaşlar boşanmasına neden olan bir mücadele başladı. "Bedbaht!" dedi, "senin özgürlüğün karşılığında özgür olmayı kabul edebileceğimi mi düşündün?

Efendi, şayet birbirinden ayırırsanız ölecek iki talihsiz insan var karşınızda. Kendimi size veriyorum, beni satın alın. Belki bu meblağ ile size vereceğim hizmetler bir gün, şu an sizden talep etmeye cesaret edemediğim şeyi bana kazandıracaktır. Bizi ayırmamak sizin lehinize. Unutmayın, onun hayatı benim elimde." Ermeni iyi yürekli bir adamdı. Uğradığımız felaketler onu duygulandırdı. "İkiniz de bana sadakat ve azimle hizmet edin. Sizi bir yıl içinde serbest bırakacağıma söz veriyorum. İkinizin de bu durumu haketmediğini görüyorum. Özgürlüğünüze kavuştuğunuzda hakettiğiniz kadar mutlu olursanız, talih size gülerse, uğrayacağım kaybı telafi edeceğinizden eminim." İkimiz de onun dizlerine sarıldık ve yolculuğu boyunca peşinden gittik. Kölelik hizmetlerinde yardımlaşıyorduk. Kız kardeşime düşen bir işi yapabilmekten zevk duyuyordum.

Yıl sonu geldi çattı. Efendimiz sözünü tuttu ve bizi serbest bıraktı. Tiflis'e döndük. Orada babamın eski bir dostunu buldum. Tiflis'te çalışan başarılı bir hekimdi kendisi. Bana biraz borç para verdi. Ben de bu parayla ticarete başladım. Daha sonra iş nedeniyle İzmir'e gidip buraya yerleştim. Altı yıldır İzmir'de yaşıyorum. Dünyanın en sevecen, en şefkatli toplumu içinde yaşıyorum. Aileme birlik hâkim. Kendi durumumu, dünyanın bütün krallarınınkine değişmem. Her şeyimi borçlu olduğum Ermeni tüccara tekrar rastlama talihine erdim ve ona değerli hizmetlerde bulundum.

İzmir, Cemaziyelahir ayının 27. günü, 1714.

LXVIII. Mektup

Rika'dan ***'daki Özbek'e

Geçen gün bir hâkimin evine akşam yemeğine gittim. Beni birçok defa davet etmişti. Bir sürü şeyden bahsettikten

sonra, ona şöyle dedim: "Beyefendi, mesleğiniz bana epey eziyetli görünüyor." "Düşündüğünüz kadar eziyetli değil," diye cevap verdi. "Bizim icra ettiğimiz haliyle eğlenceden ibaret." "Fakat nasıl olur! Kafanız hep başkalarının meseleleriyle dolu değil mi? Daima hiç de ilginç olmayan şeylerle meşgul değil misiniz?" "Haklısınız. Bu meseleler hiç de ilginç değildir, zira bizler onlarla hemen hemen hiç denecek kadar az ilgileniriz. Mesleğimizi sizin söylediğiniz kadar eziyetli hale getirmeyen de budur. "Konuyu böyle rahatlıkla ele aldığını görünce devam ettim ve ona şöyle dedim: "Beyefendi, kabinenizi hiç görmedim." "İnanırım, zira bir kabinem yok. Bu görevi aldığımda, erzak alacak paraya ihtiyacım vardı. Kütüphanemi sattım. Çok sayıda olağanüstü kitap barındıran kütüphanemi satın alan kitapçı bıraka bıraka bana bir tek mantık kitabımı bıraktı. Kitaplarımı özlediğim yok. Biz hâkimler kafamızı beyhude bilimlerle şişirmeyiz. Bütün o kanun kitaplarıyla işimiz ne? Neredeyse bütün vakalar varsayımsaldır, genel kural dışındadır." "Fakat beyefendi," dedim ona, "bu durum sakın sizin vakaları genel kural dışına çıkartmanızdan kaynaklıyor olmasın? Yoksa uygulanmayacak olduktan sonra dünyanın bütün milletlerinde neden kanunlar olsun ki? Ayrıca, kanunlar bilinmeden nasıl uygulanabilir ki?" "Adalet Sarayı'nı bilseydiniz," diye tekrar söze başladı hâkim, "böyle konuşmazdınız. Bizler canlı kitaplara, yani avukatlara sahibiz. Onlar bizim için çalışırlar, bizleri bilgilendirmekle yükümlüdürler." "Peki bazen sizi yanıltmakla da yükümlü değiller midir?" diye yeniden söze başladım. "O halde kendinizi onların tuzaklarından korusanız fena mı olur? Onların elinde hakkaniyetinize saldırmak için silahlar var. Sizin de hakkaniyetinizi korumak için silahlarınız olsa, tepeden tırnağa zırhlara bürünmüş insanların arasına öylesine kıyafetlerle silahsız dalmasanız daha iyi olmaz mı?"

Paris, Şaban ayının 13. günü, 1714.

LXIX. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Eskiden olmadığım kadar metafizikçi kesileceğimi asla düşünemezdin. Oysa gerçek bu. Bu mektubumdaki felsefi taşkınlığı görünce sen de ikna olacaksın.

Tanrı'nın tabiatı üzerine kafa yormuş en aklı başında filozoflar, O'nun fevkalade mükemmel bir varlık olduğunu söylemişlerdir. Fakat bu fikri fazlasıyla suistimal etmişlerdir. İnsanın sahip olabileceği ve hayal edebileceği her tür tekemmülün bir dökümünü yapıp, bütün bu nitelikleri, bunların çoğu zaman birbirini engellediğini, birbirlerini yok etmeden tek bir varlıkta barınamadığını düşünmeksizin, ilahi düşünceye yüklemişlerdir.

Batılı şairler bir ressamın güzellik tanrıçasının portresini yapmak istediğini, bunun için en güzel Yunan kızlarını bir araya getirip, her birinin en güzel yerini alarak tanrıçaların en güzeline benzeyecek bir bütün oluşturduğunu anlatırlar. Şayet bir adam bu portreden yola çıkarak tanrıçanın sarışın veya esmer, siyah ve mavi gözlere sahip, yumuşak başlı ve gururlu olduğu sonucuna varsa gülünç duruma düşerdi.

Tanrı çoğu zaman kendisini son derece kusurlu hale getirebilecek bir tekemmülden kaçınır. Fakat kendisini sınırlayan yine kendisidir. Kendi kendini zorunlu kılan da yine kendisidir. Böylece Tanrı her şeye muktedir olsa da, sözünü tutmamazlık edemeyeceği gibi, insanları aldatamaz da. Çoğu zaman güçsüzlük O'nda değil, göreceli şeylerdedir. Bu nedenledir ki, eşyanın özünü değiştiremez.

Bu yüzden, bazı âlimlerimizin Tanrı'nın sonsuz öngörüsünü, O'nun adaletiyle bağdaşmayacağı savından hareketle inkâr etme cüretini göstermiş olmalarına şaşırmamak gerekir.

Bu fikir ne kadar cüretkâr olursa olsun, metafizik bu fikre şaşırtıcı bir biçimde elverişlidir. Metafiziğin prensiplerine

göre, Tanrı'nın özgür nesnelerin kararına bağlı olan şeyleri öngörmesi mümkün değildir. Zira asla vuku bulmayan var olamaz, bu nedenle de bilinemez. Zira hiçbir özelliğe sahip olmayan bir "hiç" fark edilemez. Tanrı var olmayan bir iradeyi okuyamaz, bir ruhta o ruhta var olmayan şeyi göremez. Zira kararı verilene dek, ruhu belirleyecek o fiil o ruhta mevcut değildir.

Ruh kendi kararlarını kendi verir. Fakat ruh bazı durumlarda o kadar kararsızdır ki kendini ne şekilde belirleyeceğini bilemez. Çoğu zaman sırf özgürlüğünü kullanmış olmak için bir karar verir. Öyle ki Tanrı bu kararı önceden ne ruhun eyleminde, ne de eşyanın ruhun üzerinde bıraktığı tesir içinde görebilir.

Tanrı, özgür eşyanın kararına bağlı şeyleri nasıl öngörebilir? Bunları ancak iki şekilde görebilir. Tahminle ki bu sonsuz öngörüyle çelişir. Veyahut bunları, yine bu etkileri doğuran bir nedenin şaşmaz sonuçları olan zorunlu etkiler olarak görebilir, ki bu daha da çelişkilidir. Zira ruhun özgür olduğu varsayılır. Gerçekte ise, bir başka bilardo topu tarafından itilen bir bilardo topu kendi başına hareket etmede ne kadar özgürse, ruh da o kadar özgürdür.

Yine de Tanrı'nın ilmini sınırlandırmaya çalıştığımı sanma sakın. Varlıkları kendi keyfine göre hareket ettirdiğine göre, bilmek istediği her şeyi de biliyordur. Fakat her şeyi görebiliyor olsa da, bu kabiliyetinden her zaman istifade etmiyor. Genellikle varlığın harekete geçme veya geçmeme kabiliyetine sahip olmasına izin veriyor ki, varlık O'na layık olma veya kusur işleme kabiliyetine de sahip olsun. İşte o an Tanrı, varlık üzerinde etkili olma ve onu belirleme hakkından vazgeçiyor. Fakat bir şeyi bilmek istediğinde, onu daima biliyor; bu durumda o şeyin öngördüğü şekilde gerçekleşmesini istemesi ve varlıkları kendi iradesine uygun şekilde belirlemesi yetiyor. Emirleriyle aklın gelecekteki kararlarını belirleyerek ve onu, kendisine vermiş olduğu hare-

kete geçme veya geçmeme gücünden mahrum ederek, vuku bulması olası birçok şey arasından vuku bulması gerekeni seçiyor.

Her türlü kıyaslamanın üstündeki bir meselede kıyaslamaya girişirsek: Bir hükümdar önemli bir meselede elçisinin ne yapacağını bilmez. Şayet bilmek isterse, elçisine belli bir şekilde davranmasını emretmesi yeterlidir. Böylece o şeyin düşündüğü şekilde gerçekleşmesini sağlayabilir.

Kur'an ve Musevilerin kutsal kitapları, mutlak öngörü dogmasına durmadan karşı çıkar. Bu kitaplarda Tanrı, aklın gelecekteki kararlarını bilmiyormuş gözükür. Öyle görünüyor ki, Musa'nın insanlara öğrettiği ilk hakikat de bu olmuştur.

Tanrı Âdem'i, belli bir meyveyi yememesi şartıyla dünya üzerindeki cennete yerleştirmiş. Ruhların gelecekteki niyetlerini bildiği varsayılan bir varlık için saçma bir emirdir bu; zira sonuçta böyle bir varlık, lütuflarını gülünç hale getirmeksizin bunlara çeşitli koşullar getirebilir mi? Bu, Bağdat'ın düşeceğini bilen bir adamın bir başkasına, "Bağdat düşmezse size bin ekü vereceğim," demesine benzer. Adam böyle diyerek kötü bir şaka yapmış olmaz mı?

Sevgili Rezi, bu kadar felsefe niye? Tanrı o kadar yukarılarda ki, bizler O'nun bulutlarını dahi seçemiyoruz. O'nu sadece verdiği emirlerden tanıyoruz. Tanrı muazzam, tinsel ve sonsuzdur. O'nun yüceliği bizlere kendi zayıflığımızı düşündürüyor. O'na daima tapabilmek için kendimizi daima alçaltmamız gerekir.

Paris, Şaban ayının son günü, 1714.

LXX. Mektup

Safiye'den Paris'teki Özbek'e

Senin çok sevdiğin Süleyman, kısa zaman önce uğradığı bir hakaretten dolayı umutsuz bir durumda. Sufi adındaki genç bir serseri, Süleyman'ın kızını kendine eş olarak almak için üç aydır çabalıyordu. Kızı çocukken görmüş kadınların anlattıklarına ve tarifine bakıp kızı beğendiği izlenimini vermiş. Çeyiz konusu karara bağlanmış ve her şey olaysız bir şekilde cereyan etmiş. Dün, ilk merasimlerden sonra kız, harem ağasının refakatinde ve geleneklere uygun olarak tepeden tırnağa örtülü, at sırtında yola çıkmış. Fakat müstakbel kocasının evinin önüne gelir gelmez, adam kapıyı kapattırmış ve kızın çeyizi artırılmadıkça onu asla kabul etmeyeceğine dair yemin etmiş. İşi tatlıya bağlamak için sağdan soldan akrabalar koşup gelmiş. Sonuçta bayağı bir direndikten sonra Süleyman, damadına ufak bir jest yapma konusunda ikna edilmiş. Nihayet evlilik törenleri tamamlandıktan sonra, kız zorla gerdek odasına götürülmüş. Fakat bir saat sonra, o sersem öfkeyle ayağa kalkmış, kızın bakire olmadığını iddia ederek yüzünü birçok yerinden kesip babasına geri yollamış. Bu hakaret karşısında Süleyman'ın sarsıldığından daha fazla sarsılmaya imkân yok. Kızın masum olduğunu iddia edenler var. Bu tür hakaretlere uğrayan babalar çok talihsiz. Şayet benim kızım böyle bir muamele görseydi, sanırım kederimden ölürdüm. Allahaısmarladık.

Fatma'nın Sarayı, Cemaziyelevvel ayının 9. günü, 1714.

LXXI. Mektup

Özbek'ten Safiye'ye

Süleyman'a acıyorum. Hele hele yaşadığı felaketin çaresi olmadığı için, damadı kanunun verdiği özgürlükten istifade etmekten başka bir şey yapmadığı için ona daha da çok acıyorum. Bir ailenin namusunu bir çılgının kaprislerine maruz bırakan bu kanunu fazla sert buluyorum. Hakikati bilebilmemizi sağlayan belli işaretler olduğu boşuna söyleniyor, bizim artık vazgeçtiğimiz eski bir yanılgıdır bu. Hekimlerimiz, söz konusu kanıtların belirsizliği konusunda karşı konulmaz gerekçeler öne sürüyorlar. Kutsal kitapları bu kanıtları açıkça dile getirmiş, kadim yasa koyucuları bütün kızların masumiyetini veya mahkûmiyetini bu kanıtlara bağlı kılmış olsa da, Hristiyanlar bile bunlara temelsiz gözüyle bakmaktadırlar.

Kendi kızının eğitimi konusunda bu kadar ihtimam gösterdiğini öğrenmek beni hoşnut etti. Tanrı'dan dilerim ki kocası onu Fatma kadar güzel ve saf bulsun, korunması için yanına on harem ağası verilsin, sarayın şerefi ve süsü kaderi olsun, başını kaldırdığında salt yaldızlı lambriler görsün, en muhteşem halılarda yürüsün. Dileklerimin en büyüğü ise, onun bütün bu ihtişam içindeki halini dünya gözüyle görebilmektir!

Paris, Şevval ayının 5. günü, 1714.

LXXII. Mektup

Rika'dan ***'daki Özbek'e

Geçen gün katıldığım bir toplulukta kendinden pek emin bir adam gördüm. Çeyrek saat içerisinde üç ahlak meselesi, dört tarih sorunu ile beş fizik problemi çözdü. Hayatımda böyle evrensel bir ukala görmemiştim. Aklından en ufak

şüphenin gölgesi dahi geçmedi. Bilim konusu bir kenara bırakıldı, güncel haberlerden bahsedilmeye başlandı. O, güncel haberler konusunda da hüküm verdi. Ona yetişme isteğiyle kendi kendime şöyle dedim: "Kuvvetli olduğum bir konu bulmalıyım. Ülkemin bahsine sığınacağım." Ona İran'dan bahsetmeye başladım. Daha dört kelime etmiştim ki, söylediklerimi Bay Tavernier ile Bay Chardin'in nüfuzuna dayanarak yalanladı. "Ah, yüce Tanrım!" dedim içimden, "bu nasıl bir adamdır? Utanmasa İsfahan sokaklarını da benden daha iyi bilecek!" Kısa süre sonra sıramı başkası aldı, ben de susup onun konuşmasına izin verdim. O, yine şu bu konuda ahkâm kesiyordu.

Paris, Zilkade ayının 8. günü, 1715.

LXXIII. Mektup

Rika'dan ***'a

Académie Française denen bir mahkemeden bahsedildiğini duydum. Dünyada bundan daha az saygı duyulan bir mahkeme olamaz. Zira söylenene göre, bir konuda karar verdiği an, millet bu kararları hükümsüz sayarak, mahkemenin uymak zorunda kaldığı başka yasalar dayatıyormuş.

Mahkeme bir süre önce, yetkilerini sağlaştırmak üzere, o zamana dek vermiş olduğu bütün hükümleri toparlayan bir derleme yayımlamış.[24] Bir sürü babaya sahip bu çocuk, neredeyse yaşlı doğmuş. Her ne kadar meşru çocuk olsa da, ondan önce ortaya çıkmış bir piç onu doğarken neredeyse boğmuş.[25]

24 *Académie Française* tarafından ilk kez 1694'te yayımlanan sözlük (*Dictionnaire de l'Académie*) kastediliyor. (ç.n.)

25 Antoine Furetière tarafından hazırlanan ve *Académie Française*'inkinden dört yıl önce yayımlanan sözlük kastediliyor. Furetière bu yüzden Académie'den atılmıştır. (ç.n.)

Bu mahkemeyi meydana getiren adamların çene çalmaktan başka bir işlevi yok. Sonu gelmeyen gevezeliklerinin içinde övgü, yerini kendiliğinden buluyor. İşin gizemine vakıf olur olmaz, kendilerini methiyeler düzmeye kaptırıp, bundan asla vazgeçmiyorlar.

Bu kurumda kırk kişi var. Hepsinin kafası tasvirlerle, metaforlarla, antitezlerle dolu. Haykırmadan konuşamayan kırk ağız. Kulaklarına daima ahenkli ve armonik şeyler çalınsın istiyorlar. Gözlere gelince, öyle bir şey mevcut değil. Bu mahkeme sanki görmek için değil, konuşmak için yaratılmış gibi. Ayakları yere sağlam basmıyor. Zira başının belası zaman onu her an sarsıyor, yaptığı her şeyi yerle bir ediyor. Eskiden ellerinin açgözlü olduğu söylenirmiş. Bu konuda sana bir şey söyleyemem. Kararı, bu mahkemeyi benden daha iyi tanıyanlara bırakıyorum.

İşte, ***, bizim ülkede hiç rastlanmayan tuhaflıklar. Bizler bu hayret verici ve tuhaf kurumlara kafamızı takmayız. Doğayı daima sade âdetlerimizde, saf davranışlarımızda ararız.

Paris, Zilhicce ayının 27. günü, 1715.

LXXIV. Mektup

Rika'dan ***'daki Özbek'e

Birkaç gün önce, tanıdıklarımdan biri bana şöyle dedi: "Sizi Paris'in en önde gelen evlerine götüreceğime söz vermiştim. Bugün sizi, krallığın en gösterişli adamlarından biri olan büyük bir asilzadenin evine götüreceğim."

"Bu ne anlama geliyor beyefendi? Bu asilzade bir diğerinden daha mı kibar, daha mı tatlı dilli?" dedim. "Hayır," dedi bana. "Ah! Anlıyorum. Kendisine yaklaşan herkese her an üstünlüğünü hissettirenlerden. Eğer öyleyse, oraya gitmeye hiç niyetim yok. Ben yenilgiyi şimdiden kabulleniyor, üstünlüğü tamamen ona bırakıyorum."

Yine de gitmek gerekti. Gördüğüm küçük adam o kadar gururluydu, enfiyeyi öyle bir kibirle çekiyor, o kadar acımasızca sümkürüyor, öyle bir umursamazlıkla tükürüyor, köpeklerini insanları rencide edecek şekilde öyle bir okşuyordu ki, ona hayran kalmaktan kendimi alamadım. "Ah, yüce Tanrım!" dedim içimden, "Ben İran sarayında huzura böyle çıksam, aptal durumuna düşerim!" Her gün evimize gelip bize iyi dileklerini sunan insanlara bin çeşit, küçük küçük hakaretlerde bulunabilmek için bayağı kötü bir tabiata sahip olmak gerekirdi Özbek. Bu insanlar bizim onlardan üstün olduğumuzu gayet iyi bilir. Bilmeseler de, yaptığımız iyilikler bunu onlara her gün belletirdi. Kendimizi saydırmak uğruna hiçbir şey yapmamıza gerek olmadığından, nazik olmak için elimizden geleni yapıyorduk. Aşağı tabakadakilerle iletişim kuruyorduk. Günden güne katılaşan yücelikler arasında bizi duyarlı buluyorlardı. Onlardan üstün tarafımızın sadece kalbimiz olduğunu görüyorlardı. Onların ihtiyaçlarını giderecek kadar aşağılara iniyorduk. Fakat halka açık merasimlerde prensin haşmetini artırmak gerektiğinde, milletimizi yabancılar nezdinde saydırmak gerektiğinde ve nihayet tehlikeli durumlarda askerleri harekete geçirmek gerektiğinde, yüz kat yükselmeyi de alçalmayı bildiğimiz kadar iyi biliyorduk. Gururlu bir ifade takınıyorduk ve zaman zaman epey gösterişli olduğumuzu düşünüyorlardı.

Paris, Safer ayının 10. günü, 1715.

LXXV. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Müslümanlar arasında görülen kuvvetli imanı Hristiyanlarda hiç görmediğimi sana itiraf etmeliyim. Onlarda dinî ikrardan inanca, inançtan imana, imandan ibadete giden yol

çok uzun. Din bir takdis edilme meselesinden çok, herkese açık bir tartışma konusu. Saray mensupları, askerler, hatta kadınlar din adamlarına başkaldırıp, onlardan, inanmamaya kararlı oldukları konuları kanıtlamalarını talep ediyorlar. Mantıkla karar vermiş, reddettikleri dinin doğruluğunu veya sahteliğini inceleme zahmetine girmiş de değiller. Bunlar boyunduruğu hissedip, daha ne olduğunu bilmeden silken isyankârlar. Üstelik imansızlıklarında da inançlarında olduklarından daha kararlı değiller. Onları durmadan bir oraya bir buraya savuran bir gelgit içinde yaşıyorlar. Bir tanesi bana bir gün şöyle dedi: "Ruhun ölümsüzlüğüne altı aydan altı aya inanıyorum. Fikirlerim tamamen bünyeme bağlı. Hayatiyetimin az veya çok olmasına, midemin iyi veya kötü sindirmesine, soluduğum havanın tatlı veya ağır olmasına, yediğim etlerin hafif veya sert olmasına göre Spinozacı, Sozzinici, Katolik, dinsiz veya sofuyum. Baş ucuma hekim geldiğinde, günah çıkaran papaz beni kendine yakın bulur. Sağlıklıyken dinin bana acı vermesini nasıl engelleyeceğimi iyi bilirim. Fakat hastalandığımda, dinin beni teselli etmesine izin veririm. Bir konuda artık umut edeceğim hiçbir şey kalmadığında, din ortaya çıkıp vaatleriyle beni kendine çeker. Kendimi ona vermek, umudun var olduğu tarafta ölmek isterim."

Hristiyan prensler uzun zaman önce devletlerinde yaşayan bütün köleleri azat ettiler. Dediklerine göre bunun nedeni, Hristiyanlığın herkesi eşit kılması idi. Bu dinî kararın onlar açısından son derece gerekli olduğu doğru. Bu sayede alt tabaka üzerindeki nüfuzları yok edilen asilzadeleri zayıflattılar. Daha sonra, kölelere sahip olmanın kendileri için daha avantajlı olduğunu gördükleri ülkelerde fetihler yaptılar. Onları bu derece ilgilendiren dinî bir prensibi unutarak, köle alım ve satımına izin verdiler. Ne diyeyim? Bir dönemin hakikati, başka bir dönemin yanılgısıdır. Neyi Hristiyanlardan farklı yapıyoruz? Bahtiyar iklimlerdeki su, mukaddes Kur'an'ın koyduğu ilkelere göre, yıkanmamıza elverecek

kadar saf olmadığından, oralarda sömürgeler kurmayı, kolay fetihler yapmayı reddederek gayet sade bir hareket tarzı benimsemişiz.[26]

Kendini bütün insani menfaatlere tercih ettiren, indiği gökyüzü kadar temiz bir dine inandığım için, yüce peygamber Ali'yi gönderen her şeye kadir Tanrı'ya şükrediyorum.

Paris, Safer ayının 13. günü, 1715.

LXXVI. Mektup

Özbek'ten İzmir'deki Dostu İbrahim'e

Avrupa'da kanunlar, kendisini öldürenlere karşı çok acımasız. Tabiri caizse onları ikinci defa öldürüyorlar. Saygısızca sokaklarda sürükleniyorlar; alçaklıkla suçlanıyorlar; mallarına el koyuluyor.

Bu kanunlar bana hiç adil gelmiyor İbrahim. Keder, sefalet, aşağılanmalar altında ezildiğimde neden çektiğim çileye son vermeme engel olmak, elimdeki bir çareden beni zalimce mahrum bırakmak istiyorlar ki?

Neden artık parçası olmadığımı kabullendiğim bir toplum için çalışmam, benim gıyabımda kararlaştırılmış bir sözleşmeye kendime rağmen uymam isteniyor? Toplum, karşılıklı fayda üzerine kurulur. Ancak toplum benim açımdan masraflı hale geldiğinde, beni o toplumdan vazgeçmekten kim alıkoyabilir? Hayat bana bir lütuf olarak verilmiş. Demek ki hayat artık bir lütuf olmaktan çıktığında, onu iade edebilirim. Neden ortadan kalkınca, sonuç da ortadan kalkmalıdır.

Kulluğun getirdiği avantajlardan yararlanamadığımda, prens onun kulu olmamı ister mi? Tabiyetimden olanlar, benden kendilerine fayda, bana ise umutsuzluk getiren böy-

26 Muhammetçiler Venedik'i almayı kendilerine asla amaç edinmemişlerdir; zira orada abdest alacak suyu bulamayacaklardır. (y.n.)

le bir haksız paylaşım talep edebilirler mi? Bütün velinimetlerden farklı olan Tanrı, beni acı veren lütuflara mahkûm etmek ister mi?

Kanunlar çerçevesinde yaşıyorsam, o kanunlara uymak zorunda kalırım. Fakat artık o kanunlar çerçevesinde yaşamadığımda, bu kanunlar benim için bağlayıcı olmaya devam eder mi?

"Fakat," diyecekler, "Tanrı'nın kurduğu düzeni bozuyorsunuz. Tanrı ruhunuzu vücudunuzla birleştirmiş; sizse ayırıyorsunuz. Yani O'nun tasarılarına karşı geliyor, ona direniyorsunuz."

Bu da ne demek? Maddenin şeklini değiştirdiğimde, birincil hareket kanunlarının, yani yaratılış ve muhafaza kanunlarının yuvarlak yarattığı bir bilyeyi kareye dönüştürdüğümde Tanrı'nın düzenini mi bozuyorum? Şüphesiz hayır. Bana tanınmış olan bir hakkı kullanmaktan başka bir şey yapmıyorum. Bu anlamda, doğanın tamamını kendi keyfime göre bozabilirim, kimse de kalkıp Tanrı'ya karşı geldiğimi söyleyemez.

Ruhum vücudumdan ayrıldığında, evrende daha az düzen, daha az uzlaşma mı olacak? Bu yeni düzenin daha az mükemmel, genel yasalara daha az bağımlı olacağını, bununla dünyanın bir şey kaybedeceğini, Tanrı'nın eserlerinin daha az yüce, daha doğrusu daha az muazzam olacağını mı sanıyorsunuz?

Bir buğday başağı, bir solucan ya da çim olan vücudumun doğaya daha az layık bir esere, dünyevi nesi varsa hepsinden sıyrılan ruhumun daha az muhteşem bir şeye dönüşeceğini mi sanıyorsunuz?

Bütün bu fikirlerin kaynağı sevgili İbrahim, bizim kibrimizden başka bir şey değil. Ne denli küçük olduğumuzu hiçbir şekilde hissetmiyor, ne kadar istemesek de evrende itibar görmek, var olmak, önemli bir nesne olmak istiyoruz. Bizim kadar mükemmel bir varlığın yok olmasının doğaya zarar vereceğini sanıyoruz. Dünyada bir eksik, bir fazla ne kadar

insan varsa –ben neler söylüyorum böyle?– bütün insanların, bizimkine benzer yüz milyon başın, Tanrı'nın sırf bilgisinin muazzamlığı sayesinde fark ettiği küçücük ve incecik bir atomdan ibaret olmasına akıl erdiremiyoruz.

Paris, Safer ayının 15. günü, 1715.

LXXVII. Mektup

İbrahim'den Paris'teki Özbek'e

Sevgili Özbek, bana öyle geliyor ki, gerçek bir Müslüman için felaketler, cezadan çok birer uyarıdır. İşlediğimiz günahların kefaretini ödememize yarayan günler, son derece kıymetli günlerdir. Pek ciddiye almamız gereken dönemler de refah dönemleridir. Saadetin kendisi olduğu için saadeti bahşedeni bir yana bırakırsak, tüm bu sabırsızlıklar mutlu olma isteğimizi göstermekten başka neye yarar ki?

Bir varlık iki varlıktan oluşuyorsa ve bu birliği muhafaza etme zorunluluğu daha ziyade Yaradan'ın emirlerine boyun eğmeyi gösteriyorsa, bundan yola çıkılarak dinî bir kural yaratılabilirdi. Birliği muhafaza etme zorunluluğu insan eylemlerinin en sağlam teminatıysa, bundan yola çıkılarak da medeni bir kural yaratılabilirdi.

İzmir, Safer ayının son günü, 1715.

LXXVIII. Mektup

Rika'dan ***'daki Özbek'e

Sana, İspanya'da bulunan bir Fransız'ın buraya yolladığı bir mektubun kopyasını gönderiyorum. Sanırım bu mektubu okumak çok hoşuna gidecektir.

Altı aydır İspanya ve Portekiz'i geziyorum. Diğer tüm halkları küçümseyen, nefret edilme şerefini sadece Fransızlara bahşeden insanlar arasında yaşıyorum.

Ciddiyet, her iki milletin de en göze çarpan özelliği. Söz konusu ciddiyet kendini özellikle iki şekilde gösteriyor: Gözlükle ve bıyıkla.

Gözlük, takanı gözle görülür şekilde bilimle yoğrulmuş, derin incelemelere gömülmüş bir adam gibi gösteriyor. Kendini bilime o kadar kaptırmış ki, bu yüzden görme kabiliyeti zayıflamış. Gözlükle süslenmiş veya gözlük taşıyan bütün burunların birer bilgin burnu olarak algılandığına şüphe yok.

Bıyık ise kendi içinde, yol açtıklarından bağımsız olarak saygı uyandırıyor, yine de Hint Adaları'ndaki meşhur Portekizli general örneğinde olduğu gibi,[27] bu bıyıktan, prense hizmet etmek ve milleti şereflendirmek adına çok fazla istifade edilebildiği söylenemez. Zira söz konusu general paraya ihtiyacı olunca bıyıklarından birini kesip Goa sakinlerine göndererek, karşılığında yirmi bin altın para talep etmiş. Ona bu meblağı ödünç vermişler, o da daha sonra bıyığını şerefiyle geri almış.

Böyle ciddi ve ağırkanlı halkların kibirli olabileceklerini düşünmek zor değil. Gerçekten kibirliler. Kibirlerini genellikle hatırı sayılır iki şeye dayandırıyorlar. İspanya ve Portekiz kıtasında yaşayanlar eski Hristiyan diye tabir ettikleri insanlardan olmakla, yani Engizisyon'un son yüzyıllarda Hristiyan dinine geçmeye ikna ettiklerinden olmamakla müthiş övünüyorlar. Hint Adaları'nda yaşayanlar ise, dediklerine göre beyaz tenli insanlar olma meziyetine sahip olmaktan kıvanç duyuyorlar. Yüce padişahın sarayındaki hiçbir sultan güzelliğiyle bir Meksika şehrinde evinin önünde kollarını kavuşturup oturmuş en bayağı haşarı ihtiyarın kendi teninin zeytuni beyazlığından gurur duyduğu kadar gurur duymamıştır. Bu çapta bir adam, böyle mükemmel bir

27 Jean de Castro. (y.n.)

varlık, dünyanın bütün hazinelerini bile verseniz çalışmaz, teninin şeref ve haysiyetini, aşağılık ve mekanik bir üretim sonucunda bozmaya asla yanaşmaz.

Zira bilinmelidir ki, İspanya'da bir adam herhangi bir meziyete sahipse, örneğin demin bahsettiğim niteliklere büyük bir kılıç sahibi olma veya babasından akortsuz bir gitarı tıngırdatma sanatını öğrenmiş olma özelliklerini de ekleyebiliyorsa, artık hayat boyu çalışmaz. Uzuvlarının çalışmasını şeref meselesi yapar. Günde on saati oturarak geçiren, günde sadece beş saati oturarak geçirenden tamı tamına yarım kat daha fazla saygı görür; zira asalet, iskemleler üzerinde elde edilir.

Fakat bu alt edilemez çalışma düşmanları felsefi bir huzura sahip olmakla övünseler de, böyle bir huzura sahip değillerdir. Zira daima âşıktırlar. Dünyada, metreslerinin pencereleri altında bitkinlikten ölen ilk erkekler bunlardır. Nezle olmayan bir İspanyol, çapkın sayılmaz.

İspanyol erkekler önce sofu, sonra kıskançtır. Karılarını yara bere içinde bir askerin veya tükenmiş bir yargıcın girişimlerine maruz bırakmaktan kaçınırlar da, gözlerini kaçıran ateşli bir papaz çömeziyle veya onları eğiten güçlü kuvvetli bir Fransiskan'la aynı yere kapatırlar.

Kadınların zaaflarını herkesten iyi bilirler. Topuklarının ucu görülsün, ayaklarının ucu göze çarpsın istemezler. Hayalgücünün durmayacağını, yolda karşılaştığı hiçbir şeyin onu eğlendirmediğini bilirler. Hayalgücü bir yere varır, vardığı yerde de bazen önceden ikaz edilirsin.

Her yerde aşkın sebep olduğu ıstıraplarının şiddetli olduğu söylenir. Bu ıstıraplar İspanyol erkekleri için daha bir şiddetlidir. Kadınlar onların bu ıstıraplarını giderir; fakat bununla sadece ıstırabın yönünü değiştirmiş olurlar. Kadınlara ise sadece sönmüş bir tutkunun uzun ve rahatsız edici hatırasını bırakırlar.

İspanyolların, Fransa'da uygunsuz addedilecek küçük kibarlıkları var. Örneğin, bir yüzbaşı askerini hiçbir zaman

izin istemeden dövmez; Engizisyon bir Yahudi'yi asla özür bildirmeden yakmaz.

Yakılmayan İspanyollar Engizisyon'a o kadar bağlı görünüyorlar ki, Engizisyon ellerinden alınacak olsa halk arasında huzursuzluk baş gösterirdi. Başka bir Engizisyon kurulsun isterdim, ama bu sefer sapkınlara karşı değil, keşişlerin küçük ibadetlerine yedi sakramentle aynı değeri veren, yücelttikleri her şeye tapan, neredeyse Hristiyan olamayacak kadar sofu sapkın mezhep kurucularına karşı bir Engizisyon.

İspanyollarda zekâ ve sağduyu yok değil; fakat sakın bunları kitaplarında aramaya kalkmayın. Kütüphanelerinden birine gidin: Bir yanda romanlar, diğer yanda skolastik eserler vardır. Sanırsın kütüphanenin bölümlerini yapan da, bunları toplayan da insan zekâsının gizli bir düşmanıdır.

Diğer bütün kitapların gülünçlüğünü gösteren tek bir iyi kitapları var.[28]

Yeni Dünya'da muazzam keşifler yaptılar; fakat daha kendi kıtalarını tanımıyorlar. Irmakları üzerinde keşfedilmemiş limanlar, dağlarında henüz tanımadıkları milletler var.

Güneşin kendi ülkelerinden doğup, kendi ülkelerinde battığını söylüyorlar. Oysa güneşin bu seyri sırasında sırf harap olmuş kırsal alanlar ile terk edilmiş bölgelere rastladığının da altı çizilmelidir.

Fransa'da seyahat eden bir İspanyol'un Madrid'e yolladığı bir mektubu görmek pek hoşuma giderdi Özbek. Milletinin intikamını hakkıyla alırdı sanıyorum. Ağırbaşlı, düşünceli biri için ne muazzam bir alan! Paris'i de aynı böyle tasvir etmeye başlardı sanırım:

"Burada delilerin konduğu bir ev var. İlk bakışta şehrin en büyük evi sanırsın. Ama hayır! Düşünülen çare, hastalığın boyutlarına göre çok küçük kalmıştır. Komşuları tara-

28 Cervantes'in *Don Quijote* isimli eseri kastediliyor. (ç.n.)

fından fena halde kötülenen Fransızlar, birkaç deliyi bir eve kapatıyorlar ki, başkalarını dışarıdakilerin deli olmadığına ikna edebilsinler."

İspanyol'uma burada veda ediyorum. Allahaısmarladık sevgili Özbek.

Paris, Safer ayının 17. günü, 1715.

LXXIX. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Kanun koyucuların çoğu dar kafalı, tesadüf eseri diğer insanların başına geçen, neredeyse hep kendi önyargıları ve fantezileri uyarınca hareket eden insanlar olmuşlardır.

İşlerinin yüceliğini ve saygınlığını dahi yanlış anlamış gibidirler. Çocuksu kurumlar yaratarak eğlenmişlerdir. Bu kurumlar sayesinde doğrusu ufku dar insanların hoşuna gitmişler, fakat sağduyulu insanlar nezdinde saygınlıklarını kaybetmişlerdir.

Gereksiz ayrıntılara takılıp kalmışlar; kafalarını özel durumlara takmışlardır. Bu ise, olayları sadece parça parça görebilen, hiçbir şeye genel açıdan bakamayan dar bir kafanın belirtisidir.

Bazıları, halk dilinden başka bir dilde yazmaya özenmiştir. Kanun yapan birinin böyle olması ne kadar saçma. Kanunlar anlaşılmazsa onlara nasıl riayet edilebilir ki?

Hâlihazırda yürürlükte olan kanunları çoğu zaman gereksiz yere yürürlükten kaldırmışlar; böylelikle halkları, değişikliklerin kaçınılmaz keşmekeşine atmışlardır.

İnsanların zekâsından çok doğadan kaynaklanan bir acayiplik sonucu kimi zaman bazı kanunların değiştirilmek zorunda olduğu bir gerçektir. Fakat bu durumlar istisnaidir, ama böyle bir durum hasıl olduğunda insan eli titreyerek

yapmalıdır bunu. Bu durumlarda o kadar büyük bir ağırbaşlılıkla davranılmalı, o kadar çok tedbir alınmalıdır ki, halk yürürlükten kaldırılmalarının ne çok formalite gerektirdiğine bakarak kanunların mukaddes olduğu sonucuna varabilsin.

Kanunlar çoğu zaman fazla incelikli yapılmıştır, doğal hakkaniyetten çok mantıkçılara özgü fikirlere uyum sağlamışlardır. Daha sonra bu kanunlar fazla sert bulunmuş, hakkaniyet duygusuyla bunlara uymamak gerektiğine inanılmıştır. Fakat bulunan bu hal çaresi de yeni bir bela getirmiştir. Kanunlara ne olursa olsun daima riayet etmek, birey vicdanının daima uymak zorunda olduğu kamu vicdanı gözüyle bakmak gerekir.

Yine de içlerinden bazılarının, büyük bir bilgeliğin göstergesi sayılacak bir dikkat sarf etmiş oldukları kabul edilmelidir. Babalara çocukları üzerinde muazzam bir yetki tanımışlardır. Hiçbir şey yargıçları bundan daha fazla rahatlatmamış, hiçbir şey mahkemeleri bundan daha fazla boşaltmamış ve nihayet hiçbir şey, geleneklerin daima kanunlardan daha iyi yurttaşlar yetiştirdiği bir devlette daha fazla huzur sağlamamıştır.

Bu, bütün iktidarlar arasında en az suistimal edilendir. Bütün yargıçlıkların en kutsalıdır. Sözleşmelere bağlı olmayan, hatta onlardan önce var olan tek iktidardır bu.

Babalara daha fazla ödül ve ceza hakkı tanınan ülkelerde, ailelerin daha düzenli olduğu fark edilecektir. Babalar evrenin yaratıcısının birer yansımasıdır, her ne kadar sevgiyle yönetseler de evlatlarını umut ve korkuyla kendine bağlamaktan geri durmazlar.

Bu mektubu, sana Fransız aklının acayipliğini göstermeden bitiremeyeceğim. Fransızların Roma kanunlarından sayısız gereksiz şeyi muhafaza ettikleri söylenir. Fakat bundan daha da kötüsü, Roma kanunlarının ilk meşru iktidar saydığı baba nüfuzunu benimsememişlerdir.

Paris, Safer ayının 18. günü, 1715.

LXXX. Mektup

Baş Harem Ağasından Paris'teki Özbek'e

Ermeniler dün saraya satmak istedikleri genç bir Çerkez kölesini getirdiler. Onu gizli bölmeye aldım, soydum ve bir hâkimin gözleriyle inceledim. İnceledikçe onu daha da güzel buldum. Bakirelere özgü bir edep, güzelliğini gözlerimden kaçırmak ister gibiydi. İtaat etmenin ona nelere mal olduğunu gördüm. Edebi telaşlandıracak tutkulardan muaf olduğumdan kadın cinsinin nüfuzundan etkilenmediğim, en özgür eylemler içinde dahi tevazu abidesi olduğumdan etrafıma ancak iffetli gözlerle baktığım, masumiyetten başka bir şey esinleyemediğim halde, benim karşımda bile çıplaklığı yüzünü kızartıyordu.

Kızın sana layık olduğuna karar verdiğim anda, gözlerimi ondan kaçırdım. Üzerine ateş kırmızısı bir pelerin atıp, parmağına altın bir yüzük taktım. Ayaklarına kapanıp, ona senin kalbinin kraliçesi sıfatıyla tapındım. Ermenilere paralarını ödedim; kızı bütün gözlerden uzak bir yere götürdüm. Bahtiyar Özbek! Doğu'nun hiçbir sarayındaki kadınlar senin kadınların kadar güzel değildir. Döndüğün vakit İran'ın en çekici kadınlarını bulmak, zaman ve mülkiyet sarayındaki güzellikleri yok ettikçe yeni yeni güzelliklerin doğduğunu görmek senin için ne büyük bir zevk olacaktır!

Fatma'nın Sarayı, Rebiyülevvel ayının 1. günü, 1715.

LXXXI. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye[29]

Avrupa'da yaşamaya başladığımdan beri sevgili Rezi, çeşit çeşit hükümet gördüm. Siyaset kuralları Asya'da olduğu gibi her yerde aynı değil.

Bütün bu hükümetler içinde akla en uygunu hangisidir diye çok düşündüm. Bana kalırsa en mükemmeli, amacına en az bedelle ulaşan hükümettir; yani insanları kendi eğilimlerine en uygun şekilde yöneten hükümet en mükemmelidir.

Halk yumuşak bir idare altında da, sert bir idare altında olduğu kadar itaatkâr davranıyorsa, yumuşak idare tipi tercih edilmelidir; zira bu akla en uygunudur, sertlik yabancı bir öğedir.

Sevgili Rezi, bir devlette cezaların daha sert veya daha yumuşak olmasının kanunlara daha fazla itaat edilmesini sağlamadığını unutma. Cezaların ılımlı olduğu ülkelerde de insanlar bu cezalardan, cezaların despotça ve korkunç olduğu ülkelerdeki kadar çok korkuyorlar.

Hükümet ister yumuşak ister zalim olsun, daima belli ölçülere göre ceza verilir. Küçük veya büyük bir suç, küçük veya büyük bir cezayla cezalandırılır. Hayalgücü kendiliğinden içinde yaşanan ülkenin geleneklerine boyun eğer. Bir kolunu kaybetmek bir Asyalıyı ne kadar korkutursa, sekiz günlük bir hapis cezası veya hafif bir para cezası da, sevecenlikle yönetilen bir ülkede yaşayan bir Avrupalının zihnini o kadar sarsar. İnsanlar belli ölçülerdeki cezalara belli ölçülerde korkular isnat eder ve herkes korkuyu kendine göre bölüştürür. Bir Türk'ün uykusunu on beş dakika için bile kaçırmayacak bir ceza, aynı cezaya çarptırılan bir Fransız'ı rezil olma korkusuyla mahvedecektir.

---

29 Monstesquieu bu mektuptaki bazı fikirleri daha sonra *Kanunların Ruhu Üzerine* isimli eserinde geliştirmiştir. (e.n.)

Zaten kolluk güçlerine, adalete ve hakkaniyete Türkiye'de, İran'da ve Büyük Moğol'un topraklarında, Hollanda ve Venedik cumhuriyetlerinden, hatta İngiltere'den daha çok riayet edildiğini sanmıyorum. Oralarda daha az suç işlendiğini, cezaların büyüklüğünden korkan insanların kanunlara daha bağlı olduğunu zannetmiyorum.

Tam tersine bu devletlerde bir adaletsizlik kaynağı, bazı aksilikler olduğunu görüyorum.

Kanunun ta kendisi olan prensi bile buralarda, her yerde olduğundan daha az hâkim durumda görüyorum.

Böyle şiddetli anlarda kimsenin başı çekmediği düzensiz hareketlerin daima var olduğunu; zalim iktidar bir kez hor görüldü mü, aynısını geri getirecek kadar dahi iktidar kalmadığını; suçların cezasız kalmasının yarattığı umutsuzluğun karmaşayı teyit edip, onu daha da artırdığını; bu devletlerde isyanların asla küçük olmadığını, anında dedikodudan isyana geçildiğini; buralarda büyük olaylara illa büyük davaların neden olmak zorunda olmadığını; tam tersine en ufak hadisenin büyük bir devrim başlattığını, söz konusu devrimin çoğu zaman devrime maruz kalanlar kadar devrimi yapanlar için de beklenmedik bir olay olduğunu görüyorum.

Türklerin imparatoru Osman[30] tahttan indirildiğinde, ona bu saldırıyı düzenleyenlerden hiçbiri aslında böyle bir saldırıda bulunmayı düşünmemişti. Sadece belli bir şikâyetin giderilmesi için ricacı olmuşlardı. Kimliği asla belirlenemeyen bir ses, tesadüf eseri kalabalık içerisinde öne çıktı, Mustafa'nın ismi zikredildi ve bir anda Mustafa imparator oldu.

Paris, Rebiyülevvel ayının 2. günü, 1715.

30 II. Osman (Genç Osman). (e.n.)

LXXXII. Mektup

İran'ın Moskova Elçisi Nazir'den Paris'teki Özbek'e

Sevgili Özbek, dünyadaki bütün milletler arasında, ne şan şöhrette ne de yapılan fetihlerin büyüklüğünde Tatar milletini aşan olmamıştır. Bu halk evrenin gerçek hâkimidir; diğer bütün halklar ona hizmet etmek için yaratılmış gibidir. Bu halk aynı zamanda hem imparatorluklar kurmuş, hem de imparatorluklar yıkmıştır. Her dönemde dünyada gücünün izlerini bırakmış, her çağda milletlerin belası olmuştur.

Tatarlar iki kez Çin'i fethetmiştir. Çin bugün hâlâ onların elindedir.

Büyük Moğol'un imparatorluğunu oluşturan geniş topraklara Tatarlar hâkimdir.

İran'ın hâkimleri sıfatıyla Kiros ile Güştasp'ın tahtına oturmuşlardır. Moskova'yı dize getirmiş; Türk adı altında Avrupa, Asya ve Afrika'da muazzam fetihler yapmış, dünyanın bu üç bölümünde hâkimiyet kurmuşlardır.

Daha eski çağlardan bahsetmek gerekirse, Roma İmparatorluğu'nu yıkan halkların hemen hemen hepsi Tatarlar arasından çıkmıştır.

Cengiz Han'ın yaptığı fetihlerin yanında İskender'inkiler ne ki?

Bu muzaffer milletin tek eksiği, mucizelerinin hatırasını yüceltecek tarihçileri olmamasıdır.

Nice ölümsüz olay tarihe gömülmüş, başlangıç noktasını bilmediğimiz nice imparatorluk Tatarlar tarafından kurulmuştur! Salt bugünkü şanıyla meşgul, her dönemde muzaffer olacağından emin olan bu savaşkan millet, geçmiş fetihlerinin hatırasını gelecek nesillere aktarmayı hiç düşünmemiştir.

Moskova, Rebiyülevvel ayının 4. günü, 1715.

LXXXIII. Mektup

Rika'dan İzmir'deki İbrahim'e

Fransızlar pek konuşkan olsalar da içlerinde *chartreux*[31] denen bir tür ketum dervişler de yok değil. Bunların manastıra girmeden önce dillerini kestikleri söyleniyor. Diğer bütün dervişlerin de mesleklerinin lüzumsuz kıldığı şeylerden kaçınmaları en büyük dileğimizdir.

Ketum insanlardan laf açılmışken, bunlardan çok daha eşsiz, olağanüstü bir yeteneğe sahip insanların da var olduğunu söylemek gerek. Bunlar hiçbir şey söylemeden konuşmasını bilen, kimse ne dediklerini anlamadan, onları taklit edemeden, dediklerinin tek kelimesini dahi aklında tutamadan, bir sohbeti iki saat boyunca canlı tutabilen insanlardır.

Kadınlar böyle insanlara bayılır, ama doğadan doğru anda, yani her an gülümseyebilme kabiliyetini almış, kadınların söylediği her şeyi zarifçe onaylama zarafetine sahip olanlar kadar sevilmezler.

Fakat her şeye bir incelik katıp, en bayağı şeylerde bile binlerce küçük küçük dahice özellik bulduklarında zekâlarının doruğuna ulaşırlar.

Sohbetlere hareketsiz şeyler sokmayı, işlemeli kıyafetlerini, sarı perukalarını, enfiye kutularını, bastonlarını ve eldivenlerini konuşturmayı becerenleri de biliyorum. Atlı arabanın gürültüsü ve kapıyı kabaca döven tokmağın sesi sayesinde kendini ta sokaktan dinletmeye başlamak en iyisidir. Bu girizgâh, sohbetin geri kalanının da nasıl olacağını önceden haber verir. Şayet konuya güzel bir giriş yapılırsa, onu izleyen ve ne mutlu ki çok geç gelen bütün saçmalıklara katlanmak da daha kolay olur.

Seni temin ederim, bizde hiç önemsenmeyen bu küçük yetenekler burada, bu yeteneklere sahip olacak kadar talihli olanların çok işine yaramakta, böyle insanların yanında sağduyulu birinin parlama şansı hiç yoktur.

Paris, Rebiyülahir ayının 6. günü, 1715.

---

31 Aziz Bruno tarikatının mensupları. (e.n.)

LXXXIV. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Eğer bir Tanrı varsa sevgili Rezi, zorunlu olarak adil olması gerekir. Zira adil olmasaydı, bütün yaratıkların en kötüsü, en kusurlusu olurdu.

Adalet, iki nesne arasında gerçek anlamda var olan bir uyum ilişkisidir. Bu ilişkiyi inceleyen hangi varlık olursa olsun, ister Tanrı, ister bir melek, isterse bir insan olsun, söz konusu ilişki daima aynıdır.

İnsanların bu ilişkileri her zaman görmedikleri doğrudur. Hatta çoğu kez gördükleri halde uzaklaşırlar. En iyi gördükleri şey, hep kendi menfaatleridir. Adalet sesini yükseltir; fakat tutkuların gürültü patırtısı içinde sesini duyurmakta zorlanır.

İnsanlar haksızlık yapabilirler; zira haksızlık yapmak çıkarlarınadır ve başkalarından çok kendilerini tatmin etmeyi severler. İnsanlar hep kendi işlerine gelen şekilde hareket ederler. Kimse sebepsiz yere kötü olmaz. Belirleyici bir neden şarttır ve bu neden daima menfaattir.

Tanrı'nın haksızlık yapması imkânsızdır. Tanrı'nın adaleti gördüğünü varsaydığımız anda, O'nun bu adaleti izlemesi de zorunludur. Zira O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, kendi kendisine yetmektedir. Çıkarı olmadığı halde kötü olsaydı, tüm varlıkların en kötüsü olurdu.

Dolayısıyla, Tanrı'nın yokluğunda dahi adaleti sevmemiz gerekirdi. Yani, bu kadar mükemmel addettiğimiz ve şayet var olsaydı zorunlu olarak adil olacak o varlığa benzemek için elimizden geleni yapmamız gerekirdi. Dinin boyunduruğundan muaf olsak da, hakkaniyetinkinden muaf olmamamız gerekirdi.

İşte Rezi, bana adaletin ebedî olduğunu, beşerî sözleşmelere hiçbir şekilde bağlı olmadığını düşündüren şey bu-

dur. Adalet bunlara bağlı olsaydı, insanı kendi kendinden kaçmak zorunda bırakacak korkunç bir şey olurdu.

Etrafımız bizden daha güçlü insanlarla dolu. Bin farklı şekilde bize zarar verebilir, dört seferden üçünde bunu cezalandırılma korkusu duymadan yapabilirler. Bütün bu insanların kalbinde bizim lehimize mücadele eden, bizi onların girişimlerine karşı güvenceye alan içsel bir ilkenin var olduğunu bilmek ne büyük bir huzur kaynağıdır!

Bu olmasaydı, daimi bir korku içerisinde yaşamamız gerekirdi. İnsanların önünden, aslanların önünden geçer gibi geçerdik. Ne canımızdan, ne malımızdan, ne de namusumuzdan emin olurduk.

Bütün bu düşünceler beni Tanrı'yı gücünü despotça kullanan bir varlık gibi gösteren, Tanrı'yı, O'nu kızdırmak korkusuyla davranmak istemeyeceğimiz şekilde davranan, bizde cezalandırdığı her türlü kusurla donatılmış, çelişkili fikirlerle O'nu kâh kötü bir varlık, kâh kötülükten nefret eden ve kötülüğü cezalandıran bir varlık gibi gösteren âlimlere isyan etmeye sevk ediyor.

Bir insan kendini incelediği vakit, adil bir kalbe sahip olduğunu görüyorsa ne mutlu ona! Ne kadar sert bir insan olursa olsun, bu mutluluk ona zevk vermelidir. Kendini kaplanların ve ayıların üstünde gördüğü gibi, adil bir kalbe sahip olmayanların da üstünde görür. Evet Rezi, gözümün önündeki hakkaniyete daima, bozulmaz şekilde uyacağımdan emin olsaydım, kendimi insanların en üstünü sayardım.

Paris, Cemaziyelevvel ayının 1. günü, 1715.

LXXXV. Mektup

Rika'dan ***'a

Dün Invalides'deydim.[32] Eğer prens olsaydım, böyle bir kurum inşa ettirmeyi üç savaş kazanmış olmak kadar isterdim. Invalides'in her yerinde büyük bir hükümdarın eli göze çarpıyor. Buranın, dünyanın en saygıdeğer yeri olduğuna inanıyorum.

Sırf vatanı savunmak için nefes alan, aynı güce değilse de aynı yüreğe sahip olup da, kendilerini vatan uğruna bir kez daha feda edememekten yakınan bütün bu vatan kurbanlarını aynı yerde görmek ne muazzam bir şey!

Bu güçten düşmüş savaşçıların, inzivada dahi, bir düşmanın varlığı nedeniyle mecbur edilmişler gibi katı disiplinlerini elden bırakmadıklarını, nihai saadetlerini bu savaş imgesinde aradıklarını, kalplerini ve ruhlarını dinî görevler ile savaş sanatının gerekleri arasında paylaştırdıklarını görmekten daha hayranlık uyandırıcı başka ne olabilir?

Vatan uğruna ölenlerin isimleri, tapınaklarda, şeref ve asaletin kaynağı olarak görülecek kütüklere kaydedilip muhafaza edilsin isterdim.

Paris, Cemaziyelevvel ayının 15. günü, 1715.

LXXXVI. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Mirza'ya

Mirza, senin de bildiğin gibi Şah Süleyman'ın birtakım nazırları İran'da yaşayan bütün Ermenileri, bağrında bu kâfirleri barındırdıkça imparatorluğumuzun daima kirli ka-

32 Savaşlarda Fransa'yı savunurken gazi olan askerlerin kalan günlerini huzur içinde geçirebilmeleri için Paris'te kurulmuş askerî tesis. Yapımına XIV. Louis'nin emriyle 1670'te karar verilmiştir. (ç.n.)

lacağı düşüncesiyle krallığı terk etmeye veya Muhammetçi olmaya mecbur etmeyi tasarlamıştı.

Şayet bu hadisede bağnazlığa kulak verilseydi, İran'ın yüceliği yerle bir olurdu.

Bu tasarıdan nasıl vazgeçildi bilinmez. Ne teklifi yapanlar, ne de bu teklifi reddedenler, söz konusu teklifin yol açacağı sonuçları bilemediler. Mantık ile siyasetin işini rastlantı halletti ve imparatorluk, üç savaş ve iki şehir kaybetmenin yaratabileceği tehlikeden daha büyük bir tehlikeden kurtuldu.

Ermenilerin sürülmesiyle birlikte, krallıktaki bütün tacirlerin ve hemen hemen bütün zanaatkârların bir günde ortadan kalkacağı düşünüldü. Yüce Şah Abbas'ın böyle bir emri imzalamaktansa iki kolunu kestirmeyi tercih edeceğine, Büyük Moğol'a ve Hint Adaları'nın öteki krallarına en maharetli uyruklarını gönderse, devletlerinin yarısını onlara verdiğini düşüneceğine eminim.

Bağnaz Muhammetçilerimizin Mecusilere ettiği zulümler, onları kafileler halinde Hint Adaları'na gitmeye mecbur etti ve İran'ı bu çalışkan milletten yoksun bıraktı. Mecusiler toprağı işleme konusunda o kadar azimlilerdi ki, toprakların verimsizliğini tek başlarına alt edecek güçteydiler.

Bağnazlığın indireceği bir ikinci darbe kalmıştı: Sanayiyi yok etmek. Bu yolla imparatorluk kendiliğinden düşecek, böylece kaçınılmaz olarak, geliştirmeyi o denli istedikleri din de yok olup gidecekti.

Eğer önyargısız bir şekilde fikir yürütmemiz gerekirse Mirza, bir devlette birçok din bulunması daha iyi olmaz mı bilemiyorum.

Hâkim dinden olanlara kıyasla hoş görülen dinlere mensup insanların kendilerini vatanlarına daha faydalı hale getirdikleri gözlemleniyor. Zira, şan şeref unvanlarından uzak, kendilerini ancak refah durumları ve zenginlikleriyle seçkin kılabileceklerinden, bunları çalışarak edinmeye, toplumdaki en zahmetli işleri üstlenmeye meylediyorlar.

Kaldı ki, bütün dinler topluma gerekli hükümler ihtiva ettiğine göre, bu dinlere azimle riayet edilmesi iyi bir şeydir. Öyleyse dinlerin çokluğundan başka azmi daha çok artıracak ne olabilir ki?

Dinler, birbirlerinde gördükleri hiçbir hatayı affetmeyen rakiplerdir. Kıskançlık bireylere kadar inmiştir. Herkes tetikte durur, kendi tarafının şerefini lekeleyecek, onu rakip tarafın küçümsemelerine ve hata affetmeyen eleştirilerine maruz bırakacak şeyleri yapmaktan çekinir.

Bir devlete yeni bir mezhep katmanın, eski mezhepte var olan bütün istismarları düzeltmenin en emin yolu olduğu da daima gözlemlenmiştir.

Prensin devletinde birçok dine göz yummasının kendi çıkarına olmadığını söylemek boşuna. Prensin devletinde dünyanın bütün mezhepleri de toplansa, bundan ona hiçbir zarar gelmez; zira itaat telkin etmeyen din yoktur.

Tarihin din savaşlarıyla dolu olduğunu kabul ediyorum. Fakat dikkat edelim, bu savaşlara neden olan kesinlikle dinlerin çokluğu değil, kendini hâkim din olarak gören dini harekete geçiren hoşgörüsüzlüktür.

Yahudilerin Mısırlılardan alıp, salgın bir hastalık misali Muhammetçilere ve Hristiyanlara aktardığı misyonerlik ruhudur bu savaşlara neden olan.

Nihayet, artışına ancak insan aklının bütünüyle yok olması gözüyle bakılabilecek sersemliktir bu savaşların nedeni.

Zira en nihayetinde, başkalarının vicdanını rahatsız eden insaniyetsizlikler olmasa ve bunların yol açacağı binlerce kötü sonuçtan hiçbiri doğmasa bile, bunları öğütlemek için deli olmak gerekirdi. Şüphesiz beni din değiştirmeye zorlayan kişi, bunu ancak kendisi mecbur kılınsa da asla dinini değiştirmeyeceği için yapar. Kendisinin dünya krallığı vaat edilse dahi yapmayacağı bir şeyi benim yapmamamı tuhaf karşılar.

Paris, Cemaziyelevvel ayının 26. günü, 1715.

LXXXVII. Mektup

Rika'dan ***'a

Burada aileler kendi kendilerini idare ediyor gibi görünüyor. Kocanın karısı üzerinde, babanın çocukları üzerinde, efendinin köleleri üzerinde belli belirsiz bir nüfuzu var ancak. Adalet, ailelerin bütün anlaşmazlıklarına karışıyor. Adaletin daima kıskanç kocanın, kederli babanın, bunaltıcı efendinin karşısında olduğuna emin olabilirsin.

Geçen gün adaletin dağıtıldığı yere gittim. Oraya gelmeden önce, sizi aldatıcı seslerle çağıran sonsuz sayıda genç satıcı kadının arasından geçmek gerekiyor. Bu manzara önce epey hoş gelse de, kıyafetleri yüzlerinden de ciddi insanlarla dolu büyük salonlara girildiğinde iç karartıcı bir hale geliyor. Nihayet, ailelerin bütün sırlarının ortaya çıktığı, en gizli saklı eylemlerin ortaya döküldüğü kutsal mekâna giriliyor.

Burada mütevazı bir kız, fazla uzun bir süre korunmuş bekâretinin azaplarını, verdiği mücadeleleri, acı dolu direnişini itiraf eder: Zaferinden o kadar az gurur duymaktadır ki, yakın bir tarihte yaşanacak bir yenilgiyle tehdit eder durur. Babası ihtiyaçlarını görmezden gelmesin diye, onları herkese anlatır.

Daha sonra yüzsüz bir kadın, kocasına yaptığı rezillikleri anlatmaya gelir. Sanki bunlar, kocadan ayrılmak için bir sebepmiş gibi.

Bir başkası buna benzer bir alçakgönüllülükle, tadını çıkaramadığı karılık sıfatını taşımaktan yorulduğunu anlatır. Gerdek gecesinin gizemlerini ortaya döker. En maharetli uzmanlar tarafından incelenmek, verilecek hükümle bekâretin tanıdığı bütün hakları geri almak ister. Kocalarına meydan okumaya, onları herkesin önünde kavgaya davet etmeye cüret eden kadınlar da var. Şahitlerin varlığı kavgayı son derece güç bir hale getirir. Verilen mücadele, mücadeleyi kabul eden koca kadar bunu talep eden kadın için de sarsıcı olur.

Sayısız kaçırılmış veya baştan çıkarılmış kız, erkekleri olduklarından daha kötü hale getirir. Mahkemenin duvarlarını çınlatan aşktır. Mahkemede dinlenenler hep canları sıkkın babalar, suistimal edilmiş kızlar, sadakatsiz sevgililer ile kederli kocalardır.

Buradaki kanuna göre, evlilik boyunca doğan her çocuk kocaya ait addediliyor. Kocanın buna inanmamak için çok iyi nedenleri olması boşuna. Kanun onun yerine buna inanıyor ve onu, her türlü tetkik ve endişeden kurtarıyor.

Bu mahkemede hükümler çoğunluğun kararıyla veriliyor; fakat tecrübe sonucunda azınlığın kararına uyulmasının daha iyi olacağı fark edilmiş. Bu çok doğal, zira adil kafaların sayısı pek az. Sonsuz sayıda sahte adil kafanın mevcut olduğunu ise herkes kabul ediyor.

Paris, Cemaziyelahir ayının 1. günü, 1715.

LXXXVIII. Mektup

Rika'dan *'a**

İnsanın sosyal bir hayvan olduğu söylenir. Bu noktada bana göre, Fransızlar başkalarından daha insandır, hatta insanın hasıdır. Zira sırf toplum için yaratılmış gibiler.

Fakat Fransızlar arasında sadece sosyal olmakla kalmayıp, aynı zamanda bizzat evrensel toplumu oluşturan insanlar gördüm. Bunlar her yere yetişiyor, bir anda bir şehrin dört mahallesine yayılıyorlar. Böyle yüz insan, iki bin yurttaştan daha büyük bir kalabalık ediyor. Yabancıların gözünde vebanın veya açlığın yarattığı yıkımları dahi gizleyebilir bunlar. Okullarda bir cisim aynı anda birçok yerde olabilir mi diye sorulur. Bu insanlar, filozofların sorguladığı bu sorunun bir kanıtı.

Hep aceleleri var, zira gördükleri herkese nereye gittiklerini ve nereden geldiklerini sormak gibi mühim bir işleri var.

Toplantı yerlerine yaptıkları toplu ziyaretler dışında, halka her gün tek tek ziyaretlerde bulunmanın görgü kurallarının bir gereği olduğu kanısını onların kafasından asla silemezsin. Toplu ziyaretler fazla kestirme olduğundan, merasimleri arasında böyle ziyaretlerin esamesi bile okunmaz.

Tokmak darbeleriyle evlerin kapılarını, rüzgâr ve fırtınalardan daha çok aşındırıyorlar. Her kapıcının tuttuğu listeler incelense, her gün onların isimlerinin el yazısıyla ve bin çeşit yanlışla kaydedilmiş olduğu görülürdü. Hayatlarını cenazelerin ardından taziye mesajları göndermekle veya evlilikleri kutlamakla geçiriyorlar. Kral uyruklarından birine bir ihsanda mı bulundu? Kral bu insanları söz konusu kişinin evine gitmek ve onun için ne kadar mutlu olduklarını göstermek üzere araba masrafına sokmadan böyle bir ihsanda bulunamıyor. Nihayet yorgun argın evlerine dönüp, ertesi gün zahmetli görevlerine yeniden başlamak üzere dinleniyorlar.

Geçen gün içlerinden biri yorgunluktan öldü. Mezarının başına şu yazıtı koydular: "Burada, hayatında hiç istirahat etmemiş bir insan istirahat ediyor. Beş yüz otuz cenazeye katıldı. İki bin altı yüz seksen çocuğun doğumuna sevindi. Maaş bağlanması dolayısıyla daima farklı cümlelerle tebrik ettiği dostlarının toplam maaşı iki milyon altı yüz lira ediyor. Kaldırımlarda katettiği mesafe dokuz bin altı yüz *stadium*'a, kırlarda katettiği mesafe ise otuz altı *stadium*'a ulaşıyor.[33] Sohbeti eğlenceli idi. Belleği tamı tamına üç yüz altmış beş hikâye barındırıyordu. Bunun yanı sıra, gençliğinden beri, eskilerden öğrenip de özel zamanlarda kullandığı tam yüz on sekiz adet atasözü biliyordu. Nihayet ömrünün altmışıncı yılında vefat etti. Burada susuyorum ey yolcu, zira bu insanın yaptıklarını ve gördüklerinin tamamını sana nasıl anlatabilirim ki?"

Paris, Cemaziyelahir ayının 3. günü, 1715.

33 Eski Roma'da bir uzunluk birimi olan *stadium* 185 metreye eşittir. (ç.n.)

LXXXIX. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Paris'te özgürlük ve eşitlik hüküm sürüyor. Soy sop, erdem, hatta ne kadar parlak olursa olsun savaşta elde edilen liyakat dahi, insanı içinde yaşadığı toplumun elinden kurtaramıyor. Burada mevki kıskançlığı diye bir şey bilinmiyor. Paris'in bir numaralı adamının, arabasına en iyi atları koşan adam olduğu söyleniyor.

Büyük bir asilzade kralı gören, bakanlarla konuşan, soylu atalara, borçlara ve maaşlara sahip bir adamdır. Bunların yanı sıra aylaklığını aceleci bir edayla veya zevklere sahte bir bağlılık göstererek gizleyebilirse, kendini dünyanın en bahtiyar insanı sayabilir.

İran'da, hükümdarın hükümette herhangi bir mevki verdiği insanlardan daha büyüğü yoktur. Burada ise soyları itibarıyla yüce insanlar var. Fakat saygınlıkları yok. Krallar, işlerini görmek için daima en basit cihazları kullanan maharetli işçiler gibidirler.

İhsan, Fransızların en büyük ilahı. Nazır ise, bu ilaha bir sürü kurban sunan yüce rahip. Bu ilahın çevresinde bulunanlar beyazlara bürünmüş değil gerçi. Kâh kurban ederek kâh kurban edilerek, bütün halkla birlikte kendilerini putlarına adıyorlar.

Paris, Cemaziyelahir ayının 9. günü, 1715.

XC. Mektup

Özbek'ten İzmir'deki İbrahim'e

Şan şöhret arzusu, bütün canlıların hayatta kalma içgüdüsünden hiç de farklı değil. Sanki varlığımızı başkalarının belleğine taşıdığımız zaman artırıyoruz. Tanrı'nın bahşettiği hayat kadar değerli yeni bir hayat ediniyoruz.

Ancak her insan hayata aynı oranda bağlı değildir, aynı şekilde insanlar şan şöhrete de aynı oranda bağlılık duymazlar. Bu asil tutku yüreklerine kazınmışsa da, hayalgücü ve eğitim bu tutkuyu bin çeşit şekle sokar.

İnsandan insana gözlemlediğimiz bu fark, halktan halka kendini iyice belli ediyor.

Veciz bir ifadeyle şöyle denebilir: Şan şöhret arzusu her devlette uyrukların özgürlüğüyle artar, onunla azalır. Şan şöhret asla köleliğin yoldaşı değildir.

Sağduyu sahibi bir adam geçen gün bana şöyle dedi: "Fransa'da birçok açıdan İran'da olduğundan daha özgürüz. Ayrıca şan şöhreti de daha çok seviyoruz. Bu tatlı fantezi, sizin sultanınızın uyruklarından ancak önlerine durmadan işkence ve mükâfatlar koyarak elde ettiği şeyi, bir Fransız'a memnuniyetle ve zevkle yaptırır."

Ayrıca bizde prens, en önemsiz uyruğunun saygınlığını kıskanır. Bunu koruyan saygın mahkemeler mevcuttur. Bu milletin kutsal hazinesi, hükümdarın hükmetmediği yegâne şeydir. Hükümdar bunun efendisi değildir, zira kendi menfaatlerini sarsmadan efendisi olamaz. Böylece prens bir uyruğunun saygınlığını ister herhangi tercih meselesinde ister en ufak bir küçümseyici ifadeyle lekelediğinde, söz konusu uyruk derhal sarayını, işini, hizmetini terk ederek kendi evine çekilir.

Fransız orduları ile sizinkiler arasındaki fark, tabiatları itibarıyla korkak kölelerden oluşan İran ordularının, ölüm korkusunu ancak cezalandırılma korkusuyla aşmasıdır. Bu ise askerde, ruhu âdeta sersemleten yeni bir tür dehşet uyandırır. Diğerleri ise mücadeleye büyük bir zevkle atılır, korkudan daha yüce bir tatmin duygusu sayesinde korkuyu içlerinden söker atarlar.

Fakat şan şeref ve erdemin mabedi, sanki cumhuriyetlerde, vatan kelimesinin telaffuz edilebildiği ülkelerde inşa edilmiştir. Roma'da, Atina'da, Lakedemonya'da[34] en değerli

34 Sparta. (e.n.)

hizmetlerin karşılığı salt şerefle ödenirdi. Meşe veya defneden bir taç, bir heykel, bir methiye kazanılan bir savaş veya fethedilen bir şehre karşılık verilen en muazzam mükâfatlardı.

Oralarda iyi bir eylemde bulunan bir adam, kendini eylemin kendisiyle yeterince ödüllendirilmiş sayardı. Yurttaşlarından birine, onun velinimeti olma mutluluğunu hissetmeden bakamazdı. Verdiği hizmetlerin sayısını, yurttaşlarının sayısıyla ölçerdi. Her insan başka bir insana iyilik etmeye muktedirdir. Fakat bütün bir toplumun mutluluğuna katkıda bulunmak, tanrılara benzemektir.

Oysa meslek ve yüksek görevlerin hükümdarın fantezisinin birer ürününden ibaret olduğu memleketiniz insanlarının kalbinde bu asil rekabetin tamamen sönmüş olması gerekmez mi? İran'da prensin lütfu eşlik etmedikçe şöhret ve erdem bir hayaldir. Şöhret ve erdem, prensin lütfuyla doğar ve ölür. Halkın saygısını kazanmış bir adam, ertesi gün şerefinin lekelenmeyeceğinden asla emin olamaz. Bugün ordu kumandanı mı, prens ertesi gün onu aşçı tayin edebilir. O vakit iyi bir yahni pişirmiş olmaktan başka bir övgü de umamaz.

Paris, Cemaziyelahir ayının 15. günü, 1715.

XCI. Mektup

Özbek'ten İzmir'deki Aynı Kişiye

Fransız milletinin şan şöhrete olan bu genel tutkusu, bireylerin kafasında şeref kuralları denen tam olarak ifade edemeyeceğim bir şey yaratmış. Her mesleğin karakterinde olsa da, kendini en çok askerlerde belli ediyor. Askerlikte şeref kanunlarının dik âlâsı var. Sana bunun ne olduğunu anlatmak benim için çok güç. Zira bu konuda hiçbir fikrimiz yok.

Eskiden Fransızlar, özellikle asiller, bu şeref kanunlarından başka kanuna riayet etmezmiş. Bütün hayatlarını bu kanunlar düzenlermiş. Bunlar o kadar sertmiş ki, ölümden daha beter bir ceza görmeden bırak bunları ihlal etmek, bunların en ufak bir hükmü dahi bertaraf edilemezmiş.

İş anlaşmazlıkları gidermeye gelince, bu kanunlar sadece tek bir karar verme usulü emredermiş. Bu, bütün güçlükleri kökünden halleden düelloymuş. Fakat işin fena tarafı, hükmün çoğu zaman ilgililer tarafından değil, başka kişiler tarafından verilmesiymiş.

Bir adamın tartışmaya dâhil olup sanki öfkelenen kendisiymiş gibi kendini feda etmek zorunda kalması için, bir başkası tarafından tanınması yetermiş. Bu yolla seçilmekten, bu denli gönül okşayıcı bir şekilde tercih edilmekten onur duyarmış. Bir adamı ve bütün ailesini darağacından kurtarmak için dört altın vermek istemeyecek biri, bu uğurda hayatını bin kere tehlikeye atmak konusunda hiçbir güçlük çıkarmazmış.

Bu hüküm verme yöntemi oldukça kötü düşünülmüş bir yöntemdi; zira bir adamın bir diğerinden daha becerikli veya daha güçlü olması, en iyi gerekçelere onun sahip olduğu anlamına gelmiyordu.

Bu yüzden krallar bu yöntemi çok sert cezalar koyarak yasakladı. Fakat boşuna. Daima hüküm sürmek isteyen namus başkaldırdı ve kanun manun tanımadı.

Anlayacağın Fransızlar bayağı zor durumdalar. Zira aynı namus kanunları bir adamı hakarete uğradığı zaman intikam almaya mecbur ediyor. Öte yandan adam intikamını aldığında, adalet onu en ağır cezalara çarptırıyor. Namus kanunlarına uyulduğunda, idam sehpasında can veriyorsun. Adaletin kanunlarına uyulduğunda ise, toplumdan sonsuza dek dışlanıyorsun. Yani önünde sadece şu acımasız seçenek var: Ya öleceksin ya da yaşamaya layık olmayacaksın.

Paris, Cemaziyelahir ayının 18. günü, 1715.

XCII. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Rüstem'e

Burada İran büyükelçisi kılığına girmiş, dünyanın en büyük iki kralıyla küstahça alay eden bir tip peyda oldu. Fransızların hükümdarına, bizim hükümdarımızın İrimetta veya Gürcistan kralına vermeyeceği hediyeler getiriyor. Alçakça cimriliğiyle her iki imparatorluğun yüceliğini sarsıyor.

Avrupa'nın en kibar halkı olduğunu iddia eden bir halkın önünde kendini küçük düşürdü. Batı'da ise insanlara, kralların en yücesi sırf barbarlara hükmediyor dedirtti.

Reddetmek ister gibi gözüktüğü unvanlar elde etti. Sanki Fransız sarayı İran'ın yüceliğini ondan daha çok düşünüyormuş gibi, onu yüksek bir görevle, kendisini küçümseyen bir halkın karşısına çıkardı.

Bunların hiçbirini İsfahan'da söyleme. Bir bahtsızın başını bağışla. Bakanlarımızın kendi ihtiyatsızlıklarının, yaptıkları yakışıksız seçimin bedelini ona ödetmelerini istemem.

Paris, Cemaziyelahir ayının son günü, 1715.

XCIII. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Onca zaman hüküm süren kral artık yaşamıyor.[35] Hayattayken adından çok bahsettirmişti; öldüğünde ise herkes sustu. Son nefesinde kararlı ve cesur davranan kral, sırf kadere boyun eğmiş göründü. Yüce Şah Abbas da, bütün dünyada nam saldıktan sonra böyle ölmüştü.

35 Kral, 1 Eylül 1715'te öldü. (y.n.) [63 yıl hüküm süren ve 77 yaşında ölen XIV. Louis kastediliyor. –ç.n.]

Bu büyük hadisenin burada insanları sırf ahlaki düşüncelere sevk ettiğini sanma. Herkes kendi işinin peşine düştü, bu değişimden yararlanmaya baktı. Merhum hükümdarın küçük torunu kral sadece beş yaşında olduğundan, amcası prens krallık naibi ilan edildi.[36]

Merhum kral, naibin nüfuzunu sınırlayan bir vasiyetname bırakmıştı. Bu becerikli prens parlamentoya gitti ve soyunun kendisine vermiş olduğu bütün hakları gözler önüne sererek, ölümünden sonra hayatta kalmak isteyen ve ölümünden sonra dahi hüküm sürme iddiasında olan hükümdarın bu şartını kaldırttı.

Parlamentolar insanlar tarafından ayaklar altına alınsa da halkların eski dinleri şerefine dikmiş oldukları şanlı tapınakları hatırlatan o harabelere benziyor. Artık adaleti tesis etme dışında bir şeye karışmıyorlar ve otoriteleri de giderek azalıyor, beklenmedik bir fırsat parlamentoya eski gücünü ve canlılığını vermedikçe de bu durum değişmeyecek. Bu büyük kurumlar da insani şeylerin kaderini izlemiş: Her şeyi yok eden zamana, her şeyi zayıflatan ahlaki yozlaşmaya, her şeyi bastıran yüce otoriteye boyun eğmiş.

Fakat kendini halka hoş göstermek isteyen naip, başlarda halkın özgürlüğünü simgeleyen bu kuruma saygılıymış gibi gözüktü. Tapınak ile putu ayağa kaldırmayı düşünmüş gibi, parlamentolara monarşinin payandası, her türlü meşru otoritenin temeli olarak bakılmasını istedi.

Paris, Recep ayının 4. günü, 1715.

36 XIV. Louis'nin torununun oğlu, geleceğin XV. Louis'si ile 1715-1723 yılları arasında kral naipliği yapan, XIV. Louis'nin yeğeni Orléans Dükü II. Philippe kastediliyor. (ç.n.)

XCIV. Mektup

Özbek'ten Kazvin Manastırı'ndaki Derviş Kardeşine

Yüce derviş, önünde eğiliyor, ayaklarına kapanıyorum. Ayaklarının bıraktığı izlere gözüm gibi bakıyorum. Öyle azizsin ki, aziz peygamberimizin kalbine sahip gibisin. Ağırbaşlı hareketlerin Tanrı'yı bile şaşırtıyor. İzzet zirvesinden sana bakan melekler şöyle diyor: "Ruhu bizimle olduğuna, bulut kümeleri üzerinde yükselen tahtın etrafında uçtuğuna göre, nasıl olur da o hâlâ yeryüzünde olabilir?"

Âlimlerimizden, sadakatsiz dervişlerin dahi kendilerini gerçek dindarların gözünde saygıdeğer kılan aziz bir karaktere sahip olduğunu, Tanrı'nın nefis köreltme merasimleri ve ateşli dualar aracılığıyla, O'nun bunca isyankâr halkı kahretmeye hazır gazabını dindirsin diye dünyanın her bir köşesinden daha arı ruhlar seçip dinsiz dünyadan ayırdığını öğrenen ben, seni nasıl olur da yüceltmem?

Hristiyanlar, başlarında Pavlus, Antonius ve Pachomius ile Tebai'nin korkunç çöllerine sığınan, sayıları binlerle ifade edilen ilk dervişleri hakkında mucizeler anlatıyorlar. Dedikleri doğruysa, bu dervişlerin hayatları bizim en mukaddes imamlarımızın hayatları kadar mucizevi. Bazen insan yüzü görmeden tam on yıl geçiriyorlarmış. Fakat gece gündüz iblislerle oturuyorlarmış. Bu habis ruhlar tarafından durmadan rahatsız ediliyorlarmış. Yatakta, sofrada hep bunlara rastlıyorlarmış. Bunlardan kaçış yokmuş. Bunların hepsi doğruysa, saygıdeğer derviş, kimsenin bundan daha fena arkadaşlara sahip olmadığını kabul etmek gerekir.

Sağduyulu Hristiyanlar bütün bu hikâyelere, insanların içinde bulundukları acı durumu bizlere hissettirmeye yarayabilecek doğal alegoriler gözüyle bakıyorlar. Huzuru boşuna çöllerde ararız. Nefis peşimizi bırakmaz. İblislerle betimlenen tutkularımız bizi asla terk etmez. Kalbin canavarları,

aklın yanılsamaları, yanlışın ve yalanın kibirli hayaletleri olan bu iblisler bizi baştan çıkarmak için her yerde karşımıza çıkar, orucumuza, keçemize kadar sızar, gücümüzü tüketene dek bize saldırırlar.

Bana gelince saygıdeğer derviş, Tanrı'nın elçisinin Şeytan'ı zincire vurduğunu, onu cehenneme yolladığını biliyorum. Tanrı eskiden Şeytan'ın hüküm sürdüğü dünyayı arındırarak, meleklerin ve peygamberlerin ikamet etmesine layık bir yer haline getirdi.

Paris, Şaban ayının 9. günü, 1715.

XCV. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

İşe toplumların çıkış noktasını özenle sorgulamakla başlamayan bir kamu hukukundan bahsedildiğini hiç duymadım. Bu bana gülünç geliyor. İnsanlar toplumlar kurmasaydı, birbirlerini terk edip, birbirlerinden kaçsalardı, bunun nedenini araştırmak, niçin birbirlerinden ayrı durduklarını anlamaya çalışmak gerekirdi. Fakat bütün insanlar birbirlerine bağlı doğarlar. Bir oğul babasının yanında doğar ve ona tutunur. İşte sana toplum, işte sana toplumun çıkış noktası.

Kamu hukuku Avrupa'da Asya'da olduğundan daha çok biliniyor. Bununla birlikte, prenslerin tutkularının, halkların sabrının ve yazarların dalkavukluğunun kamu hukukunun bütün prensiplerini bozduğu söylenebilir.

Kamu hukuku bugünkü durumunda, prenslere kendi menfaatlerini sarsmaksızın nereye kadar adaleti ihlal edebileceklerini öğreten bir bilim dalı. Vicdanları katılaştırmak için sisteme adaletsizliği sokmak, buna birtakım kurallar getirmek, prensipler koymak ve bundan istifade etmek istemek ne biçim bir tasarıdır Rezi!

Bizim yüce sultanlarımızın kendinden başka kural tanımayan sınırsız gücü, ne kadar bükülmez olursa olsun adalete boyun eğdirmek isteyen bu yakışıksız sanatın yarattığından daha çok canavar yaratmamıştır.

Birbirinden çok farklı iki adalet var âdeta Rezi: Bireylerin meselelerini düzenleyen, medeni hukukta hüküm süren adalet ile halklar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları düzenleyen, kamu hukukunu kasıp kavuran adalet. Sanki kamu hukukunun kendisi, gerçekte belli bir ülkenin değil, bütün dünyanın medeni hukuku değilmiş gibi.

Bu konudaki düşüncelerimi sana başka bir mektupta açıklayacağım.

Paris, Zilkade ayının 1. günü, 1716.

XCVI. Mektup

Özbek'ten Aynı Kişiye

Hâkimler, yurttaşlar arasında adaleti sağlamalıdır. Halklar da birbirlerine adil davranmalıdır. Bu ikinci tip adalet dağıtımında da, birinci tipte olduğundan daha farklı kıstaslara göre hareket edilmemelidir.

Halktan halka hüküm vermek için bir üçüncü kişiye nadiren ihtiyaç duyulur; zira hangi konularda anlaşmazlık olduğu hemen hemen her zaman açıktır ve anlaşmazlıklar kolayca sonlandırılır. İki milletin menfaatleri genelde birbirinden o kadar farklıdır ki, adaleti sağlamak için adaleti sevmek yeterlidir. İnsan kendi davasında kendi kendini kandıramaz.

Bireyler arasındaki anlaşmazlıklarda durum aynı değildir. Bireyler toplum içerisinde yaşadığından menfaatleri o kadar iç içe geçmiş, birbirine o denli karışmıştır ki, ayrıca o kadar farklı menfaat türleri vardır ki, tarafların açgözlülüğünün karartmaya çalıştığı şeyi bir üçüncü kişinin aydınlığa kavuşturması gerekir.

Ancak iki adil savaş türü mevcuttur: Saldıran düşmanı püskürtmek için yapılan savaşlar ile saldırıya uğrayan müttefiki kurtarmak için yapılan savaşlar.

Durum prensin veya bu duruma neden olan halkın ölmesini gerektirecek kadar ciddi olmadıkça, prensin şahsi anlaşmazlıkları uğruna savaşmak asla adil olmayacaktır. Böylece bir prens, hakkı olan bir unvan kendisine verilmedi diye veya elçilerine karşı pek de yakışık almayacak birtakım davranışlarda bulunuldu diye veya buna benzer başka şeyler yüzünden savaş açamaz. Aynı şekilde bir birey de, kendisine yol vermeyi reddeden birini öldüremez. Buradaki mantık şudur: Savaş ilanı, verilecek cezanın daima işlenen kabahatle orantılı olmasını gerektiren bir adalet eylemi olduğuna göre, savaş ilan edilen kişinin ölmeyi hak edip etmediğine bakmak gerekir. Zira birine savaş açmak, onu ölümle cezalandırmak istemek demektir.

Kamu hukukunda, en sert adalet eylemi savaştır; zira savaşın amacı, toplumun imhasıdır.

Misillemeler, ikinci dereceden adalet eylemleridir. Mahkemelerin uymaktan, cezayı suçla kıyaslamaktan kendilerini alamadıkları bir kanundur bu.

Üçüncü adalet eylemi, yine verilecek cezayı suça oranlayarak, prensi ona sunabileceğimiz imtiyazlardan mahrum etmektir.

En sık başvurulan eylem olması gereken dördüncü adalet eylemi, şikâyet edilen halkla ittifaktan vazgeçmektir. Bu ceza, mahkemelerin suçluları toplumdan çıkarmak için verdiği sürgün cezasına karşılık gelmektedir. İttifakından vazgeçtiğimiz prens, bu eylemle bizim toplumumuzdan çıkarılır, artık bizden biri olmaz.

Bir prense onunla ittifaktan vazgeçmek kadar büyük bir hakarette bulunulamayacağı gibi, onunla ittifak kurmak kadar büyük bir şeref de bahşedilemez. İnsanlar açısından, başkaları tarafından daima gözetilmek kadar şerefli, hatta daha yararlı başka bir şey yoktur.

Fakat bir ittifakın bizi bağlaması için adil olması gerekir. İki millet arasında bir üçüncü milleti ezmek için yapılan bir ittifak meşru değildir. Bu ittifak suç işlemeye gerek kalmadan ihlal edilebilir.

Bir despotla ittifak kurmak, prensin ne şerefine ne de saygınlığına yakışır. Anlatılana göre bir Mısır hükümdarı Sisam kralını zalimliği ve despotluğu konusunda ikaz ederek, ona doğru yola gelmesini emreder. Kral söyleneni yapmayınca, hükümdar kendisine onun dostluğundan ve ittifakından vazgeçtiğini bildirir.

Fetih kendiliğinden hak doğurmaz. Eğer halk yaşamını sürdürüyorsa, fetih barışın ve haksızlıkların telafisinin teminatıdır. Eğer halk yok edilmiş veya dağıtılmışsa, fetih despotizmin dik âlâsıdır.

Barış antlaşmaları insanlar için o kadar kutsaldır ki, bunlar haklarını talep eden doğanın sesi addedilir. Antlaşmanın şartları her iki halkı da koruduğundan, bütün barış antlaşmaları meşrudur. Aksi takdirde, yok olması gereken, barışla sağlanan doğal savunma mekanizmasından mahrum olan toplum, bu mekanizmayı savaşla kurmaya çalışabilir.

Zira insanları farklı farklı kuvvet ve zayıflık derecelerine göre yaratan doğa, çoğu kez umutsuzluk yoluyla zayıfı kuvvetliyle eşit hale getirmiştir.

Paris, Zilhicce ayının 4. günü, 1716.

XCVII. Mektup

Baş Harem Ağasından Paris'teki Özbek'e

Visapur krallığından buraya çok sayıda sarı benizli kadın geldi. Bundan bir ay önce bana yüce emirleriyle yüz tümen gönderen Mazenderan valisi erkek kardeşin için bir tane satın aldım.

Kadınları iyi tanırım. Hele hele kadınlar beni şaşırtmadığı, kalp hareketleri gözlerimi bozmadığı için onları daha da iyi tanırım.

Ben bundan daha düzgün, daha mükemmel bir güzellik görmedim. Pırıl pırıl gözleri yüzüne hayat veriyor, Çerkesya'nın bütün güzelliklerini silebilecek bir rengin bütün parlaklığını ortaya çıkartıyor.

Kadın için İsfahanlı bir tüccarın baş harem ağası benimle pazarlık etti. Fakat kadın hor gören bir ifadeyle bakışlarını onunkilerden kaçırıyor, benimkileri arıyor gözüküyordu. Sanki aşağılık bir tüccarın ona layık olmadığını, daha şanlı bir kocaya yazgılı olduğunu göstermek istiyordu.

İtiraf etmeliyim ki, bu güzel insanın çekici yanlarını düşündükçe içimde gizli bir sevinç duyuyorum. Onu erkek kardeşinin sarayına girerken görür gibi oluyorum. Diğer kadınlarının şaşkınlığını düşünmek hoşuma gidiyor. Bazılarının görkemli acısını; diğerlerinin sessiz, fakat daha acılı kederini; artık hiçbir ümidi kalmamış olanların kötücül avuntusunu; hâlâ umudu olanların öfkeli hırsını.

Bir sarayın çehresini değiştirmek için krallığın bir ucundan öteki ucuna gidiyorum. Ne tutkular uyandıracağım! Ne büyük korkulara ve kederlere neden olacağım!

Bununla birlikte, ruhlar ne kadar huzursuzsa, dış görünüşleri o kadar sakin olacak. Büyük ihtilaller kalplerin ta derinliklerinde gizlenecek; kederler yutulacak, sevinçler dışa vurulmayacak; itaat daha gevşek, kurallar daha yumuşak olmayacak; daima ortaya çıkmaya mahkûm sevecenlik, ta umutsuzluğun derinliklerinde bile yolunu bulup çıkacak.

Gözümüzün önünde ne kadar çok kadın olursa, bu kadınların bize o kadar az sıkıntı verdiğini fark ediyoruz. Hoşa gitme ihtiyacı artıyor, birlik olma ihtimali azalıyor, itaat örnekleri çoğalıyor. Bütün bunlar onları zincirliyor. Durmadan birbirlerinin davranışlarını gözetliyorlar. Sanki bizimle bir olup, kendilerini daha da bağımlı hale getirmeye

çalışıyorlar. Neredeyse işimizin yarısını onlar yapıyor, biz gözlerimizi kapattığımızda onlar gözümüzü açıyor. Dahası, efendilerini durmadan rakiplerine karşı kışkırtıyorlar. Cezalandırılan kadına aslında ne kadar yakın olduklarını görmüyorlar.

Fakat bütün bunlar, haşmetli efendim, bütün bunlar efendi olmadan solda sıfır kalır. Hiçbir zaman tam anlamıyla hissettirilemeyen bir nüfuzun bu içi boş hayaletiyle ne yapabiliriz ki biz? Ancak senin yarını, üstelik zayıf bir biçimde temsil ediyoruz. Biz onlara ancak iğrenç bir sertlik gösterebiliriz. Sense, korkuyu umutla yumuşatırsın. Okşadığın zamanlar, tehdit ettiğin zamanlardakinden daha mutlak bir nüfuza sahipsindir.

Dön artık haşmetli efendim, dön de bu mekânın her yerine iktidarının izlerini taşı. Dön de ümitsizliğe düşmüş tutkuları hafiflet; hata yapma bahanelerini ortadan kaldır; fısıldayan aşkı teskin et; ödevi dahi sevilir hale getir; nihayet sadık harem ağalarını her geçen gün daha da ağırlaşan bir yükten kurtar.

İsfahan'daki saray, Zilhicce ayının 8. günü, 1716.

XCVIII. Mektup

Özbek'ten Jaron Dağı Dervişi Hüseyin'e

Ey meraklı zekâsı yığınla bilgiyle parıldayan bilge derviş, sana söyleyeceklerimi dinle.

Burada Doğu bilgeliğinin zirvesine ulaşmamış filozoflar var gerçi. Kimse onları kapıp nurlu tahta götürmemiş; ne melek topluluklarından yankılanan, sözle ifade edilemez sözcükler duymuşlar, ne de ilahi şiddetin muhteşem dokunuşlarını hissetmişler. Kutsal mucizelerden mahrum, kendi kendilerine, bilimde insan aklının izlerini takip etmişler.

Bu kılavuzun onları nerelere götürdüğünü tahmin bile edemezsin. Karmaşayı çözmüşler; basit bir mekanizmayla ilahi düzeni açıklamışlar. Doğanın yaratıcısı maddeye hareket vermiş. Evrende gördüğümüz mucize derecesinde çeşitli etkilerin ortaya çıkması için bundan daha fazlası gerekmemiş.

Kanun koyucular insan topluluklarını düzenlemek için istedikleri kadar kanunlar, değişime en az bunları teklif edenlerin, bunlara uyanların aklı kadar tabi kanunlar koysunlar. Bu filozoflar sadece genel, değişmez ve edebî; düzenle, istisnasız bir biçimde ve devasa bir boşluğun içinde mutlak kesinlikle riayet edilen kanunlardan söz ediyorlar.

Bu kanunlar ne mi dersin ilahi derviş? Belki de Tanrı'nın meclisine girince, gizemlerin haşmeti karşısında şaşkına döneceğini zannedersin. Daha baştan anlamaktan vazgeçip, ancak hayran olmayı seçersin.

Fakat kısa zamanda fikrini değiştireceksin. Söz konusu kanunlar sahte bir saygınlıkla göz boyamıyor. Basitlikleri yüzünden uzun zaman değerleri bilinmemiş. Ancak üzerine uzun uzun düşündükten sonra, bunların bütün verimliliği ve kapsamı anlaşılabilmiş.

İlk kanuna göre bütün cisimler, bunları yoldan çıkaracak herhangi bir engelle karşılaşmadıkça düz bir çizgi çizme eğilimindedir. Bunun devamından başka bir şey olmayan ikinci kanuna göre ise, bir merkez etrafında dönen bütün cisimler merkezden ayrılma eğilimi gösterir. Zira cisim merkezden ne kadar uzaklaşırsa, izlediği çizgi düz çizgiye o kadar yaklaşır.

İşte sana doğanın anahtarı muhteşem derviş. Uçsuz bucaksız çıkarımlara uzanan verimli prensipler işte bunlar. Bunu sana başka bir mektupta göstereceğim.

Beş veya altı hakikatin bilinmesi felsefelerini mucizelerle doldurdu ve onları, aziz peygamberlerimiz hakkında bize anlatılanlardan çok daha büyük mucizeler yaratmaya itti.

Zira eminim dünya çevresindeki toplam havayı tartması veya her sene dünya yüzeyine düşen toplam suyu ölçmesi isten-

se sıkıntıya düşmeyecek tek bir âlimimiz yoktur. Bir âlimimiz bile yoktur ki bir saat içinde sesin kaç fersah katettiğini, bir Güneş ışınının bize ne kadar zamanda ulaştığını, Dünya ile Satürn arasının kaç kulaç olduğunu, bir yelkenlinin olabilecek en iyi yelkenli olması için bir geminin hangi açıyla yontulması gerektiğini söylemeden önce dört kereden fazla düşünsün.

Belki ilahi bir adam bu filozofların eserlerini yüce kelimelerle süsleseydi, cüretkâr tasvirler ve gizemli alegorilerle donatsaydı, ancak yüce Kur'an karşısında boyun eğecek güzel bir eser ortaya çıkarmış olurdu.

Bununla birlikte, sana ne düşündüğümü söylemem gerekirse, betimsel stile bir türlü ısınamadım. Kur'an'da çok sayıda çocukça şey var. Güçlü ve canlı bir ifadeyle ortaya konmuş olsalar da bunlar bana daima çocukça gelmiştir. İlahi ilhamla yazılmış kitaplar öncelikle insan diline çevrilmiş ilahi fikirlerden ibaret görünürler. Oysa bizim kutsal kitaplarımızda Tanrı'nın dili ile insanların fikirlerine rastlanır. Sanki Tanrı hayranlık verici bir kaprisle bu kitaplara cümleler yazdırmış, insanlar ise düşünceleri tedarik etmiştir.

Belki de içimizdeki en kutsal şey hakkında biraz fazla serbestçe konuştuğumu söyleyeceksin. Bunun, şu an yaşadığım ülkedeki bağımsız ortamın bir ürünü olduğunu düşüneceksin. Ama hayır, Tanrı'ya şükürler olsun, aklım kalbimi bozamadı. Yaşadığım sürece, Ali benim peygamberim olarak kalacaktır.

Paris, Şaban ayının 15. günü, 1716.

XCIX. Mektup

Özbek'ten İzmir'deki İbrahim'e

Dünyada Fransa dışında servetin bu denli değişken olduğu başka bir ülke daha yoktur. Her on yılda bir zengini sefalete düşüren, fakiri zenginliğin zirvesine uçuran devrimler

yaşanır. Zengin fakirliğine, fakirse zenginliğine şaşar. Yeni zengin Tanrı'nın bilgeliğine, fakirse kör talihe hayret eder.

Vergi tahsildarları hazineler içinde yüzüyor. Fakat aralarında Tantalos[37] gibiler çok az. Oysa bu mesleğe en kara sefalet içinde başlıyorlar. Fakirken sanki çamurdan yapılmış gibi küçük görülüyor, zengin olduklarında ise bir hayli saygı görüyorlar. Bu nedenle onlar da saygıdeğer olmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyorlar.

Şu an korkunç bir durumdalar. Kısa bir süre önce adalet meclisi denen bir meclis kuruldu[38] ve bu meclis onların bütün mallarını ellerinden alacak. Mallarını ne temlik ne de muhafaza edebildiler; zira ölüm cezası tehdidiyle mülklerinin tamamını beyan etmeye mecbur edildiler. Böylece son derece dar bir boğazdan geçmeye zorlanıyorlar. Hayat ile servetleri arasındaki boğazı kastediyorum. Talihsizliklerine ek olarak, zekâsıyla tanınan, onları şakalarıyla onurlandıran, meclisteki tüm görüşmelerle alay eden bir bakan var. Halkı güldürmeye hazır bakanlara her gün rastlanmıyor. Bu bakana böyle bir işe giriştiği için minnettar olunmalı.

Fransa'da uşak takımı başka yerlerde olduğundan daha saygın. Büyük asilzadelerin meslek okulu olan bu takım, diğer sınıfların boşluğunu dolduruyor. Bu takımı oluşturanlar talihsizlerin, iflas eden yargıçların, savaşta öldürülen asilzadelerin yerini alıyorlar. Kendileri yetmediği vakit, kızları sayesinde her türlü soylu aileyi yeniden canlandırıyorlar. Kızları, dağlık ve çorak toprakları besleyen bir tür gübre gibi.

---

37 Montesquieu burada ince bir espri yapmıştır. Yunan mitolojisinde Frigya veya Lidya Kralı Tantalos, tanrılar tarafından çarptırıldığı müthiş cezayla tanınır. Çenesine kadar su içinde yüzen ve başının üzerinde binbir çeşit lezzetli meyve bulunan Tantalos, ne zaman bu sudan içmek istese sular çekilir, ne zaman meyvelere uzansa dallar esen rüzgârın etkisiyle ondan uzaklaşır. Montesquieu'ye göre, dönemin vergi tahsildarları, Tantalos'un aksine, "içinde yüzdükleri hazineler"den asla mahrum kalmamışlardır. (ç.n.)

38 Fransızca *chambre de justice*. Orta Çağ'dan beri mevcut olan bu olağanüstü mahkeme, XIV. Louis'nin ölümünden sonra krallık naibi Orléans Dükü II. Philippe tarafından, eski hükümdar döneminde işlenen mali suçları incelemekle görevlendirilmiştir. (ç.n.)

İbrahim, Tanrı'nın zenginlikleri dağıtma şeklini hayranlık verici buluyorum. Tanrı zenginlikleri sırf iyi insanlara bağışlamış olsaydı, bu zenginlikleri erdemden yeteri kadar ayırt edemez, bunlardaki boşluğu hissedemezdik. Fakat en büyük zenginliklere sahip insanları incelediğimizde, zenginleri küçümseye küçümseye, nihayet zenginliği küçümsemeyi öğreniyoruz.

Paris, Muharrem ayının 26. günü, 1717.

C. Mektup

Rika'dan Venedik'teki Rezi'ye

Fransızların moda konusundaki kaprislerini hayret verici buluyorum. Bu yaz nasıl giyindiklerini unutmuşlar; bu kış nasıl giyineceklerini ise henüz bilmiyorlar. Bir koca için karısının modaya uygun giyinmesini sağlamanın kaça mal olduğuna inanamazsın.

Fransızların kıyafetlerini ve süslerini sana tam olarak betimlemenin bana ne yararı olur ki? Yeni bir moda, işçilerin emeği gibi benim emeğimi de yerle bir eder. Mektubum daha senin eline geçmeden her şey değişmiş olur.

Taşrada altı ay geçirmek üzere Paris'ten ayrılan bir kadın, buraya sanki otuz senedir uzaklardaymışçasına eskimiş olarak döner. Annesinin portresine bakan oğul annesini tanıyamaz. Annesinin resimde giydiği kıyafet ona o kadar yabancı gelir. Resimde tasvir edilen kadının Amerikalı olduğunu veya ressamın tabloya kendi fantezilerinden birini yansıtmak istediğini sanır.

Kimi zaman saçlar anlamsızca kabartılarak belli bir yüksekliğe ulaşıyor; bir devrim onları bir anda indiriveriyor. Bir zaman saçın muazzam yüksekliği yüzünden kadının yüzü vücudunun tam ortasındaymış gibi duruyordu. Başka bir

zaman ayaklar aynı yeri işgal ediyordu. Topuklar, ayakları havada tutan bir kaide oluşturuyordu. İnanır mısın, mimarlar çoğu zaman kadınların süslerine göre kapılarını yükseltmek, alçaltmak, genişletmek zorunda kalıyordu. Sanatlarının kuralları bu tür fantezilere kul köle olmuştu. Bazen bir yüzde inanılmayacak kadar çok sayıda ben oluyor, ertesi gün hepsi yok oluyor. Eskiden kadınların boyuna bosuna, dişlerine bakılırdı, şimdi bunlar söz konusu bile değil. Eleştirenler ne derse desin, bu değişken millette kızlar annelerinden çok farklı oluyorlar.

Görgü kuralları ve yaşam tarzlarının da modası var. Fransızlar, kralın yaşına göre âdet değiştiriyorlar. Hükümdar isterse milletini ciddileştirmeyi dahi başarabilir. Prens kendi karakterini saraya, saray şehre, şehir de taşraya aşılıyor. Hükümdarın ruhu, diğer tüm ruhlara biçim veren bir kalıp.

Paris, Safer ayının 8. günü, 1717.

CI. Mektup

Rika'dan Aynı Kişiye

Geçen gün sana Fransızların moda konusundaki inanılmaz değişkenliğinden bahsediyordum. Bununla birlikte, moda konusunda ne kadar inatçı olduklarını hayal dahi edemezsin. Diğer milletlerde yapılan bütün şeyler hakkında bu kurala göre hüküm veriyorlar. Her şey bu moda mahkemesinden çıkıyor; yabancı olan şeyler onlara daima gülünç gözüküyor. İtiraf etmeliyim ki, kıyafetleri konusunda gösterdikleri bu hırsı, kıyafetleri her gün değiştirmelerine yol açan kararsızlıklarıyla bağdaştırmakta güçlük çekiyorum.

Yabancı olan her şeyi küçümsediklerini söylerken, salt önemsiz şeylerden bahsediyorum. Zira önemli meselelerde, alçalmaya varacak kadar büyük bir özgüven eksikliği çekiyor olabilirler. Diğer milletlerin daha bilge olduğunu içten-

likle kabul ediyorlar. Yeter ki bu milletler daha iyi giyiniyor olsunlar. Rakip bir milletin kanunlarına kul köle olmayı kabul edebilirler; yeter ki yabancı perukaların biçimleri konusunda kuralları Fransız perukacılar koysun. Hiçbir şey onları, kuzeyden güneye kendi aşçılarının damak zevkinin hâkim olduğunu, kendi tuvalet masası düzenlemelerinin bütün Avrupa'ya yayıldığını görmek kadar mutlu edemez.

Bu asil avantajlar olduktan sonra, sağduyu yabancılardan gelmiş, siyasi ve sivil yönetimle ilgili her şeyi komşularından almışlar, onlara ne?

Avrupa'nın en eski ve en güçlü krallığının, on yüzyıldan fazla bir süredir kendisi için yapılmamış kanunlarla yönetildiğine kim inanır? Fransızlar fethedilmiş olsaydı, bu durumu anlamak güç olmazdı. Halbuki fethedenler kendileri.

Genel mecliste ilk kralları tarafından yapılan eski kanunları terk etmişler. İşin asıl tuhaf yanı, bu eski kanunların yerini alan Roma kanunlarının kısmen, bu eski kanunların yapıldığı dönemde yaşamış Roma imparatorları tarafından yapılmış, kaleme alınmış olması.

Sahiplenmenin tam olması ve bütün sağduyunun yabancılardan gelmesi için, papaların çıkardığı bütün anayasaları da benimseyip, bunları hukuklarının yeni bir bölümü haline getirmişler. Al sana yeni tür bir kölelik daha.

Son zamanlarda birkaç şehir ve vilayet statüsünün yazılı hale getirilmiş olduğu doğru. Fakat bu statülerin hemen hemen hepsi Roma hukukundan alınmış.

Dışarıdan alınan ve tabiri caizse Fransızlaştırılan o kadar çok kanun var ki, bu kanun bolluğu hem adaleti hem yargıçları bunaltıyor. Fakat tefsircilerden, derlemecilerden oluşan korkunç ordunun yanında bu kanunlar solda sıfır kalır. Olağanüstü sayıları nedeniyle ne kadar güçlülerse, zekâlarının kıtlığıyla o kadar zayıf insanlar bunlar.

Hepsi bu değil: Söz konusu yabancı kanunlar, insan aklını utandıracak formaliteler getirmiş. Biçimin hukuk bilimine

mi, yoksa tıbba mı girdiğinde daha tehlikeli hale geldiğine, hukukçu cübbesi altında mı, yoksa geniş hekim şapkası altında mı daha çok tahrip ettiğine, daha çok ölüme mi yoksa iflasa mı yol açtığına karar vermek hayli güç olurdu.

Paris, Safer ayının 17. günü, 1717.

CII. Mektup

Özbek'ten ***'a

Burada hep anayasadan bahsediliyor. Geçen gün bir eve girdim. Önce yüksek sesle şunları söyleyen kıpkırmızı, şişman bir adam gördüm: "Ben mektubumu verdim.[39] Söylediğiniz hiçbir şeye cevap vermeyeceğim. Önce bu mektubu okuyun. Bu mektupta bütün şüphelerinizi giderdiğimi göreceksiniz. Bu mektubu yazmak için bir hayli ter döktüm," dedi adam elini alnına götürerek. "Bildiğim bütün doktrinlere başvurmam, bir sürü Latin yazarın eserlerini okumam gerekti." Orada bulunan bir adam, "Buna inanırım," dedi, "zira çok güzel bir eser olmuş. Sizi sık sık ziyaret eden o Cizvit bundan daha iyisini yapsın da görelim." "Öyleyse mektubu okuyun," diye tekrar söze başladı adam. "On beş dakikada size bu konuda iki saatte anlatacağımdan daha çok şey öğreneceksiniz." Sohbete girişmekten, kendini beğenmişliğine halel getirmekten işte böyle kaçınıyordu bu adam. Fakat ısrarlar karşısında siperinden çıkmak zorunda kaldı ve ilahiyat açısından bir sürü saçma sapan şey söylemeye başladı. Bu saçmalıkları kendisine büyük bir saygıyla teslim eden bir dervişten de destek gördü. Orada bulunan iki adam öne sürdüğü bir prensibi inkâr ettiği vakit, her şeyden önce şöyle

39 Orijinal metinde *mandement* (eşanlamlısı *lettre pastorale*). Bir piskoposun, doktrinle ilgili bir konuyu açıklamak veya pratik konularda talimatlar vermek üzere kendi bölgesindeki din adamlarına veya cemaat mensuplarına gönderdiği yazı. (ç.n.)

diyordu: "Bu katiyen böyledir, biz bu konuda böyle hükmettik ve bizler yanılmaz hâkimleriz." "Nasıl oluyor da," dedim o zaman ben de kendisine, "sizler yanılmaz hâkimler oluyorsunuz?" "Kutsal Ruh'un bizleri aydınlattığını görmüyor musunuz?" dedi adam. "Ne şans," dedim ona, "zira bugünkü konuşmanıza bakılacak olursa, aydınlatılmaya fena halde muhtaç olduğunuzu kabul ederim."

Paris, Rebiyülevvel ayının 18. günü, 1717.

CIII. Mektup

Özbek'ten İzmir'deki İbrahim'e

Avrupa'nın en güçlü devletleri; imparatorun, Fransa, İspanya ve İngiltere krallarınınki. İtalya ile Almanya'nın büyük bölümü sonsuz sayıda küçük devletçiklere bölünmüş. Bu devletçiklerin prensleri kelimenin tam anlamıyla egemenlik kurbanı. Bizim yüce sultanlarımız, bu prenslerin çoğunun sahip olduğu uyruktan daha fazla kadına sahiptir. İtalya'da birbirlerine pek de bağlı olmayan devletçiklerin durumu daha da içler acısı. İtalyan devletçikleri kervansaraylar gibi herkese açık. Kim önce gelirse onları yerleştirmek zorundalar. Bu yüzden büyük prenslere bağlanmaları ve onlarla dostluktan çok korkularını paylaşmaları gerekiyor.

Avrupa'daki hükümetlerin çoğu monarşik, daha doğrusu böyle adlandırılıyorlar. Zira gerçek anlamda monarşi hiç var olmuş mudur orasını bilemiyorum. Hiç olmazsa uzun süre saf halde ayakta durması imkânsız. Bu yönetim biçimi, daima despotizme veya cumhuriyete kayan şiddetli bir süreç. Güç, halk ile prens arasında hiçbir zaman eşit olarak paylaştırılamaz. Dengeyi muhafaza etmek çok güçtür. Güç bir tarafta azalırken, öbür tarafta artmalıdır. Fakat avantajlı taraf genellikle orduların başındaki prenstir.

Yani Avrupa kralları hayli güçlü. Hatta bu güce istedikleri şekilde sahip oldukları da söylenebilir. Fakat bu gücü bizim sultanlarımız gibi kapsamlı bir şekilde hiç kullanmıyorlar. Bunun birinci nedeni, halklarının âdetlerini ve dinini sarsmak istememeleri. İkinci nedeni ise, bu gücü fazla ileri taşımanın onların menfaatine olmaması.

Hiçbir şey bir prensle uyruklarını, prensin uyrukları üzerinde kullandığı o muazzam güç kadar yakınlaştıramaz. Hiçbir şey bu uyrukları talihsizliklere, talihin kaprislerine daha fazla tabi kılamaz.

Hoşlarına gitmeyen herkesi tek bir el hareketiyle öldürtme âdetleri, kabahat ile ceza arasında var olması gereken orantıyı tersine çevirir. Oysa bu orantı; devletlerin ruhu, imparatorlukların uyumudur. Hristiyan prenslerin büyük bir titizlikle gözettiği bu orantı, onları bizim sultanlarımızdan çok daha avantajlı bir duruma sokmuş.

Dikkatsizlik veya bir felaket sonucu prensin öfkesini üzerine çeken bir İranlı, öleceğinden emindir. En ufak bir kabahat veya en ufak bir kapris onu bu duruma düşürebilir. Oysa hükümdarının hayatına kastetmiş, onun topraklarını düşmanlara teslim etmek istemiş olsa, yine ölümle cezalandırılacaktı. Yani bu ikinci durumda da birincisinden daha büyük bir risk almış sayılmaz.

Böylece söz konusu İranlı; en ufak bir gözden düşmede, ölüm cezasını kesin görerek ve bundan daha kötüsünü düşünemeyerek, doğal olarak devletin düzenini bozma, hükümdara karşı komplo kurma yoluna gider. Tek çaresi budur.

Avrupa'daki büyük adamların durumu böyle değil. Gözden düşmek onları ihsan ve lütuflar dışında başka şeylerden mahrum etmez. Saraydan çekilirler ve huzurlu bir hayatın, soylarının sağladığı avantajların tadını çıkarmaktan başka bir şey düşünmezler. Ancak prense karşı işlenen suçlar nedeniyle idam edildiklerinden, kaybedecekleri şeyleri ve kazanacakları azıcık şeyi düşünerek bu duruma düşmekten

çekinirler. Öldürülen prens sayısının, çıkan isyan sayısının az olmasının nedeni işte budur.

Bizim prensler, sahip oldukları sınırsız yetki dahilinde canlarını güvenceye almak için yığınla tedbir almasalar, bir gün dahi hayatta kalamazlar. Uyruklarının geri kalanına zulmetmek için sayısız asker beslemeseler, imparatorlukları ancak bir ay dayanır.

Ancak dört veya beş yüzyıl önce bir Fransız kralı, Asya'daki küçük prenslerden birinin kendisini öldürtmek için yolladığı katillere karşı kendini güvenceye alabilmek amacıyla, o zamanın âdetlerine aykırı olarak muhafızlar koymuş.[40] O zamana kadar krallar uyruklarının arasında, çocuklarının arasında yaşayan baba misali huzur içinde yaşanışlar.

Fransa kralları, tıpkı bizim sultanlarımız gibi, kendi iradeleriyle uyruklarından birinin canını alabilirler, ama bunun tam aksine suçlulara iyilikle yaklaşırlar. Bir adamın yaşamaya layık hale gelmesi için, prensinin yüce yüzünü görmesi yeter. Burada hükümdarlar her yere ısı yayan, hayat veren güneşe benziyorlar.

Paris, Rebiyülahir ayının 8. günü, 1717.

CIV. Mektup

Özbek'ten Aynı Kişiye

Son mektubumdaki anafikri devam ettirmem gerekirse, işte geçenlerde oldukça sağduyulu bir Avrupalının bana söyledikleri:

"Asya prenslerinin seçebilecekleri en kötü yol, şu anda yaptıkları gibi gizlenmek. Bu şekilde kendilerini daha saygın

40 Sözü edilen Fransız kralı, 1180-1223 yılları arasında hüküm süren II. Philippe (Philippe Auguste); "Asya'daki küçük prens" ise, Haşhaşiler tarikatının lideri Hasan Sabbah'tır. (ç.n.)

hale getirmek istiyorlar. Fakat kralı değil, krallığı saydırıyorlar. Uyruklarının ruhlarını belli bir kişiye değil, belli bir tahta bağlıyorlar.

Ülkeyi yöneten bu görünmez güç, halk için hep aynıdır. Halk kralların sadece isimlerini bilir, on kral birbiri ardına boğazlansa da bir farklılık hissetmez: Bu âdeta arka arkaya iktidara gelen ruhlar tarafından yönetilmek gibidir.

Yüce kralımız IV. Henri'nin nefret edilesi katili, Hint Adaları'nda hüküm süren, kraliyet mührüne ve sanki sırf katili için biriktirilmiş gibi duran muazzam bir hazineye sahip krallardan birini öldürmüş olsaydı, gayet rahat bir şekilde imparatorluğun dizginlerini eline alabilirdi. Tek bir kişi dahi ortaya çıkıp kralını, ailesini ve çocuklarını dile getirmeyi aklına getirmezdi.

Doğu prenslerinin yönetiminde hemen hemen hiçbir değişiklik olmamasına şaşırıyoruz. Bunun nedeni, bu yönetimin despot ve korkunç olması değil de nedir?

Değişiklikler ancak prens veya halk tarafından yapılabilir. Fakat Doğu'da prensler değişiklik yapmaktan özenle kaçınır; zira gücün zirvesinde olduklarından, sahip olabilecekleri her şeye zaten sahiptirler. Bir şeyi değiştirseler, bu değişim ancak onların aleyhine olabilir.

Prensin uyruklarına gelince, içlerinden biri herhangi bir karar alsa bile, bunu devlete uygulayamaz. Bir anda korkunç ve yekpare bir güçle rekabet etmesi gerekir ki, bunun için imkânı olmadığı gibi, zamanı da yoktur. Fakat bu gücün kaynağına gitmesi yetecektir. Ona gereken bir kol ve bir andır sadece.

Hükümdar tahttan düşüp, ayakları dibinde can verirken, tahta katil çıkar.

Avrupa'da bir muhalif birtakım gizli anlaşmalara girmeyi, düşmanların tarafına geçmeyi, belli bir mevkiye gelmeyi, uyruklar arasında birtakım boş dedikoduları tetiklemeyi düşünür. Asya'da bir muhalif doğrudan prense gider, şaşırtır,

vurur ve devirir. Prensi hatırasına kadar yok eder. Bu ilişki bir an köle-efendi ilişkisidir, sonra bir bakarsınız iktidarı gasbeden-meşru iktidar ilişkisine dönüşmüş.

Tek bir başa sahip kral ne bahtsızdır! Bütün güç bu baş üzerinde, sanki iktidarı ele geçirmeye heves edecek ilk kişiye bütün gücün nerede olduğunu göstermek için toplanmış gibidir."

Paris, Rebiyülahir ayının 17. günü, 1717.

CV. Mektup

Özbek'ten Aynı Kişiye

Avrupa'daki bütün halklar prenslerine eşit derecede boyun eğmiş değil. Örneğin, İngilizlerin sabırsız mizacı krallara otoritelerini pekiştirme fırsatı vermiyor. İtaat, İngilizlerin en az övündükleri fazilet. Bu konuda olağanüstü şeyler söylüyorlar. Onlara göre, insanları bağlayabilecek tek bir bağ varmış: minnet duygusu. Koca, zevce, baba, oğul kendi aralarında birbirlerine duydukları sevgi veya birbirlerine ettikleri iyiliklerle bağlıdır. Bu farklı minnet gerekçeleri, bütün krallıkların ve bütün toplumların çıkış noktasıdır.

Eğer bir prens, uyruklarını mutlu yaşatmak bir yana, onları bunaltmak ve yok etmek isterse, itaat gerekçesi ortadan kalkar. Hiçbir şey uyrukları bağlamaz, hiçbir şey onları prense bağlamaz. Doğal özgürlüklerine geri dönerler. İngilizler, hiçbir sınırsız gücün meşru olamayacağını, zira bu tip güçlerin kaynağının asla meşru olamayacağını iddia ediyorlar. "Zira," diyorlar, "bir başkasına kendi üzerimizde, bizim sahip olduğumuz güçten daha büyük bir güç veremeyiz. Bizim kendi üzerimizde sınırsız bir gücümüz yok. Örneğin, kendi canımızı alamayız. O halde," diye bağlıyorlar, "dünyada kimse böyle bir güce sahip değildir."

Prense karşı işlenen suç, onlara göre, en zayıfın, her ne şekilde olursa olsun itaat etmeme yoluyla en güçlüye karşı işlediği bir suçtan başka bir şey değil. Böylece, bir dönemde krallarından birine[41] karşı kendilerini çok güçlü bir konumda bulan İngiliz halkı, prensin uyruklarına savaş açmasının devlete karşı işlenen bir suç olduğunu ilan etmişler. Yani, iktidara itaat etmeyi emreden Kur'an'larına[42] riayet etmenin güç olmadığını, zira buna riayet etmemenin kendileri için imkânsız olduğunu söylerken haklılar. Hele ki itaat etmeye zorlandıkları kişi, en erdemli olan değil de, en güçlü olansa.

İngilizlerin anlattığına göre, isyan eden ve tahtı ele geçirmeye çalışan bir prensi yenip hapseden bir kral, onu sadakatsizlik ve kalleşlikle suçlamak istemiş. "Hangimizin hain olduğuna," demiş talihsiz prens, "az evvel karar verilmişti."

Bir gaspçı, vatanı kendisi gibi ezmeyen herkesi isyankâr ilan eder. Hâkim görmediği yerde kanunun da olmadığına inanarak, tesadüfün ve talihin kaprislerini Tanrı'nın buyruklarıymış gibi saydırır.

Paris, Rebiyülahir ayının 20. günü, 1717.

CVI. Mektup

Rezi'den Paris'teki Özbek'e

Bir mektubunda bana Batı'da geliştirilen bilim ve sanat dallarından fazlaca bahsetmiştin. Bana barbar gözüyle bakacaksın; ama bunlardan elde edilen faydanın, her gün bunların kötü kullanımından doğan zararları tazmin edip etmediğini bilemiyorum.

Sadece bombanın icadıyla, Avrupa'daki bütün halkların özgürlüklerini kaybettiklerini duydum. Prensler toprakların

41 I. Charles. (e.n.)

42 Yeni Ahit. (e.n.)

muhafazasını daha ilk bombayla teslim olacak burjuvalara emanet edemediğinden, düzenli ordular beslemek için iyi bir bahane bulmuşlar. Daha sonra bu ordularla kendi uyruklarına zulmetmişler.

Bildiğin gibi, barut icat edildiğinden beri fethedilemez toprak kalmadı. Yani Özbek, bu dünyada adaletsizlikten ve şiddetten kaçıp sığınacak bir yer yok artık.

Sonunda insanları öldürmek, halkları, milletlerin tamamını daha kestirme bir yoldan yok etmeyi sağlayacak bir sır keşfedilebilecek diye korkudan titriyorum.

Tarihçileri sen de okudun. Dikkat et: Hemen hemen bütün monarşiler salt sanat cehaleti üzerine kurulmuş, sanatlar çok geliştiğinde ise yıkılmıştır. Bizim tarihimizden Eski Pers İmparatorluğu'nu örnek verebiliriz.

Avrupa'ya geleli uzun zaman olmadı; ama sağduyulu insanların kimyanın neden olduğu tahribattan bahsettiğini duydum. Kimya insanları mahveden, onları teker teker, fakat devamlı olarak yok eden dördüncü bir bela sanki. Oysa savaş, veba, açlık insanları toptan, fakat aralıklarla yok ediyor.

Pusulanın icadı, onca halkın keşfi, bizlere zenginlik getirmekten çok hastalık bulaştırmaktan başka ne işe yaradı ki? Genel bir anlaşma sonucu altın ile gümüş, bütün malların fiyatı ve bu malların değerinin bir teminatı olarak belirlenmiştir. Bunun nedeni bu madenlerin nadir bulunması, bundan başka bir işe yaramamaları idi. Bu madenlerin çoğalması, bir yiyecek maddesinin değerini belirlemek için bir yerine iki veya üç göstergeye sahip olmamız bize ne fayda sağladı? Bu durum sıkıntı yaratmaktan başka bir şeye yaramadı.

Öte yandan, keşfedilen ülkeler açısından söz konusu icadın çok zararlı sonuçları oldu. Milletler tümden yok edildi; ölümden kurtulanlar öyle kötü bir kölelik durumuna düştüler ki, bu konuda anlatılanlar Müslümanların tüylerini diken diken etmektedir.

Muhammed'in çocuklarının cehaleti ne kadar mesut! Aziz peygamberimizin el üstünde tuttuğu sadelik ne kadar hoş! Bana daima eski zamanların saflığını, atalarımızın kalbinde hüküm süren sükûneti hatırlatıyorsunuz.

Venedik, Ramazan ayının 2. günü, 1717.

CVII. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Ya söylediklerine sen de inanmıyorsun ya da hiç düşünmesen iyi edersin. Vatanını kendini geliştirmek için terk ettin; oysa her türlü eğitimi küçümsüyorsun. Güzel sanatların geliştirildiği bir ülkeye kendini yetiştirmek için geliyorsun ve bunları zararlı addediyorsun. Sana bir şey söyleyeyim mi Rezi? Ben seninle, senin kendinle olmadığın kadar hemfikirim.

Sanatların kaybının bizleri sürükleyeceği barbar ve feci durumu hiç düşündün mü? Bunu düşünmeye hacet yok, her şey gözümüzün önünde zaten. Dünyada hâlâ öyle halklar var ki, bunların arasında iyi kötü eğitim almış bir maymun şerefli bir hayat sürebilir. Kendini diğerleriyle aşağı yukarı aynı seviyede bulur. Ne zekâsı ne de karakteri tuhaf karşılanır. Herkes gibi yaşar, hatta kibarlığıyla diğerlerinden ayrılır bile.

İmparatorlukları kuranların hemen hemen hepsinin sanatlardan bihaber olduğunu söylüyorsun. Barbar halkların, taşkın sular misali dünyaya yayılıp, daha medeni krallıkları silah gücüyle ele geçirebilecekleri konusunda söylediklerini inkâr etmiyorum. Fakat, dikkat et, onlar da sanatları öğrendiler veya yendikleri halklara bu sanatları icra ettirdiler. Böyle olmasaydı, iktidarları gök gürültüsü, fırtına gürültüsü misali gelip geçerdi.

Şu an kullanımda olandan daha zalim bir imha şekli icat edilmesinden korktuğunu söylüyorsun. Hayır, böyle ölüm-

cül bir icat gerçekleşirse, uluslararası hukuk tarafından kısa sürede yasaklanırdı. Milletlerin oy birliğiyle varacakları mutabakat, bu icadı tarihe gömerdi. Buna benzer yollardan fetihler yapmak prenslerin menfaatine olmazdı. Zira onlar toprak değil, uyruk edinmek zorundadır.

Barutun ve bombanın icadından şikâyet ediyorsun. Artık fethedilemez toprak kalmamasını tuhaf karşılıyorsun. Yani, eskiye göre bugün savaşların daha çabuk bitiyor olmasını tuhaf buluyorsun.

Tarihçeleri okurken, barutun icadından bu yana muharebelerin eskiye nazaran daha az kanlı olduğunu fark etmiş olman gerekir; zira artık neredeyse hiç göğüs göğüse dövüş olmuyor.

Bir sanatın zararlı hale geldiği belli bir durum ortaya çıksa dahi, bu sanatı olduğu gibi inkâr mı etmek gerekir? Rezi, yüce peygamberimizin göklerden indirdiği din, bir gün kalleş Hristiyanları karıştırmaya yarayacak olsa zararlı hale gelir miydi, bir düşün!

Sanatın halkları zayıflattığını, bu nedenle imparatorlukların çökmesine neden olduğunu düşünüyorsun. Eski Pers İmparatorluğu'nun yıkılışından bahsediyorsun. Buna, onların gevşekliği neden olmuştu. Fakat verdiğin örneği tamamlamak gerek: Onları boyunduruk altına alan Yunanlar, sanata onlardan çok daha fazla önem veriyordu.

Sanatın insanları efemine kıldığı söylenirse de, bununla hiç olmazsa sanatları icra edenler kastedilmez. Zira onlar asla aylak değildir. Aylaklık ise, bütün ahlaksızlıklar içinde cesareti en çok zayıflatandır.

Demek ki kastedilenler, sanattan zevk alanlar. Fakat medeni bir ülkede belli bir sanatın verdiği hazlardan keyif alanlar, utanç verici bir fakirliğe düşmemek adına bir başka sanatı icra etmeye mecburdurlar. Bundan, aylaklık ile gevşekliğin sanatla bağdaşmadığı sonucu çıkmaktadır.

Paris belki de dünyanın en nefsine düşkün şehri, zevklerin en gelişmiş olduğu şehir. Fakat belki aynı zamanda hayat şartlarının da en zor olduğu şehir. Bir adamın sefa içinde yaşaması için, yüz adamın durmadan çalışması gerek. Bir kadın belli bir topluluğa belli bir süsle gitmeyi kafasına koyar. O andan itibaren elli zanaatkâra uyku ve yemek haram olur. Kadın emreder ve ona, hükümdarımıza edildiğinden daha çabucak itaat edilir; zira dünyanın en büyük hükümdarı, menfaattir.

Zanaatkârlardan büyük adamlara kadar her sınıf bu çalışma aşkına, bu zenginleşme tutkusuna sahip. Kimse, hemen altında yer alandan daha fakir durumda olmayı istemez. Paris'te, kıyamet gününe kadar yetecek servete sahip bir adamın durmadan çalıştığını, dediğine bakılırsa daha ileride kendisini geçindirecek parayı biriktirebilmek için günlerini kısaltma riskine girdiğini görürsünüz.

Aynı ruh hali millete de geçmiştir. Varsa yoksa iş ve üretim. Hani nerede o kadar sözünü ettiğin efemine halk?

Sanıyorum ki Rezi, bir krallıkta salt tarım için elzem olan sanatların icrasına izin verilse, sırf şehvete veya fanteziye hizmet eden diğer bütün sanatlar yasaklansa, iddia ediyorum, bu devlet dünyada var olan en sefil devlet olurdu.

İnsanlar ihtiyaç duydukları bunca şeyden vazgeçecek cesarete sahip olsa, halk her geçen gün eriyip gider; devlet o denli zayıflardı ki, bu devleti her küçük devlet kolayca fethedebilirdi.

Burada iyice ayrıntıya girip, bireylerin ve dolayısıyla prensin gelirlerinin neredeyse bütünüyle ortadan kalkacağını görmeni sağlayabilirim. Vatandaşlar arasında yeteneğe dayanan bağlar hemen hemen yok olur; sanatların birbirine olan bağımlılığından doğan zenginliklerin dolaşımı ve gelir artışı tamamen durur; herkes ancak toprağından gelir sağlar ve bu da ancak açlıktan ölmenin önüne geçer. Fakat bu, bir krallığın gelirinin beşte biri dahi olmadığından, ülke sakin-

lerinin nüfusunun da aynı oranda azalmasını, geriye halkın sadece onda birinin kalmasını gerektirir.

Sanayi gelirlerinin nerelere vardığına iyice dikkat et. Bir sermaye sahibine yılda değerinin yirmide birini getirir. Fakat bir ressam tek bir altın paraya, elli altın para değerinde bir tablo yapar. Aynı şey kuyumcular, yün ve ipek işçileri, her çeşit zanaatkâr için de söylenebilir.

Rezi, tüm bunlardan çıkarılması gereken sonuç, bir prensin güçlü olabilmesi için uyruklarının sefa içinde yaşaması gerektiğidir. Prens uyruklarının günlük ihtiyaçlarını sağlamada gösterdiği ihtimamın aynısını, çeşit çeşit gereksiz şeyler sağlama konusunda da göstermelidir.

Paris, Şevval ayının 14. günü, 1717.

CVIII. Mektup

Rika'dan İzmir'deki İbrahim'e

Genç hükümdarı[43] gördüm. Canı uyrukları için çok kıymetli. Ölümünün neden olabileceği büyük sarsıntılar düşünülürse, kralın canı bütün Avrupa için de daha az kıymetli değil. Fakat krallar da tanrılar gibi: Hayatta oldukları sürece ölümsüz olduklarına inanmak lazım. Görünüşü heybetli, fakat sevimli. Mutlu mizacına iyi bir eğitim eşlik ediyor, ki bu da şimdiden ileride büyük bir prens olacağına işaret ediyor.

Batı'daki kralların karakterinin iki büyük sınavdan geçmedikçe asla tanınamayacağı söylenir: Metres ile günah çıkaran papaz sınavları. Kısa sürede bu ikisinin kralın ruhunu ele geçirmeye çalıştıkları görülür. Bunun uğruna büyük savaşlar verirler. Zira genç bir kralın hükümdarlığında bu iki güç daima rakiptir. Yaşlı bir kralın hükümdarlığında ise bir-

43 XV. Louis. (e.n.)

birleriyle uzlaşıp birleşirler. Genç bir prensin hükümdarlığında, dervişin çok zor bir rolü vardır. Kral ne kadar güçlüyse, derviş o kadar zayıf olur. Fakat diğeri, kralın hem zayıflığını hem gücünü eşit şekilde dize getirir.

Fransa'ya geldiğim vakit, merhum kralın tamamen kadınlar tarafından yönetildiğini gördüm. Oysa, o sırada yaşına bakınca dünyada kadına en az ihtiyaç duyan hükümdar olduğunu düşünmüştüm. Bir gün bir kadının şöyle dediğini duydum: "Bu genç albay için bir şeyler yapmak lazım. Ne kadar değerli olduğunu ben biliyorum. Bakana bundan bahsedeceğim." Bir başka kadın şöyle diyordu: "Bu genç rahibin bir köşede unutulmuş olması çok şaşırtıcı. Piskopos olması gerek. Soylu bir adam, ahlakına da ben kefilim." Bu tür laflar sarf eden kadınların prensin gözdeleri olduğunu sanma sakın. Bu kadınlar hayatları boyunca prensle belki iki defa konuşmamışlardır. Oysa Avrupa prensleriyle konuşmak kolay bir şeydir. Hayır, asıl neden şudur: Paris'te veya taşrada sarayda herhangi bir göreve sahip olup da, bütün lütufları, kimi zaman ise haksızlıkları yapmak için aracı olarak kullandığı bir kadına sahip olmayan kimse yoktur. Bu kadınlar birbirlerini tanırlar. Bunlar, bir çeşit cumhuriyet oluştururlar; bu cumhuriyetin daima aktif olan üyeleri, birbirlerine yardım eder, birbirlerine karşılıklı hizmet ederler. Devlet içinde devlet gibidirler. Sarayda, Paris'te, taşrada bulunup da bakanların, yargıçların, yüksek rütbeli din adamlarının iş yaptığını gören kişi, şayet bu adamları yöneten kadınları bilmiyorsa, hareket eden bir aleti gören, fakat aleti hareket ettiren yayları bilmeyen biri gibidir.

İbrahim, bir kadın bir bakanla yatabilmek için mi onun metresi olmayı kafasına koyar zannediyorsun? Ne alaka! Her sabah beş veya altı ricada bulunabilmek için metresi olur. Tabiatlarındaki cömertlik, kendilerine yüz bin lira rant sağlayan sayısız talihsize iyilik etmek için kapıldıkları telaşta kendini belli eder.

İran'da krallığın iki veya üç kadın tarafından yönetiliyor olmasından şikâyet ediliyor. Fransa'da durum daha kötü: Burada genel olarak kadınlar yönetiyor, iktidara sadece toptan sahip olmakla kalmayıp, bunu aralarında da ayrıca pay ediyorlar.

Paris, Şevval ayının son günü, 1717.

CIX. Mektup

Özbek'ten ***'a

Bizim İran'da hiç bilmediğimiz, burada ise bana müthiş popüler gözüken bir çeşit kitap var: Gazeteler.[44] Bunları okumak insanın tembelliğini okşuyor: Bir çeyrek saatte otuz cilt birden tarayabilmek insanı mutlu ediyor.

Bu kitapların çoğunda, daha yazar beylik komplimanları sıralamayı bitirmemişken, okur umutsuzluğa düşüyor. Yazar onu, bir sözcük denizinin ortasında boğulmuş kalmış bir konuya yarı ölü bir şekilde sokuyor. Biri yirmi dört sayfayla, öteki sekiz sayfayla ölümsüzleşmek istiyor; daha da iddialı eğilimlere sahip bir başkası dört sayfa hedefliyor. Yani yazarın konusunu sayfa sayısına oranlayarak yayması gerekiyor, ki bunu da, yazarın genişletmek için o kadar zahmet çektiği şeyi indirgemeye çalışmaktan bitap düşen zavallı okuru hiç umursamadan, acımasızca yapıyor.

Bu tip eserler yazmanın değeri nedir bilmiyorum ***. Sağlığımı ve bir kitapçıyı mahvetmek istesem, ben de aynen böyle yapardım.

Gazetecilerin en büyük hatası, sadece yeni kitaplardan bahsediyor olmaları. Sanki hakikat hep yeni olurmuş gibi. Bana öyle geliyor ki yazılmış bütün eski kitapları okumadan

44 XVIII. yüzyılda Fransız gazeteleri yeni kitapların tanıtımları ile doluydu. (e.n.)

yeni yazılmış kitapları onlara tercih etmenin hiçbir gerekçesi olamaz.

Gazeteciler salt fırından yeni çıkmış eserlerden bahsetmeyi kendilerine düstur edinince, kendilerine bir başka kural daha dayatmaları gerekiyor: Yazdıklarının son derece sıkıcı olması. Alıntı yaptıkları kitapları, hangi gerekçeyle olursa olsun eleştirmekten kaçınıyorlar. Nitekim, kim her ay on veya on iki düşman edinmek isteyecek kadar gözüpek olabilir ki?

Yazarların çoğu şairlere benzer, hiç şikâyet etmeden defalarca sopa yiyebilecek, omuzlarının ezilmesine aldırmazken eserlerinin en ufak şekilde eleştirilmesine dahi katlanamayan kıskanç kişilerdir. Yani, onlara bu kadar hassas bir noktadan saldırmaktan kaçınmak gerek. Gazeteciler de bunu çok iyi bilir, o yüzden bunun tam tersini yaparlar. İşe ele alınan konuyu övmekle başlarlar. İlk yavanlık buradadır. Yazarı överek devam ederler. Zoraki övgüler. Zira hâlâ hayatta olan, pervasız bir gazeteciye kalemleriyle kafa tutmaya, onu yere sermeye hazır insanlarla uğraşmak zorundadırlar.

Paris, Zilkade ayının 5. günü, 1718.

CX. Mektup

Rika'dan ***'a

Paris Üniversitesi Fransa krallarının yaşça büyük, çok büyük kızıdır. Zira yaşı dokuz yüzün üzerinde. Bu yüzden kimi zaman kendini hayallere kaptırıp dalıp gidiyor.

Bana, bundan bir süre önce bu üniversitenin Q harfi konusunda birkaç âlimle esaslı bir ağız dalaşına girdiğini anlattılar.[45] Üniversite, Q harfinin K şeklinde telaffuz edilmesini istiyormuş. Tartışma o kadar alevlenmiş ki bazılarının

45 Ramus tartışmasından bahsetmek istiyor. [Pierre de la Ramée —e.n.]

mallarına el konmuş. Anlaşmazlığı parlamentonun çözmesi gerekmiş. Parlamento resmî bir kararla, Fransız kralının bütün uyruklarına, söz konusu harfi canları nasıl istiyorsa öyle telaffuz etmelerine izin vermiş. Avrupa'nın bu en saygıdeğer kurumunun, alfabedeki bir harfin kaderine karar vermekle uğraştığını görmek pek hoştu.

Bana öyle geliyor ki, sevgili ***, yüce akıllar bir araya geldikleri vakit geriliyorlar. Bir yerde ne kadar çok bilge varsa, orada o kadar az bilgelik var sanki. Büyük kurumlar ayrıntılara, formalitelere, boş âdetlere o kadar çok takılıyor ki, asıl olan hep arkadan geliyor. Duyduğuma göre, bir Aragon kralı[46] Aragon ve Katalonya devletlerini bir araya toplamış,[47] ilk oturumlar görüşmelerin hangi dilde yapılacağını karar vermeye ayrılmış. Hararetli bir tartışma olmuş. Sonunda sorunun Katalanca sorulması, cevabınsa Aragonca verilmesi şeklinde bir çözüm düşünülmüş, yoksa devletler bin kere ayrılırdı.

Paris, Zilkade ayının 25. günü, 1718.

CXI. Mektup

Rika'dan ***'a

Güzel bir kadının rolü düşünüldüğünden çok daha önemlidir. Hizmetçilerinin ortasında yapılan sabah tuvaletinden daha ciddi bir şey olamaz. Bir general sağ kanadını veya ihtiyat birliğini düzenlerken, güzel bir kadının çekici olacağını umduğu veya öngördüğü, fakat eksik olan bir beni yerleştirirken gösterdiği dikkatten daha fazlasını göstermez.

İki rakibin menfaatlerini durmadan uzlaştırmak, her ikisine karşı tarafsız görünmek için nasıl bir zihinsel kaygı duyar, nasıl bir dikkat sarf eder! Bu sırada kendini her ikisi-

46 III. Philip. (e.n.)

47 1610 yılında vuku bulmuş bir olay. (y.n.)

ne de verir, sebep olduğu bütün şikâyet konularında kendini aracı olarak öne sürer!

Bir zevkten ötekine geçmek, bunları arka arkaya getirmek, durmadan yeniden başlatmak, bu zevkleri engelleyebilecek bütün kazaları öngörmek nasıl muazzam bir uğraştır!

Bununla birlikte, en büyük zahmet eğlenmek değil, eğleniyor gibi görünmektir. Kadınları canınız istediği kadar sıkın; neşelendiklerine inanıldığı sürece sizi affedeceklerdir.

Birkaç gün önce, kadınların kır evinde düzenlendikleri bir akşam yemeğindeydim. Yolda durmadan şöyle diyorlardı: "Hiç olmazsa gülmemiz ve iyice eğlenmemiz lazım."

Diğer davetlilerle pek bir uyum sağlayamadık, bunun sonucunda da ciddiyete gömüldük. "İtiraf etmek gerekir ki," dedi bu kadınlardan biri, "iyi eğleniyoruz. Bugün Paris'te bizimkinden daha neşeli bir toplantı yoktur." İyice canım sıkılmaya başladığında ise, bir kadın beni sarsarak şöyle dedi: "Hadi ama! Keyfimiz yerinde değil mi?" "Evet," dedim ona esneye esneye, "sanırım gülmekten çatlayacağım." Oysa bütün düşüncelere sürekli bir hüzün çöküyordu. Bense esneye esneye, keyfimi bütün bütün kaçıran derin bir uykuya gömüldüğümü hissettim.

Paris, Muharrem ayının 11. günü, 1718.

CXII. Mektup

Özbek'ten ***'a

Merhum kralın hükümranlığı o kadar uzun sürdü ki, sonu başlangıcını unutturdu. Bugün, sadece merhum kralın çocukluğunda vuku bulmuş olaylarla ilgilenmek moda. Sadece bu dönemle ilgili hatıralar okunuyor.

İşte sana Paris şehrinin kumandanlarından birinin bir savaş meclisinde yapmış olduğu konuşma. Bu konuşmadan pek bir şey anlamadığımı itiraf etmeliyim.

"Beyler, her ne kadar ordularımız kayıplar vererek püskürtülmüş olsa da, bu hezimeti telafi etmenin bizim için kolay olacağına inanıyorum. Elimde güncellenmeyi bekleyen altı kıtalık bir şarkı var. Eminim bu şarkı her şeyi tekrar düzene sokacaktır. Son derece berrak birkaç ses seçtim. Birtakım güçlü göğüslerden çıkacak bu sesler, halkı mucizevi bir şekilde heyecanlandıracaktır. Söz konusu güfte, şimdiye kadar çok özel bir etki yaratmış olan bir melodi üzerine yazıldı.

Şayet bu da yeterli olmazsa, Mazarin'i asılmış gösteren bir estamp çıkartırız.

Bizim açımızdan ne mutludur ki, Mazarin'in Fransızcası iyi değil. Fransızcayı o kadar kötü konuşuyor ki, işlerinin ters gitmemesi mümkün değil. Konuşurkenki gülünç tonunu da halka ayrıca hatırlatmaktan geri durmayacağız. Birkaç gün önce yaptığı ve her sokakta alay konusu olan o kaba dil bilgisi hatasını da dile getireceğiz.

Umarım sekiz güne kalmaz, halk Mazarin ismini, yük hayvanlarını ve araba çekmeye yarayan tüm hayvanları karşılayan genel bir isim haline getirecektir.

Hezimetimizden bu yana, doğaya aykırı ilişkisini konu alan müziğimiz kendisini o denli öfkelendirdi ki, taraftarlarının yarı yarıya azaldığını görmemek için bütün hizmetkârlarına yol vermek zorunda kaldı.

Öyleyse canlanın ve cesur olun. Mazarin'i ıslıklar eşliğinde dağların öteki tarafına göndereceğimizden şüpheniz olmasın."[48]

Paris, Şaban ayının 4. günü, 1718.

---

48 Kardinal Mazarin. Milletvekillerinin önünde "l'arrêt d'union" (başta parlamento olmak üzere birkaç yasama organının birlikte aldığı, monarşiyi kontrol etme amacını güden bir kararın ismi) diyecekken yanlışlıkla "l'arrêt d'ognon" demiş; bu dil sürçmesi nedeniyle herkesin diline düşmüştü. *Union* birlik anlamına gelir, *ognon* ise soğan sözcüğünün eski bir kullanımıdır. (e.n.)

CXIII. Mektup

Rezi'den Paris'teki Özbek'e

Avrupa'dayken eski ve yeni tarihçilerin eserlerini okuyorum. Dönemleri karşılaştırıyorum. Bu dönemlerin, tabiri caizse, gözlerimin önünden geçmesinden zevk alıyorum. Özellikle, çağları diğer çağlardan o denli farklı, dünyayı böylesine tanınmaz hale getiren değişimler üzerinde kafa yoruyorum.

Beni her gün hayrete düşüren bir şey belki de senin dikkatini hiç çekmemiştir. Nasıl oluyor da dünya, eskiye göre bu kadar az nüfusa sahip? Doğa ilk zamanların o olağanüstü bereketini nasıl kaybetmiş olabilir? Yoksa doğa çoktan yaşlılık çağına girmiş, bitkin mi düşmüş?

İtalya'da bir yıldan fazla kaldım. O eski haşmetli İtalya'nın yıkıntılarından başka bir şey görmedim. Herkes şehirlere toplanmış, yine de bu şehirler tamamen boş, insansız. Bunlar sanki sırf tarihin bahsettiği o güçlü şehirlerin bir zamanlar bulunduğu yerleri göstermek için hâlâ ayakta.

Eskiden sadece Roma şehrinin, bugün Avrupa'nın en büyük krallığının sahip olduğu nüfustan daha fazla nüfusa sahip olduğunu iddia edenler var. Öyle Roma vatandaşları vardı ki, on bin, hatta yirmi bin köleye sahipti. Kır evlerinde çalışan köleleri saymıyorum bile. Roma'da o dönemde dört veya beş yüz bin yurttaş yaşadığına göre, bu şehirde oturanların sayısı hayalgücünü bile zorlar.

Eskiden Sicilya'da güçlü krallıklar, kalabalık halklar yaşıyordu. O zamandan bu yana bunlar yok oldu. Bu ada artık volkanlarından başka kayda değer bir şeye sahip değil.

Yunanistan o kadar boş ki, eski halkının beşte birine dahi sahip değil.

Eskiden o denli kalabalık olan İspanya'da bugün sadece oturulmayan kırsal alanlar görürsünüz. Fransa Sezar'ın bahsettiği eski Galya'ya kıyasla bir hiç.

Kuzey ülkeleri de epeyce boşalmış, bu halklar eskiden olduğu gibi bölünüp topluluklar, koloniler ya da milletler halinde yeni yerleşim bölgeleri aramak zorunda hissetmiyorlar.

Polonya'da ve Avrupa Türkiye'sinde de neredeyse nüfus namına bir şey kalmamış.

Amerika'da, vaktinde o büyük imparatorlukları kuran nüfusun yüzde ikisine bile rastlanmıyor.

Asya'nın daha iyi durumda olduğu söylenemez. Onca büyük krallığa, şaşılacak sayıda şehre ev sahipliği yapan Küçük Asya'da[49] kala kala iki veya üç tane şehir kalmış. Türklerin hâkimiyetindeki büyük Asya'ya gelince, onun nüfusu da bir o kadar seyrek. Bizim krallarımızın hâkimiyetinde bulunan Asya'nın ise eski mamur günleriyle karşılaştırıldığında, Serhasların ve Dariusların zamanında buralarda yaşayan muazzam nüfusun ancak çok küçük bir kısmına sahip olduğu görülecektir.

Bu büyük imparatorlukların etrafındaki küçük devletlere gelince, bunlar gerçekten de ıssız. İrimetta, Çerkesya ve Guriel krallıkları bu durumda. Geniş devletlere sahip tüm bu prensler, toplasan beş bin uyruğa sahip.

Mısır'ın durumu diğer ülkelerden daha iyi değil.

Sonuçta dünyaya bakıyorum ve harabeden başka bir şey göremiyorum. Dünya veba ve kıtlıktan çıkmış gibi geliyor bana.

Afrika daima öyle bilinmez bir toprak parçası olmuştur ki, burası hakkında dünyanın diğer bölümleri hakkında konuştuğumuz kadar net konuşamayız. Fakat zamanın başlangıcından beri bilinen Akdeniz kıyılarına bakacak olursak, Roma vilayeti olduğu zamana göre müthiş gerilemiş olduğu görülür. Bugün buraların prensleri o kadar güçsüz ki, dünyanın en zayıf hükümdarları haline gelmişler.

Bu tip konularda mümkün olabilecek en doğru hesaplamaları yaptıktan sonra, bugün dünya üzerinde, Sezar za-

49 Anadolu. (e.n.)

manındaki nüfusun ancak ellide biri kadar insan yaşadığını gördüm. Şaşırtıcı olan, dünyanın her gün tenhalaşıyor olması. Bu böyle devam ederse, on yüzyıl içinde dünya tam bir çöle dönüşecek demektir.

İşte Özbek, şimdiye kadar dünyanın başına gelen en korkunç felaket bu. Fakat neredeyse kimse farkına varmıyor; zira söz konusu felaket fark ettirmeden, uzun yüzyıllar içinde oluşuyor. Bu da içsel bir ahlaksızlığa, gizli bir zehre, insan tabiatına eziyet eden bir takatsizliğe işaret ediyor.

Venedik, Recep ayının 10. günü, 1718.

CXIV. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Sevgili Rezi, dünya, hatta gökler dahi bozulmaz değildir. Gök bilimciler, bunlardaki bütün değişimlerin tanığı. Bu değişimler, maddenin evrensel hareketinin doğal sonuçları.

Dünya da diğer gezegenlerin tabi olduğu hareket kanunlarına tabi. İçinde, ilkelerin durmadan çarpışmasından muzdarip. Deniz ile kıtalar sanki hep ezelî bir savaş içinde. Her an, yeni kombinasyonlar yaratıyor.

Değişimlere bu denli tabi olan bir yerde, insanlar da bir o kadar belirsiz bir durumda bulunuyor. Yüz bin farklı neden ortaya çıkabilir; bunlardan en küçüğü insanları yok edebilir, aynı şekilde nüfuslarını da öyle artırabilir veya azaltabilir.

Tarihçilerin anlatıp durdukları, şehirleri ve krallıkları yerle bir etmiş belli başlı felaketlerden bahsetmeyeceğim. İnsan türünü defalarca yok olmanın eşiğine getiren genel felaketler var.

Tarihçeler, evreni sırayla mahvetmiş evrensel felaket hikâyeleriyle dolu. Bir tanesinden özellikle bahsederler. Bu felaket o kadar şiddetli olmuş ki, bitkileri köklerine kadar

yakmış, Hitay İmparatorluğu'na kadar dünyanın bilinen her yerinde kendini hissettirmiştir. Bundan daha büyük bir felaket belki de bütün insanlığı tek bir günde yok ederdi.

Hastalıkların en utanç vericisinin Avrupa, Asya ve Afrika'da kendini belli etmesinin üzerinden henüz iki yüzyıl geçmedi. Kısa sürede inanılmaz sonuçlar doğurdu. Şayet hastalık aynı şiddetle devam etseydi, insanlar yok olmuştu. Doğumlarından itibaren hastalıkla boğuşan, toplumsal görevlerin ağırlığı altında ezilen insanlar, sefalet içinde yok olup giderdi.

Söz konusu zehir az daha etkili olsaydı –şu an çok şükür elimizde olan o güçlü deva[50] da henüz bulunmamış olsaydı– halimiz nice olurdu? Bir neslin belli gruplarına saldıran bu hastalık, belki de bütün bir nesle saldıracaktı.

Fakat insan türünün başına gelebilecek yıkımdan söz etmek niye? Bu yıkım daha önce vuku bulmadı mı? Büyük Tufan insanlığı tek bir aileye indirgemedi mi?

Doğayı tanıyanlar ve Tanrı hakkında mantıklı bir fikre sahip olanlar, maddenin ve yaratılan şeylerin sadece altı bin yaşında olduğunu, Tanrı'nın eserlerini sonsuzluk boyunca erteleyip, yaratıcı gücünü ancak dün kullandığını anlayabilir mi? Bunun nedeni Tanrı'nın bunu yapamaması mı, yoksa bunu istememesi midir? Belli bir zamanda yapamadığını, başka bir zamanda da yapamazdı. O halde istememiş demektir. Fakat, Tanrı'dan sonra gelen başka bir tanrı olmadığına göre, Tanrı'nın bir kez bir şey istemiş olduğunu farz edersek, bunu daima, ta başlangıçtan itibaren istemiş olduğunu kabul etmek gerekir.

O halde dünyanın yaşını hesaplamamak gerek. Denizdeki kum tanesi sayısı, dünyanın yaşıyla ancak bir an için kıyaslanabilir.

Bununla birlikte, bütün tarihçiler bize ilk atadan bahsediyor. Doğum halindeki insan tabiatını gösteriyorlar bize.

50 Civayı kastediyor. (e.n.)

Nuh nasıl tufandan kurtulduysa, Âdem'in de ortak bir felaketten kurtulduğunu, oluşumundan bu yana dünyada bu tür büyük olayların sıkça yaşanmış olduğunu düşünmek doğal değil midir?

Fakat bütün yıkımlar şiddet içermez. Dünyanın birçok yerinde, insanların rızıklarını sağlamaktan yorgun düştüğünü görüyoruz. Bütün dünyanın yorgun düşmek için genel, yavaş gelişen ve gözle görülmeyen nedenleri olup olmadığını nereden bilebiliriz?

On yedi ila on sekiz yüzyıldan bu yana gözlenmekte olan nüfus azalmasıyla ilgili mektubuna daha özel bir cevap yazmadan evvel, sana bu genel fikirleri vermekten mutluluk duydum. Bir sonraki mektubumda sana, fiziksel nedenlerden bağımsız olarak, aynı sonucu doğuran ahlaki nedenler olduğunu göstereceğim.

Paris, Şaban ayının 8. günü, 1718.

CXV. Mektup

Özbek'ten Aynı Kişiye

Dünyada niçin eskiye nazaran daha az insan olduğunu araştırıyorsun. Eğer dikkat edersen, en büyük farklılığın âdetlerde yaşanan değişimden kaynaklandığını görürsün.

Hristiyanlık ile Muhammetçilik Roma dünyasını paylaştığından beri işler çok değişti. Her iki din de türün üremesini, evrenin bu eski efendilerinin dini kadar desteklemekten çok uzak.

Eski dinde çok eşlilik yasaktı. Bu açıdan Muhammetçilikten çok daha avantajlıydı. Yine eski dinde boşanmaya izin veriliyordu. Bu açıdan da Hristiyanlığa göre daha az kayda değer olmayan başka bir avantaja sahipti.

Yüce Kur'an'ın icazet verdiği çok eşlilik ile aynı kitabın bu eşleri mutlu etme emri kadar çelişkili bulduğum başka bir

şey daha yoktur. "Kadınlarınıza bakınız," der peygamber, "zira onlara giysileri kadar gereklisiniz, onlar da size giysileriniz kadar gerekli." İşte sana, gerçek bir Müslümanın hayatını bir hayli zahmetli kılan bir emir. Kanunun öngördüğü şekilde dört zevceye, bir o kadar da cariyeye ve köleye sahip olan bir adam, bu kadar giysi altında ezilmez mi?

"Kadınlarınız sizin tarlalarınızdır," der yine peygamber; "o halde tarlalarınıza yaklaşın. Ruhlarınıza iyilik edin, bir gün O'nu bulacaksınız."

İyi bir Müslümanı durmadan mücadele etmeye yazgılı bir atlet, fakat kısa bir süre sonra ilk yorgunlukların altında ezilip zayıf bir halde zafer alanında sürünen, tabiri caizse kendi zaferlerinin altında ezilen bir atlet olarak görüyorum.

Doğa daima yavaştan alır, tabiri caizse tasarruflu ilerler. Onun işleyişi asla şiddetli değildir. Ürettiklerine varıncaya dek ılımlılık talep eder. Daima kurallara ve ölçülere göre hareket eder. Aceleye getirirse, kısa zamanda bitkin düşer, üretici yetkinliğini ve gücünü tamamen kaybederek, geri kalan bütün gücünü kendini korumak için kullanır.

Böyle çok sayıda kadın da bizi buna benzer bir bitkinliğe sürüklüyor, bizi mutlu etmekten çok tüketmeye yarıyor. Olağanüstü bir sarayda yaşayan bir adamın çok az sayıda çocuğu olduğunu görmek alışık olduğumuz bir durum. Bu çocuklar da çoğu zaman zayıf ve hastalıklı olup, babalarının bitkinliğini almıştır.

Hepsi bu değil: Cinsel açıdan bastırılan bu kadınlar, kendilerini muhafaza edecek insanlara muhtaçtır. Bunlar da, harem ağalarından başkası değildir. Din, kıskançlık, hatta mantık, bu kadınlara başkasının yaklaşmasına izin vermemeyi gerektirir. Hem kadınlar arası mücadelelerde iç sükûneti sağlamak, hem de dıştan gelecek girişimleri engellemek için, bu muhafızlardan çok sayıda olması gerekir. Böylece on zevce veya cariyeye sahip bir adam, bu kadınları muhafaza etmek için ne kadar çok harem ağasına sahip olsa

azdır. Bunca adamın doğar doğmaz ölmesi toplum için ne büyük bir kayıptır! Bu nasıl bir nüfus azalmasına yol açmaktadır!

Harem ağalarının yanı sıra, bu kadar çok kadına hizmet etmek için sarayda bulunan köle kızlar hemen hemen her zaman acınası bakireler olarak burada yaşlanırlar. Sarayda oldukları sürece evlenemezler; hanımları ise, onlara bir kez alıştıktan sonra, onlardan hemen hemen asla kopamaz.

İşte tek bir adam kendi zevkleri için her iki cinsten bunca kişiyi böyle meşgul eder, onları devlet adına öldürtür, türün üremesi bakımından onları kullanılamaz hale getirir.

Konstantinopolis ile İsfahan, dünyanın en büyük iki imparatorluğunun başkentleri. Her şeyin buradan başlaması gerekir, bin çeşit yolla cezbedilen halklar her yerden buralara akın eder. Oysa bu başkentler kendiliğinden yok oluyor. Eğer hükümdarlar bu şehirlerin nüfusunu artırmak için neredeyse her yüzyıl yeni halklar getirtmese çoktan yok olup giderlerdi. Bu konuyu başka bir mektupta daha ayrıntılı işleyeceğim.

Paris, Şaban ayının 13. günü, 1718.

CXVI. Mektup

Özbek'ten Aynı Kişiye

Romalılar bizden daha az köleye sahip değildi. Hatta bizden daha çok köleleri vardı. Fakat onlar, kölelerini daha iyi değerlendiriyorlardı.

Bu kölelerin üremesini zor kullanarak engellemek şöyle dursun, tam tersine bunu olanca güçleriyle destekliyorlardı. Evlilik yoluyla onları mümkün olduğunca birleştiriyorlar, bu sayede evlerini her iki cinsiyetten, her yaştan hizmetkârlarla, devleti de sayısız insanla dolduruyorlardı.

Uzun vadede efendinin zenginliğini oluşturan bu çocuklar, bu efendinin evinde doğuyorlardı. Efendi bu çocukların beslenmesinden ve eğitiminden tek başına sorumluydu. Bu iki yükten kurtulan babalar; sadece doğalarının peşinden gidiyor, kalabalık bir aile sahibi olmaktan korkmaksızın ürüyorlardı.

Sana daha önce, bizde bütün kölelerin kadınlarımızı muhafaza etmekle meşgul olduklarını, başka hiçbir şey yapmadıklarını, devlet nezdinde ise ezelî bir atalet içinde olduklarını söylemiştim. Öyle ki, sanat dallarının icrası ile toprakların işlenmesini birkaç özgür adamla, birkaç aile reisiyle sınırlandırmak gerekiyor. Zaten bunlar da bu işlerden ellerinden geldiğince kaçıyorlar.

Romalılarda iş başkaydı. Cumhuriyet, bu köle milletinden sonsuz fayda sağlıyordu. Her biri, efendisinin koyduğu şartlara göre biriktirdikleri az bir paraya sahipti. Bu parayla çalışıyorlar, yetenekleri onları nereye yönlendirirse o işe yöneliyorlardı. Biri bankacı oluyor, diğeri deniz ticaretiyle ilgileniyor; biri perakende satış yapıyor, diğeri mekanik bir sanata girişiyor veyahut toprak kiralayıp bu toprakları değerlendiriyordu. Bu parayı işletmek için elinden gelen her şeyi yapmayan tek bir köle dahi yoktu. Bu para ona hem o an içinde bulunduğu kölelik durumunda belli bir rahatlık sağlıyor, hem de gelecekte elde edilecek özgürlük için bir umut teşkil ediyordu. Bu durum çalışkan bir halk yaratıyor, sanat dallarını ve sanayiyi canlandırıyordu.

Kendi ihtimam ve emekleriyle zenginleşen bu köleler, azat edilip yurttaş oluyorlardı. Cumhuriyet kendini durmadan geliştiriyor, eski aileler yok oldukça yerlerine yeni aileler alıyordu.

Gelecek mektuplarımda sana belki de bir devlette ne kadar çok insan olursa, o devlette ticaretin de o kadar geliştiğini kanıtlama fırsatım olacak. Bir devlette ticaret ne kadar gelişirse, insan sayısının o kadar artacağını da aynı kolaylıkla

kanıtlayacağım. Bu iki olay birbirini destekleyerek, zorunlu olarak birbirinin önünü açmaktadır.

Durum böyle idiyse, çalışkan kölelerin sayısı kim bilir nasıl baş döndürücü bir hızla artmaktaydı! Sanayi ve bolluk onların sayısını artırıyor; onlar ise, bolluğu ve sanayiyi geliştiriyorlardı.

Paris, Şaban ayının 16. günü, 1718.

CXVII. Mektup

Özbek'ten Aynı Kişiye

Şu ana dek hep Muhammetçi ülkelerden bahsettik, bunların Romalıların egemenliğinde kalmış ülkelere nazaran niçin daha az nüfusa sahip olduğunu araştırdık. Şimdi Hristiyan ülkelerde aynı sonuca götüren nedenleri inceleyelim.

Pagan dininde boşanmaya izin veriliyordu. Hristiyanlara boşanma yasaklandı. Önceleri o kadar önemsizmiş gibi gözüken bu değişiklik, yavaş yavaş korkunç, inanılması güç sonuçlara yol açtı.

Sadece evliliğin bütün tatlılıkları ortadan kaldırılmış olmadı, aynı zamanda evliliğin amacına da zarar verildi. Bağları sıkılaştıralım derken, bunları daha da gevşettiler ve iddia ettikleri gibi kalpleri birleştireceklerine, onları sonsuza dek ayırdılar.

Böylesine özgür, daha ziyade kalbin konuşması gereken bir eyleme kaygıyı, zorunluluğu, hatta kaderin kaçınılmazlığını soktular. Bıkkınlığı, kaprisleri, mizaçların uyuşmazlığını hiç hesaba katmadılar. Kalbi, yani doğadaki en değişken ve en vefasız şeyi zincirlemek istediler. Birbirlerinden bıkmış, neredeyse asla birbirlerine uymayan insanları, hiçbir geri dönüş umudu olmaksızın birbirlerine bağladılar. Tıpkı canlı insanları ölülere bağlı kılan o despotlar gibi hareket ettiler.

İnsanları birbirine bağlama konusunda boşanma kadar yararlı bir şey daha yoktu. Bir koca ile bir zevce, ev işlerine sabırla katlanırlardı; zira bunlara son vermenin kendi ellerinde olduğunu bilirlerdi. Bunu yapmakta özgür olduklarını düşünerek, bu gücü, çoğu zaman hayatları boyunca kullanmaksızın ellerinde tutarlardı.

Hristiyanlarda durum böyle değil. Şu an çektikleri çileler, onları gelecek için de umutsuzluğa düşürüyor. Evliliğin sıkıntılarına dair sadece bunların süresini, tabiri caizse bunların ebediyetini görüyorlar. Bıkkınlıklar, anlaşmazlıklar, küçük görmeler hep bundan kaynaklanıyor. Gelecek nesiller de bir o kadar kaybediyor. Evlilik henüz üçüncü yılını doldurmamış oluyor ki, evliliğin en önemli eylemi ihmal ediliyor. İki kişi birlikte otuz yıllık bir soğukluk içinde yaşıyor. Resmî boşanmalarda olduğu kadar güçlü, belki de onlardan daha tehlikeli içsel ayrılıklar yaşanıyor. Herkes kendi köşesinde yaşıyor. Bütün bunlar, gelecek nesillerin aleyhine oluyor. Kısa süre sonra, sonsuza dek zincirlendiği kadından bıkan bir erkek kendini fahişelere kaptırıyor. Utanç verici, topluma aykırı bir ticarettir fahişelik. Evliliğin amacını yerine getirmeksizin, en fazla evliliğin zevklerini vermekle yetinir.

Şayet bu şekilde birbirlerine bağlanmış iki insandan biri, gerek huyu, gerek yaşı itibarıyla, doğanın tasarısına ve türün üremesine uygun değilse, diğerini de kendisiyle birlikte gömer, onu da kendisi kadar faydasız hale getirir.

O halde, Hristiyanlarda bu kadar çok sayıda evliliğin bu kadar az sayıda yurttaş üretmesine hayret etmemek gerekir. Boşanma lağvedilmiş, uygunsuz evliliklerin telafisi yok. Kadınlar Romalılarda olduğu gibi, sırasıyla, kendilerinden olabilecek en büyük faydayı sağlayan birçok kocanın elinden geçmiyor.

Şunu söylemeye cüret ediyorum: Yurttaşların durmadan tuhaf ve kurnazca kanunlarla rahatsız edildiği, devlete tek bir aile gözüyle bakıldığı Lakedemonya gibi bir cumhuri-

yette, kocaların her yıl zevce değiştirmeleri şart koşulsaydı, ortaya müthiş bir nüfusa sahip bir halk çıkardı.

Hristiyanları boşanmayı lağvetmeye neyin sevk ettiğini anlatmak oldukça güç. Evlilik, dünyanın bütün milletlerinde her türlü uzlaşmaya elverişli bir sözleşmedir ve sadece evliliğin amacını zayıflatabilecek uzlaşmaların yasaklanması gerekmiştir. Fakat Hristiyanlar olaya bu açıdan bakmıyorlar. Fakat bu açının ne olduğunu da bir türlü açıklayamıyorlar. Bu açı, duyuların zevkiyle alakalı değil. Tam tersine, sana daha önce de söylediğim gibi, evlilikten zevki mümkün olduğunca dışlamak istiyorlar. Doğrusu bu benim kesinlikle anlamadığım bir imge, bir sembol, gizemli bir şey.

Paris, Şaban ayının 19. günü, 1718.

CXVIII. Mektup

Özbek'ten Aynı Kişiye

Boşanmanın yasaklanması, Hristiyan ülkelerindeki nüfusun azalmasının tek nedeni değil. Aralarında çok sayıda hadımın yaşıyor olması da göz ardı edilemez.

Kendilerini cinsellik konusunda ebedî bir mahrumiyete mahkûm eden, her iki cinsiyete de mensup rahip ve dervişlerinden bahsediyorum. Bu, Hristiyanlardaki en yüce erdem. Hiçbir sonuç vermeyen bir erdemin ne olduğunu bilmediğimden bu konuda onları pek anlayamıyorum.

Evliliğin kutsal, evliliğin zıddı olan bekârlığın daha da kutsal olduğunu söyleyen âlimlerinin açıkça çelişkiye düştüklerini düşünüyorum. İyiyi daima daha iyi yapan emir ve temel dogmaları saymıyorum bile.

Bekârlık mesleğini icra eden insanlar inanılmaz derecede çok. Eskiden babalar çocuklarını daha beşikteyken

bekârlığa mahkûm edermiş. Günümüzde on dört yaşından itibaren kendi kendilerini buna adıyorlar. Bu da aşağı yukarı aynı kapıya çıkıyor.

Cinsellik mahrumiyeti, veba salgınlarından ve en kanlı savaşlardan daha çok insanı yok etmiş. Her dindar evde ebedî bir aileye rastlanıyor. Hiç kimsenin doğmadığı bu ailenin geçimi başkalarının aleyhine. Bu evler, gelecek nesillerin gömülüp gittiği girdaplar misali herkese açık.

İzlenen bu siyaset evlilik kanunlarını tanımayanlara, kamu yararına aykırı olacak bir özgürlüğün tadını çıkarmak isteyenlere karşı cezai yaptırımlar uygulayan Romalılarınkinden çok farklı.

Burada sana sadece Katolik ülkelerden bahsediyorum. Protestan dininde herkesin çocuk yapma hakkı var. Ne rahipler ne de dervişler bu haktan mahrum ediliyor. Her şeyi ilk zamanlardaki haline geri götüren bu dinin kuruluş aşamasında –şayet kurucuları durmadan ölçüsüzlükle suçlanmamış olsalardı– evliliği evrensel hale getirdikten sonra, boyunduruğu daha da gevşeterek, bu noktada Nasıralı[51] ile Muhammed'i birbirinden ayıran her türlü engeli ortadan kaldırmayı başarabilirlerdi, bundan şüphe etmemek gerek.

Fakat her ne olursa olsun, dinin Protestanları Katoliklere nazaran son derece avantajlı kıldığı kesin.

Şunu söylemeye cüret ediyorum: Avrupa'nın şu anki durumunda, Katolik dininin beş yüz yıl ayakta kalması mümkün değil.

İspanya güçten düşmeden önce, Katolikler Protestanlardan çok daha güçlüydü. Protestanlar yavaş yavaş dengeyi sağladı. Bugünse ibre Protestanların lehine dönmeye başlamış durumda. Bu üstünlük her geçen gün artacak, Protestanlar en zengin ve en güçlüler haline gelirken, Katolikler en güçsüzler haline gelecek.

---

51 Hazreti İsa. (ç.n.)

Protestan ülkeler Katoliklerden daha çok nüfusa sahip olmalı, ki bu gerçekten de böyle. Bunun ilk sonucu, bu ülkelerde toplanan vergilerin daha çok olması; zira vergiler, bunları ödeyenlerin sayısı nispetinde artıyor. İkinci sonucu, bu ülkelerdeki topraklar daha iyi işleniyor. Nihayet, buralarda ticaret daha çok gelişiyor; zira servet kazanmak isteyen daha çok insan var ve ihtiyaçlar arttıkça, bu ihtiyaçları karşılayacak kaynaklar da artıyor. Sadece tarıma yetecek kadar insan olduğunda, ticaret yok olmak zorunda kalır. Sadece ticaret yapmaya yetecek kadar insan olduğunda ise, tarım yok olmak zorunda kalır. Yani her ikisinin de aynı anda var olması gerek; zira biriyle ötekinin aleyhine olmayacak şekilde ilgilenilemez.

Katolik ülkelere gelince, buralarda sadece tarım terk edilmekle kalmamış, sanayi bile tehlikeye girmiştir. Kişinin mahareti, ölü bir dile ait beş veya altı kelimeyi öğrenmekle sınırlıdır. Kişi bu birikime sahip olduğu andan itibaren, artık servetiyle ilgilenmesine gerek yoktur. Bir manastırda huzurlu bir hayat bulur. Oysa gerçek dünyada böyle bir hayat, ona bir hayli alın terine ve zahmete mal olurdu.

Hepsi bu değil: Devletin zenginliklerinin neredeyse tamamı dervişlerin elinde. Bu dervişler daima alıp asla geri vermeyen, cimri insanlardan oluşan bir topluluk. Sermaye elde etmek için durmadan biriktiriyorlar. Bunca zenginlik, tabiri caizse, felç oluyor. Dolaşım yok, ticaret yok, sanat yok, imalat yok.

Papanın uyruklarından topladığı vergilerin on katını kendi halklarından toplamayan bir tane bile Protestan prensi yok. Oysa Katolikler sefalet içinde yaşarken, Protestanlar bolluk içinde yaşıyor. Protestanlarda ticaret her şeye hayat verirken, Katoliklerde keşişlik her yere ölüm saçıyor.

Paris, Şaban ayının 26. günü, 1718.

CXIX. Mektup

Özbek'ten Aynı Kişiye

Asya ve Avrupa hakkında söyleyeceğimiz başka bir şey kalmadı. Gelelim Afrika'ya. Afrika'nın sadece kıyı bölgelerinden bahsedebiliriz, zira iç bölgeleri bilinmiyor.

Muhammetçiliğin yerleştiği Berberistan kıyıları, daha önce belirtmiş olduğumuz nedenlerden dolayı, Roma zamanına göre daha az nüfusa sahip. Gine kıyılarına gelince, buradaki küçük krallar veya köy önderleri uyruklarını iki yüz yıldır Amerika'daki sömürgelerine götürmeleri için Avrupalı prenslere sattığına göre, buraları da fena halde ıssızlaşmış olsa gerek.

Tuhaf olan her yıl bunca insan kabul eden Amerika'nın da ıssız olması, Afrika'nın sürekli kayıplarından hiçbir şekilde istifade edememesi. Başka bir iklime taşınan kölelerin binlercesi burada ölüp gidiyor. Hem ülkenin yerlilerinin hem yabancıların koşuldukları maden işleri, bu madenlerden yayılan zehirli gazlar, sürekli cıva kullanımı onları çaresiz bir yok oluşa sürüklüyor.

Yerin altından altın ve gümüş çıkarmak uğruna bu kadar çok adamı ölüme göndermek kadar saçma bir şey olamaz. Sonuçta bu madenler tamamen gereksiz olup, sırf zenginlik simgeleri olarak seçildikleri için zenginlik teşkil etmektedirler.

Paris, Şaban ayının son günü, 1718.

CXX. Mektup

Özbek'ten Aynı Kişiye

Bir halkın doğurganlığı kimi zaman çok önemsiz koşullara bağlıdır. Öyle ki nüfusunu eskiye göre artırmak çoğu kez hayalgücündeki bir dönüşüme bakar.

Devamlı yok edilen ve devamlı yeniden doğan Yahudiler, kayıplarını ve uğradıkları daimi yıkımları, bütün ailelerinin paylaştığı şu tek umutla telafi etmiştir: Bu ailelerin birinde, bir gün dünyanın hâkimi olacak kralın doğduğunu görmek.

İran'ın eski kralları, sırf Mecusiliğin şu dogması sayesinde binlerce uyruğa sahipti: İnsanların yapabileceği ve Tanrı'yı en çok hoşnut edecek eylemler çocuk yapmak, tarla sürmek ve ağaç dikmektir.

Çin'de bu kadar muazzam bir halk varsa, bunun tek nedeni belli bir düşünce tarzıdır. Zira, çocuklar babalarına Tanrı gözüyle baktıkları, onlara bu dünyada tanrı gibi saygı gösterdikleri, ölümlerinden sonra ise Tien'de[52] yok olan ruhlarının yeni bir hayat bulması için adaklar adamak suretiyle onları onurlandırdıkları için, her biri, bu dünyada itaat eden, diğer dünyada gerekli olacak ailesini genişletme eğilimindedir.

Öte yandan, Muhammetçilerin ülkeleri her geçen gün ıssızlaşıyor. Bunun nedeni kutsal olmakla birlikte, akıllara yer ettiğinde çok tehlikeli sonuçlar doğurmaktan geri kalmayan bir fikirdir. Bizler kendimizi, sırf başka bir vatanı düşünmesi gereken gezginler olarak görüyoruz. Yararlı ve kalıcı işler, çocuklarımızın servetini güvenceye almak için gösterilen ihtimamlar, kısa ve geçici bir hayatın ötesine geçen tasarılar bizlere saçma şeylermiş gibi geliyor. Şimdilik huzur içinde, gelecek için hiçbir kaygı duymaksızın, ne kamu binalarını tamir etmek, ne işlenmemiş toprakları ekime hazırlamak, ne de işlenmeye hazır toprakları işlemek için zahmete giriyoruz. Genel bir duyarsızlık için yaşıyor, her şeyi Tanrı'dan bekliyoruz.

Avrupalılarda hiç de adil olmayan büyük evlât hakkının[53] ortaya çıkmasına kibir neden olmuştur. Bu hak bir ba-

52 Çin göğü. Ataların ruhları oraya gider, sonra da yeryüzündeki çocuklarında yeniden doğarlar. (e.n.)

53 Mirasın ailenin büyük erkek çocuğa kalması. (e.n.)

banın çocuklarından sadece bir tanesiyle ilgilenmesine yol açtığı, babaya diğer çocuklarını ihmal ettirdiği, babayı, tek bir kişinin servetini sağlamlaştırmak adına birçok servetin oluşumuna karşı çıkmaya mecbur ettiği ve nihayet her türlü bereketin kaynağı olan yurttaşlar arası eşitliği ortadan kaldırdığı için üremenin aleyhindedir.

Paris, Ramazan ayının 4. günü, 1718.

CXXI. Mektup

Özbek'ten Aynı Kişiye

Vahşilerin oturduğu ülkeler, bunların hemen hemen hepsinin tarıma gösterdikleri ilgisizlik nedeniyle genellikle az bir nüfusa sahiptir. Tarıma duydukları bu talihsiz nefret o kadar güçlüdür ki, düşmanlarından birine lanet okuduklarında, sadece avcılık ve balıkçılığın kendilerine layık asil işler olduğuna inandıklarından, onun tarla sürecek kadar düşmesini temenni ederler.

Fakat avcılık ve balıkçılık kimi yıllar çok az ürün verdiğinden sıklıkla kıtlıktan muzdariptirler. Av hayvanı ve balık bakımından geniş bir nüfusu geçindirebilecek kadar zengin bir ülke yoktur zaten; zira hayvanlar aşırı nüfusa sahip bölgelerden hep kaçarlar.

Kaldı ki vahşilerin oturduğu iki ve üç yüz nüfuslu, birbirinden tecrit edilmiş bu köyler, aralarında âdeta iki imparatorluk arasındaki kadar büyük menfaat çatışmaları olduğundan ayakta kalmayı başaramazlar. Zira bu köyler tüm bölgeleri iletişim halinde olan ve birbirleriyle yardımlaşan büyük devletlerin kaynaklarına sahip değildir.

Vahşilerde, bu birinci âdetten daha az tehlikeli olmayan bir başka âdet daha var. Hamile kadınların kocalarına çirkin gözükmemek için kürtaj yaptırma âdetleri.

Bu düzensizliğe karşı burada korkunç kanunlar mevcut. Söz konusu kanunlar neredeyse çılgınlığa varıyor. Hamileliğini yetkililere bildirmeyen genç kızlar, bebeği öldüğü takdirde ölüm cezasıyla cezalandırılıyorlar. Edep, utanç, hatta kazalar dahi kızı mazur gösteremiyor.

Paris, Ramazan ayının 9. günü, 1718.

CXXII. Mektup

Özbek'ten Aynı Kişiye

Kolonilerin yarattığı olağan etki: Gönderildikleri ülkelerin nüfusunu artıramaz, koparıldıkları ülkeleri de zayıflatırlar.

İnsan olduğu yerde kalmalıdır. İyi havadan kötü havaya geçmekle gelişen hastalıklar mevcut, bir de hava değişimiyle oluşan hastalıklar var.

Tıpkı bitkiler gibi hava da, her ülkenin toprağından parçacıklar yükleniyor. Hava bizleri o kadar etkiliyor ki, mizacımız dahi buna bağlı. Başka bir ülkeye götürüldüğümüz vakit hastalanıyoruz. Sıvılar belli bir kıvama, katı maddeler belli bir tertibe alışık olduğundan, her ikisi de, belli bir hareket derecesinde, başka sıvı ve katı maddeleri kabul edemiyor, yeni kırılmalara karşı direnç gösteriyor.

Bir ülke çölse, bunun nedeni iklime bağlı bir kusurdur. Mutlu bir ülkenin insanları buradan koparılıp böyle bir ülkeye gönderilirse, istenenin tam tersi yapılmış olur.

Romalılar bunu tecrübeyle biliyordu. Bütün suçluları Sardinya'ya yolluyorlardı. Yahudileri de buraya göndermişlerdi. Onların yokluğundan çabucak teselli buldular. Bu zavallılara karşı duydukları küçümseme işlerini çok kolaylaştırmıştı.

Büyük Şah Abbas, Türklerin sınırlarda büyük ordular beslemesine engel olmak için, hemen hemen bütün Erme-

nileri ülkelerinin dışına çıkarıp, yirmi binden fazla Ermeni aileyi Gilan eyaletine gönderdi. Bu ailelerin hemen hemen hepsi çok kısa bir süre içinde yok olup gitti.

Konstantinopolis'e yapılan hiçbir nüfus nakli başarılı olmamıştır.

Daha önce sözünü ettiğimiz inanılmaz sayıdaki siyahi bile Amerika'yı dolduramamıştır.

Hadrianus zamanında Yahudiler yok edildiğinden beri Filistin insansız kalmıştır.

O halde, büyük yıkımların neredeyse telafisiz olduğunu kabul etmek gerekir; zira belli bir noktada eksilen bir halk o durumda kalır; hasbelkader canlanabilir ama bunun için yüzyıllar geçmesi gerekir.

Böyle bir çöküş durumunda, daha önce bahsettiğimiz şartların birazı bile gerçekleşse, halk kendini iyileştirememekle kalmaz, her geçen gün zayıflayarak yok oluşa sürüklenir.

Mağribilerin İspanya'dan sürülmesi, kendini hâlâ ilk günkü gibi hissettiriyor. Arkalarında bıraktıkları boşluk dolmadığı gibi her geçen gün daha da büyüyor.

Amerika'nın yakılıp yıkılmasından sonra buranın eski sakinlerinin yerini alan İspanyollar, buradaki nüfusu artırmayı başaramadı. Aksine, daha ziyade ilahi adalet olarak adlandıracağım kaçınılmaz bir yazgı sonucu, yok edenler her gün kendi kendilerini yok ediyor, kendi kendilerini bitiriyorlar.

Yani prensler, büyük ülkeleri kolonilerle doldurmayı düşünmemelidir. Kolonilerin ara sıra başarılı olduğunu inkâr etmiyorum. Öyle güzel iklimler var ki, türler oralarda durmadan gelişiyor. Bunun en önemli kanıtı, birkaç geminin getirip bıraktığı hastalarla dolu o adalar.[54] Bu insanlar orada anında sağlıklarına kavuştu.

Fakat bu koloniler başarılı olsa dahi, ticaret yapmak üzere belli bir yeri işgal etmeye gönderilen koloniler gibi çok

54 Mektubu yazan belki de Bourbon Adası'ndan bahsediyor. (y.n.)

sınırlı bir nüfusa sahip olmadıkça, gücü artırmak yerine bu gücü paylaştırır.

İspanyollar gibi Kartacalılar da Amerika'yı, en azından Amerika'nın büyük adalarını keşfetmiş ve oralarla olağanüstü yoğun bir ticarete girişmişlerdi. Fakat nüfusunun azaldığını görünce, bu bilge cumhuriyet uyruklarına orayla ticareti ve deniz seferini yasakladı.

Şunu söylemeye cüret ediyorum: İspanyolları Hint Adaları'na götürmek yerine, yerlileri ve melezleri İspanya'ya getirmek gerekirdi. Sağa sola dağılmış bütün bu halkları, bu krallığa getirmek gerekirdi. Bu büyük kolonilerin sadece yarısı hayatta kalsa, İspanya Avrupa'nın en korkutucu gücü haline gelirdi.

İmparatorlukları gövdeden bütün özsuyu emen, sırf gölge yapmaya yarayan fazla uzun dallara sahip ağaçlara benzetebiliriz.

Prensleri uzak ülkeleri fethetme hırsından ancak Portekiz ve İspanya örnekleri vazgeçirebilir.

Bu iki millet inanılmaz bir hızla muazzam krallıklar fethettiğinde, kendi zaferleri karşısında, yenilmiş halkların kendi hezimetleri karşısında duydukları şaşkınlıktan daha büyük bir şaşkınlık duyarak, bu krallıkları muhafaza etmenin yollarını düşündüler ve her biri bu uğurda ayrı bir yol izledi.

Yenilmiş milletlerin sadık kalmasını sağlamak için umutsuzca çırpınan İspanyollar, onları imha etme ve buralara İspanya'dan sadık halklar gönderme yolunu seçti. Hiçbir korkunç plan bundan daha büyük bir titizlikle uygulanmamıştır. Bu barbarların gelişiyle, Avrupa'da yaşayan halkların toplam nüfusu kadar nüfusa sahip bir halkın yeryüzünden silindiğini gördük. Sanki bu barbarlar Hint Adaları'nı keşfederken, insanlara da zalimliğin ulaşabileceği son noktayı göstermek ister gibiydiler.

Bu barbarlık sonucunda, söz konusu ülkeyi kendi egemenliklerinde tuttular. Fetihlerin ne denli uğursuz olduğunu görüyorsun, sonuçları ortada. Zira korkunç çareden başka

çıkar yol da yoktu. İspanyollar milyonlarca insanı itaate nasıl zorlayabilirdi? O kadar mesafeden bir iç savaşı nasıl devam ettirebilirlerdi? Bu halklara, bu yeni tanrılar karşısında hissettikleri hayranlıktan, onların şimşekleri karşısında duydukları korkudan kurtulmaları için yeterli zaman tanımış olsalardı, halleri nice olurdu?

Portekizlilere gelince, onlar bunun tam tersi bir yol izlediler. Zulme başvurmadılar; bu nedenle de kısa sürede keşfettikleri bütün ülkelerden kovuldular. Hollandalılar bu halkları ayaklanmaya teşvik etti ve bundan faydalandı.

Bu fatihlerin kaderine hangi prens öykünür? Bu şartlar altında yapılan bir fethi kim ister? Birileri anında kovulurken, diğerleri fethettikleri yerleri çöle çevirmiş, kendi ülkelerini de o hale getirmiş.

Bir anda kaybedecekleri ülkeleri fethetmek veya yok etmek zorunda kalacakları halklara boyun eğdirmek için kendi kendilerini harap etmek olsa olsa kahramanların kaderidir. Tıpkı denize atmak için heykelcikler, anında kırmak için camlar satın ala ala kendi kendini tüketen o akılsız gibi.

Paris, Ramazan ayının 18. günü, 1718.

CXXIII. Mektup

Özbek'ten Aynı Kişiye

Yönetimin yumuşaklığı, türün üremesine fevkalade katkıda bulunur. Cumhuriyetler bunun en değişmez kanıtıdır. Bütün cumhuriyetler içindeyse bunun en iyi kanıtı toprak yapısı düşünülürse Avrupa'nın en kötü ülkeleri olan, yine de en kalabalık nüfusa sahip İsviçre ile Hollanda'dır.

Yabancıları özgürlük ile daima özgürlüğü takip eden bolluk kadar cezbeden bir şey yoktur. Özgürlük kendi kendini aratır; ihtiyaçlar, bolluğun bulunduğu ülkelere çeker.

Bereket, çocukların geçimini babalarının geçimini zorlaştırmaksızın sağlayan bir ülkede katlanarak artar.

Genellikle servet eşitliği sağlayan yurttaşlar arası eşitlik, siyasi bütünün her parçasına bolluk ve hayat götürür, bunları her yere yayar.

Keyfî yönetime tabi ülkelerde durum böyle değildir. Prens, dalkavuklar ve birtakım bireyler bütün zenginlikleri ellerinde tutarlar. Geri kalan herkes müthiş bir sefalet içinde inim inim inler.

Bir adam refah içinde değilse, kendisinden daha fakir çocuklar yapacağını düşünüyorsa evlenmez. Evlenirse de servetini tamamen tüketebilecek, babalarından aynı koşulları miras alacak çok fazla sayıda çocuk sahibi olmaktan korkar.

İtiraf etmeliyim ki bir köylü evlenince –ister zengin ister fakir olsun– mutlaka nüfusu artırır. Bu düşünceler ona dokunmaz. Çocuklarına bırakacağı bir mirası olacağından emindir: Bahçe çapası. Hiçbir şey onu, doğanın içgüdüsünü körü körüne takip etmekten alıkoyamaz.

Fakat bir devlette sefalet içinde sürünen bu kadar çok çocuk ne işe yarar? Hemen hemen hepsi daha doğar doğmaz ölür; asla gelişemezler. Bu zayıf ve cansız çocuklar bin çeşit nedenle ya teker teker ölür ya da sefaletin ve kötü beslenmenin sık sık ortaya çıkardığı salgınlarda topluca ölürler. Tüm bunlardan kurtulabilenler erkeklik çağına erişseler de o çağın gerektirdiği güce sahip olamaz, hayatlarının geri kalanını sürünerek geçirirler.

İnsanlar, iyi bakılmadıkça asla mutlu büyümeyen bitkiler gibidir. Sefil halklarda tür bozulur, hatta bazen soysuzlaşır.

Fransa bütün bunlara çok iyi bir örnek teşkil etmektedir. Geçmiş savaşlarda, askere alınma korkusu aile çocuklarını çok genç yaşta ve sefalet içinde evlenmeye mecbur etmişti. Bu kadar evlilikten bugün Fransa'da hâlâ araştırılan, sefaletin, açlığın ve hastalıkların yok ettiği bir sürü çocuk doğmuştu.

Şayet Fransa kadar mesut bir iklimde, medeni bir krallıkta bile bu tip gözlemlerde bulunulabiliyorsa, diğer devletlerde Tanrı bilir durum nasıldır?

Paris, Ramazan ayının 23. günü, 1718.

CXXIV. Mektup

Özbek'ten Kum'daki Üç Mezarın Bekçisi Molla Mehmed Ali'ye

İmamların tuttuğu oruçlar, mollaların giydiği keçeden iç çamaşırlar bizim ne işimize yarıyor? Tanrı'nın eli iki kez kutsal kanunun çocuklarına indi, güneş karardı, onların sırf hezimetlerini aydınlatır oldu. Orduları bir araya geldi, toz gibi dağıldı.

Osmanlı İmparatorluğu, tarihinin en büyük iki yenilgisiyle sarsıldı. İmparatorluğu Hristiyan bir müftü zorla ayakta tutuyor. Almanya'nın büyük veziri,[55] Ömer'in müritlerini cezalandırmak için Tanrı'nın gönderdiği bir bela sanki. Her yere, onların başkaldırmasına ve kalleşliğine kızan Tanrı'nın gazabını götürüyor.

İmamların kutsal ruhu, nefretlik Ömer'in yoldan çıkardığı peygamberin çocukları için gece gündüz ağlıyorsun; bu kadar felaket karşısında için kan ağlıyor; onların felaketini değil, dine geri dönmelerini arzu ediyorsun; imansızların saldığı dehşetle dağlara ve çöllere dağılmalarını değil, azizlerin gözyaşları sayesinde Ali'nin bayrağı altında bir araya geldiklerini görmek istiyorsun.

Paris, Şevval ayının 1. günü, 1718.

---

55 1716 yılında Petrovaradin Savaşı'nda Osmanlı İmpatorluğu'nu yenen Avusturya kuvvetlerinin komutanı Savoy Prensi Eugen kastediliyor. (e.n.)

CXXV. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Prenslerin dalkavuklarına gösterdikleri bu muazzam cömertliğin sebebi ne olabilir? Onları kendilerine mi bağlamak isterler? Zaten ona ne kadar bağlı olabilirlerse o kadar bağlılar. Kaldı ki prensler uyruklarından bazılarını satın alarak kendilerine bağlıyorlarsa, aynı sebepten sayısız uyruğu da fakirleştirerek kaybediyorlardır.

Sürekli açgözlü ve doymak bilmez insanlarla çevrili prenslerin durumunu düşündüğümde, onlara sadece acıyorum. Hele masraflı taleplere karşı duramadıklarını gördüğümde onlara daha da çok acıyorum.

Ne zaman prenslerin bu cömertliklerini, lütuflarını, bağladığı maaşları duysam, bin çeşit düşünceye dalmadan edemiyorum. Ben olsam şöyle bir ferman çıkarırdım:

"Bazı uyruklarımızın bizden aylık talep etme konusunda gösterdikleri yılmaz cesaret saltanatımızın azametinin sabrını sınadığından, kraliyetimizin gelmiş geçmiş en büyük kaygısına dönüşen bize göndermekte olduğunuz taleplerin çokluğu karşısında pes ettik. Tahta çıktığımızdan bu yana, yataktan kalkma saatimizde hazır bulunmayı bir kez olsun ihmal etmediklerini, onları her geçit töreninde sınır taşları misali dikilirken gördüğümüzü, en yüksek omuzlu kişilerin üzerinden huzurumuzu izlediklerini beyan ettiler. Hatta kadın cinsine mensup birtakım kişilerden de talepler aldık, bakımlarının pek güç olduğunun herkese malum olduğu gerçeğine dikkat buyurmamızı rica ediyorlardı. Çok yaşlı kadınlardan bazıları başları titreyerek, vaktinde selefimiz olan kralların sarayını süslediklerini, generaller nasıl askerî eylemleriyle devleti ürkütücü hale getirmişse, kendilerinin de entrikaları sayesinde sarayı öyle meşhur kıldıklarını göz önüne almamızı rica etti. Böylece ricacılara iyilikle yaklaş-

mayı ve bütün dualarını kabul etmeyi arzu ettiğimizden, aşağıdaki emri veriyoruz:

Beş çocuk sahibi bütün çiftçiler, her gün çocuklarına verdikleri ekmeğin beşte birini kesip ayıracak. Aile babalarına, çocuklarının her birinin payı üzerinden yapacakları kesintilerde mümkün olduğu kadar hatasız hareket etmelerini buyuruyoruz.

Miras aldıkları toprakları işleyen veya bunları kiralayan kişilerin, buralara ne türden olursa olsun herhangi bir tadilat, bakım yapmalarını kesinlikle yasaklıyoruz.

Haşmetimizin yataktan kalkış saatinde asla hazır bulunmamış, bayağı ve mekanik işlerle uğraşanların bundan böyle kendilerine, karılarına ve çocuklarına ancak dört yılda bir kıyafet almalarını emrediyor; buna ek olarak, aile arasında, yılın belli başlı bayramlarında tatma âdetinde oldukları küçük zevkleri kesin şekilde yasaklıyoruz.

Şehirlerimizdeki orta halli vatandaşlarımızın çoğunun –devletimizde ancak kederli ve sıkıcı alçakgönüllülükleri sayesinde talep gören– kızlarını evlendirmekle meşgul olduğunu haber aldık, babaların, kızları kanunlarla belirlenmiş yaş sınırına ulaşana dek onları evlendirmeyi ertelemesini emrediyoruz. Hâkimlerimize çocuklarının eğitimi için para harcamayı yasaklıyoruz."

Paris, Şevval ayının 1. günü, 1718.

CXXVI. Mektup

Rika'dan ***'a

İyi bir yaşam sürmüş olanlara bahşedilecek hazlara dair bir fikir vermek söz konusu olduğunda, bütün dinler zorluk çekiyor. Kötüleri bir dizi cezayla tehdit edip korkutmak kolay. Fakat erdemli insanlara ne vaat edilmesi gerektiğini

bilemiyor insan. Haz tabiatı itibarıyla kısa sürer gibi geliyor, diğer türlüsünü hayal etmekte zorlanıyor insan.

Sağduyu sahibi herkesi cennete gitmekten vazgeçirebilecek cennet tasvirleri gördüm. Bazıları, mutlu gölgeliklere durmadan flüt çaldırıyor; başkaları onları sonsuza dek gezinmeye mahkûm ediyor; onlara bu dünyada bıraktıkları meşreslerin hayalini göklerde kurduran daha başkaları ise belli ki, yüz milyon yılın âşıkane kaygıları dindirmeye yetecek uzunlukta bir süre olduğuna inanmıyor.

Bu konuyla ilgili olarak, Büyük Moğol'un ülkesinde bulunmuş bir adamın anlattığı bir hikâyeyi anımsıyorum. Söz konusu hikâye, Hintli rahiplerin cennette tadılan zevkler konusunda diğerlerinden daha kısır olmadıklarını gözler önüne seriyor.

Kocasını kısa bir süre önce kaybetmiş bir kadın, şehrin valisine giderek kendini yakmak için resmî izin ister. Fakat Muhammetçilerin egemenliğindeki ülkelerde bu zalim gelenek olabildiğince yasak edildiğinden, vali bu talebi kesin bir dille reddeder.

Kadın yalvarışlarının yetersiz kaldığını görünce, korkunç bir öfkeye kapılır. "Ne hallere düştük, görüyorsunuz!" der. "Zavallı bir kadın canı istediği zaman kendini yakamaz oldu! Hiç böyle bir şey görülmüş mü! Annem, teyzem, kız kardeşlerim kendilerini yakmadılar mı? Bense bu lanet validen izin istediğimde, vali kızıyor, kudurmuş gibi bağırıp çağırmaya başlıyor."

Şans eseri orada genç bir Budist rahip bulunuyormuş. "Kâfir adam," demiş ona vali, "bu çılgınlığı bu kadının kafasına sen mi soktun?" "Hayır," demiş rahip, "ben onunla hiç konuşmadım. Fakat sözüme kulak verecek olursa, kendini kurban eder. Böylece Tanrı Brahma'nın gözünde iyi bir eylemde bulunmuş olur, bunun mükâfatını da görür. Zira öteki dünyada kocasına kavuşacak, onunla ikinci bir evliliğe başlayacaktır." "Siz neler söylüyorsunuz?" der kadın

şaşırmış vaziyette. "Kocama mı kavuşacağım? Ah! Kendimi yakmıyorum o halde. Kocam kıskanç ve gamlı bir adamdı. Zaten o kadar yaşlıydı ki, şayet Tanrı Brahma onu bir şekilde iyileştirmemişse, bana kesinlikle ihtiyacı olmayacaktır. Onun için kendimi yakmak mı! Onu cehennemin dibinden çıkarmak için parmağımın ucunu dahi yakmam. Beni baştan çıkaran, kocamla ne şekilde yaşadığımı bilen iki yaşlı Budist rahip, bana her şeyi söylememişler. Fakat Tanrı Brahma'nın bana vereceği tek mükâfat buysa, ahiret mutluluğundan vazgeçiyorum. Vali bey, Muhammetçi oluyorum." "Size gelince," demiş Budist rahibe bakarak, "dilerseniz kocamın yanına gidip benim çok iyi olduğumu söyleyebilirsiniz."

Paris, Şevval ayının 2. günü, 1718.

CXXVII. Mektup

Rika'dan ***'daki Özbek'e

Seni yarın burada bekliyorum. Yine de İsfahan'dan aldığın mektupları sana gönderiyorum. Benim mektuplar, Büyük Moğol'un elçisinin krallığı terk etme emri aldığını haber veriyor. Kralın eğitiminden sorumlu amcası prensin tutuklandığını, çok sıkı bir gözetim altında tutulduğu bir şatoya götürüldüğünü, bütün nişanlarının geri alındığını anlatıyor. Prensin kaderi beni duygulandırdı, ona acıdım.

İtiraf etmeliyim ki Özbek, insanların gözyaşı dökmesi beni hep yumuşatmıştır. Bedbahtlar için, sanki dünyadaki tek insan onlarmış gibi bir merhamet hissediyorum. Yüksek-lerdeyken bende hiçbir duygu uyandırmayan büyük adamları bile düştükleri anda sevmeye başlıyorum.

Sonuçta refah içindeyken gereksiz bir sevecenliği ne yapsınlar? Sevecenlik, eşitliğe yaklaşır. Onlar daha çok saygı görmek isterler. Saygı, karşılık beklemez. Fakat yüceliklerini

kaybettikleri an, bir zamanlar yüce olduklarını onlara hatırlatan ancak bizim yakınmalarımızdır.

Düşmanlarının eline düşmek üzere olan bir prensin, çevresinde onun için ağlayan dalkavuklarını gördüğünde sarf ettiği sözlerde çok safça, hatta çok yüce bir şey buluyorum: "Gözyaşlarınızdan anlıyorum ki hâlâ kralınızım," der onlara.

Paris, Şevval ayının 3. günü, 1718.

CXXVIII. Mektup

Rika'dan İzmir'deki İbrahim'e

Meşhur İsveç kralı[56] hakkında söylenenleri bin kere duymuşsundur. Norveç denen krallıkta bir yeri kuşatmış. Siperleri tek bir mühendis eşliğinde ziyaret ederken, kafasına bir darbe almış ve ölmüş. Başbakanı o an tutuklanmış; eyaletler bir araya gelmiş, kafasının kesilmesine karar vermişler.

Başbakan, büyük bir suçla itham edilmiş: Millete kara çalmak, kralın milletine duyduğu güveni sarsmak. Bana göre böyle ağır bir suç bin kere ölümü hakkeder.

Zira, prensin gözünde uyruklarının en önemsizini karalamak kötü bir eylemse, o zaman bütün bir milleti karalamak, Tanrı'nın bu milletin iyiliği için başa getirdiği kişinin bu millete duyduğu teveccühü ortadan kaldırmak nedir?

İnsanların krallarla, meleklerin aziz peygamberimizle konuştuğu gibi konuşmasını isterim.

Hükümdarların hükümdarının dünyadaki tahtların en yücesinden inip de köleleriyle konuştuğu kutsal ziyafetler sırasında, isyankâr bir dille konuşmamayı görev addettiğimi bilirsin. Uyruklarının en önemsizine dahi, acı olabilecek tek bir söz söylediğim görülmemiştir. Aklı başında hareket etmekten vazgeçmek zorunda kaldığımda dahi, dürüst bir insan olmak-

56 XII. Karl. (e.n.)

tan vazgeçmedim. Sadakatimizi sınayan bu sınavda hayatımı tehlikeye attıysam, erdemimi asla tehlikeye atmadım.

Bir prens ne kadar kötü olursa olsun asla kendi bakanı kadar kötü olamıyor, hiç anlamıyorum. Şayet prens kötü bir eylemde bulunmuşsa, çok yüksek ihtimalle bu kendisine telkin edilmiştir. Öyle ki prenslerin hırsı hiçbir zaman danışmanlarının alçaklığı kadar tehlikeli değildir. Daha dün bakan koltuğuna oturan, belki yarın orada olmayacak birinin, bir anda kendine, ailesine, vatanına, ezdirdiği kişiden doğmaya devam edecek olan millete düşman olmasını sen anlayabiliyor musun?

Bir prensin tutkuları vardır; bakan onları harekete geçirir, bakanlığını bu noktadan idare eder, bundan başka bir amacı yoktur, başka amaç da istemez. Dalkavuklar prensi yaptıkları övgülerle cezbeder; bakan ise onu daha tehlikeli bir şekilde, tavsiyeleriyle, ona esinlediği tasarılarla, özlü sözleriyle pohpohlar.

Paris, Safer ayının 25. günü, 1719.

CXXIX. Mektup

Rika'dan ***'daki Özbek'e

Geçen gün bir dostumla Pont-Neuf Köprüsü'nden geçiyordum. Dostum, geometrici olduğunu söylediği tanıdıklarından birine rastladı. Adamda bunu belli eden bir hal yoktu, zira derin düşüncelere dalmıştı. Kendine gelmesi için arkadaşımın onu kolundan uzun uzun çekmesi, sarsması gerekti. Kendisine neredeyse sekiz günden fazla süredir eziyet eden bir yay ile o denli meşguldü. Selamlaştılar, birbirlerine edebiyatla ilgili yeni haberleri aktardılar. Böyle konuşa konuşa bir kahvehanenin kapısına vardılar. Ben de onlarla içeri girdim.

Bizim geometricinin kahvehanede herkes tarafından nezaketle karşılandığını, garsonların ona bir köşede oturan iki silahşordan daha çok itibar ettiklerini fark ettim. Geometriciye gelince, o da kendisini hoş bir mêkanda bulmuş gibiydi. Zira neşelendi, geometriden hiç anlamayan biri gibi gülümsemeye başladı.

Bununla birlikte, düzenli aklı sohbette söylenen her şeyi ölçüp biçiyordu. Bu haliyle, bir bahçede boyu diğerlerini geçen çiçeklerin başını kılıcıyla uçuran şu adama benziyordu. Kendi doğruluğunun kurbanı olan bu adam parlak ışıktan rahatsız olan nazik bir göz gibi, en ufak çıkıntıdan bile rahatsız oluyordu. Ona göre, gerçek olması koşuluyla her şey önemliydi. Sohbeti de bir tuhaftı. O gün taşradan, muhteşem bir şato ile olağanüstü bahçeler görmüş bir adamla gelmişti. Oysa o sadece altmış ayak uzunluğunda, otuz beş ayak genişliğinde bir bina ile on dönümlük enlemesine uzanan bir koruluk görmüş. Geometrici caddelerdeki ağaçlı yolların yapımında her yerde hep aynı genişlikte gözükecek şekilde perspektif kurallarına riayet edilmesini şiddetle arzu edermiş. Bunun için kusursuz bir yöntem verebilirmiş. Orada ortaya çıkardığı çok tuhaf yapıda bir kadranı çok beğenmiş görünüyordu. Yanımda oturan ve söz konusu kadranın Babil saatlerini de gösterip göstermediğini soran âlime ateş püskürdü. Bir gazeteci Hondarribia şatosunun bombalanmasından bahsetti. Geometrici anında bize bombaların havada izlediği yolu tarif etmeye başladı. Bütün bunları bilmekten pek memnun olan bu adam, bombalamanın başarılı olup olmadığını hiç merak etmemişti. Bir adam, geçen kış bir sel baskını sonucu iflas ettiğinden yakındı. "Bu söylediğiniz çok hoş," dedi bunun üzerine geometrici. "Yapmış olduğum gözlemde yanılmadığımı görüyorum. Bu gözleme göre, geçen seneye oranla yeryüzüne en az iki parmak daha fazla yağmur düştü."

Bir an sonra dışarı çıktı, biz de onu takip ettik. Çok hızlı gittiği ve önüne bakmayı da ihmal ettiği için, karşısına hemen başka bir adam çıktı. Sertçe çarpıştılar. Karşılıklı hızları ve hacimleri nispetinde her ikisi de geriye sıçradı. Sersemlikleri biraz geçtikten sonra, adam elini alnına götürerek geometriciye şöyle dedi: "Bana çarpmanıza çok sevindim; zira size büyük bir haberim var. Horatius'umu kısa bir süre önce halka sundum." "Nasıl olur!" dedi geometrici, "iki bin yıldır elimizde zaten." "Ne dediğimi anlamadınız," dedi öteki, "bu eski yazarın güncellediğim tercümesinden bahsediyorum. Yirmi yıldır tercümeyle uğraşıyorum."

"Nasıl yani beyefendi!" dedi geometrici, "demek yirmi yıldır düşünmüyorsunuz! Diğerleri için konuşuyorsunuz, onlar da sizin için düşünüyor!" "Beyefendi," dedi âlim, "iyi yazarların okunmasını kolaylaştırarak halka büyük bir hizmette bulunduğumu düşünmüyor musunuz?" "Benim dediğim tam olarak bu değil: Çarpıttığınız yüce dehalara ben de başkaları gibi saygı duyuyorum. Fakat siz onlara hiçbir şekilde benzemiyorsunuz; zira devamlı tercüme ediyorsanız, asla tercüme edilmeyeceksiniz demektir.

Tercümeler bakır paralar gibidir, altın parayla aynı değere sahiptirler, ama daha kullanışlıdırlar. Ama bakır para hep daha hafiftir ve ayarı daha düşüktür.

Bu şanlı ölülere yeniden hayat vermek istediğinizi söylüyorsunuz. Onlara vücut verdiğinizi kabul ediyorum. Fakat onlara hayat vermiyorsunuz. Onları canlandıracak ruh hep eksik kalıyor.

Niçin hayatınızı her gün basit bir hesap sayesinde keşfedilebilecek onca güzel hakikati aramaya adamıyorsunuz?" Bu küçük tavsiye üzerine iki adam, sanırım birbirlerinden hiç de hoşnut kalmadan ayrıldılar.

Paris, Rebiyülahir ayının son günü, 1719.

CXXX. Mektup

Rika'dan ***'a

Sana bu mektupta muhabir denen bir milletten bahsedeceğim. Daima aylaklıkla meşgul oldukları muhteşem bir bahçede[57] toplanıyorlar. Devlete hiçbir faydaları yok, elli yıldır konuşuyorlar, ama bunun yarattığı sonuç elli yıllık bir sessizliğin yaratacağı sonuçtan farklı değil. Bununla birlikte, kendilerini kayda değer addediyorlar; zira muhteşem projeler üzerine tartışıyor, büyük menfaatlerden bahsediyorlar.

Sohbetlerinin temelinde havai ve gülünç bir merak duygusu var. Sızdıklarını iddia etmedikleri tek bir gizli cemiyet yok. Gerçekte hiçbir şey bilmediklerini hayatta kabul etmiyorlar. Yüce sultanımızın kaç kadını var, her yıl ne kadar çocuk yapıyor biliyorlar. Muhbir tutmak için hiçbir masrafa katlanmasalar da sultanımızın, Türklerin imparatoru ile Moğolların imparatorunu aşağılamak için ne gibi tedbirler aldığından mutlaka haberdarlar.

Bugünü konuşmayı tamamlar tamamlamaz geleceğe geçiyorlar. Tanrı'nın önünden giderek, insanların girişimleri konusunda O'nun bile önüne geçiyorlar. Bir generali elinden tutup yönlendiriyorlar. Bu generali yapmadığı bin çeşit aptallığı bahane ederek göklere çıkardıktan sonra, yine yapmayacağı bin çeşit başka saçmalık düşünüyorlar.

Orduları turna uçurur gibi uçuruyor, surları mukavva devirir gibi deviriyorlar. Her ırmakta köprüleri, her dağda geçitleri var, kızgın kumlarda da muazzam ambarları. Tek eksikleri sağduyu.

Birlikte oturduğum bir adam var. Bir muhabirden şu mektubu almış. Mektup bana tuhaf geldiğinden saklamıştım. İşte o mektup:

---

57 Tuileries Bahçesi. (e.n.)

"Beyefendi,

Güncel meselelerle ilgili tahminlerimde nadiren yanılırım. 1 Ocak 1711'de İmparator Joseph'in o yıl içinde öleceğini öngördüm. O sırada imparator son derece sağlıklı olduğundan, düşüncemi açıkça söylersem alaya alınacağıma inanmış olduğum doğrudur. Bu yüzden, biraz esrarlı terimler kullandım. Fakat akıl yürütmeyi bilen insanlar ne dediğimi anladılar. Aynı yıl 17 Nisan'da, imparator çiçek hastalığından öldü.

İmparator ile Türkler arasında savaş ilan edilir edilmez, Tuileries'nin her bir köşesinde beylerimizi arayıp buldum. Onları havuza yakın bir yerde topladım ve Belgrad'ın kuşatılıp ele geçirileceğini öngördüm. Kehanetimin gerçekleştiğini görecek kadar şanslıydım. Kuşatmanın ortalarına doğru, Belgrad'ın 18 Ağustos'ta[58] ele geçirileceğine dair yüz altın paraya iddiaya girmiş olduğum doğrudur. Belgrad ertesi gün düştü. Bir bahis ancak bu kadar ucu ucuna kaybedilir.

İspanya donanmasının Sardinya'ya çıkarma yaptığını görünce, donanmanın burayı fethedeceğine hükmettim. Bunu söyledim ve doğru çıktı. Bu zaferle coşup, bu muzaffer donanmanın Milano'yu fethetmek üzere Final'e çıkarma yapacağını söyledim. Bu fikrimin dirençle karşılaştığını görünce, söz konusu fikri görkem katarak desteklemek istedim. Elli altın paraya iddiaya girdim ve yine kaybettim. Zira ahde vefaya rağmen, Alberoni şeytanı donanmasını Sicilya'ya gönderdi ve aynı anda iki büyük politikacıyı, Savoy dükü ile bendenizi yanılttı.

Beyefendi, bütün bunlar beni o kadar hayrete düşürdü ki öngörmeye devam etmekle beraber asla iddiaya girmemeye karar verdim. Eskiden Tuileries'de iddia nedir bilmezdik. Rahmetli L. kontu hazretleri iddialara izin vermezdi. Ancak birtakım genç üstatlar aramıza karışalı beri ne yapacağımızı şaşırdık. Bir haber vermek için ağzımızı açtığımız anda, bu gençlerden biri bunun aleyhinde iddiaya girmeyi teklif ediyor.

---

58 1717. (y.n.)

Geçen gün, el yazmamı açıp gözlüklerimi burnuma takmıştım ki, bu palavracılardan biri, tam da birinci kelimeden ikinci kelimeye geçerken sözümü kesip bana şöyle dedi: 'Yüz altın paraya iddiaya varım ki hayır!' Bu zırvalığı duymamış gibi yaptım ve daha yüksek bir sesle devam ettim: '*** Mareşal hazretlerinin haber aldığı üzere...' 'Bu doğru değil,' dedi bana, 'sizin haberlerinizin hepsi zırva; bunların hiçbir anlamı yok.' Beyefendi çok rica ediyorum, bana otuz altın para borç veriniz. Zira bu iddiaların düzenimi fena halde sarstığını söylemem gerek. Size, bakana yazdığım iki mektubun kopyasını gönderiyorum. En derin saygılarımla vs."

Bir Muhabirin Bakana Yazdığı Mektup

"Beyefendi hazretleri,

Ben kralın en sadık uyruğuyum. Dostlarımdan birini, "büyük" sıfatını hak eden tüm prensler içinde en büyük prensin Büyük Louis olduğunu ispat edecek bir kitabı yayımlamaya mecbur eden benim. Uzun süredir, şayet beyefendi hazretleri bana bir lütufta bulunmayı kabul ederlerse, milletimizi daha da şereflendirecek bir başka eser üzerinde çalışıyorum. Planım monarşinin başlangıcından bu yana Fransızların asla yenilmediğini, tarihçilerin dezavantajlarımız hakkında bugüne dek anlattıkları her şeyin gerçek birer sahtekârlık örneği olduğunu kanıtlamak. Birçok yerde bu dezavantajları tersine çevirmek zorundayım. Özellikle eleştiri sanatında parlak bir kariyerim olduğunu belirtmek suretiyle kendimi övmeye cüret ediyorum. Beyefendi hazretleri en derin saygılarımla vs."

"Beyefendi hazretleri,

L. kontu hazretlerini kaybettiğimizden beri, yeni bir başkan seçmemize izin verilmesi için size yalvarıyoruz. Toplantılarımız tam bir karmaşa içinde, devlet meseleleri eski za-

manlardaki tartışmalara benzer tartışmalarla ele alınmıyor. Aramızdaki gençler yaşlılara hiçbir saygı göstermediği gibi, kendi aralarında da disiplinsiz davranıyorlar. Gençlerin yaşlıları bastırdığı gerçek bir Rehavam meclisi bizimki.[59] Onlar dünyaya gelmeden yirmi yıl önce Tuileries'nin huzurlu malikleri olduğumuzu boşuna söyleyip duruyoruz. Sonunda bizleri buradan kovacaklarını, Fransız kahramanlarının ruhlarını nice defalar çağırdığımız bu yerleri terk etmeye mecbur kaldığımız takdirde de, toplantılarımızı Jardin du Roi'da veya daha ücra bir yerde yapmak zorunda kalacağımızı düşünüyorum. En derin saygılarımla..."

Paris, Cemaziyelahir ayının 7. günü, 1719.

CXXXI. Mektup[60]

Rezi'den Paris'teki Rika'ya

Avrupa'ya geldiğimde beni en çok meraklandıran şeylerden biri, cumhuriyetlerin tarihi ve kaynağı oldu. Asyalıların çoğunun bu tür bir yönetimden haberleri dahi olmadığını, hayal güçlerinin onlara, dünyada despot yönetimden başka bir yönetim de olabileceğini göstermediğini biliyorsun.

Dünyanın ilk yönetimleri monarşiye dayalıydı. Ancak tesadüf eseri ve yüzyılların birbirini izlemesi sonucu cumhuriyetler ortaya çıkmıştır.

Yunanistan bir tufan dolayısıyla harap olduğunda, yeni halklar gelip ülkeyi canlandırdı. Yunanistan neredeyse bütün kolonilerini Mısır ile en yakınında yer alan Asya böl-

59 Tevrat'a göre Revaham Birinci İsrail Krallığı'nın kralıydı, yaşlıların ve babası Süleyman'a da danışmanlık yapmış kişilerin tavsiyelerine kulak asmamış, bunun üzerine on kabile birleşip krallıktan ayrılmış ve İkinci İsrail Krallığı'nı kurmuş. Revaham da Yehuda Krallığı'nın kralı olarak kalmıştır. (e.n.)

60 Bu mektupta da Monstesquieu'nün *Kanunların Ruhu Üzerine* isimli eserinin merkezinde yer alan fikirler dile getirilmektedir. (e.n.)

gelerinden aldı. Bu ülkeler krallar tarafından yönetildiğinden, buradan çıkan halklar da aynı şekilde yönetildi. Fakat prenslerin zorbalığı dayanılmaz bir hale gelince, boyunduruktan kurtuldular. Bu krallık yıkıntılarından barbarların ortasındaki tek medeniyeti, Yunanistan'ı ziyadesiyle geliştiren o cumhuriyetler doğdu.

Özgürlük aşkı ile krallara duyulan nefret, Yunanistan'ın uzun zaman özgürlük içinde yaşamasına yaradı, cumhuriyet yönetimini uzak diyarlara yaydı. Yunan şehirleri Küçük Asya'da müttefikler buldu. Bu şehirler buralara kendileri kadar özgür koloniler gönderdi. Bu koloniler onlar için İran krallarının girişimlerine karşı istihkam görevi gördü. Hepsi bu değil: Yunanistan İtalya'yı doldurdu; İtalya'yı, İspanya'yı ve belki Galya'yı doldurdu. Yunanistan'ın başlangıcında eskilerin o ünlü ve büyük Hesperia'sının yer aldığı, komşularının buraya mutluluk diyarı olarak baktığı biliniyor. Kendi ülkelerinde bu denli mesut bir diyar bulamayan Yunanlar, onu aramak üzere İtalya'ya gittiler. İtalya'dakiler İspanya'ya, İspanya'dakiler Baetica'ya veya Portekiz'e gitti. Öyle ki bütün bu bölgeler antik çağlarda bu ismi taşır oldu. Yunan kolonileri beraberlerinde o tatlı diyarda kazandıkları özgürlük ruhunu getirdi. Bu yüzden, o eski çağlarda İtalya'da, İspanya'da ve Galya'da monarşiye rastlanmaz. Kısa süre sonra kuzey ülkeleri ile Almanya'daki halkların da daha az özgür olmadıkları fark edilecektir. Aralarında birtakım krallıkların yıkıntısına rastlanırsa da, bunun nedeni ordu veya cumhuriyet önderlerinin kral zannedilmelerinden kaynaklanır.

Bütün bunlar Avrupa'da vuku bulmuştur. Zira, daha önce bahsettiğimiz Küçük Asya'daki birkaç şehri ve Afrika'daki Kartaca Cumhuriyeti'ni saymazsak, Asya ile Afrika hep despotizm altında ezilmiştir.

Dünya iki güçlü cumhuriyet arasında paylaşılmıştır: Roma Cumhuriyeti ile Kartaca Cumhuriyeti. Roma Cumhuriyeti'nin başlangıcı hakkında ne kadar çok şey biliniyorsa, Kartaca

Cumhuriyeti'nin başlangıcı hakkında bir o kadar az şey biliniyor. Dido'dan sonra gelen Afrikalı prensler ile bunların iktidarlarını nasıl kaybettikleri hakkında kesinlikle hiçbir şey bilinmiyor. Roma vatandaşları ile yenik düşen halklar arasında haksız bir ayrım olmasaydı, vilayetlerdeki valilere daha az yetki verilmiş, zorbalıkları engellemek için konmuş kutsal yasalara riayet edilmiş olsaydı ve bu kanunları susturmak için adaletsizlikle toplanmış hazineleri kullanmamış olsalardı, Roma Cumhuriyeti'nin olağanüstü yayılışı bütün dünya için büyük bir sevinç kaynağı olurdu.

Özgürlük Avrupa'daki halkların dehasına, kölelik ise Asya'daki halkların dehasına uygun gibi gözüküyor. Romalılar Kapadokyalılara bu değerli hazineyi boşuna sunmuştur. Bu korkak millet söz konusu hazineyi reddetmiş, diğer halkların özgürlüğe koşarken gösterdikleri hevesi, köleliğe koşarken göstermiştir.

Sezar Roma Cumhuriyeti'ni ezmiş, keyfî bir idareye tabi kılmıştır.

Avrupa uzun süre askerî ve şiddetli bir yönetim altında titremiş, Roma'nın eski sevecenliği zalim bir baskıya dönüşmüştür.

Bununla birlikte, kuzeyden o zamana kadar varlığı bilinmeyen sonsuz sayıda millet çıkagelmiş, taşkın sular misali Roma vilayetlerine yayılmıştır. Bunlar fetihler yapmayı korsanlık yapmak kadar kolay bularak, bu vilayetleri parçalayıp krallıklar haline getirmiştir. Bu halklar özgürdü; kralların nüfuzunu o kadar sınırlandırıyorlardı ki bu krallar aslında önder veya kumandandan başka bir şey değillerdi. O yüzden bu krallıklar, kaba güçle kurulduğu halde, galibin boyunduruğunu hiçbir şekilde hissetmiyordu. Tek bir kişinin iradesine boyun eğmiş Türkler ve Tatarlar gibi Asya halkları fetihler yaptıkları zaman, o kişiye yeni uyruklar kazandırmak ve silah gücüyle şiddetli nüfuzunu kurmaktan başka bir şey düşünmez. Oysa kendi ülkelerinde özgür olan

kuzey halkları, Roma vilayetlerini ele geçirince, kendi önderlerine hiçbir şekilde büyük bir nüfuz vermediler. Hatta Afrika'daki Vandallar, İspanya'daki Gotlar gibi, bu halklardan bazıları memnun olmadıkları kralları tahttan indiriyorlardı. Diğer halklarda, prensin nüfuzu bin çeşit yolla sınırlandırılmıştı. Çok sayıda asil ve kral bu nüfuzu paylaşıyordu. Savaş açılması bu asillerin onayına bağlıydı. Ganimetler önder ile askerler arasında paylaştırılıyordu. Prensin lehine vergi yoktu. Kanunlar millet meclislerinde yapılıyordu. Roma İmparatorluğu'nun yıkıntılarından doğan bütün bu devletlerin temel prensipleri işte bunlardı.

Venedik, Recep ayının 20. günü, 1719.

CXXXII. Mektup

Rika'dan ***'a

Bundan beş veya altı ay önce bir kahvehanedeydim. Burada kendini herkese dinleten, oldukça iyi giyimli bir asilzade fark ettim. Paris'te yaşamanın zevkinden bahsediyor, taşrada yaşamak zorunda oluşundan yakınıyordu. "Topraktan on beş bin liralık rant sağlıyorum," dedi adam. "Bu malın dörtte birine nakit para ve menkul kıymetler şeklinde sahip olsaydım daha mutlu olurdum. Çiftçilerimi boşuna sıkıştırıyor, onları mahkeme masraflarıyla yok yere eziyorum. Onları borçlarını ödeyemez hale getirmekten başka bir işe yaramıyor bu. Yüz altın parayı bir arada hiç görememişimdir. On bin franklık borcum olsa, topraklarıma el konurdu, ben de sefil olurdum."

Bütün bu konuşmaya pek de dikkat etmeden kahvehaneden ayrıldım. Fakat dün kendimi aynı mahallede bulunca aynı kahvehaneye girdim ve burada ciddi bir görünüme, solgun ve uzun bir yüze sahip bir adam gördüm. Bu adam,

beş veya altı konuşmacının arasında tasalı ve düşünceli duruyordu. Ta ki bir anda söze başlayana kadar: "Evet beyler," dedi sesini yükselterek, "ben iflas ettim. Geçimimi sağlayacak hiçbir şeyim yok. Zira şu an evimde iki yüz bin lira değerinde banknot ile yüz bin ekü var. Korkunç durumdayım. Kendimi zengin sanıyordum, bugün sefalet içindeyim. Hiç olmazsa inzivaya çekilebileceğim küçük bir toprağım olsaydı, o zaman geçimimi sağlayabileceğimden emin olabilirdim. Fakat şu şapka kadar bir toprağım dahi yok."

Tesadüfen başımı başka bir tarafa çevirdim ve yüzünü şeytan çarpmış gibi buruşturup duran başka bir adam gördüm. "Artık kimseye güvenilmiyor," diye bağırıyordu adam. "Borç para verdiğim, dostum olduğuna inandığım bir hain var. Adam bana olan borcunu ödedi! Ne büyük kalleşlik! Ne yaparsa yapsın, benim için daima şerefsiz biri olarak kalacak."[61]

Hemen onun yanında çok kötü giyimli bir adam vardı. Bu adam, gözlerini göğe dikmiş, şöyle diyordu: "Tanrı bakanlarımızın tasarılarını kutsasın! Hisse senetlerinin iki bine çıktığını, Paris'in bütün uşaklarının efendilerinden daha zengin olduğunu göreyim!" Adamın adını merak edip sordum. "Son derece fakir biri," dediler bana. "Mesleği de vasat bir meslek. Kendisi soybilimci. Servetler çoğaldıkça sanatının da para kazandıracağını, bütün yeni zenginlerin isimlerini değiştirmek, atalarını parlatmak ve arabalarını süslemek için ona ihtiyaç duyacaklarını umuyor. İstediği kadar soylu yaratabileceğini sanıyor. İşlerinin arttığını görünce sevinçten ürperiyor."

Son olarak, solgun ve kuru bir ihtiyarın içeri girdiğini gördüm. Daha oturmadan adamın muhabir olduğunu anladım. Her türlü ters talihe kahramanca güvenenlerden, zafer

61 Borcun banknot olarak geri ödendiği ve borç vereni zora soktuğu anlaşılıyor. Banknot, özel bankaların güvencesindeki faizsiz bir tür senet gibiydi. (e.n.)

ve ganimetlere dair kehanetlerde bulunanlardan değildi bu adam. Tam tersine, hep üzücü haberler veren felaket tellallarından biriydi. "İspanya tarafında işler kötü gidiyor," dedi. "Sınırda hiç süvari birliğimiz yok. Geniş bir süvari birliğine sahip Prens Pio'nun Languedoc'a saldırmasından korkuluyor." Karşımda muhabire acıyarak bakan, diğeri sesini yükselttikçe omuzlarını silken, üstü başı dağınık bir filozof vardı. Bu adama yaklaştım, kulağıma şunları söyledi: "Şu kendini beğenmiş budalayı, bir saat önce Languedoc için duyduğu korkuyu anlatırken duydunuz. Bense dün akşam güneşte bir leke fark ettim. Bu leke büyürse, bütün doğayı uyuşukluğa sürükleyebilir." Fakat ben hiçbir şey söylemedim.

Paris, Ramazan ayının 17. günü, 1719.

CXXXIII. Mektup

Rika'dan ***'a

Geçen gün, bir derviş manastırındaki büyük bir kütüphaneyi görmeye gittim. Dervişler kütüphanenin mutemetleri gibiler, fakat belli saatlerde herkesi içeri kabul etmek zorundalar.

Kütüphaneye girince, sayısız cilt arasında dolaşan ciddi bir adam gördüm. Ona gidip, diğerlerinden daha iyi ciltlenmiş olduğunu gördüğüm kitapların ne kitabı olduğunu bana söylemesini rica ettim. "Beyefendi," dedi, "ben de buranın yabancısıyım. Kimseyi tanımıyorum. Birçok insan bana benzer sorular soruyor. Fakat bütün bu kitapları sırf onları memnun etmek için okuyamayacağımı siz de takdir edersiniz. Fakat sizi memnun edecek bir kütüphanecim var. Kendisi gece gündüz burada gördüğünüz şeyleri çözmekle iştigal ediyor. Hiçbir işe yaramayan, bize yük olan bir adam bu; zira manastır için hiçbir şey yapmıyor. Bir dakika, bu ça-

lan yemekhanenin zili. Benim gibi cemiyet liderleri, yapılan bütün işlerde ilk sırayı almalıdırlar." Bunu söyledikten sonra keşiş beni dışarı itti, kapıyı kapattı ve uçarcasına gözden kayboldu.

Paris, Ramazan ayının 21. günü, 1719.

CXXXIV. Mektup

Rika'dan Aynı Kişiye

Ertesi gün aynı kütüphaneye tekrar gittim. Orada ilk seferde gördüğüm adamdan çok farklı bir adamla karşılaştım. Hali tavrı sade, dış görünüşü ruhani, konuşması çok nazikti. Merak ettiğim şeyi kendisine söylediğim anda, merakımı gidermeyi, hatta yabancı olduğum için beni bilgilendirmeyi kendine görev bildi.

"Peder," dedim ona, "kütüphanenin bütün bu cephesini kaplayan bu kalın ciltler nedir?" "Bunlar," dedi bana, "Kitab-ı Mukaddes'in tefsirleri." "Ne kadar çok!" dedim. "Kitab-ı Mukaddes demek ki eskiden pek anlaşılmazdı, epey anlaşılır hale gelmiş olmalı. Şüphe kalmamıştır artık. Tartışmalı noktalar var mı hâlâ?" "Olmaz mı hiç! Ah yüce Tanrım!" dedi. "Neredeyse satır sayısı kadar tartışmalı husus var." "Öyle mi?" dedim ona. "Bütün bu yazarlar ne yaptı o halde?" "Bu yazarlar," dedi bana, "Kitab-ı Mukaddes'te neye inanılması gerektiğini değil, kendi inandıkları şeyi aradılar. Kitab-ı Mukaddes'e kabul etmeleri gereken dogmaları içeren bir kitap gibi değil, kendi fikirlerine nüfuz kazandırabilecek bir eser gibi baktılar. Bu nedenledir ki, Kitab-ı Mukaddes'in anlamını çarpıttılar, her paragrafına işkence ettiler. Her mezhepten insanın baskın düzenleyip yağmaladığı bir ülke; düşman milletlerin defalarca çarpıştığı, birçok farklı şekilde saldırılmış, çarpışılmış bir savaş alanı bu.

"Hemen şurada çileci veya sofu kitapları görüyorsunuz. Ardından çok daha faydalı kitaplar olan ahlak kitapları; gerek ele alınan konu, gerekse konunun ele alınma şekli bakımından iki yönden anlaşılmaz ilahiyat kitapları; mistiklerin, yani yumuşak kalpli dindarların eserleri." "Ah peder!" dedim ona, "bir dakika, bu kadar hızlı gitmeyin. Bana şu mistiklerden bahsedin." "Beyefendi," dedi, "dindarlık şefkate açık bir kalbi ısıtır, beyne, onu da aynı şekilde ısıtan düşünceler iletir. Kendinden geçişler, vecd halleri bundan doğar. Bu durum, dindarlık hezeyanıdır. Çoğu zaman mükemmelleşir, daha doğrusu dinginciliğe kayar ve yozlaşır. Dingincilerin deli, sofu ya da libertinden başka bir şey olmadıklarını biliyorsunuz.

Gecenin sırlarını gün ışığına çıkartan, aşk iblisinin ortaya çıkartabileceği bütün canavarları kafalarında kurup, onları bir araya getiren, birbirleriyle kıyaslayan, bunları düşüncelerin ebedî konuları haline getiren Kazüistlere bir bakınız. Böylesine safça ve ayan beyan tasvir ettikleri ahlaksızlıkların çoğuna kalpleri de iştirak etmediyse ne mutlu onlara!

Özgür düşündüğümü ve size düşündüğüm her şeyi söylediğimi görüyorsunuz beyefendi. Ben tabiatım itibarıyla safım. Bir yabancı olan, olayları bilmek isteyen, olayları olduğu gibi bilmek isteyen sizinle daha da saflaşıyorum. İstesem, sizinle bütün bunlar hakkında sadece hayranlıkla konuşurum. Size durmadan bu ilahi, şu çok saygıdeğer, o da mucizevidir derim. Bunun sonucu ise şu ikisinden biri olur: Ya sizi aldatmış olurum ya da kendimi sizin gözünüzde küçük düşürürüm."

Konuşmamıza burada ara verdik. Dervişin bir işi çıkınca, sohbetimizin devamı ertesi güne kaldı.

Paris, Ramazan ayının 23. günü, 1719.

CXXXV. Mektup

Rika'dan Aynı Kişiye

Belirlenen saatte kütüphaneye gittim ve adamım beni tam da birbirimizden ayrıldığımız noktaya götürdü. "İşte," dedi bana, "gramerciler ve tefsirciler." "Peder," dedim ona, "bütün bu insanların kendilerini sağduyudan muaf görmeleri mümkün mü?" "Evet," dedi, "mümkün, hatta onlarda sağduyuya rastlanmaz, fakat bu eserlerini daha kötü yapmaz, bu da onların işine gelir." "Bu doğru," dedim ona, "bu tür bilimlerle uğraşması çok daha hayırlı olacak birçok filozof tanıyorum."

"İşte," dedi, "nedenlerden bağımsız olarak ikna etme yeteneğine sahip hatipler ile bir insanı kendine rağmen ikna olmaya zorlayan ve onu zorbalıkla ikna eden geometriciler.

İşte son derece ilginç konuları ele alan, her satırında sonsuzluğa rastlanan metafizik kitapları; şu muazzam evrenin ekonomisi içinde, zanaatkârlarımızın en basit aygıtlarından daha mucizevi bir şey bulamayan fizik kitapları; doğanın kırılganlığı ve sanatın gücü şerefine dikilmiş anıtlar, yani tıp kitapları. Bunlar en hafif hastalıkları tedavi ederken bile insanları korkudan tir tir titretirler; ölümü o denli yaklaştırırlar bize. Fakat devaların marifetinden bahsederken de sanki ölümsüzleşmişiz gibi, kendimizi tamamen güvende hissetmemizi sağlarlar.

Hemen şurada, insan vücudunun bölümlerinin tasvirinden ziyade, bunlara verilen barbarca isimleri barındıran anatomi kitapları. Bununla ne hasta hastalığından kurtulur, ne doktor cehaletinden.

İşte kâh hastanelerde kâh küçük evlerde barınan kimya kitapları; zira her iki ikametgâh da ona aynı şekilde uygundur.

İşte bilim, daha doğrusu okült cehalet kitapları. Birtakım şeytanlıklar barındıran kitaplar böyledir. Bazılarına göre

menfur, bana göre acınası kitaplardır bunlar. Astroloji kitapları da bu tür kitaplardandır." dedi. "Siz neler söylüyorsunuz peder? Astroloji kitapları mı!" dedim hiddetle. "İran'da en çok önem verdiğimiz kitaplar bunlardır. Hayatımızdaki bütün eylemleri bu kitaplar düzenler, bütün girişimlerimizde bizlere yol gösterir. Astrologlar kelimenin tam anlamıyla bizim rehberlerimizdir. Bundan da öte, devlet yönetimine girerler." "Eğer öyleyse," dedi bana, "aklın boyunduruğundan çok daha katı bir boyunduruk altında yaşıyorsunuz. En tuhaf imparatorluk diye işte buna derler. Gezegenlerin kendilerine bu denli hâkim olmasına izin veren bir aileye, hele hele bir ulusa sadece acırım." "Siz," dedim, "nasıl cebre başvuruyorsanız, biz de astrolojiye başvuruyoruz. Her milletin kendine göre bir bilimi vardır. Politikasını buna göre düzenler. Bizim İran'ımızda bütün astrologlar, sizin tek bir cebir uzmanınızın neden olduğu saçmalık kadar saçmalığa neden olmamıştır. Yıldız rastlaşmalarının, sizin sistem kurucunuzun[62] güzel mantık yürütmeleri kadar emin bir kural olduğuna inanmıyor musunuz? Fransa'da ve İran'da bu konuda bir oylama yapsak, astrolojinin kesin zaferiyle sonuçlanırdı. Matematikçilerin fena halde küçük düştüğünü görürdünüz. Onların aleyhine nasıl da ezici bir sonuç elde edilirdi!"

Tartışmamız bölündü, birbirimizden ayrılmamız gerekti.

Paris, Ramazan ayının 26. günü, 1719.

CXXXVI. Mektup

Rika'dan Aynı Kişiye

Bir sonraki görüşmede, benim bilgin beni özel bir bölmeye götürdü. "İşte modern tarih kitapları," dedi bana. "Öncelikle kilisenin ve papaların tarihçileri. Kendimi geliş-

62 Hukuk. (e.n.)

tirmek için okuduğum, çoğu zaman bende tam tersi bir etki yaratan kitaplar.

Şurada, bir sürü monarşinin yıkıntılarından doğan ve yine yıkılışıyla bir sürü monarşinin ortaya çıkmasına neden olan muhteşem Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü anlatan kitaplar. Oturdukları ülkeler kadar adı sanı duyulmamış sayısız barbar halk bir anda ortaya çıkıp, Roma İmparatorluğu'nu basmış, yakmış yıkmış, parçalamış ve şu an Avrupa'da gördüğünüz krallıkları kurmuştur. Özgür olduklarına göre, bu halklar hiç de barbar değillerdi. Fakat çoğu mutlak bir güce boyun eğdikten sonra barbarlaştı; akla, insanlığa ve doğaya uygun o tatlı özgürlüğü kaybettiler.

Burada Almanya tarihçilerini görüyorsunuz. Almanya ilk imparatorluğun gölgesinden ibaret. Fakat bence, bölünmenin hiçbir şekilde zayıflatmadığı dünyadaki tek güç. Ve yine bence, kayıpları nispetinde kuvvetlenen, başarılarından yararlanmakta yavaş kalsa da, yenilgileri nispetinde zapt edilemez hale gelen tek güç Almanya.

İşte Fransa tarihçileri. Burada öncelikle kralların iktidarının kurulduğu, iki kez öldüğü, aynı şekilde yeniden doğduğu, daha sonra yüzyıllar boyunca süründüğü görülür. Fakat yavaş yavaş güçlenerek, her yerden kuvvet kazanarak son döneme kadar gelmiştir. Tıpkı izlediği yol boyunca sularını kaybeden veya suları yer altına saklanan, daha sonra tekrar yeryüzüne çıkarak, bünyesine katılan ırmaklarla büyüyen, geçişine engel olan her şeyi önüne katıp hızla sürükleyen o nehirler gibi.

Şurada, İspanyol milletinin birtakım dağlardan indiğini görüyorsunuz. Muhammetçi prensler ne denli hızla fethetmişlerse, farkına varmadan etki altına girmeleri de o denli çabuklaşmıştır. Muazzam bir monarşi altında o çok krallık birleşmiştir ki, neredeyse tek vücut haline gelmiştir. Ta ki sahte bolluğun altında ezilip, gücünü, hatta şanını kaybedip, elinde sırf asli gücünün kibri kalıncaya dek.

Buradakiler İngiltere tarihçileri. İngiltere'de özgürlüğün durmadan anlaşmazlıkların, isyanların ateşinden çıktığı görülür. Prens sarsılmaz bir tahtın üstünde durmadan sallanmaktadır. İngilizler sabırsız, öfkelendiklerinde dahi bilge kalmayı başaran bir millettir. Ayrıca denizlere hâkim olup (bu zamana dek duyulmamış bir şey), ticareti imparatorlukla harmanlamaktadırlar.

Hemen şurada denizlerin diğer kraliçesi, Avrupa'da o denli saygı duyulan, Asya'da güçlü olan Hollanda Cumhuriyeti'nin tarihçileri. Asya'da o kadar çok kral Hollandalı tüccarların önünde diz çökmektedir ki.

İtalya tarihçileri size bir zamanlar dünyanın hâkimi olmuş, bugünse diğer bütün milletlerin kölesi bir milleti gösterir. Prensleri içi boş bir politika dışında egemenlik nişanelerinin hiçbirine sahip olmayan, araları açık, zayıf prenslerdir.

İşte cumhuriyet tarihçileri: Sahip olduğu özgürlüğün bir yansıması olan İsviçre Cumhuriyeti'nin, ekonomisi dışında kaynağı olmayan Venedik Cumhuriyeti'nin ve yapıları hariç muhteşem bir tarafı olmayan Cenova Cumhuriyeti'nin tarihçileri.

İşte kuzey ülkelerinin tarihçileri. Ve bunların içinde Polonya tarihçileri. Polonya özgürlüğünü ve krallarını seçme hakkını o kadar kötü kullanır ki, her ikisini kaybetmiş komşu halkları bu yolla teselli etmek ister gibidir."

Bunun üzerine ertesi güne kadar birbirimizden ayrıldık.

Paris, Şevval ayının 2. günü, 1719.

CXXXVII. Mektup

Rika'dan Aynı Kişiye

Ertesi gün, beni başka bir bölmeye götürdü. "Bunlar şairler," dedi bana; "yani meslekleri sağduyuya köstek olmak olan, hani kadınların eskiden süsleriyle, takılarıyla gömül-

mesi gibi, aklı eğlenceli süslerle gömen yazarlar. Onları bilirsiniz; güneşin daha güçlü parladığı ve hayalgücünü daha çok kamçıladığı Doğu'daki sayıları hiç de az değildir."

"İşte epik şiirler." "Ne! Epik şiir de nedir?" dedim, "Aslına bakarsanız," dedi bana, "hiçbir fikrim yok. İşin erbapları şimdiye kadar sadece iki tane yazılmış olduğunu, onlar haricindeki epik denen şiirlerin kesinlikle epik olmadığını ama bu şiirlere epik sıfatının yakıştırıldığını söylüyor. Benim de anlamadığım bu. Buna ek olarak, yeni epik şiirler yazmanın imkânsız olduğunu söylüyorlar. Bu daha da hayret verici.

İşte dramatik şairler. Bana göre şair sıfatını tam anlamıyla hak eden, tutkuların hâkimi şairler bunlardır. İki tür vardır: Bizi tatlı tatlı heyecanlandıran komikler ile kafamızı karıştıran, bizi olanca şiddetiyle sarsan trajikler.

İşte lirik şairler. Diğerlerini ne kadar önemsiyorsam, bunları da o denli küçümsüyorum. Lirik şairler sanatları sayesinde ahenkli zırvalar yaratırlar.

Daha sonra, saray mensuplarının dahi hoşuna giden idil ve eglog yazarları görülüyor. Bunlar saray mensuplarının hoşuna gidiyor; zira onlara sahip olmadıkları bir çeşit huzur veriyor, onları çoban durumunda gösteriyor.

Ve işte, şimdiye kadar gördüğümüz bütün yazarların en tehlikelileri: Hicivciler. Bu hicivler hiçbir şeyin deva olamadığı, derin yaralar açan birbirinden kopuk ince oklardır.

Burada romancıları görüyorsunuz. Romancı hem ruhun hem kalbin dilini abartan bir nevi şairdir. Hayatlarını doğayı aramakla ve daima ıskalamakla geçirirler. Öyle kahramanlar yaratırlar ki bu karakterler romanda kanatlı ejderhalar, sentorlar kadar sırıtır."

"Romanlarınızdan birkaçını gördüm," dedim ona. "Bizimkileri görseydiniz, daha da şaşırırdınız, çok sunidirler. Zaten âdetlerimiz kendilerini büyük sıkıntılara sokar. Bir âşığın sırf sevgilisinin yüzünü görmesi için on senelik bir tutku gerekir. Bununla birlikte, yazarlar okurları bu sıkıcı

hazırlık devrelerinden geçirmeye mecburdur. Ama olayların çeşitli olmasına izin verilmediği için de deva niyetine hastalıktan beter bir hileye başvururlar: mucizelere. Bir sihirbazın yeraltından ordu çıkarmasını, bir kahramanın tek başına yüz bin kişilik bir orduyu yok etmesini iyi bulmayacağınıza eminim. Oysa bütün romanlarımız böyledir. Bu soğuk ve çoğu kez birbirinin aynı maceralar bize eziyet eder, bu saçma mucizelere insan isyan eder."

Paris, Şevval ayının 6. günü, 1719.

CXXXVIII. Mektup

Rika'dan İzmir'deki İbrahim'e

Bakanlar burada mevsimler misali peş peşe değişiyor, kendi kendilerini yok ediyorlar. Üç yıldan bu yana mali sistemin dört kez değiştiğini gördüm. İran'da ve Türkiye'de vergiler, bu monarşilerin kurucuları zamanında nasıl toplanıyor idiyse bugün de öyle toplanıyor. Burada durum böyle olmaktan çok uzak. Bu işe Batılılar kadar kafa yormadığımız doğru. Prensin gelirlerinin yönetimi ile tek bir bireyin gelirlerinin yönetimi arasında, yüz bin tümenlik bir gelir veya yüz tümenlik bir gelir hesaplamaktan daha büyük bir fark olduğunu düşünemiyoruz. Oysa burada çok daha fazla incelik ve gizem mevcut. Gece gündüz çalışan büyük dehalar olması, bunların durmadan ve acı içinde yeni tasarılar ortaya koymaları, rica edilmeksizin kendileri için çalışan sonsuz sayıda insanın fikirlerini dinlemeleri, büyükler için girilemez, küçükler içinse kutsal olan bir odanın derinliklerine çekilip yaşamaları, kafalarının hep mühim sırlarla, mucizevi formüllerle, yeni sistemlerle dolu olması, düşüncelere dalıp konuşma alışkanlığından, hatta kimi zaman nezaket kurallarından dahi mahrum kalmaları gerek.

Rahmetli kral gözlerini kapar kapamaz, yeni bir idarenin kurulması düşünüldü. Durumun kötü olduğu seziliyor, fakat iyileştirmek için ne yapılması gerektiği bilinmiyordu. Önceki bakanların sınırsız nüfuzu çok zarar vermişti. Bu nüfuzu paylaştırmak istediler. Bunun için altı veya yedi meclis kuruldu. Bu bakanlık Fransa'yı yönetmiş bakanlıklar içinde belki de en sağduyulu olanıydı. Yaşam süresi gibi yarattığı iyiliğin süresi de kısa oldu.

Rahmetli kral öldüğünde Fransa, bin çeşit hastalığın altında ezilmiş bir vücut gibiydi. N****[63] neşteri eline aldı, hastalıklı dokuları kesip attı, bölgesel tedaviler uyguladı. Fakat içeride iyileştirilmesi gereken bir çürümüşlük kaldı. Bir yabancı geldi[64] ve bu çürümüşlüğü tedavi etmeye girişti. Birçok şiddetli tedaviden sonra, söz konusu vücudu doğrulttuğuna inandı. Oysa onu sadece şişirmekle kalmıştı.

Bundan altı ay öncesine kadar zengin olan herkes şimdi sefalet içinde, eskiden yiyecek ekmeği olmayanlar da şimdi zenginlik içinde yüzüyorlar. Bu iki uç durum birbirine hiç bu denli yakın olmamıştı. Eskiciler elbiseyi nasıl ters yüz ederse, bu yabancı da devleti öyle ters yüz etti. Altta kalanı üste çıkardı, üstte olanı ters çevirdi. Ne umulmadık servetler ortaya çıktı, sahipleri bile inanamadı! Tanrı dahi insanları hiçlikten daha hızlı çekip çıkartamaz. Eski yol arkadaşlarının hizmet ettiği, yarın belki de eski efendilerinin hizmet edeceği ne çok uşak türedi!

Bütün bunlar çoğu zaman tuhaf şeyler meydana getirdi. Önceki hükümdar zamanında servet yapmış uşaklar bugün soylarıyla övünüyorlar. Uşak kıyafetini henüz çıkarmışlara herhangi bir sokakta rastladıklarında, onlara, altı ay öncesine kadar kendilerine davranıldığı gibi küçümsemeyle yaklaşıyorlar. Avazları çıktığı kadar bağırıyorlar: Asiller mah-

63 1678-1766 yılları arasında yaşamış Adrien Maurice de Noailles kastediliyor. (ç.n.)

64 1671-1729 yılları arasında yaşamış İskoç ekonomist John Law kastediliyor. (ç.n.)

voldu, devlet allak bullak oldu! Sınıflara tam bir karmaşa hâkim! Adı sanı bilinmeyen adamların servet yaptığından başka şey görülmez oldu artık! Sırası gelince bunların kendilerinden sonra gelenlerden intikam alacağından ve otuz yıl içinde bu nitelikli insanların epey patırtı çıkaracağından emin olabilirsin.

Paris, Zilkade ayının 1. günü, 1720.

CXXXIX. Mektup

Rika'dan Aynı Kişiye

İşte sana büyük bir fedakârlık örneği! Üstelik sadece bir kadında değil, bir kraliçede. Prens kocasını, bütün gücüyle tahta ortak etmek isteyen İsveç kraliçesi,[65] bütün zorlukların üstesinden gelebilmek için eyaletlere bir bildirge gönderip prensin seçilmesi durumunda tahttan çekileceğini ilan etti.

Altmış yıldan fazla bir süre önce, Kristina adında bir kraliçe, kendini tamamen felsefeye adamak için tahttan feragat etti. Bu iki örnekten hangisine daha çok hayran kalmalıyız bilemiyorum.

Herkesin doğanın kendisine bahşettiği mevkide kalmasını tasvip etmeme, sınıflarının altında kalanların, firar edercesine sınıflarını terk edenlerin zayıflığını küçümsememe rağmen, bu iki prensesteki ruh yüceliğinden, birinin zekâsının, diğerinin kalbinin talihlerinin çok üstünde olduğunu görmekten çok etkilendim. Kristina, herkesin sırf zevk almayı düşündüğü bir zamanda öğrenmeyi seçti. Diğer kraliçe ise, bütün saadetini yüce zevcinin ellerine emanet ederek hayattan zevk almayı seçti.

Paris, Muharrem ayının 27. günü, 1720.

---

65 Ulrika-Eleonora, XII. Karl'ın kız kardeşi. Halk tarafından kraliçe ilan edilmiştir. (e.n.)

CXL. Mektup

Rika'dan ***'daki Özbek'e

Paris parlamentosu, Pontoise adında küçük bir şehre sürüldü.[66] Meclis bu parlamentoya, kaydetmesi veya tasdik etmesi için kendisini küçük düşürecek bir bildirge göndermişti. Parlamento da söz konusu bildirgeyi meclisi küçük düşürecek şekilde kaydetmişti.

Krallıktaki kimi diğer parlamentolar da aynı cezayla tehdit ediliyor.

Bu topluluklar hep iğrenç hareket etmiştir. Krallara sırf üzücü hakikatleri dile getirmek için yaklaşırlar. Dalkavuklardan oluşan bir kalabalık krallara durmadan hükümranlıklarından son derece memnun bir halk tasvir ederken, bunlar gelip iltifatları yalanlar, tahtın dibine emanetçisi oldukları inlemeleri ve gözyaşlarını sererler.

Hakikat yükü, prenslere götürmek söz konusu olduğunda çok ağır bir yüktür sevgili Özbek. Prensler hakikati söyleyenlerin buna mecbur olduklarını; ödevlerinin, hissettikleri saygı ve hatta sevginin zorlaması olmasa, kendileri için bu kadar üzücü ve kahredici işlere asla kalkışmayacaklarını iyi hesaba katmalıdır.

Paris, Cemaziyelevvel ayının 21. günü, 1720.

CXLI. Mektup

Rika'dan ***'daki Aynı Kişiye

Hafta sonu seni göreceğim. Günler seninle nasıl da hoş geçecek! Birkaç gün önce, yabancı yüzümü görmek arzusunda olan saraylı bir kadına takdim edildim. Kadını güzel,

66 21.07.1720. (e.n.)

hükümdarımızın bakışlarına ve kalbinin dinlendiği kutsal mekândaki yüce bir mevkiye layık buldum.

İranlıların âdetleri, İranlı kadınların yaşam biçimleri üzerine bana bin tane soru sordu. Saray hayatı onun zevkine göre değilmiş, bir erkeği on veya on iki kadın arasında bölünmüş görmekten tiksiniyormuş gibi geldi bana. Durumu erkeğin saadetine gıpta etmeden, kadınların durumuna merhamet etmeden değerlendiremedi. Kitap okumayı, özellikle de şairlerin ve romancıların kitaplarını okumayı sevdiği için, bizim yazarlardan bahsetmemi istedi. Anlattıklarım merakını iyice artırdı. Yanımda getirdiğim kitaplardan bir bölümünü kendisi için çevirmemi rica etti. Bir İran hikâyesini çevirip, birkaç gün sonra kendisine yolladım. Hikâyeyi dönüştürülmüş haliyle görmek belki hoşuna gider:

Şeyh Ali Han zamanında İran'da Zülema adlı bir kadın yaşarmış. Bu kadın kutsal Kur'an'ı ezbere bilirmiş. Aziz peygamberlerin geleneklerini ondan daha iyi anlayan derviş yokmuş. Arap âlimleri onun bütün anlamlarını kavrayamadığı gizemli bir şey söyleyemeyi henüz başaramamışlar. Bunca bilgi bu kadında şen bir ruhla birleşmişmiş; öyle ki konuştuğu kişileri eğlendirmek mi, yoksa eğitmek mi istiyor tahmin edilemezmiş.

Zülema bir gün kadın dostlarıyla sarayın salonlarından birinde otururken, içlerinden biri öteki dünya hakkında ne düşündüğünü, âlimlerimizin cennetin sırf erkekler için var olduğuna ilişkin eski geleneğine itimat edip etmediğini sormuş.

"Herkesin paylaştığı duygu budur," demiş Zülema onlara. "Kadın cinsini alçaltmak için yapmadıkları şey yok. Hatta İran'ın her yerine dağılmış, Yahudi denen bir halk var. Onlar, kutsal kitaplarının nüfuzuna dayanarak, bizim ruha sahip olmadığımızı iddia ediyorlar.

Bu hakaretamiz fikirlerin yegâne kaynağı, kendi üstünlüklerini bu dünyadaki hayatlarının da ötesine taşımak isteyen erkeklerin kibridir. Düşünmezler ki o büyük gün

geldiğinde, bütün varlıklar Tanrı karşısında birer hiç haline gelecek, aralarında erdemin sağladığı ayrıcalıklardan başka ayrıcalık olmayacaktır.

Tanrı mükâfatlarında kendine sınır tanımayacaktır. İyi bir hayat sürmüş, üzerimizdeki nüfuzunu iyi kullanmış erkekler ilahi güzellerle dolu bir cennete gidecekler. Bunlar öyle güzel olacak ki, bir ölümlü görecek olsa, onlara kavuşma sabırsızlığı içinde o an intihar ederdi. Erdemli kadınlar da zevklerle dolu bir mekâna gidecek. Burada kendilerine kul köle olacak ilahi erkeklerle hazdan mest olacaklar. Her biri, içinde bu erkeklerin hapsedildiği bir saraya sahip olacak. Bizim harem ağalarından daha sadık harem ağaları bu erkekleri muhafaza edecek."

"Arapça bir kitapta," diye eklemiş Zülema, "İbrahim adlı bir adamın tahammül edilemez derecede kıskanç olduğunu okumuştum. Bu adam çok katı muamele ettiği, son derece güzel on iki kadına sahipmiş. Ne harem ağalarına ne de sarayının duvarlarına itimat ediyormuş. Kadınları hemen hemen hep kilit altında tutuyor, birbirlerini göremeyecek, birbirleriyle konuşamayacak şekilde odalarına hapsediyormuş. Zira masum bir dostluğu bile kıskanıyormuş. Bütün hareketleri, doğal kabalığının izlerini taşıyormuş. Ağzından hiç tatlı bir söz çıkmaz, kadınların içinde bulunduğu köleliği ağırlaştırmayan tek bir işarette bulunmazmış.

Kadınların hepsini sarayın bir salonunda topladığı bir gün, diğerlerinden daha cesur olan biri, İbrahim'i kötü tabiatı nedeniyle kınamış. 'İnsan böylesine güçlü bir korku salmanın yollarını aradığında,' demiş ona, 'o yolları bulmadan önce hep kendinden nefret ettirmenin yollarını bulur. Bizler o kadar mutsuzuz ki, bir değişim arzulamaktan kendimizi alamıyoruz. Benim yerimde başkası olsa, ölümünüzü dilerdi. Bense sadece kendi ölümümü diliyorum. Sizden ancak bu yolla ayrılabilmeyi umduğumdan, hayattan bu şekilde ayrılmak benim için daha da tatlı olacaktır.' İbrahim'i duy-

gulandırması gereken bu konuşma, onu müthiş bir gazaba sürüklemiş. İbrahim hançerini çekip kadının göğsüne saplamış. 'Sevgili dostlarım,' demiş kadın ölmekte olan bir sesle, 'Tanrı erdemime merhamet ettiği takdirde, intikamınız alınacaktır.' Kadın bu sözlerle bu talihsiz yaşamı terk etmiş ve zevkler diyarına gitmiş. İyi bir hayat sürmüş kadınlar, burada daima kendini yenileyen bir saadetin tadını çıkartıyormuş.

Önce hoş bir çayır görmüş. En canlı çiçeklerin renkleri çayırın yeşilini daha da ortaya çıkarıyormuş. Suları kristalden de saf bir dere bu çayırda sonsuz dönemeçlerle akıp gidiyormuş. Kadın daha sonra sevimli korulara girmiş. Buraya hâkim olan sessizliği sadece kuşların tatlı şarkısı bölüyormuş. Muhteşem bahçeler çıkmış daha sonra karşısına. Doğa bu bahçeleri sadeliği ve bütün haşmetiyle donatmış. Nihayet kendisi için hazırlanmış, sadece onun zevklerine amade ilahi erkeklerle dolu olağanüstü bir saraya gelmiş.

Hemen bu erkeklerden ikisi onu soymak için çıkagelmiş. Diğerleri onu banyoya götürmüş, en nefis kokuları sürmüş. Sonra ona kendi kıyafetlerinden çok daha zengin kıyafetler verilmiş. Daha sonra geniş bir salona götürülmüş. Burada güzel kokulu odunlarla yakılmış bir ateş ile en leziz yemeklerle donatılmış bir sofra görmüş. Her şey onun duyularını mest etmek için yarışır gibiymiş. Bir yandan, ilahi olduğu kadar tatlı bir müzik duyuyor; öte yandan, sırf kendisinin hoşuna gitmekle meşgul olan bu ilahi adamların danslarından başka bir şey görmüyormuş. Oysa bunca zevk, sırf onu fark ettirmeden daha da büyük zevklere götürmek içinmiş. Odasına götürülmüş. Bir kez daha soyulduktan sonra, muhteşem bir yatağa taşınmış. Yatakta büyüleyici güzellikteki iki erkek onu kollarına almış. O an sarhoş olmuş, duyduğu haz arzularını dahi aşmış. 'Kendimi kaybetmiş haldeyim,' demiş onlara; 'ölümsüz olduğumdan emin olmasam ölüyorum sanacağım. Bu çok fazla, bırakın beni; duyduğum

hazzın şiddeti altında eziliyorum. Evet, duyularımın biraz sakinleşmesine izin verin. Tekrar nefes almaya, kendime gelmeye başlıyorum. Meşaleleri niçin götürdüler? Şimdi ben sizin ilahi güzelliğinizi göremeyecek miyim? Göremeyecek miyim o... Fakat görmek niye? Beni ilk duyduğum esrimelere geri götürüyorsunuz. Ah tanrılar! Şu karanlıklar ne kadar da hoş! Ne? Ölümsüz olacağım, sizinle ölümsüz olacağım. Ben... Hayır, bana merhamet edin; zira gördüğüm kadarıyla sizler hiç merhamet dilemeyen insanlarsınız.'

Emirlerini birçok kez tekrar ettikten sonra, nihayet erkekler ona itaat etmişler. Kendisine ancak, çok ciddi bir şekilde itaat edilmeyi talep ettiğinde itaat edilmiş. Kendinden geçmiş bir halde dinlenmiş, iki ilahi erkeğin kollarında uyumuş. İki uyku anı yorgunluğunu almış. Kendisini bir anda ateşleyen iki öpücükle gözlerini açmış. 'Endişeliyim,' demiş, 'korkarım beni artık sevmiyorsunuz.' Üstünde pek durmak istemediği bir şüpheymiş bu. Zaten onlarlayken arzu edebileceği her türlü açıklamayı elde etmiş. 'Ben hayattan bezmiş bir kadınım,' diye haykırmış; 'affedin, affedin, ben sizden eminim. Bana hiçbir şey söylemiyorsunuz, ama bana söyleyebileceğiniz her şeyden daha iyisini yapıyorsunuz. Evet, evet, itiraf ediyorum, kimse bu kadar sevilmemiştir. Fakat o da ne? Beni ikna etme şerefi için birbirinizle kavga ediyorsunuz! Ah! Kavga ederseniz, yenilgimden aldığım hazza hırsı eklerseniz, mahvolurum. İkiniz de muzaffer olursunuz, bir ben yenilmiş olurum. Fakat zaferinizi burnunuzdan getirmeyi de bilirim.'

Bütün bunlar ancak gün ışıyınca kesilmiş. Sadık ve tatlı hizmetkârları odasına girmiş, bu iki genç adamı yataktan kaldırmış. İki yaşlı adam onları Anais'in zevkleri için muhafaza edilecekleri mekâna götürmüş. Daha sonra Anais kalkmış; kendisine tapınan maiyetine önce çıplaklığın güzelliğiyle, sonra da en ihtişamlı süslerle görünmüş. Geçirdiği gece onu güzelleştirmiş; tenini canlandırmış, güzelliğini vur-

gulamış. Bütün gün sadece danslar edilmiş, konserler dinlenmiş, ziyafetler verilmiş, gezintilere çıkılmış. Zaman zaman Anais'in kaçıp, genç kahramanlarına koştuğu görülmüş. Bu kıymetli kavuşma anlarından sonra, Anais terk ettiği topluluğuna daima daha huzurlu bir yüzle geri geliyormuş. Nihayet akşam olduğunda, onu tamamen gözden kaybetmişler. Anais saraya kapanmış; dediğine göre, burada sonsuza dek kendisiyle yaşayacak ölümsüz esirlerle tanışmak istiyormuş. En arkalardaki, en büyüleyici mekânlardaki bölmeleri ziyaret etmiş. Burada mucizevi güzellikte elli esir saymış. Bütün gece o odadan bu odaya gezmiş. Her yerde, hep farklı ve hep aynı şekilde hürmet görmüş.

Ölümsüz Anais hayatını işte böyle geçiriyormuş. Kâh parlak kâh tek kişilik zevkler tadarak, ihtişamlı bir topluluk tarafından tapınılarak veya kendini kaybetmiş bir âşık tarafından sevilerek. Sihirli sarayından çıkıp kırların ortasında bir mağaraya gidiyormuş. Çiçekler ayaklarının altında bitiyor, eğlenceler yığınlar halinde önüne çıkıyor gibiymiş.

Bu mesut mekânda ikamet edeli sekiz günü geçmiş. Hep kendinden geçmiş bir vaziyette bulunan Anais, bir an bile durup bir şey düşünememiş. Düşünmeden, ruhu, tabiri caizse kendi kendine hesap vermeden, tutkuların sessizliğinde kendi kendini dinlemeden saadetinin tadını çıkarmış.

Mutlu insanlar o kadar keskin zevklere sahiptirler ki, düşünme yetisinin tadını çok nadir çıkartabilirler. Bu nedenle o anki objelere önüne geçilmez şekilde bağlanarak, geçmiş şeylere dair anılarını tamamen kaybedip, öbür hayatlarında tanımış veya sevmiş oldukları şeyleri hiç umursamazlar.

Fakat ruhen gerçek bir filozof olan Anais, neredeyse bütün hayatını düşünerek geçirmiş. Düşüncelerini, kendi haline bırakılmış bir kadından beklenenden çok daha ötelere taşımış. Kocasının kendisini mahkûm ettiği katı inzivanın ona tek faydası da bu olmuştu. Yoldaşlarını felç eden korku

ile eziyetlerin sonu, saadetinin başlangıcı olacak ölümü küçümsemesini sağlayan da işte bu akıl gücü olmuş.

Böylece yavaş yavaş içinde bulunduğu zevk sarhoşluğundan sıyrılmış, sarayındaki odalardan birine kapanmış. Eski durumu ve şimdiki saadetiyle ilgili tatlı düşüncelere dalmış. Yoldaşlarının mutsuzluğuna üzülmeden edememiş. İnsan, başkalarıyla paylaştığı çilelere karşı daha duyarlı olur. Anais salt merhamet sınırları içinde kalmamış. Bu talihsiz kadınlara karşı daha da sevecen davranarak, onları kurtarabileceğini hissetmiş.

Yanında bulunan genç adamlardan birine kocasının görüntüsünü almasını, sarayına giderek oranın hâkimi olmasını, kocasını oradan kovmasını ve geri çağırılana dek sarayda kalmasını emretmiş.

Verilen emir anında yerine getirilmiş. Genç adam havayı delmiş, İbrahim'in sarayının kapısına gelmiş. İbrahim sarayda değilmiş. Genç adam kapıyı çalmış, her kapı ona açılmış. Harem ağaları ayaklarına kapanmış. İbrahim'in kadınlarının hapsedildiği bölmelere koşmuş. Geçerken bu kıskanç adamın gözlerine görünmez hale gelip, cebinden anahtarları çalmış. İçeri girmiş, önce onları tatlı havasıyla hayrete düşürmüş. Kısa süre sonra, nezaketi ve giriştiği işleri yerine getirişindeki hızla onları daha da hayrete düşürmüş. Kadınların her biri şaşkınlıktan payını almış. İbrahim'e bu kadar benzemeseymiş, onu hayal zannedebilirlermiş.

Sarayda bunlar olurken, İbrahim bağırıp çağırıyor, haykırıp tepiniyormuş. Bir sürü zorlukla karşılaştıktan sonra içeri girmiş, harem ağalarını serseme çevirmiş. Geniş adımlarla yürürken, bir anda geri çekilmiş, sahte İbrahim'i, kendi suretini ancak bir efendinin sahip olabileceği serbestlikte gördüğünde afallamış kalmış. Yardım çağırmış; harem ağalarının bu sahtekârı öldürmesine yardım etmelerini istemiş; fakat ona itaat edilmemiş. Geriye ancak zayıf bir ihtimal kalmış: Kadınlarının hakemliğine başvurmak. Bir saat içinde

sahte İbrahim bütün hakemlerini baştan çıkarmış. İbrahim kovulmuş, saraydan yakışıksız bir biçimde atılmış. Rakibi hayatının bağışlanmasını emretmese, bin kere öldürülürmüş. Sonunda, savaş meydanında muzaffer olan yeni İbrahim, kadınların yaptığı seçime layık olduğunu gitgide daha çok göstermiş, o zamana kadar duyulmamış mucizelerle ün salmış. 'Siz İbrahim'e benzemiyorsunuz,' diyormuş kadınlar. 'Daha ziyade o sahtekârın bana benzemediğini söyleyin,' diyormuş muzaffer İbrahim. 'Yaptıklarım yetmiyorsa, sizin zevciniz olmak için daha ne yapmak gerekiyor?'

'Ah! Sizden şüphe etmiyoruz,' demiş kadınlar. 'Siz İbrahim olmasanız da, o olmayı bu kadar hak etmiş olmanız bize yeter. Siz bir günde onun on yılda olamadığından daha çok İbrahim oldunuz.' 'O halde,' demiş genç adam, 'bu sahtekâra karşı benden yana olacağınıza söz veriyor musunuz?' 'Bundan şüpheniz olmasın,' demiş kadınlar hep bir ağızdan, 'size sonsuz sadakat yemini ediyoruz. Biz haddinden fazla istismar edildik. Hain adam bizim erdemimizden şüphe etmiyor, sırf kendi zayıflığından şüphe ediyordu. Erkeklerin onun gibi olmadığını görüyoruz. Erkekler şüphesiz size benziyorlar. İbrahim'i gözümüzde ne kadar nefretlik hale getirdiğinizi bir bilseniz!' 'Ah! Size sık sık yeni nefret etme fırsatları vereceğim,' demiş sahte İbrahim. 'Onun size yaptığı kötülüğü henüz anlamış değilsiniz.' 'Onun adaletsizliğini, sizin intikamınızın büyüklüğünden anladık,' demiş kadınlar. 'Evet, haklısınız,' demiş ilahi adam; 'kefareti işlenen suça göre belirledim. Cezalandırma şeklimden memnun kalmanıza sevindim.' 'Fakat, demiş kadınlar, eğer bu sahtekâr geri gelirse, biz ne yaparız?' 'Onun sizi aldatması çok zor olur sanırım,' demiş genç adam. 'Sizin yanınızda edindiğim yer kurnazlıkla muhafaza edilmiyor. Zaten onu o kadar uzağa yollayacağım ki, onun adını dahi bir daha duymayacaksınız. Şimdilik saadetinizi sağlamayı kendi üzerime alıyorum. Kıskanç olmayacağım; sizi rahatsız etmeden güvenliğinizi

sağlayacağım. Liyakatime bana sadık olacağınıza inanacak kadar güveniyorum. Benimle erdemli olmayacaksınız da kiminle olacaksınız?' Genç adamla kadınlar arasındaki bu sohbet uzun sürmüş. İki İbrahim'in benzerliğinden çok farklılığına hayret eden kadınlar, gördükleri bunca mucizeye dair açıklama talep etmeyi akıllarına bile getirmemişler. Nihayet umutsuz koca bir kez daha onları rahatsız etmiş. Bütün evini neşe içinde, kadınlarını hiç olmadıkları kadar kül yutmaz bulmuş. Ev, kıskanç bir adama göre değilmiş. Öfke içinde çıkmış gitmiş. Bir an sonra sahte İbrahim peşine takılmış, onu kapıp havalandırmış, saraydan dört yüz fersah öteye bırakmış.

Ah tanrılar! Sevgili İbrahimlerinin yokluğunda kadınlar nasıl bir umutsuzluğa kapılmışlar! Harem ağaları hemen doğal sertliklerine geri dönmüş. Bütün ev ağlıyormuş; kimi zaman başlarına gelen her şeyin bir rüyadan ibaret olduğunu düşünüyorlarmış; birbirlerine bakıp bakıp, yaşadıkları tuhaf maceraların en ufak ayrıntılarını anıyorlarmış. Nihayet İbrahim geri gelmiş. Hep daha sevecen davranıyormuş. Kadınlara yolculuğu hiç de zahmetli olmamış gibi gelmiş. Yeni efendi eski efendinin o kadar zıddı bir davranış biçimi benimsemiş ki, bütün komşular hayretler içinde kalmış. Bütün harem ağalarının işine son vermiş, evini herkese açmış. Kadınlarının örtünmesine bile izin vermek istememiş. Bu kadınları ziyafetler sırasında erkeklerin arasında, onlar kadar özgür görmek çok tuhaf bir şeymiş. İbrahim haklı olarak ülkenin âdetlerinin onun gibilere uymadığını düşünmüş. Bununla birlikte, hiçbir masraftan kaçınmıyormuş. Kıskanç adamın mallarını aşırı bir müsriflikle dağıtmış. Kıskanç adam götürüldüğü uzak diyarlardan üç yıl sonra geri döndüğü vakit, evinde kadınlarının yanında otuz altı çocuk bulmuş.

Paris, Cemaziyelevvel ayının 26. günü, 1720.

CXLII. Mektup

Rika'dan ***'daki Özbek'e

İşte bir bilginden gelen bir mektup, elime dün geçti. Sana tuhaf gelecektir.

"Beyefendi,

Bundan altı ay önce, bana beş veya altı yüz bin lira ile harika mobilyalarla dolu bir ev bırakan çok zengin bir amcanın mirası elime geçti. İstifade etmeyi bilince mala sahip olmak bir zevk. Benim ne hırsım ne de zevklere düşkünlüğüm vardır. Hemen hemen hep tam bir bilgin hayatı sürdüğüm bir bölmeye kapanmış vaziyette yaşıyorum. Saygın antikitenin meraklı bir amatörüne ancak böyle bir yer yaraşır.

Amcam gözlerini yumduğunda, onu bir eski Yunan ve Roma cenaze töreniyle gömmeyi çok istedim. Fakat o sırada ne gözyaşı şişem, ne kül kabım, ne de antik kandilim vardı.

Fakat o zamandan bu zamana bu değerli ve nadide objeleri elde ettim. Birkaç gün önce, Stoacı bir filozofa ait toprak bir kandili satın almak için gümüş sofra takımımı sattım. Eskiden Vergilius'un kullandığı, hafif çatlak bir aynaya sahip olabilmek için, amcamın dairelerinin hemen hemen bütün duvarlarına asmış olduğu aynaları elden çıkardım. Bu aynada, Mantova kuğusunun[67] sureti yerine kendi suretimi görmek beni büyülüyor. Hepsi bu değil: Yüz louis altını karşılığında, bundan iki bin yıl önce tedavülde olan beş veya atlı bakır para satın aldım. Şu an evimde, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden önce imal edilmemiş tek bir mobilya dahi yok. Son derece değerli ve son derece pahalı el yazmalarıyla dolu küçük bir bölmem var. Her ne kadar bu yazmaları okumak için gözlerimi perişan ediyorsam da,

67 Mantova şehrine yakın bir yerde dünyaya gelen Romalı şair Vergilius'un lakabı. (ç.n.)

bunları, pek de aslına uygun olmayan ve herkesin elinde olan basılı örneklerinden çok daha fazla seviyorum. Hemen hemen hiç dışarı çıkmasam da, Romalılar zamanında var olmuş bütün eski yolları tanımak için ölçüsüz bir tutkuya sahip olmaktan da geri duramıyorum. Evimin çok yakınında, bir Galya valisinin bundan aşağı yukarı on iki yüz yıl önce yaptırdığı böyle bir yol var. Kır evime giderken, çok rahatsız olmasına, yolumu bir fersah uzatmasına rağmen, buradan geçmeyi hiç ihmal etmem. Fakat beni en çok öfkelendiren şey; bu yola, belli aralıklarla komşu şehirlerin uzaklığını belirten tahta direkler dikilmiş olması. Eskiden mil taşlarının olduğu bu yolda bu sefil işaretleri görmek beni deli ediyor. Mirasçılarıma bu taşları tekrar diktirteceğimden, vasiyetimde onları bu masrafa katlanmak zorunda bırakacağımdan eminim. Beyefendi, eğer elinizde herhangi bir İran el yazması varsa ve bunu bana ulaştırırsanız, beni çok mutlu edersiniz. Talep edeceğiniz meblağı ödemeye hazırım. Buna ek olarak size, kendi kalemimden çıkmış birkaç eseri vereceğim. Bu eserler sayesinde, edebiyat toplumunun hiç de gereksiz bir üyesi olmadığımı göreceksiniz. Bunların içinde, eskiden zafer törenlerinde kullanılan taçların defne yapraklarından değil, meşe yapraklarından yapıldığını kanıtladığım bir el yazması dikkatinizi çekecektir. En ağırbaşlı Yunan yazarların dile getirdiği bilgece tahminlere dayanarak, Kambises'in sağ bacağından değil, sol bacağından yaralanmış olduğunu kanıtladığım bir başka el yazması ile küçük bir alnın Romalılarda aranan bir güzellik olduğunu kanıtladığım bir el yazmasına hayran kalacaksınız. Bunlara ek olarak size, Vergilius'un Aeneis Destanı'nın altıncı kitabında yer alan bir dizeye açıklık getiren sekiz sayfalık bir cilt göndereceğim. Bütün bunlar elinize birkaç gün içinde geçecek. Şimdilik size, şu ana kadar ortaya çıkmamış, bir kütüphanenin tozlu rafları arasında keşfettiğim eski bir Yunan mitoloji uzmanından kalma bir bölümü göndermekle yetiniyorum. Halletmem

gereken önemli bir iş nedeniyle şimdilik sizden ayrılıyorum. Söz konusu iş doğa bilimci Plinius'a ait, V. yüzyıl müstensihlerinin tuhaf bir şekilde bozduğu güzel bir bölümü tekrar eski haline getirmek. En derin saygılarımla vs."

Eski Bir Mitoloji Uzmanından Alıntı[68]

Orkad yakınlarındaki bir adada bir çocuk doğmuş. Bu çocuğun babası Aiolos, rüzgâr tanrısıymış ve annesi de Kaledonyalı bir nemfmiş. Hakkında söylenenlere göre, bu çocuk parmaklarıyla sayı saymayı tek başına öğrenmiş, dört yaşından itibaren madenleri birbirinden o kadar iyi ayırt eder hale gelmiş ki, annesi ona altın bir yüzük yerine pirinç bir yüzük vermek istediğinde hileyi anlayıp yüzüğü yere atmış.

Büyüdüğü zaman, babası ona rüzgârları bir tulumun içine doldurmayı öğretmiş. Çocuk bunu gezginlere satıyormuş. Fakat söz konusu mal ülkesinde çok talep görmediğinden, çocuk ülkesini terk ederek, kör talihin tanrısı eşliğinde dünyayı dolaşmaya başlamış.

Yolculukları sırasında, Baetica'nın[69] her yerinde pırıl pırıl altınlar olduğunu duymuş. Bu haber, adımlarını bu ülke istikametinde hızlandırmasına neden olmuş. Burada, o sırada hüküm süren Saturn tarafından çok kötü karşılanmış. Fakat bu tanrı yeryüzünü terk ettikten sonra, ülkedeki bütün kavşaklara giderek, buralarda boğuk bir sesle durmadan şöyle haykırmaya karar vermiş: "Ey Baetica halkları! Altına ve gümüşe sahip olduğunuz için zengin olduğunuzu sanıyorsunuz. Bu yanılgınız bana acıma veriyor. Beni dinleyin ve

---

68 İskoç ekonomist John Law hakkındaki bir hiciv. Law paranın sadece bir değiştokuş aracı olduğunu, tek başına servet olarak değerlendirilemeyeceğini düşünüyordu. XV. Louis döneminde, kral naibi olan II. Philippe tarafından maliye müfettişliğine getirilmiştir. Law ileride Fransa Merkez Bankası'na dönüşecek olan Banque Générale'in de kurucusudur. (e.n.)

69 Fransa. (e.n.)

kötücül madenler diyarını terk edin. Hayalgücü imparatorluğuna gelin. Burada sizlere, sizleri dahi hayrete düşürecek zenginlikler vaat ediyorum." Hemen ardından yanında getirmiş olduğu tulumların büyük bölümünü açmış ve malını isteyen herkese dağıtmış.

Ertesi gün aynı kavşağa gelmiş ve şöyle haykırmış: "Ey Baetica halkları! Zengin mi olmak istiyorsunuz? Benim çok zengin olduğumu ve çok zengin olduğunuzu hayal edin. Her sabah servetinizin bir önceki gece ikiye katlandığını düşünün. Daha sonra yataktan kalkın. Alacaklılarınız varsa, hayal ettiğiniz meblağla onlara olan borcunuzu ödeyin. Sonra onlara da hayal etmelerini söyleyin."

Birkaç gün sonra aynı kavşağa gelmiş ve şöyle konuşmuş: "Ey Baetica halkları! Hayalgücünüzün ilk günlerdeki kadar canlı olmadığını görüyorum. Benim hayalgücüme ayak uydurun. Her sabah önünüze, sizin için zenginlik kaynağı olacak bir levha koyacağım. Bu levhada sadece dört söz göreceksiniz. Fakat bunlar çok anlamlı sözler olacak; zira kadınlarınızın çeyizini, çocuklarınızın rızkını, hizmetkârlarınızın masraflarını karşılayacak. Size gelince," demiş en yakınında yer alan gruba, "size gelince sevgili çocuklarım (size bu şekilde hitap edebilirim, zira sayemde ikinci kez dünyaya geliyorsunuz) levham atlı arabalarınızın ihtişamını, verdiğiniz ziyafetlerin şatafatını, metreslerinizin masraflarını karşılayacak."

Bundan birkaç gün sonra, nefes nefese ve öfkeden çılgına dönmüş bir halde yine aynı kavşağa gelmiş ve şöyle haykırmış: "Ey Baetica halkları! Size hayal etmenizi öğütlemiştim. Sözümü dinlemediğinizi görüyorum. O halde size hayal etmenizi emrediyorum!" Bu sözleri edip oradan derhal ayrılmış. Fakat biraz düşününce geri dönmüş. "İçinizden bazılarının altınını ve gümüşünü muhafaza edecek kadar nefretlik hareket ettiğini duydum. Hadi gümüş neyse de, altın... altın! Ah! Bu beni öyle öfkelendiriyor ki... Kutsal tulumlarım üzerine yemin

ederim ki, şayet altınlarını getirip bana teslim etmezlerse, onları sert bir şekilde cezalandıracağım." Daha sonra, gayet ikna edici bir havayla şunları söylemiş: "Bu sefil altınları kendime saklamak için mi istiyorum zannediyorsunuz? İşte size ne kadar temiz kalpli olduğumun kanıtı: Birkaç gün önce bunları bana getirdiğinizde, yarısını size anında iade etmiştim."

Ertesi gün uzaktan görünmüş, tatlı ve gönül okşayıcı bir sesle şu telkinde bulunmuş: "Ey Baetica halkları! Hazinelerinizin bir kısmının yabancı ülkelerde olduğunu duydum. Rica ediyorum, bu hazineleri bana gönderin. Beni hoşnut etmiş olursunuz. Ben de sizlere ebedî bir minnet duyarım."

Aiolos'un oğlu, canı pek de gülmek istemeyen insanlara hitap ediyormuş. Yine de bu insanlar gülmekten kendilerini alamamış. Bu ise, Aiolos'un oğlunun kafasını karıştırıp oradan uzaklaşmasına neden olmuş. Fakat yine cesaretlenerek, bir küçük ricada daha bulunmayı göze almış: "Kıymetli taşlarınız olduğunu biliyorum. Jupiter aşkına, bunlardan kurtulun! Hiçbir şey sizleri bu tür şeyler kadar fakirleştiremez. Bunlardan kurtulun diyorum size. Şayet tek başınıza kurtulamıyorsanız, size harika iş adamları gönderirim. Size söylediğimi yaparsanız, evinize ne zenginlikler akacak! Evet, size tulumlarımın içinde var olacak en saf şeyleri vaat ediyorum."

Nihayet bir sehpanın üzerine çıkmış. Daha güvenli bir sesle şunları söylemiş: "Ey Baetica halkları! Şu anki mesut durumunuz ile sizi ilk gördüğüm zamanki durumunuzu karşılaştırdım. Sizin dünyanın en zengin halkı olduğunuzu görüyorum. Fakat servetinizi zirveye taşımak için, mallarınızın yarısına el koymama izin verin." Bu sözler üzerine, Aiolos'un oğlu hafif bir kanat çırpışıyla ortadan kaybolmuş, kendisini dinleyenleri kelimelerle ifade edilemeyecek bir şaşkınlık içinde bırakmış. Bundan dolayı ertesi gün geri gelmiş ve şöyle konuşmuş: "Söylevimin hiç hoşunuza gitmediğini dün fark ettim. O halde size hiçbir şey söylememişim farz edin. Amacıma ulaşmak için başka tedbirler almak kâfi. Zenginlikleri-

mizi tek bir yerde toplayalım. Bunu kolayca yapabiliriz, zira çok yer tutmuyorlar." Hemen ardından bunların dörtte üçü ortadan kaybolmuş.

Paris, Şaban ayının 9. günü, 1720.

CXLIII. Mektup

Rika'dan Livorno'daki Yahudi Hekim Natanel Levi'ye

Bana muskaların fazileti, tılsımların gücü hakkında ne düşündüğümü soruyorsun. Bunu neden bana soruyorsun? Sen Yahudisin, bense Muhammetçiyim. Bu ise, ikimizin de saf ve temiz insanlar olduğumuz anlamına gelmektedir.

Üzerimde daima yüce Kur'an'dan alınmış iki binden fazla alıntı taşırım. Kollarıma, iki yüzden fazla dervişin ismini taşıyan küçük bir bohça bağlarım. Ali'nin, Fatıma'nın ve bütün temiz yüreklilerin isimleri giysilerimin içinde yirmiden fazla yere saklanmıştır.

Bununla birlikte, bazı sözlere atfedilen fazileti reddedenleri de tasvip etmiyor değilim. Onların mantık yürütmelerine cevap vermemiz, onların bizim tecrübelerimize cevap vermesinden daha güç.

Bütün bu bezleri eski bir alışkanlık nedeniyle, evrensel bir uygulamaya uyum sağlamak adına taşıyorum. Bunlar taktığımız yüzüklerden ve diğer süslerden daha erdemli olmasa dahi, onlardan daha az erdemli olduklarına da inanmıyorum. Fakat sen, birtakım gizemli harflere bel bağlamışsın. Bu teminat olmasa sürekli bir korku içinde yaşardın.

İnsanlar çok talihsiz! Durmadan sahte ümitler ile gülünç korkular arasında gidip geliyorlar. Akla bel bağlamak yerine, kendi kendilerine canavarlar yaratıp bunlardan korkuyor veya hayaletler yaratıp bunların cazibesine kapılıyorlar.

Birtakım harflerin dizilişinin nasıl bir tesir yaratmasını bekliyorsun? Bu dizilişin bozulması hangi tesiri bozsun istiyorsun? Bunların rüzgârlarla ne ilişkisi var ki fırtınaları dindirsin? Barutla ne ilişkisi var ki etkisini ortadan kaldırsın? Hekimlerin bozuk tabiat, hastalık nedeni dedikleri şeyle ne ilişkisi var ki bunları iyileştirsin?

Asıl sıradışı olan, bazı olayları batıl nedenlere bağlamak için kafa yoranların, bu olayların gerçek nedenini görmemek için büyük bir çaba harcıyor olmaları.

Bazı büyülerin savaş kazandırdığını söyleyeceksin. Ben de sana arazinin konumunu, asker sayısını veya bu askerlerin cesaretini, komutanların tecrübesini, nedenini bilmezden gelmek istediğin sonucu doğurmak için yeterli nedenler olarak görmeyerek kendini kandırdığını söyleyeceğim.

Büyü diye bir şey olduğunu bir an için kabul edeyim. Sen de bir an için büyü diye bir şey olmadığını kabul et. Zira bu imkânsız değil. Vereceğin bu taviz, iki ordunun savaşmasını engellemeyecektir. Bu durumda da ikisinden birinin galip gelmeyeceğini mi zannediyorsun?

Görünmez bir güç müdahale edene kadar bu ordularının kaderinin belirsiz kalacağını mı düşünüyorsun? Bütün atışların hedefi ıskalayacağına, her türlü ihtiyatın boşa gideceğine, bütün cesurca eylemlerin yararsız olacağına mı inanıyorsun?

Bu durumlarda bin çeşit sebeple akla gelen ölümün, insanda, senin açıklamak için bunca zahmet çektiğin türden paniklere neden olmayacağını mı düşünüyorsun? Yüz bin kişilik bir orduda tek bir çekingen adam dahi olmaz mı sanıyorsun? Bu adamın yılgınlığı bir başkasını yıldıramaz mı zannediyorsun? Bu ikincisinin bir üçüncüsünü, üçüncü adamın da kısa sürede bir dördüncüyü kaçırmayacağına mı inanıyorsun? Galibiyet elde edilemeyeceği fikrinin bir orduyu bir anda ele geçirmesi için bundan daha fazlasına gerek yoktur. Ordu kalabalık olduğunda, umutsuzluk onu daha da kolay ele geçirir.

Kendi varlıklarını muhafaza etme eğilimindeki bütün canlılar gibi, insanların hayata tutkuyla bağlı olduklarını herkes bilir, herkes sezer. Genelde herkesin bildiği bir şeydir bu. O halde belli durumlarda insanların hayatlarını kaybetmekten neden korktuklarını araştırmak niye?

Bütün milletlerin kutsal kitapları bu tür paniklerle veya doğaüstü korkularla dolu da olsa, bunlardan daha havai bir şey düşünemiyorum. Zira yüz bin nedeni olan bir sonucun doğaüstü olduğuna kani olmak için, öncelikle bu nedenlerden her birinin bir etkisi olup olmadığını araştırmış olmak gerekir. Oysa bunu yapmak imkânsızdır.

Bu konuda sana daha fazla bir şey söylemeyeceğim Natanel. Konu o kadar da ciddi bir incelemeye layık değil gibi geliyor bana.

Paris, Şaban ayının 20. günü, 1720.

Hamiş: Tam mektubumu bitirirken, bir taşra hekiminin Parisli bir hekime yazdığı mektupla ilgili sokakta bir duyuru yapıldığını duydum (zira burada her türlü saçmalık basılıyor, yayımlanıyor ve satın alınıyor). Sana bir örnek göndermemin iyi olacağını düşündüm, zira konumuzla ilgisi var. İçinde anlamadığım birçok şey var. Fakat hekim olduğuna göre, senin meslektaşlarının dilini anlaman gerekir.

Taşralı Bir Hekimin Parisli Bir Hekime Mektubu

Şehrimizde otuz beş gündür uyuyamayan bir hasta vardı. Hekimi ona afyon verdi. Fakat hasta afyon alıp almama konusunda bir türlü karar veremiyordu. Kadehi her eline aldığında daha da kararsızlaşıyordu. Nihayet hekimine şöyle dedi: "Beyefendi bana yarına kadar izin verin. Hekim olmayan, fakat evinde uykusuzluğa iyi gelen sayısız ilaç bulunduran bir adam tanıyorum. İzin verin ona danışayım. Bu gece

de uyuyamazsam, size başvuracağıma söz veriyorum." Hekimi böyle gönderdikten sonra, hasta perdeleri kapattırmış ve küçük bir uşağa şöyle demiş: "Sen, Bay Anis'in evine git ve ona bana gelmesini söyle." Bay Anis gelmiş. "Sevgili Bay Anis, ben ölüyorum, uyuyamıyorum. Dükkânınızda C.G.[70] veya bir Cizvit rahibinin kaleminden çıkmış, satamadığınız herhangi bir din kitabı yok mudur acaba? Zira uzun süre muhafaza edilen devalar en iyileridir." "Beyefendi," demiş kütüphaneci, "evimde Peder Caussin'in altı ciltlik *Kutsal Mahkeme*'si var, emrinize amadedir. Kitabı size göndereceğim, zira iyileşmenizi arzu ediyorum. İspanyol Cizvit Peder Rodriguez'in eserlerini isterseniz, çekinmeden söyleyin. Fakat beni dinlerseniz Peder Caussin'e itimat edelim. Tanrı'nın yardımıyla, Peder Caussin'in bir dönemi size C.G.'nin bir sayfası kadar iyi gelecektir." Bu sözler üzerine Bay Anis çıkmış, bahsettiği devayı getirmek için dükkânına koşmuş. *Kutsal Mahkeme* gelmiş. Üzerindeki tozu silkmişler. Hastanın genç bir öğrenci olan oğlu kitabı okumaya başlamış. Kitabın etkisini ilk hisseden o olmuş. Daha ikinci sayfada sözleri anlaşılmaz hale gelmiş; odada hazır bulunanlar da kendilerini yorgun hissetmeye başlamışlar. Bir an sonra hasta dışında hepsi horluyormuş. Nihayet, uzun süre acı çektikten sonra hasta da kendinden geçmiş.

Sabah erkenden hekim gelmiş. "O da ne!" demiş, "yoksa benim afyonu mu aldınız?" Ona cevap veren olmamış. Hastanın karısı, kızı, küçük oğlu, hepsi sevinçten kendilerinden geçmiş bir halde, hekime Peder Caussin'i göstermiş. Hekim bunun ne olduğunu sormuş. "Yaşasın Peder Caussin!" demişler ona; "bu kitabı ciltletmek lazım. Kim inanırdı ki? Bu bir mucize! Alın işte beyefendi, Peder Caussin'e siz de bir bakın. Babamı işte bu cilt uyuttu." Bunun üzerine hekime olan biten olduğu gibi anlatılmış.

---

70 Kitabın ilk editörlerine göre *La Connaissance du Globe* [Kainat Bilgisi] isimli kitap. (e.n.)

Hekim kabalanın gizemlerini, sözlerin ve düşüncelerin gücünü bilen, kurnaz bir adammış. Bu olay onu sarsmış. Uzun uzun düşündükten sonra, mesleki uygulamasını tamamen değiştirmeye karar vermiş. "İşte son derece eşsiz bir olay," demiş. "Benim için bir tecrübe oldu. Bu tecrübeyi daha da ileriye taşımak gerek. Akıl niçin kendindeki niteliklerin aynısını eserine de geçiremesin ki? Buna her gün şahit olmuyor muyuz? En azından denemeye değer. Eczacılardan bıktım usandım. Şurupları, gülapları, bütün o Galenci ilaçları hastaların hem kesesini hem de sıhhatini mahvediyor. Yöntem değiştirelim. Düşüncenin faziletini deneyelim." Bunun üzerine hekim, yepyeni bir ecza dolabı hazırlamış. Hekimin uygulamaya koyduğu belli başlı ilaçları size açıkladığımda bunu siz de göreceksiniz.

İshal yapıcı bitki çayı

Aristoteles'in Yunanca mantık kitabından üç sayfa, skolastik ilahiyat üzerine en ilerisinden bir inceleme yazısı, örneğin kurnaz Scotus'unkinden iki sayfa, Paracelsus'tan dört sayfa, İbn-i Sina'dan bir sayfa, İbn-i Rüşd'den altı sayfa, Porfirios'tan üç sayfa, Plotinus ve Iamblikhus'tan da bir o kadar sayfa alın. Hepsini yirmi dört saat demleyin. Günde dört defa için.

Daha sert bir müshil

I***'lerin B***'si ile C***'si hakkında C***'nin A***'sından on tane alın. Bunları benmari usulü damıtın. Ortaya çıkacak acı ve yakıcı sıvıdan bir damlayı, bir bardak normal suyun içinde iyice öldürün. Hepsini güvenle yutun.

Kusturucu ilaç

Altı adet söylev ile on iki kadar da mersiyeyi ismine bakmadan alın. Yine de M. de N.'ninkileri[71] kullanmamaya özen gösterin. Yeni operalardan oluşan bir derleme, elli adet

71 Esprit Fléchier (1632-1710): Fransız vaiz ve yazar. (e.n.)

roman, otuz adet yeni hatırat alın. Hepsini bir imbiğe koyun; iki gün dinlenmeye bırakın; daha sonra kum ateşinde damıtın. Şayet bu yeterli olmazsa,

Daha güçlü başka bir kusturucu ilaç

J. F.'nin[72] oyunlarından oluşan bir derlemeyi süslemiş bir adet ebru sayfasını alın. Bunu üç dakika boyunca demleyin. Bu haşlamadan bir kaşık dolusu ısıtın ve yutun.

Astımı tedavi eden çok basit bir ilaç

Cizvit Peder Maimbourg'un bütün eserlerini okuyun. Ancak her devrenin sonuna geldiğinizde ara vermeye özen gösterin. İlacı bir kez daha almaya gerek kalmaksızın, nefes alma kabiliyetini tekrar kazandığınızı hissedecekseniz.

Uyuzdan, mazıdan, saçkırandan ve at sıracasından korunmak için

Aristoteles'ten üç kategori, iki metafizik derecesi, bir adet ayrım, Chapelain'den altı dize, Saint-Cyran rahibinin mektuplarından herhangi bir cümle alın. Hepsini bir kâğıt parçasına yazın. Bu kâğıt parçasını katlayıp bir kurdeleye bağlayın ve boynunuzda taşıyın.

Miraculum chymicum, de violenta fermentatione cum fumo, igne et flammâ

Misce Quesnellianam infusionem, cum infusione Lallemaniana; fiat fermentatio cum magna vi, impetu et tonitru, acidis pugnantibus, et invicem penetrantibus alcalinos sales: fiet evaporatio ardentium spirituum. Pone liquorem fermentatum in alembico: nihil inde extrahes, et nihil invenies, nisi caput mortuum.[73]

---

72 1324 yılında eski ozan geleneğini yaşatmak üzere kurulmuş, Jeux Floraux isimli edebiyat cemiyeti kastediliyor. (e.n.)

73 Dumanlı, ateşli, alevli, sert mayalanma sayesinde etkili olan kimyasal mucize: Quesnel demlemesiyle Lallemand demlemesini karıştırın. Müthiş bir

Lenitivum

Recipe Molinae anodyni chartas duas; Escobaris relaxativi paginas sex; Vasquii emollientis folium unum: infunde in aquae communis libras iiij. Ad consumptionem dimidiae partis colentur et exprimantur; et in expressione dissolve Bauni detersivi et Tamburini abluentis folia iij.

Fiat clyster.[74]

In chlorosim, quam vulgus pallidos-colores, aut febrim-amatoriam, appellat

Recipe Aretini figuras quatuor; R. Thomae Sanchii de matrimonio folia ij. Infundantur in aquae communis libras quinque.

Fiat ptisana aperiens.[75]

İşte bizim hekimin başarıyla uygulamaya koyduğu ilaçlar bunlarmış. Hastalarını iflasa sürüklememek için, nadir bulunan veya artık mevcudu kalmamış ilaçları kullanmak istemediğini söylüyormuş. Örneğin, hiç kimseyi esnetmemiş bir ithafname, çok kısa bir giriş yazısı, bir piskopos mektubu, bir Jansenist tarafından küçümsenen veya bir Cizvit tarafından beğenilen bir Jansenist'in eseri gibi. Bu tür ilaçların ancak şarlatanlara göre olduğunu söylüyor, bunlara karşı bastırılamaz bir antipati duyuyormuş.

şiddetle, kaynama ve gümbürtüyle, asitlerin birbiriyle mücadelesi ve alkali tuzlarının birbiriyle yarışırcasına nüfuz etmesiyle mayalanma oluştuğunda, yakıcı düşüncelerden oluşan bir buhar çıkacaktır. Mayalanmış sıvıyı imbikten geçirin. Bundan *caput mortuum* [tamamen faydasız bir ilaç] dışında hiçbir şey elde edemeyeceksiniz. (ç.n.)

74 **Lenitivum:** Bayağı Molina'dan iki sayfa, ishal yapıcı Escobar'dan altı sayfa, yumuşatıcı Vasquez'den bir sayfa alın. Bunları dört kitap dolusu normal suda demleyin, pişire pişire yarı yarıya azaltın, ezin. Elde ettiğiniz özüt içerisinde, temizleyici Bauni ile inceltici Tamburini'den üçer sayfa eritin. Hepsiyle bir lavman yapın. (ç.n.)

75 **Halk arasında solgun renk veya âşıkane ateş denen kloroza karşı:** Aretino'dan dört tasvir, Peder Thomas Sanchez'in *De matrimonio*'sundan [Evliliğe Dair] iki sayfa alın. Bunları beş kitap dolusu normal suda demleyin. Bütün bunlardan iştah açıcı bir bitki çayı yapın. (ç.n.)

CXLIV. Mektup

Özbek'ten Rika'ya

Birkaç gün önce ziyaret ettiğim bir kır evinde, burada büyük üne sahip iki bilginle karşılaştım. Karakterlerine hayran kaldım. Birinci bilginin herkes tarafından takdir gören sohbeti şundan ibaretti: "Söylediğim doğrudur, zira ben söyledim." İkinci bilginin sohbeti ise bir başka noktaya işaret ediyordu: "Söylemediğim doğru değildir, zira ben söylemedim."

Birinci bilgin bayağı hoşuma gitti. Zira bir adamın inat etmesi bana kesinlikle dokunmaz. Fakat bir adamın küstah olması bana fena halde dokunur. Birincisi fikirlerini savunur, bu onun hakkıdır; ikincisi başkalarının fikirlerine saldırır, oysa bu herkesin malıdır.

Ah sevgili Özbek,[76] kendini beğenmişlik, varlığını korumak için gerekli olan miktardan fazla olduğunda insana nasıl da zarar veriyor! Bu tür insanlar diğer insanları kendilerinden nefret ettirme pahasına da olsa kendilerine hayran olunsun isterler. Üstün olmaya çalışırlar. Oysa eşit dahi değildirler.

Ey alçakgönüllü insanlar, gelin de sizi kucaklayayım. Sizler hayatın tatlılığı, güzelliğisiniz. Elinizde hiçbir şey yok zannediyorsunuz. Oysa ben size her şeye sahip olduğunuzu söylüyorum. Hiç kimseyi aşağılamadığınızı düşünüyorsunuz. Oysa herkesi aşağılıyorsunuz. Sizleri her yerde gördüğüm ukala insanlarla karşılaştırdığımda, onları kürsülerinden indirip ayaklarınızın dibine seriyorum.

Paris, Şaban ayının 22. günü, 1720.

---

76 Montesquieu'nün veya editörün dikkatsizliği. Doğrusu "Sevgili Rika" olmalıydı. (ç.n.)

CXLV. Mektup

Özbek'ten ***'a

Akıllı bir adam genellikle topluluklarda zor tutunur. Çok az kişiye yaklaşır; değersiz tanışıklıklar olarak adlandırmaktan hoşlandığı çok sayıda insanla bir arada olmaktan sıkılır. Duyduğu tiksintiyi karşı tarafa hissettirmemesi imkânsızdır. Bolca düşman edinir.

Canı istediği vakit hoşa gideceğinden emin olsa da, çoğu zaman bunu yapmayı ihmal eder.

Eleştirme eğilimindedir, zira başkalarından daha çok şey görür, bunları daha iyi sezer.

Hemen hemen her zaman servetini kaybeder, zira zekâsı türlü türlü yolla onu buna sevk eder.

Girişimlerinde başarısız olur, zira fazla riske girer. Hep uzağı gören gözleri, ona çok ötelerdeki objeleri gösterir. Kaldı ki, bir projeye başlarken işin doğasından kaynaklanan güçlüklerden çok, kendisine ait çareler, kendi birikimine dayanarak bulduğu çareler yüzünden başarısızlığa uğrar.

Küçük ayrıntıları ihmal eder. Oysa hemen hemen bütün büyük meselelerin başarısı küçük ayrıntılara bağlıdır.

Ortalama adam ise aksine her şeyden fayda elde etmeye çalışır. İhmal sonucunda kaybedecek hiçbir şeyi olmadığını çok iyi bilir.

Evrensel olarak kabul gören genellikle ortalama adamdır. İnsanlar ortalama adama vermekten hoşnut olur, akıllı adamın elinden almaktan zevk alırlar. Biri kıskançlıklar altında ezilip hiçbir şey için affedilmezken, diğeri lütuflara boğulur. Kibir bu ikincisinden yanadır.

Fakat akıllı adam bu kadar dezavantaja sahipse, bilginlerin içinde bulunduğu zor duruma ne demeli?

Bilginlerin durumu ne zaman aklıma gelse, içlerinden birinin dostlarından birine yazdığı mektubu hatırlamadan edemiyorum. İşte o mektup:

"Beyefendi,

Her gece otuz ayak yüksekliğindeki dürbünlerle başlarımızın üzerinde dönen o büyük cisimlere bakmakla meşgul bir adamım ben. Dinlenmek istediğim zamansa, küçük mikroskoplarımı alıp bir peynir maytını veya bir maytı inceliyorum.

Ben zengin bir adam değilim. Tek göz bir odam var. Burada ateş yakmaya dahi cesaret edemiyorum; zira termometremi burada tutuyorum, farklı bir sıcaklık termometremin derecesini artırabilir. Geçen kış soğuktan öleceğimi sandım. Her ne kadar en düşük dereceyi gösteren termometrem ellerimin donacağı konusunda beni uyarmış olsa da, ben hiç istifimi bozmadım. Geçen yıl boyunca en hafif hava değişikliklerine dair bile en doğru bilgilere sahiptim, bununla teselli buluyorum.

Ben insanlarla çok az iletişim kurarım. Gördüğüm insanlar arasında tanıdığım bir kişi dahi yoktur. Fakat Stokholm'de bir adam, Leipzig'de bir başka adam, Londra'da da bir başkası var ki –onları hiç görmedim, şüphesiz bundan sonra da görmeyeceğim, yine de– onlarla o kadar dakik yazışıyorum ki hiçbir ulağın ben mektup vermeden geçmesine izin vermedim.

Her ne kadar mahallemde kimseyi tanımasam da, burada o kadar kötü bir şöhrete sahibim ki, sonunda burayı terk etmek zorunda kalacağım. Beş yıl önce komşu kadınlardan biri kendisine ait bir köpeği teşrih ettiğimi iddia ederek bana ağır hakaretler etti. Orada hazır bulunan kasabın karısı da onun tarafını tuttu. Biri bana hakaretler yağdırırken, öteki taş yağmuruna tuttu. O sırada benimle birlikte olan Doktor *** da alın ve ense kemiklerine öyle korkunç darbeler aldı ki, beyninin değerli ikametgâhı müthiş bir sarsıntı geçirdi.

O zamandan beri sokaktan bir köpek kaybolduğu anda, o köpeğin benim elimden geçtiğine kanaat getiriliyor. Çocuklarından daha çok sevdiğini söylediği küçük köpeğini

kaybeden burjuva bir kadın, geçen gün odama gelip baygınlık geçirdi. Köpeği burada bulamayınca, beni mahkemeye verdi. Bundan on yıl önce ölmüş bütün otomatlar için yaktıkları bitmek bilmez ağıtlarıyla, ciyak ciyak sesleriyle beni serseme çeviren bu kadınların tedirgin edici şeytanlıklarından asla kurtulamayacağım sanırım.

En derin saygılarımla vs."

Bütün bilginler bir zamanlar büyücülükle suçlanmıştır. Buna hiç şaşırmam. Herkes kendi kendine şöyle diyordu: "Doğanın bana verdiği yetenekleri olabildiğince ilerlettim. Oysa şu bilgin benden üstün. Bu işte bir şeytanlık olsa gerek."

Bugün bu tür suçlamalar gözden düştüğü için, başka bir yöntem icat edildi. Hiçbir bilgin dinsizlikle veya sapkınlıkla suçlanmaktan kurtulamıyor. Halk nezdinde aklanmaları boşuna. Bir yara açılmış oluyor ve bu yara hiçbir zaman tam olarak kapanmıyor. Orası bilgin için hep hastalıklı bir bölge olarak kalıyor. Otuz yıl sonra bir rakip ortaya çıkıyor, ona gelip alçakgönüllülükle şöyle diyor: "Tanrı beni hakkınızdaki suçlamaların doğru olduğunu söylemekten korusun! Yine de kendinizi savunmak zorunda kalmıştınız." İşte bilginin temize çıkması bile bu şekilde aleyhine çevriliyor.

Herhangi bir tarihçe kaleme alsa, ruhunda asalet, kalbinde belli bir dürüstlük varsa, ona bin türlü eziyet ederler. Bin yıl öncesinde kalmış bir olay için gidip onu mahkemeye verirler. Kalemi satılık değilse, tutsak olsun isterler.

Oysa inandıkları şeyden vasat bir maaş uğruna vazgeçen, bütün sahtekârlıkları tek tek satın alıp ufak bir sadaka karşılığında dahi satmayan, imparatorluğun anayasasını deviren, bir iktidarın sahip olduğu hakları azaltırken bir başka iktidarınkileri artıran, halklardan alıp prenslere veren, yıllanmış hakları canlandıran, yaşadıkları çağın modasına uygun tutkuları, tahttakilerin ahlaksızlıklarını okşayan korkak adamlar ne de şanslıdırlar! Bu adamlar yarınlara da hayasızca

hâkim olurlar; zira gelecek nesiller bu adamların şehadetini ortadan kaldırmak için daha az imkâna sahiptir.

Ama bir yazarın bütün bu hakaretlere maruz kalması yetmez, eserinin başarısı konusunda sürekli bir kaygı içinde yaşaması da yeterli gelmez. Nihayet, kendisi için bunca şeye mal olmuş eserinin gün ışığına çıktığını görür. Söz konusu eser her cephede ayrı bir tartışma yaratır. Bunlardan nasıl kaçmalı? Belli bir sezisi vardır; bunu yazılarıyla desteklemiştir. Kendisinden iki yüz fersah ötede yaşayan bir adamın, bunların tam tersini söylemiş olduğundan haberi olmamıştır. Oysa savaş başlamıştır bile.

Belli bir saygınlık elde edebilse yine neyse! Ama hayır. En fazla aynı bilim dalıyla uğraşanlardan saygı görür. Bir filozof, kafası tarihî olaylarla dolu bir adamı hor görür; bu adam ise, iyi bir hafızaya sahip olmayana hayalperest gözüyle bakar.

Kibirli bir cehalet göstermeyi meslek edinmişlere gelince, onlar bütün insanlığın, kendilerini de içine alacak bir gaflet uykusu içinde olmasını ister.

Belli bir yeteneğe sahip olmayan adam, bu eksikliğini o yeteneği küçümseyerek telafi eder. Liyakat ile kendi arasında karşılaştığı engeli ortadan kaldırır, bu şekilde çalışmalarından ürktüğü kişiyle aynı seviyeye gelmiş olur.

Son olarak, bu yolla elde edilen şüpheli bir şöhrete, zevk mahrumiyetini ve sağlığın bozulmasını da eklemek gerekir.

Paris, Şaban ayının 20. günü, 1720.

CXLVI. Mektup

Özbek'ten Venedik'teki Rezi'ye

Bir bakanın büyük olmasının iyi niyetli olmasına bağlı olduğu çok uzun zaman önce söylenmiştir.

Bir birey insanlar tarafından tanınmıyor oluşunun tadını çıkarabilir. Olsa olsa birkaç kişi nezdinde itibar kaybeder. Diğer insanlar karşısında emniyettedir. Fakat dürüstlükten sapan bir bakanın, yönettiği insan sayısı kadar şahidi, bir o kadar hâkimi vardır.

Acaba şu kadarını söylemeye cesaret etsem mi? Dürüst olmayan bir bakanın yaptığı en büyük kötülük prensine zarar vermek, halkını mahvetmek değildir. Bana göre bin kere daha tehlikeli bir başka kötülük mevcuttur: İnsanlara kötü örnek olması.

Hint Adaları'nda uzun zaman seyahat ettiğimi biliyorsun. Burada tabiatı itibarıyla cömert bir milletin, en önemsiz uyruktan en yücesine varıncaya dek, kötü bir bakanın kötü örnek olmasıyla bir anda yozlaştığını gördüm. Her çağda cömertliği, dürüstlüğü, kalp temizliğini, iyi niyeti doğal nitelikler olarak benimsemiş bütün bir halkın bir anda halkların en aşağılığı haline geldiğini, kötülüğün yayıldığını, halkın en sağlıklı üyelerini dahi esirgemediğini, en erdemli insanların yakışıksız şeyler yaptığını, kendi haklarının ihlal edildiğini öne sürerek her fırsatta adaletin en önemli ilkelerini ihlal ettiklerini gördüm.

En aşağılık eylemleri teminat altına almak için iğrenç yasaları devreye sokuyorlar, adaletsizlik ile kalleşliği zaruret olarak adlandırıyorlardı.

Ahde vefanın yok olduğunu, en kutsal sözleşmelerin ortadan kalktığını, bütün aile kanunlarının yerle bir edildiğini gördüm. Küstah fakirlikleriyle övünen, kanunların şiddeti ile zamanın katılığının aşağılık araçları olan cimri borçluların borçlarını gerçekten ödemek yerine, öder gibi yaptıklarını, kendilerine iyilik etmişlerin kalbine bıçak sapladıklarını gördüm.

Daha da kötülerini, neredeyse karşılıksız satın alanları, daha doğrusu yerden topladığı meşe yapraklarını dul ve yetimin önüne rızık diye koyanlar gördüm.

Bütün kalplerde bir anda tatmin edilemez bir zengin olma hırsının peyda olduğunu gördüm. Dürüst bir iş, cömert bir üretimle değil de, prensi, devleti ve diğer yurttaşları iflasa sürükleyerek zengin olma fikrinin bir anda iğrenç bir komployа dönüştüğünü gördüm.

Bu zor zamanlarda, dürüst bir yurttaşın şunları söylemeden yatağa girmediğini gördüm: "Bugün bir aileyi mahvettim, yarın bir başka aileyi mahvedeceğim."

"Elinde divit, kulağının arkasında da nişan almış sivri bir demir[77] olan siyahi bir adamla birlikte," diyordu bir başkası, "borçlandığım herkesi öldüreceğim."

Bir başkası şöyle diyordu: "Bakıyorum da işlerim gayet yolunda. Üç gün önce alacağımı almak için gittiğimde, bütün bir aileyi gözyaşına boğduğum, iki dürüst genç kızın çeyizini dağıttığım, küçük bir oğlanın eğitim şansını elinden aldığım doğru. Baba kederinden ölecek, anne ise üzüntüsünden öldü. Fakat ben sadece kanunun izin verdiğini yaptım."

Bütün bir milletin geleneklerini yozlaştıran, en cömert ruhları alçaltan, haysiyetli insanların parıltısını söndüren, erdemi dahi bulandıran ve en soylu insanı evrensel aşağılamaya gark eden bir bakanın işlediği suçtan daha büyük bir suç olabilir mi?

Gelecek nesiller, atalarından utanmak zorunda kaldığında ne diyecek? Yeni doğan halk, atalarının demirini o sırada hayatını borçlu olduğu kişilerin altınıyla karşılaştırdığında ne diyecek? Asillerin, şereflerini lekeleyen, kendi asaletlerine layık olmayan bu gibi kişileri aralarından atacaklarından, şimdiki nesli kendi rızasıyla içine düştüğü o korkunç boşlukta bırakmayacaklarından şüphem yok.

Paris, Ramazan ayının 11. günü, 1720.

77 Dolmakalem. (e.n.)

CXLVII. Mektup[78]

Baş Harem Ağasından Paris'teki Özbek'e

Olaylar tahammül edilemez bir noktaya geldi. Kadınların, senin yokluğunun kendilerine dokunulmazlık sağladığını sanıyor. Burada korkunç şeyler oluyor. Sana anlatacağım zalim hikâye beni bile titretiyor.

Birkaç gün önce camiye giden Safiye, peçesini düşürdü ve herkesin önünde neredeyse yüzü göründü.

Zerrin'i kadın kölelerinden biriyle yatarken yakaladım. Oysa sarayın katiyetle yasakladığı bir şeydir bu.

Tamamen tesadüf eseri elime bir mektup geçti. Mektubu sana da gönderiyorum. Mektubun kime yazıldığını keşfedemedim.

Dün gece, sarayın bahçesinde genç bir oğlan bulundu. Oğlan duvardan atlayıp kaçtı.

Bütün bunlara bir de benim bilmediklerimi ekle; zira ihanete uğradığın kesin. Emirlerini bekliyorum. Emirlerinin elime ulaşacağı mutlu ana kadar, ölümcül bir durumda olacağım. Fakat bütün bu kadınları benim insafıma bırakmazsan, hiçbirine kefil olmam ve sana her gün bir bu kadar üzücü haberler vermek zorunda kalırım.

İsfahan'daki saray, Recep ayının 1. günü, 1717.

---

78 Tarihlerine bakılırsa, bu ve bunu takip eden sekiz mektup, CVI.-CXXVIII. mektuplar arasında yer alıyor olmalıydı. Montesquieu bu mektupları sona alarak, eserine başladığı gibi, roman havası içerisinde bitirmek istemiş olmalıdır. (ç.n.)

CXLVIII. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Sarayın Baş Harem Ağasına

Bu mektupla birlikte bütün saray üzerinde sınırsız bir iktidar elde etmiş oluyorsunuz. Benimle aynı yetkiye sahipsiniz. Korku ve dehşet sizinle yürüsün; bölmeden bölmeye cezalar vermek için geçin; herkes dehşet içinde yaşasın, sizi gören gözyaşlarına boğulsun. Bütün sarayı sorguya çekin. İşe kölelerden başlayın, aşkıma merhamet etmeyin, korkunç mahkemenizin önüne herkes çıksın. En gizli sırları gün ışığına çıkartın. O rezil yeri arındırın, oradan sürülen erdemi geri getirin. Zira şu andan itibaren, işlenecek en ufak günahı sizden bileceğim. Elinize geçen mektubun Safiye'ye hitaben yazılmış olduğundan şüpheleniyorum. Bunu bir vaşağın gözleriyle inceleyin.

***, Zilhicce ayının 11. günü, 1718.

CXLIX. Mektup

Narsit'ten Paris'teki Özbek'e

Haşmetlim baş harem ağası kısa bir süre önce öldü. Kölelerinin en yaşlısı olduğumdan, sen seçeceğin kişiyi bildirene kadar onun yerine ben geçtim.

Ölümünden iki gün sonra, ona hitaben yazdığın bir mektubu bana getirdiler. Onu açmaya çekindim. Sen kutsal iradeni bana bildirene dek mektubu saygıyla sarıp sarmaladım.

Dün gece yarısı bir köle gelip, sarayda genç bir adam bulduğunu haber verdi. Yataktan kalktım, olayı inceledim, bunun bir yanılsama olduğunu gördüm.

Ayaklarını öpüyorum haşmetlim. Azmime, tecrübeme ve yaşıma güvenmeni istirham ediyorum.

İsfahan'daki saray, Cemaziyelevvel ayının 5. günü, 1718.

CL. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Sarayda Bulunan Narsit'e

Sizi bedbaht! Elinizde, acele ve şiddetle uygulanması gereken emirlerle dolu mektuplar var. En ufak bir gecikme dahi beni umutsuzluğa düşürebilir. Oysa siz, boş bir bahaneyle sakin sakin oturuyorsunuz!

Korkunç şeyler oluyor. Belki de kölelerimin yarısı ölmeyi hak etmiş durumda. Size, baş harem ağasının ölmeden önce bana bu konuda yazdığı mektubu gönderiyorum. Ona gönderilen bohçayı açmış olsaydınız, kanlı emirlerle karşılaşacaktınız. Öyleyse bu emirleri şimdi okuyun. Bu emirleri yerine getirmezseniz ölürsünüz.

***, Şevval ayının 25. günü, 1718.

CLI. Mektup

Selim'den Paris'teki Özbek'e

Eğer daha fazla sessiz kalsaydım, sarayındaki bütün o suçlulardan daha suçlu duruma düşecektim.

Ben baş harem ağasının sırdaşı, senin kölelerinin en sadığıydım. Baş harem ağası sonunun yaklaştığını görünce, beni yanına çağırtıp şunları söyledi: "Ölüyorum; fakat bu dünyadan göçerken bile tek üzüntüm, efendimin kadınlarının suç işlediklerini keşfetmiş olmak. Tanrı efendimi, öngördüğüm felaketlerden saklasın! Umarım ölümümden sonra da, tehditkâr gölgem geri gelip, bu kalleş kadınlara vazifelerini hatırlatır, onları korkutmaya devam eder! İşte o korkunç mekânın anahtarları. Bunları siyahi ağaların en yaşlısına götür. Fakat ben öldükten sonra, o da görevini yerine getiremezse, efendini bundan haberdar etmeyi unut-

ma." Baş harem ağası bu sözleri söyledikten sonra kollarımda can verdi.

Ölmeden evvel sana kadınlarının davranışlarıyla ilgili neler yazdığını biliyorum. Sarayda öyle bir mektup mevcut ki, açılmış olsaydı o an dehşet salacaktı. Ondan sonra yazdığın mektup buradan üç fersah ötede ele geçirildi. O mektubun ne hakkında olduğunu bilmiyorum. Her şey ne yazık ki kötüye gidiyor.

Bu arada kadınların kendilerini tamamen kaybetmiş durumda. Baş harem ağasının ölümünden bu yana her şey mübah sanki. Bir tek Roksana ödevine sadık kalarak, alçakgönüllüğünü muhafaza ediyor. Örf ve âdetlerin her geçen gün bozulduğu görülüyor. Artık kadınlarının yüzünde, eskiden var olan o erkekçe ve sert fazilet okunmuyor. Bütün saraya yayılan bu yeni bir neşe dalgası, bana göre yeni bir tatmin yolunun bulunduğunu gösteren şaşmaz bir gösterge. En küçük şeylerde şimdiye kadar görülmedik bir serbestlik fark ediyorum. Kölelerinin arasında bile görevlerine ve uyulması gereken kurallara karşı beni hayrete düşüren belli bir gevşeklik hâkim. Sana hizmet etmek için gösterdikleri ateşli azimden eser yok. Oysa eskiden bütün sarayı bu azim harekete geçirirdi.

Kadınların sekiz günlüğüne kırlara, en ücra evlerinden birine gitti. Evin bakımından sorumlu kölenin satın alındığı, bu kölenin kadınlar gelmeden bir gün önce, ana odanın duvarında yer alan taştan bir bölmeye iki erkek sakladığı söyleniyor. Bu iki erkek, bizler akşamları çekildikten sonra taş bölmeden çıkıyormuş. Şu an başımızda bulunan yaşlı harem ağası her söylenene inanan bir ahmak.

Bu kadar kalleşlik karşısında içim intikam ateşiyle çalkalanıyor. Senin iyiliğin için, Tanrı sarayı benim yönetebileceğime hükmetmeni sağlasın. Sana yemin ederim, o vakit kadınların erdemli olmasalar dahi, en azından sadık olacaklardır.

İsfahan'daki saray, Rebiyülevvel ayının 6. günü, 1719.

CLII. Mektup

Narsit'ten Paris'teki Özbek'e

Roksana ve Safiye kırlara gitmek istediler. Bu taleplerini reddetmem gerektiğini düşünmedim. Ey mesut Özbek! Sadık kadınlara, dikkatli kölelere sahipsin. Erdemin kendine sığınak olarak seçtiği bir mekânı yönetiyorum. Gözlerinin görmeye dayanamayacağı hiçbir şey olmadığından emin ol.

Beni çok üzen bir felaket oldu. İsfahan'a yeni gelmiş birkaç Ermeni tüccar, bana hitaben yazdığın mektuplardan birini getirmişti. Mektubu getirmesi için bir köle yolladım. Köle dönerken kaçırılmış. Tabii senin mektup da kaybolmuş. Bana acele yaz; zira yaşanan bu değişiklikten sonra, bana önemli şeyler bildireceğini sanıyorum.

Fatma'nın Sarayı, Rebiyülevvel ayının 6. günü, 1719.

CLIII. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Sarayda Yaşayan Selim'e

Hançeri senin eline veriyorum. Dünyadaki en değerli şeyimi, intikamımı bundan böyle sana emanet ediyorum. Bu yeni görevi yerine getir. Fakat ne kalbini kullan ne merhamet et. Kadınlarıma yazıp sana körü körüne itaat etmelerini söyleyeceğim. Bunca suçun yol açtığı bir karmaşada, senin bakışlarından yılacaklardır. Saadetimi ve huzurumu sana borçlu olacağım. Sarayımı bıraktığım haliyle iade et bana. Fakat işe, sarayı günahlarından arındırmakla başla. Suçluları yok et, suça niyet edenleri korkudan titret. Bu değerli hizmetleri yerine getirdikten sonra efendinden dile ne dilersen! Şu anki durumun, bu zamana dek arzu ettiğin bütün mükâfatların üzerine çıkmak sadece senin elinde.

Paris, Şaban ayının 4. günü, 1719.

CLIV. Mektup

Özbek'ten İsfahan Sarayındaki Kadınlarına

Tanrım umarım bu mektup, şimşekler ve fırtınalar ortasında düşen yıldırım etkisi yapar! Bundan böyle baş harem ağanız Selim. Fakat görevi sizi muhafaza etmek değil, sizi cezalandırmak. Bütün saray onun önünde boyun eğecek. Geçmişteki eylemlerinizi o yargılayacak. Gelecekte ise sizi öyle sert bir boyunduruk altında yaşatacak ki, erdeminizi özlemeseniz dahi, eski özgürlüğünüzü özleyeceksiniz.

Paris, Şaban ayının 4. günü, 1719.

CLV. Mektup

Özbek'ten İsfahan'daki Nesir'e

Tatlı ve huzurlu bir hayatın bedelini bilerek, kalbini ailesinin yanında dinlendiren, kendisine hayat veren topraktan başka toprak tanımayan adama ne mutlu!

Barbar bir iklimde yaşıyorum. Beni rahatsız eden her şeye açık, beni ilgilendiren her şeye kapalıyım. Karanlık bir keder beni ele geçirmiş durumda. Korkunç bir bezginlik içindeyim. Yok oluyorum sanki. Kendimi ancak, karanlık bir kıskançlık alevlenip de ruhuma korkuyu, şüpheyi, nefreti ve pişmanlıkları soktuğunda bulabiliyorum.

Sen beni tanırsın Nesir. Kalbimin içini daima kendi kalbini okur gibi okumuşsundur. Ne acıklı bir halde olduğumu bilsen bana acırdın. Saraydan kimi zaman altı ay haber bekliyorum. Dakikaları sayıyorum. Sabırsızlığım dakikaları hep uzatıyor. Oysa o kadar heyecanla beklenen haberin gelmesine yakın, kalbimde ani bir değişim cereyan ediyor. Elim, ölümcül bir mektup açma fikri karşısında titriyor. Beni umutsuzluğa dü-

şüren kaygıyı, olabilecek en mesut durum olarak görmeye başlıyorum. Bu kaygılı durumdan, benim için bin kere ölmekten daha beter bir darbe yiyerek çıkmaktan korkuyorum.

Memleketimi terk etmek için ne gibi bir sebebim olursa olsun ve her ne kadar hayatımı bu inzivaya borçlu olsam da, bu korkunç sürgün hayatına daha fazla dayanamayacağım Nesir. Zaten burada da üzüntülerime yenik düşüp ölmeyecek miyim? Rika'yı bin kere bu yabancı toprakları terk etmeye zorladım. Fakat o bütün kararlarıma direniyor, bin çeşit bahaneyle beni buraya bağlıyor. Sanki memleketini unutmuş gibi, daha doğrusu beni unutmuş gibi. Hoşnutsuzluğuma o denli duyarsız.

Ne kadar bedbahtım! Memleketimi, belki daha da bedbaht olmak için yeniden görmek istiyorum! Dönmek neye yarayacak ki? Kellemi düşmanlarıma teslim etmiş olacağım. Hepsi bu kadar da değil: Saraya gireceğim; sarayda olmadığım uğursuz zamanın hesabını sormam gerekecek; bir de suçluları bulursam, halim ne olacak? Eğer daha bu kadar uzaklardayken bunun fikri bile içimi eziyorsa, varlığım bunu daha da canlı hale getirdiği vakit ne olacak? Titremeden hayal dahi etmeye cüret edemediğim şeyi görmem ve duymam gerekirse ne olacak? Nihayet, vermek zorunda kalacağım cezalar, kendi zihin bulanıklığımın ve umutsuzluğumun ezelî nişaneleri olursa ne olacak?

Kendimi kapatacağım duvarlar benim için, bu duvarlar içerisinde tutulan kadınlar için olduğundan daha korkunç olacak. Bütün şüphelerimi beraberimde taşıyacağım. Kadınlarımın ihtimamları beni hiçbir şeyden kurtaramayacak. Yatağımda, onların kollarında, salt kendi kaygılarımı tadacağım. Düşüncelere bu denli uygun olmayan bir zamanda, kıskançlığım düşünceler üretmeye fırsat bulacak. İnsan müsveddeleri, kalpleri her türlü âşıkane duyguya kapatılmış aşağılık köleler, içinde bulunduğum durumun felaketini bilseniz, kendi durumunuza ağlamazdınız.

Paris, Şaban ayının 4. günü, 1719.

CLVI. Mektup

Roksana'dan Paris'teki Özbek'e

Sarayda dehşet, gece ve korku hüküm sürüyor. Korkunç bir matem havası sarayı sarmış durumda. Bir kaplan her an bütün öfkesini kusuyor. İki beyaz harem ağasına işkence ettirdi. Bunlar masumiyetlerini itiraf etmekle yetindiler. Kölelerimizin bir kısmını sattı, bizi elimizde kalanları değiştirmeye zorladı. Zerrin ile Safiye, gecenin karanlığında, kendi odalarında yakışıksız bir muameleye tabi tutuldular. Kâfir, onlara el kaldırmaktan çekinmedi. Bizi kendi odamızda hapis tutuyor. Burada yapayalnız olsak da, bizleri örtünmeye zorluyor. Birbirimizle konuşmamıza izin yok. Birbirimize yazmak suç. Tek özgürlüğümüz ağlamak.

Yeni harem ağalarından oluşan bir birlik saraya giriş yaptı. Gece gündüz kuşatma altındayız. Uykumuz, bu harem ağalarının sahte veya gerçek şüpheleriyle durmadan bölünüyor. Tek tesellim bütün bunların uzun sürmeyecek olması ve bütün bu eziyetlerin hayatımla birlikte sona erecek olması. Bu da çok uzun sürmeyecek zalim Özbek! Sana bütün bu hakaretlere son verecek zamanı bırakmayacağım.

İsfahan'daki saray, Muharrem ayının 2. günü, 1720.

CLVII. Mektup

Zerrin'den Paris'teki Özbek'e

Ey Tanrım! Bir barbar beni cezalandırmak suretiyle bana hakaret etti! Beni edebi ayağa kaldıran bir cezaya, insanı en ağır aşağılanmaya tabi tutan bir cezaya, tabiri caizse insanı çocukluk çağına döndüren bir cezaya çarptırdı.

Önce bu utanç altında yok olup giden ruhum, çığlıklarım odamın kubbesinde yankılandığında kendine gelerek öfkelenmeye başladı. Bütün insanların en aşağılığından aman dilediğimi, acımasızlaştığı ölçüde merhametine sığındığımı duydular.

O zamandan beri, onun küstah ve kölece ruhu benimkinin üzerine çıktı. Varlığı, bakışları, sözleri, bütün bu felaketler altında eziliyorum. Yalnız kaldığımda, en azından gözyaşı dökerek teselli oluyorum. Fakat o önüme çıktığında, öfke beni ele geçiriyor. Öfkemin güçsüzlüğünü fark edip, umutsuzluğa kapılıyorum.

Kaplan bana bütün bu barbarlıkların kaynağının sen olduğunu söylemeye cüret etti. Sana olan aşkımı öldürmek, kalbimdeki duyguları dahi kirletmek istiyor. Sevdiğim adamın ismini telaffuz ettiğinde, şikâyet edecek halim kalmıyor. Sadece ölmek istiyorum.

Yokluğuna dayandım; aşkımı, yine aşkımın gücüyle muhafaza ettim. Geceler, günler, dakikalar, her şey senin içindi. Aşkımla büyümüştüm. Senin aşkın beni burada saygın kılıyordu. Oysa şimdi... Hayır, maruz kaldığım bu aşağılanmaya artık tahammül edemiyorum. Şayet masumsam, geri dön ve beni sev. Şayet suçluysam, geri dön ki ayaklarının dibinde can vereyim.

İsfahan'daki saray, Muharrem ayının 2. günü, 1720.

CLVIII. Mektup

Safiye'den Paris'teki Özbek'e

Benden bin fersah ötede suçlu olduğuma hükmediyorsunuz. Benden bin fersah ötede beni cezalandırıyorsunuz.

Barbar bir harem ağası bana el kaldırdığında, sizin emrinizle hareket ediyor. Bana hakaret eden zorbalığı uygulayan kişi değil, zorbanın kendisi.

Kötü muamelelerinizi dilediğiniz gibi artırabilirsiniz. Kalbim, sizi sevemeyeceğini anladığından beri huzur içindedir. Ruhunuz alçalıyor, zalimleşiyorsunuz. Zerre kadar mutlu olmadığınızdan emin olabilirsiniz. Allahaısmarladık.

İsfahan'daki saray, Muharrem ayının 2. günü, 1720.

CLIX. Mektup

Selim'den Paris'teki Özbek'e

Kendime ve size acıyorum haşmetlim. Hiçbir sadık hizmetkâr, içine düştüğüm korkunç umutsuzluğa benzer bir umutsuzluğa düşmemiştir. İşte senin ve benim felaketim. Bunları ancak elim titreye titreye yazıyorum.

Tanrı'nın bütün peygamberleri üzerine yemin ederim ki, kadınlarını bana emanet ettiğin günden beri, gece gündüz nöbet tuttum, kaygılarımı bir an için bile askıya almadım. Yönetimime cezalar vererek başladım. Cezaları askıya aldığım zaman dahi, doğal sertliğimden taviz vermedim.

Fakat ben neler diyorum böyle? Sana faydası dokunmamış bir sadakatle övünmek niye? Geçmişteki bütün hizmetleri unut; bana bir hain gözüyle bak ve engel olamadığım bütün suçlardan dolayı beni cezalandır.

Roksana, muhteşem Roksana, ey Tanrım! İnsan artık kime güvenebilir ki? Sen Zerrin'den şüpheleniyor, Roksana'ya ise tam bir güven duyuyordun. Oysa Roksana'nın yabani erdemi zalim bir sahtekârlıkmış, kalleşliğinin örtüsüymüş. Roksana'yı genç bir erkeğin kollarında yakaladım. Genç adam, basıldığını anlar anlamaz bana saldırdı. Beni iki kere bıçakladı. Gürültüye koşan harem ağaları, adamın etrafını sardı. Kendini uzun süre savundu, birçok kişiyi yaraladı. Hatta, dediğine göre Roksana'nın gözleri önünde ölmek için odaya geri dönmek istedi. Fakat niha-

yet, sayımızın çokluğuna yenik düşerek, ayaklarımızın dibine yığıldı.

Haşmetlim, sert emirlerini bekleyeceğimi sanmıyorum. İntikamını bana emanet etmiştin. Daha fazla geciktirmemeliyim.

İsfahan'daki saray, Rebiyülevvel ayının 8. günü, 1720.

CLX. Mektup

Selim'den Paris'teki Özbek'e

Kararımı verdim. Üzüntülerin son bulacak; cezalarını vereceğim.

Daha şimdiden gizli bir sevinç duyuyorum. Senin ruhun da benim ruhum da huzur bulacak. Suçu yok edeceğiz. Masumiyetin beti benzi atacak.

Ey sizler, bütün duyularınızdan habersizmiş gibi, kendi arzularınıza dahi öfkelenirmiş gibi yapanlar! Utancın ve edebin ebedî kurbanları! Sizi bu bedbaht saraya kafileler halinde geri sokup, orada dökeceğim oluk oluk kana hayret edişinizi seyredeceğim!

İsfahan'daki saray, Rebiyülevvel ayının 8. günü, 1720.

CLXI. Mektup

Roksana'dan Paris'teki Özbek'e

Evet, seni aldattım. Harem ağalarını baştan çıkardım. Kıskançlığınla alay ettim. Senin o korkunç sarayını bir zevk ve sefa mekânı haline getirmeyi başardım.

Yakında öleceğim. Damarlarımda zehir akacak. Zira, beni hayata bağlayan tek erkek artık hayatta olmadığına

göre, benim burada işim ne? Ölüyorum. Fakat ruhum kendine yakışır eşlikçilerle uçacak. Dünyanın en güzel kanını döken o kâfir nöbetçileri, kendimden önce öteki dünyaya yolladım.

Dünyaya sırf senin kaprislerine tapmak için geldiğime inanacak kadar saf olabileceğimi, sen her şeyi istediğin gibi yaparken, benim bütün arzularımı yok etme hakkına sahip olduğunu nasıl düşündün? Hayır! Esaret altında yaşamış olabilirim; fakat hep özgür kaldım. Senin kanunlarını, doğanın kanunlarına göre değiştirdim. Ruhum hep özgür kaldı.

Yine de senin uğruna yaptığım fedakârlık için, sana sadıkmışım gibi görünecek kadar alçaldığım için, bütün dünyaya haykırmam gereken şeyi korkakça kalbimde sakladığım için, nihayet senin fantezilerine boyun eğmeyi erdem olarak adlandırmayı kabul ederek erdemi kirlettiğim için bana minnettar olmalısın.

Karşında aşkla kendimden geçmeyişime hep şaşırırdın. Eğer beni iyice tanımış olsaydın, bendeki nefretin şiddetini görürdün.

Oysa uzun bir süre, benimki gibi bir kalbin sana boyun eğdiğine inanmanın rahatlığı içinde yaşadın. İkimiz de mutluyduk. Aldatıldığımı düşünüyordun; oysa ben seni aldatıyordum.

Şüphesiz kullandığım dil sana yeni gibi görünüyor. Seni acılara boğduktan sonra dahi, cesaretime hayran olmaya zorlamam mümkün müdür acaba? Fakat olan oldu. Zehir beni tüketiyor; güçten düşüyorum; kalemim elimden düşüyor; nefretimin dahi zayıfladığını hissediyorum; ölüyorum.

İsfahan'daki saray, Rebiyülevvel ayının 8. günü, 1720.

Montesquieu (1689-1755): Aydınlanma döneminin önemli düşünürlerindendir. Kanunların Ruhu *isimli eseri başta olmak üzere siyaset kuramına büyük katkılar yapmış, iklim teorisiyle bu alana antropolojik bir soluk getirmiştir. Devlet tanımları, devletin işleyişi, despotizm, toplumsal katmanlar, kölelik vs. gibi konularda geçerliliğini asla yitirmemiş temel önermelerin sahibidir. Bunların başında günümüz anayasalarını da şekillendiren "kuvvetler ayrılığı" ilkesi gelmektedir.* İran Mektupları, *dünyayı keşfetme arzusuyla Fransa'ya giden iki İran soylusunun mektuplarından oluşur. Devlet, toplum, kültür, demografi, iklimin yönetim şekillerine etkisi vs. konuları çarpıcı anekdotlarla işleyen bu hiciv, ilk kez 1721 yılında roman olarak yayımlanmış, Montesquieu'ye büyük ün kazandırmıştır.*

Berna Günen (1979): Galatasaray Lisesi'nden mezun oldu. Galatasaray Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler okurken Robert Schuman Bursu'na hak kazandı ve eğitimine Fransa'da Institut d'Etudes Politiques de Paris'te (Sciences Po) devam etti. Aynı okulda XX. Yüzyıl Avrupa Tarihi üzerine lisans, yüksek lisans ve doktora yaptı. İngilizce ve Fransızcadan çeviriler yapmaktadır.

9 786053 325055

il fiyatı